

ACTA HUNGARICA

1999–2000, X–XI-ий рік видання

X–XI. évfolyam, 1999–2000

Ужгород – Ungvár, 2003

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
UKRÁN OKTATÁS- ÉS TUDOMÁNYÜGYI MINISZTERIUM**

**УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦЕНТР ГУНГАРОЛОГІЇ**

**UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
HUNGAROLÓGIAI KÖZPONT**

ACTA HUNGARICA

1999–2000, X–XI-ий рік видання

X–XI. évfolyam, 1999–2000

Ужгород – Ungvár, 2003

АНОТАЦІЯ

Acta Hungarica. Збірник наукових статей
(Відп. ред. Лизанець П. М. – Ужгород: Ліра, 2003. – 268 с.)

Збірник містить науковий доробок викладачів та аспірантів Ужгородського національного університету та інших вузів України і Угорщини. У X–XI номерах ж. Acta Hungarica представлено сучасні дослідження з мовознавства, літературознавства та етнографії. Опубліковані в журналі і наукові статті вчителів та студентів угорського відділення.

ANOTÁCIÓ

Acta Hungarica. Tudományos cikkek gyűjteménye
(Főszerkesztő: Lizanec Péter. – Ungvár: Líra Kiadó, 2003. – 268 old.)

A gyűjtemény az Ungvári Nemzeti Egyetem, Ukrajna és Magyarország felsőoktatási intézményei tanárainak és aspiránsainak tudományos munkáit közli. Az Acta Hungarica X–XI. száma nyelvtudományi, irodalomtudományi és néprajzi kutatásokat közöl. A kiadványban helyt kaptak az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar szakos diákjainak tudományos cikkei is.

Рекомендовано до друку Редакційно-видавничою радою Ужгородського національного університету 27 листопада 2003 року, протокол № 4.

Kiadásra ajánlotta az Ungvári Nemzeti Egyetem Szerkesztői-Kiadói Tanácsa 2003. november 27., 4. sz. jegyzőkönyv.

© *HUNGAROLÓGIAI KÖZPONT, 2003*
ЦЕНТР ГУНГАРОЛОГІЇ, 2003

ISBN 966-7400-33-7

Készült Ungváron, a Roman Povch nyomdájában 2003-ban
Korrektúra: Fábíán Miroszlava, Horváth Katalin
Komputeres tördelés: Béres Erzsébet

Acta Hungarica

Журнал Ужгородського Центру гунґаролоґії
1999–2000, X–XI-ий рік видання

Відповідальний редактор:

Лизанець Петро Миколайович – д.ф.н., професор

Члени редколегії:

Белей Любомир Омелянович – д.ф.н., професор

Виноградов Анатолій Олексійович – д.ф.н.

Горват Катерина Іванівна – к.ф.н., доцент

Мандрик Іван Олександрович – д.і.н., професор

Мегела Іван Петрович – д.ф.н., професор

Німчук Василь Васильович – д.ф.н., професор, член-кореспондент НАН України

Сюсько Михайло Іванович – д.ф.н., професор

Фабіан Мирослава Петрівна – д.ф.н., професор

Редколегія: Україна, Закарпаття,
88000, Ужгород, вул. Замкова, 12, Телефон: 3-41-15

* * *

Acta Hungarica

Az Ungvári Hungarológiai Központ folyóirata
X–XI. évfolyam, 1999–2000

Felelős szerkesztő: **Lizanec Péter** – a filológiai tudományok doktora, professzor

Szerkesztőbizottság:

Belej Ljubomir – a filológiai tudományok doktora, professzor

Fábián Miroszláva – a filológiai tudományok doktora, professzor

Horváth Katalin – a filológiai tudományok kandidátusa, docens

Mandrik Iván – a történelmi tudományok doktora, professzor

Mehela Iván – a filológiai tudományok doktora, professzor

Nimesuk Vaszil – a filológiai tudományok doktora, professzor,

Ukrajna Nemzeti Akadémiájának levelező tagja

Szjuszyko Mihajlo – a filológiai tudományok doktora, professzor

Vinogradov Anatolij – a filológiai tudományok doktora

Címünk: Ukrajna, Kárpátalja
88000 Ungvár, Vár u. 12., Telefon: 3-41-15

I.

NYELVTUDOMÁNY

МОБОЗНАБСТВО

BÉRES ERZSÉBET

(Ungvár)

Elvonással keletkezett szavak a magyar nyelvben

(A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának II. kötete alapján)

Természetes folyamat a nyelvek fejlődésében az állandóság mellett a változás. A változás különösen jól nyomon követhető a szókészletben: bizonyos szavak kikopnak a használatból, mert elavultak a fogalmak, amelyeket jelölnek, mások keletkeznek, mivel új fogalmakat ismer meg a nyelvet használó közösség. Az új dolgok megnevezésére való szavakat a legkülönbözőbb módon alkothatják a beszélők. Mi azt vizsgáljuk a TESz. alapján, mennyire gyakori nyelvünkben az alaki szóalkotás, s ezen belül a szóelvonás, s mely szófajok esetében fordul elő leginkább. Választ keresünk arra is, hogy a nyelvtörténet mely korszakában volt legvirulensebb e szóalkotási mód.

Az elvonás az a jelenség, amikor egy egyszerű szóról leválasztunk egy meglévő vagy vélt morfémát. A Magyar grammatika az elvonásnak két alapesetét emeli ki: 1. morfémaleválasztás (*sétál* > *séta*; *kapál* > *kapa* stb.); 2. összetett szónak érzékelt szóból kikövetkeztet egy elő- vagy utótagot (*zűrzarvar* > *zűr*; *trolibusz* > *trol* stb.) [MG 2000: 340–341]. A magyar nyelvtörténetnek a honfoglalás és a mohácsi vész közötti időszakában is előfordulnak elvonással keletkezett szavak. Ennek magyarázata: a honfoglalás utáni időkben a magyar nyelv az idegen igéket úgy vette át, hogy magyar képzőkkel látta el őket (*kopati* ~ *kapál*, *pireti se* ~ *perel*). A nyelvérzék az *-l* képzőt úgy fogta fel, mint névszóból igét alkotó elemet, s elvonta belőlük a névszókát: *kaszál* ~ *kasza*, *kapál* ~ *kapa* stb. [Bárczi 1996: 112]. A felvilágosodástól kezdődően a magyar nyelvújítás korában került be a szókincsbe a legtöbb elvonással keletkezett új szó, ugyanis a nyelvújítók előszeretettel használták ezt a szóalkotási módot (*ék* < *ékes*, *ima* < *imád* stb.).

A magyar nyelv története c. tankönyv az elvonást részleges adaptációként határozza meg. Az elvonás művelete megváltoztatja a szó morfológiai szerkezetét. Leggyakoribb elvonás: igéből főnévi alapszót (*lakomázik* :> *lakoma*), melléknévből főnevet (*kalapos* :> *kalap*), határozószóból, névutóból főnevet (*körül* :> *kör*, *távol* :> *táv*), összetett szóból [Bárczi–Benkő–Berrár 1987: 342].

A magyar történeti-etimológiai szótára II. kötete [TESz. II] alapján vizsgálom a szóelvonással keletkezett szavakat. Az anyagot szócikkek formájában közlöm. A szócikkek felépítése a következő: a címszót követi a jelentés, ezután következik az első előfordulása, származása, a címszó azon alakja, amiből elvonódott.

IGÉKBŐL

grapsa fn 1. ‘elavult, ócska irat’; 2. ‘régi szokásaiban megcsontosodott vaskalapos ember’; mn ‘ócska, elavult’; 1793/1844: *gapsák*; < Eredete ismeretlen. A *grapsa* elvonás a *krapсал*-ból. Ma már csak nyelvjárási szinten él.

habók fn ‘szeszély, hóbort’; mn ‘szeles, szeleburdi’; 1842: *habókja*. < A szócsalád eredete bizonytalan. Feltehetően hangulatfestő. Elvonás a *habókol*-ból.

hám¹ 1. 'növényi mag belső héja, hártája'; 2. 'az emberi és az állati test külső és belső felületeit borító szövetféleség'. 1807: *hám* (epidermis). < A szócsalád *hám*- alapszava ősi örökség az uráli korból. A magyar *hámoz* és *hámlik* denominális igeképzőkkel jött létre. A nyelvújítás korában vonták el belőle a *hám* főnevet.

harák 'köpet, turha'. 1840: *harák*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. Elvonás a *harákol* 'krákog' igéből. Főként Erdélyben élő nyelvjárási szó.

heg 'sebhely'. 1831: *hég*. < Ismeretlen eredetű szócsalád. Eredeti jelentése feltehetőleg 'beforrad, összeáll, megszilárdul' lehetett. A *heg* nyelvújítási elvonás a *heged* igéből.

hencser 'heverő, sezlón'; 1893: *hencser*; *hencsër* (ÜMTSz). < Hangutánzó-hangfestő eredetű szócsalád. Összefügg a *hederít*, *hempereg*, *hencseredik*, *hentereg*, *hömpölyget* igék családjával. A *hencser* elvonás az igei alakokból.

henger 1. 'vetőmagtisztító eszköz'; 2. 'kendertörő eszköz, ill. annak része'; 3. 'az eke rúdja'; 4. 'a szélmalom tetőszerkezetének elfordítására szolgáló fordítókocsi henger alakú része, melyre a fordítólánc tekeredik'; 5. 'a falraverős nevű labdajátéknak az a része, amikor a labda elkapása előtt a játékos két kezét egymás körül fogja' (ÜMTSz. II, 920). 1784: *henger*; 1833: *hőngör*; 1864: *hengër*; *hëngër*, *hengér*, *hengör*. < Hangutánzó-hangfestő eredetű szócsalád. Összefügg a *hederít*, *hempereg*, *hencseredik*, *hentereg*, *hömpölyget* igék családjával. A *henger* névszó nyelvújítási elvonás a *hengereg* igéből.

henye 'lusta'. 1585: *henyen*. < A szócsalád alapja, a *henyél* ige valószínűleg szlovák eredetű. A *henye* elvonás a *henyél* igéből.

horty 'hortyogás'. 1791. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *hortyog* igéből elvontak egy *horty* szót, ez azonban a 19. század végére elavult.

hömp 'henger, illetőleg golyó'. 1673: *hemp*; 1787: *hömp*. < Hangfestő eredetű szócsalád. Összefügg a *hederít*, *hempereg*, *hencseredik*, *hengerít*, *hentereg* igék családjával. A *hömp* ezekből való elvonás. Elavult.

hömpöly 1. 'henger, hengerként forgó test'; 2. 'örvény'. 1604: *hompoly*; 1763: *hempel*; 1800: *hömpöj*; 1808: *hempely*; 1816: *hempély*; 1837: *hömpöly*. < Hangfestő eredetű szócsalád. Összefügg a *hederít*, *hempereg*, *hencseredik*, *hengerít*, *hentereg* igék családjával. A *hömpöly* ezekből való elvonás. Elavult.

hörp 'korty'. 1780: *hörpöket*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *hörp* elvonás a *hörpint*, *hörpöget*, *hörpöl* igékből.

hunyas fn 'tisztosfü' (növénynév); mn 'alázatos, hunyáskodó; szendergő'. 1806: *Hunyas*. < Minden bizonnyal másodlagos elvonás a *hunyáskodik*-ből.

ima 1. 'vallás'; 2. 'imádság'; 3. 'isten'. 1787: *ima*. < A szócsalád alapja, az *imád* ige bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból. A szótó eredetileg 'varázsol', 'varázsigé' jelentésű nomenverbum volt. Az *ima* nyelvújítási elvonás, Barcafalvi Szabó Dávid alkotása az *imád* igéből.

incs 'inger'. 1770: *-incse*. < A szócsalád alapja, az *incselkedik* ige bizonytalan eredetű. Az *incs* nyelvújítási elvonás az *incselkedik* igéből.

incsel cselvetés. 1824: *incsel*. < l. *incs*. Az *incsel* nyelvújítási elvonás az *incselkedik* igéből.

inger 1. 'az élő szervezetre gyakorolt hatás, amelyre az bizonyos tevékenységgel válaszol'; 2. 'valaminek a mozgatója, ösztönzője'. 1790: *inger*; 1805: *ingër*. < Ismeretlen eredetű. Valószínűleg mesterséges nyelvújítási képződmény.

ipar fn 1. 'iparkodás'; 2. 'az a gazdasági termelési ág, illetőleg ezt szolgáló tevékenység, amelynek feladata a nyersanyagok feldolgozása a felhasználás v. további átalakítás céljára'; 3. 'bármely gazdasági ág'; 4. 'önálló ipartevékenység folytatására kapott engedély; mn iparkodó'.

1823: *iparral*. < A szócsalád alapjaként ismert *iparkodik* ige ismeretlen eredetű. Az *ipar* főnév nyelvújítás kori elvonás az *iparkodik*-ből.

irány 1. 'arány'; 2. 'mozgás útvonala'; 3. 'cél'; 4. 'kapcsolat'; 5. 'irányzat'; 6. 'vonatkozás'. 1667: *irányítom*; 1743: *erányába*; 1807: *erányos* sz. < A szócsalád tagjai szóhasadás eredményei. Az *irány* esetleg elvonás az *irányoz*-ből.

iringa 1. 'csuszka a jégen'; 2. 'egy fajta primitív korcsolya'; 3. 'kéziszán'. 1840: *ironga*; 1865: *iringa*. < Valószínűleg származékszavak. Az *iringa* elvonás az *iringál*-ből.

irka 1. 'fogalmazvány, piszkozat'; 2. 'iskolai füzet'. 1806/1893: *irkáim*. < Nyelvújítási elvonás az *irkál* igéből.

irkafirka mn 'irka-firkáló'; fn 'ákombákom'. 1794: *irkafirka*. < A szócsalád alapja, az *irkafirkál* ikerszó. Az *irkafirka* elvonás eredménye.

isme 'ismeret, tan'. 1806: *ösme*. < A szócsalád alapja, az *ismer* ige ismeretlen eredetű. Az *isme* nyelvújítási alkotás a hosszú tőhangzós *ösmér* ~ *ismér*-ből.

iszam 'a test valamely szervének előreesése'. 1833: *izam*. < a szócsalád alapja, az *izamik* ige hangutánzó eredetű. Az *izam* Bugát Béla elvonása az *izamodik* származékból.

iszony 'Greuel, Entsetzen'. 1793: *ifzonyosságoktól* sz.; 1795: *ifzon* v. *ifzony*; 1833: *iszammal* gr. < A szócsalád tagjai származékszavak. Alapszavuk az *izamik* ige. Az *iszony* elvonás eredménye.

iszonyat 'Schauder, Greuel'. 1753: *iszonyattyába*. < A szócsalád tagjai származékszavak. Alapszavuk az *izamik* ige. Az *iszonyat* elvonás eredménye.

ite 1. 'ítélőbíró'; 2. 'ítélet'. 1808: *itének*. < Bizonytalan eredetű szócsalád. Az *ite* nyelvújítási elvonás.

izz 1. 'izzagság'; 2. 'hő, hev'. 1808: *izz*. < A szócsalád igei tagjai származékszavak, alapszavuk az *izzik* ige. Az *izz* elvonás eredménye.

kaja 'étel, ennivaló'. 1911: *kaja*. < Cigány eredetű. A magyarba a *kajel*, *kojel* alakba került be. A *kaja* elvonással keletkezett a *kajál* igéből.

kaja-baja 'kiabálás'. 1713: *kaja baja*. < A szócsalád hangutánzó eredetű. Alapszava a *kajál*-*bajál* ikerszó. A főnév a *kajál*-*bajál* ikerszóból való elvonás eredménye.

kajdács 'papagáj'. 1843: *kajács*; 1845: *kajdacs*. < A szócsalád alapja, a *kajdácsol* ige hangutánzó eredetű. A *kajdács* nyelvújítási elvonás lehet a *kajdácsol* igéből.

kaka 'Kacke'. 1552: *kaka*. < A szócsalád alapja, a *kakál* ige latin eredetű. A magyar *kaka* elvonás eredménye a *kakál* igéből.

kaláber 'alsós mint kártyajáték'. 1888: *kalábert*. < A szócsalád alapja, a *kalábriász* névszó német eredetű. A *kaláber* valószínűleg elvonás eredménye a *kaláberez(ik)* igéből.

kaland fn 1. 'izgalmas élmény, valakivel történő rendkívüli esemény'; 2. 'rövid ideig tartó, könnyed szerelmi ügy'; 3. 'meggondolatlan, kockázatos vállalkozás'; mn 'kalandozó, bolyongó; kalandos'. 1805: *kaland*; 1832: *kalandjaimat*. < A szócsalád alapja, a *kalandozik* ige származékszó. Valószínű hangutánzó-hangfestő eredetű. A *kaland* nyelvújításkor keletkezett elvonással a *kalandozik*-ből. Verseghy Ferenc alkotása.

kanyar fn 1. 'parabola'; 2. 'szelet, levágott darab'; 3. 'út irányának ívben való elhajlása, kanyarulat'; 4. 'út, folyó kanyarulatával közrefogott terület'; mn 'ív alakú'. 1807: *kanyar*. < A szócsalád tagjai származékszavak. A *kanyar* névszó bizonyosan elvonás.

kapá 1. 'a talaj lazítására és gyomirtásra használatos gazdasági eszköz'; 2. 'akkora terület, amekkorát egy kapás egy nap alatt megmunkálhat'; 3. 'kapálás, a kapás munkája'; 4. 'a vasmacska hegye'; 5. 'gyermekjáték, ill. annak egyik alakzata'; 6. '(ÜMTSz. III, 82) a kapálás ideje'. 1138/1329: *Capas* szn.; 1395 k.: *capa*; 1456 k.: *capalok* sz. < A szócsalád

alapja, a *kapál* ige szláv eredetű; vö. szb.-hv. *kòpati*, szln. *kopáti* stb. A *ka* szó a magyarban a *kapál*-ból keletkezett elvonással.

karc 1. 'karcolás nyoma'; 2. 'szatíra'; 3. 'metszet'. 1805: *karcz*; 1809: *kartz*. < A szócsalád alapja, a *karcol* ige német eredetű. A *karc* nyelvújítási elvonás eredménye a *karcol*-ból.

karom 1. 'támadásra, kapaszkodásra alkalmas, erős, horgas állati köröm'; 2. 'elhanyagolt, hosszú emberi köröm'. 1835: *karom*; 1857: *karmókkal*; 1860: *koromjaiban* gr.; 1865: *karm*. < A szócsalád tagjai magyar fejlemények. A *karom* nyelvújítás kori elvonás a *karmol* igéből.

kasmat 'mindenféle hányt-vetett portéka, mi ha érintik, zajt csinál'. 1863: *kasmat* v. *kasmota*. < Bizonytalan eredetű. A *kasmat* elvonás a *kasmatol* igéből.

katak 'kereplő'. 1808: *katak*. < A szócsalád alapja, a *katakol* ige hangutánzó eredetű. A *katak* névszó az igéből való elvonás.

kecefice mn 1. 'sántikáló; ugrándozó, fickándozó'; 2. 'rátarti'; fn 'ficánkolás, ugrálás'. 1838: *kecze-ficze*; 1865: *kecebecze*; *këce-fice*. < A szócsalád alapja, a *keceficél* ige. A *kecefice* elvonás eredménye az igéből.

kecs 'főként mozgásban megnyilatkozó könnyed, harmonikus báj'. 1791: *kecs*; 1811: *köcsök* gr. < Nyelvújítási szóelvonás eredménye: a *kecsegtet* igéből következett ki Dayka Gábor.

kelekóla mn 1. 'tekert, csavart, tekervényes'; 2. 'szeleburdi, hebehurgya'; 3. 'rendetlen'; fn 'veszekedés'. 1831: *kelekóla*; 1865: *Kelebóla*; 1878: *kala-bala*; *kele-kula*. < A szócsalád alapszava a *kelekólál*. A *kelekóla* elvonás az igéből.

kelep fn 1. 'keleplő'; 2. 'fecsegő vénasszony'; 3. 'átfordulás, átlendülés a nyújtón'; 4. 'a golya keleplése'; 5. 'kör alakú ki térség'; 6. 'hajtócsavar, hajtócsavarszárnny'; isz. 'a golya keleplését utánzó szóként'. 1673: *kelepeckel*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. Elvonás a *kelepel* igéből.

kencefice 'kenőcs'. 1798: *kentse-fintse*; 1877: *kenceficze*; – *kence-fence* (ÚMTsz.) < A *ken* és a *fen* igék alapján keletkezett ikerszó. A *kencefice* valószínűleg elvonás eredménye a *kenceficél* igéből.

kényszer 1. 'erőszak'; 2. 'kénytelenség'; 3. 'ellenállhatatlan ösztönzés'. 1795: *kényszer*, *kénszer*; 1808: *KínDer*; 1833: *kinszer*. < A szócsalád alapjaként szolgáló *kényszerít* ige származékszó. A *kényszer* főnév nyelvújítás kori elvonás eredménye.

kétely 1. 'kétség, bizonytalanság'; 2. 'kételkedés; habozás'. 1824: *Kétele*; 1835–58: *kételynek* gr. < Nyelvújítás kori elvonás eredménye, a *kételkedik* igéből.

kóbor fn 'kóborló, vándorló személy, csoport'; mn 'kóborló, vándorló'. 1522: *Kobor* szn.; 1751: *kóbora*. < A szócsalád alapja, a *kóborol* ige német eredetű. A *kóbor* elvonás a *kóborol*-ból.

kojt 'sűrű füst'. 1893: *kojt*. < Bizonytalan eredetű szócsalád. A *kojt* elvonás a *kojtol* igéből.

kolomp 1. 'kereplő, jeladó eszköz; állat nyakába akasztott, tompa hangú csengő vagy harangféle'; 2. 'bádoglemez'; 3. 'kis szeg'; 4. 'hír, tudósítás'; 5. 'vénasszony'; 6. 'kalapács, verő; dorong, füttykös'; 7. 'a vezérség, a főkolomposság jelképeként'; 8. 'a bődönhajó húzóvánkosa, kaloda'; 9. 'fakéregből készült edény, kászu'. 1604: *Kolomp*; – *kolumb*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. Elvonás a *kolompol* igéből.

kopp isz 'koppanás, kopogás hangjának utánzása'; fn 1. 'koppanás, kopogás'; 2. '(főként szólásokban, állandósult szókapcsolatokban) éhség, éhezés'; 3. '(kopsemmi) nagy semmi, egyáltalán semmi'. 1808: *kopp*; 1834: *Kop*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. Az indulatszó elvonás a gyakorító, illetve mozzanatos képzős igealakokból.

kornyad ‘kornyadoz’. 1792: *Kornyadni* sz.; 1810: *Gornyadok* gr.; 1834: *Kóriad*. < Ismeretlen eredetű. A *kornyad* elvonással jött létre a *kornyadoz*-ból.

kornyika ‘gajdolás’. 1841/1885: *kornyika*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *kornyika* elvonás a gyakorító képzős *kornyikál* igéből.

korty fn 1. ‘kortyantás, illetőleg annyi ital, amennyit egyszerre le lehet nyelni’; 2. ‘szomjúság’; 3. ‘ital’; isz ‘a kortyolás, kortyantás hangjának utánzására’. 1570: *kortyotok*; – *gorty*; *korts* (ÜMTSz.). < Hangutánzó eredetű szócsalád. Másodlagos elvonás a gyakorító, mozzanatos képzős igékből.

kósza 1. ‘kóborló, csavargó’; 2. ‘meg nem erősített (hír, pletyka)’; 3. ‘dologkerülő’. 1522: *Koza* szn., *Kozjās* szn.; 1578: *Kósza*; 1837: *kosza*; *kojsza*. < Származékszavak a szócsalád tagjai. A névszó feltehetően elvonás eredménye a *kószál*-ból.

kotkodács ‘kotkodácsolás’. 1834: *Kot-kodáts*, *Kotskodáts*; 1856/1902: *kotkodás*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *kotkodács* főnév elvonás a *kotkodácsol*-ból.

kotty isz 1. ‘rendreutasítást kifejező szólásokban’; 2. ‘a kotyogás hangjának utánzására’; mn ‘mindenbe belefecsegő’; fn ‘tyúk kotyogása’. 1786: *Koty*; 1793/1844: *Kotty*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *kotty* indulatszó elvonás a gyakorító, illetőleg mozzanatos képzős igealakokból.

kovák ‘kisgyerek sírását utánzó szóként’. 1831: *koákk*; 1834: *Kovák*, *Koák*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. Elvonás a *kovákol* igéből.

kuburc 1. ‘híg sár, latyak’; 2. ‘(csoszogás okozta) zaj, zörej’; 3. ‘sárkemenca’; 4. ‘törpe’; 5. ‘hülye’; 6. ‘nehéz járású, csizmáját húzó ember’. 1645: *káburc*; 1647: *kaburcz*; 1868: *koborc*; 1872: *kuburc*. < Hangutánzó-hangfestő eredetű szócsalád. Elvonással jött létre a *kuburcol* igéből.

kukucs kukucska isz ‘kukk látlak! ide nézz!’; fn 1. ‘színházi látcső’; 2. ‘nézőlyuk, lesőlyuk’. 1793: *Kukuts!* *Kukuts*. < A szócsalád tagjai származékszavak, alapszavuk azonban bizonytalan eredetű. A *kukucs* és a *kukucska* elvonás a *kukucskál*, *kukucsol* igealakokból.

kunkor 1. ‘az érdes levelűek családjába tartozó növény illetve növényfajta, napkunkor, sömörvirág’; 2. ‘cikornya’. 1807: *kunkor*. < Valószínűleg hangfestő eredetű szócsalád. A *kunkor* elvonás eredménye, valószínűleg a Magyar Füvészkönyv szerzői alkották.

kurja isz ‘eine Interjekción’; fn ‘kiáltás’. 1790: *kurja!* < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *kurja* indulatszó és főnév feltehetően elvonás eredménye a *kurjongat* igéből.

kusza mn ‘kuszált’; fn 1. ‘kuszaság, bonyolultság’; 2. ‘kereszttrákás után a tarlón összekapart gabona’. 1838: *Kusza*; 1882: *kúsza*. < Ismeretlen eredetű szócsalád. A *kusza* elvonásnak látszik a *kuszál* igéből.

lakoma ‘Festmahl, Schmaus’. 1815: *lakomát*; 1832: *lakomázván* sz.; 1835: *Lakmákon* gr. < A szócsalád alapja, a *lakmározik* ige bizonytalan eredetű. A *lakoma* főnév elvonás-kikövetkeztetés a *lakmározik*-ből.

láz fn 1. ‘lázadás, zendülés’; 2. ‘felbújtó, főkolompos, vezér’; 3. ‘rendellenesen emelkedett testhőmérséklet’; 4. ‘nagyfokú izgalom, lelkesedés’; mn ‘zendülő, háborgó’. 1693: *Láz*. < Ismeretlen eredetű. Lehet hogy a *láz* elvonás az igékből, de az sem zárható ki, hogy egy régi nomenverbum névszói tagjával van dolgunk.

leh ‘lehelet’. 1792/1891: *Leh* vagy *Léh*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *leh* főnév – kései felbukkanása alapján – elvonásnak látszik, bár az sem kizárt, hogy a nyelvjárásokban megőrződött egy ősi igenévszó névszói változata is.

lipinka 1. 'mérleghinta, libikóka'; 2. 'sánta ember'. 1833: *Liponka*; 1861: *lipinka*. < A szócsalád tagjai származékszavak. A *lipinka* vagy elvonás a *lipinkázik* igéből, vagy önálló névszói alakulat, játszi kicsinyítő képzős végződéssel.

lob 'valamely szervnek gyulladással megbetegedése'. 1829/1885: *lob*. < Nyelvújítás kori szóelvonás eredménye: a *lobog*, *lobban* igék töve, a régebbi *lobb* 'láng, lángolás' főnév elkülönített párja.

lobb 1. '(a lobbót vet kifejezésben) 18.sz.: 'láng'; 2. 'érzelmi felindulás'; 3. 'gyorsaság'. 18.sz.: *lobbot*; 1805/1879: *lobra* gr. < Hangutánzó-hangfestő eredetű szócsalád. Elvonás eredménye lehet, de esetleg a feltehetően nomenverbum jellegű szótő névszói változata.

lóbíta 1. 'hinta'; 2. 'lógó, fityegő valami, cafrang'; 3. 'fa, amelyre a harangkötél van kötve'. 1819: *lóbíta*; 1838: *lóbbita*; *lómbíta*; *lombíta* (ÚMTsz.). < A szócsalád tagjai származékszavak. A *lóbíta* elvonás a *lóbítál*, *lóbítáz* igékből.

locs fn 1. 'sár, locspocs'; 2. 'minden lében kanál'; isz 'a loccsanás hangjának utánzása'. 1750: *lots*; 1766: *lots*; 1819: *lotts*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *locs* esetleg elvonódás az igealakból (*locsog*).

locska mn 1. 'fecsegő'; 2. 'locsgó, csobogó (patak stb.)'; fn 'a verébszerűek rendjébe tartozó énekesmadár, csonttollú madár'. 1774: *lotsák*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *locska* vagy a hangutánzó tö kicsinyítő képzős származéka vagy elvonás a *locskál*-ból.

lotty isz 'lottyánás utánzására'; fn 'lélötty'. 1832: *loty*; 1864: *lotty*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *lotty* elvonás az igékből.

lödör 1. 'csavargó'; 2. 'ló vacsorája; hímvesző'. 1522: *Lwdwr* szn.; 1784: *lfdör*. < Bizonytalan eredetű szócsalád. A *lödör* elvonás a *lödörög*-ből.

lötty 'Mansch, Pansch'. 1832: *lötty*; 1846: *löttyért*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *lötty* elvonás az igéből.

lucsok 'Matsch, Quatsch, Patsche'. 1791: *lutsokba*; 1808: *Lotsok*; 1821: *lutskot* gr.; 1832: *locsk*; 1876: *lucsak*; – *licsok*, *rucsok* (ÚMTsz.). < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *lucsok* elvonás eredménye.

merész mn 1416/1450: *mèrEz*. < A *mer-* alapszó valószínűleg ősi örökség a finnugor korból. A *merész* névszó elvonással jöhetett létre a már korábban kialakult *merészkedik*-ből.

mérsék '(hő)mérséklet'. 1750. < Elvonás a *mérsékel* igéből.

mosoly 'Lächeln'. 1763: *Mosoly*; 1787: *mosolyos* sz; 1813: *Mosolly*. < A szócsalád *mos-* alapszava bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség az ugor korból. A *mosolyog* nyelvújítási elvonás.

motoszka fn 1. 'valakinek a bogara'; 2. 'bogaras, rigolyás ember; mn ügyetlen, tehetetlen'. 1878/1895: *motoszkája*; 1894: *motocka*; – *mutuszka* (ÚMTsz.). < A szócsalád alapja, a *motoszkál* ige származékszó. A *motoszka* elvonás az igéből.

mundér 1. 'egyenruha'; 2. 'valaminek a külseje, külszíne, hámja, burka, köntöse; héj <krumplié, gyümölcsé>'; 3. 'öltözet, ruha'; 4. 'férfi ujjas'; 5. 'kabát, felöltő'; 6. 'libéria'. 1707: *mundér*; 1761: *mundéromat* gr.; 1790: *mundirban* gr.; 1833: *Mondirt* gr.; 1854: *Mon-dért* gr. < A szócsalád alapja, a *mundéroz* német eredetű; vö. ném. *mondiren*, *montieren*, *muntiren*. A magyar *mundéroz* átadója a bajor-osztrák lehetett. A *mundér* a *mundéroz*-ból vonódhatott el az eredeti 1. jelentésben.

nesz 1. 'hír, híresztelés'; 2. '(rendszerint kisebb) zaj, lármá'; 3. 'ürügy, kifogás'. 1779: *nesze*; *-nesze* gr. (ÚMTsz.). < Bizonytalan eredetű szócsalád. A *nesz* főnév valószínűleg elvonás eredménye a *neszel*-ből.

numera 1. 'szám(jegy)'; 2. 'nemi közösülés egyszeri ténye <férfiról szólva>'. 1872: *numerát*; 1878: *Numéra* szn. < A szócsalád tagjai latin eredetűek. A *numera* elvonással jöhetett létre a *numerál*-ból.

óhaj 'Wunsch, Verlangen'. 1844: *Óhaj*. < A szócsalád alapja, az *óhajt* származékszó. Az *óhaj* nyelvújítási elvonás az *óhajt*-ből.

NÉVSZÓKBÓL

haránt mn 'ferde'; hsz 'ferdén rézsútosan'. 1814: *haránt*; 1815: *háránt*. < A szócsalád alapja, a *haránték* és *harántos* származékszavak, az alapszó eredete azonban vitatott. A *haránt* melléknév és határozószó nyelvújítási elvonás a *harántos*, *haránték* névszókából.

hiány 1. 'valaminek, valakinek nem léte, távolléte, elmaradása'; 2. '(elszámolásakor) pénz, anyag, árú hiányzó mennyisége; 3. 'hiba'; 4. 'különbség, eltérés' (ÚMTSz. II, 942). 1758: *heányat*; 1793: *héjjányad* gr.; 1815: *hijányaid* gr.; 1822: *hiány*; 1829: *hijánt* gr.; 1931: *hijánt* gr.; 1835/1890: *hijányt* gr.; 1836: *hijjány*; ÚMTSz.: *héján*. < A szócsalád alapja, a *hiányos* származékszó. A *hiány* főnév ebből való elvonás.

hóbort 'Rappel'. 1821: *hóbortja*. < A szócsalád alapja, a *hóbortos* melléknév hangfeszítő eredetű. Elvonás a *hóbortos*-ból.

hossz 1. 'vonal'; 2. 'hosszúság'. 1780: *hosz*; 1784: *hossz*. < a szócsalád alapja, a *hosszú* származékszó. Alapszava ősi örökség az uráli korból, az alapalak. A személyragtalan *hossz* főnév nyelvújítási elvonás, a személyragos *hossza* alapján alkották meg, s különösen összetételek tagjaként vált be.

idom 1. 'arány'; 2. 'rend'; 3. 'szépség, csinosság'; 4. 'szerkezet, elrendezés'; 5. 'személyiség'; 6. 'forma'; 7. 'mértani alakzat'. 1787: *idom*. < A szócsalád eredete bizonytalan. Az *idomos* melléknév talán szóhasadás eredménye, az *ildomos* melléknévnek, ma már elavult. Az *idom* Benyák Bernát nyelvújítási elvonása.

ildom 1. 'ésszerűség'; 2. 'illetudás'. 1843: *ildom*. < Az *ildom* nyelvújítási elvonás az *ildomos*-ból.

ismérv 'kritérium'. 1842: *ismérv*. < Nyelvújítási alkotás. Az *ismer* R. *ismér* igéből alkották meg, esetleg annak *ismervény* származékából vonták el.

izom 'Muskel'. 1816: *izom*; 1827: *izmait* gr. < A szócsalád alapja, az *izmos* melléknév származékszó. Az *izom* nyelvújítási elvonás az *izmos* melléknévből.

japán fn 1. 'japán köntös, kimonó'; 2. 'japán ember'; mn 'a japánokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó'. 1754: *jápón*; 1757: *Jáponok* gr.; 1816: *Japánok* gr.; 1844: *japánok* gr. – *japány*, *jappán*. < Elvonás-kikövetkeztetés. A magyarba a német közvetítette.

jassz 'csibész'. 1900: *Jász*; – *jássz*, *jassalak*, *jaszképi*. < Ismeretlen eredetű. Talán a német tolvajnyelvből való átvétel. A magyar nyelvbe a *jasser* alak került be. Ebből vonódott el a *jassza*.

kacsaring 'egy fajta növény'. 1806: *katskaring*. < A szócsalád tagjai összetett szavak. A *kacsaring* valószínűleg elvonás a *kacsaringós*-ból.

kadar 1. 'kadarka mint borfajta'; 2. 'kadarka mint szőlőfajta'. 1942: *kadar*. < A szócsalád alapja a *kadar* szerb-horvát eredetű. A *kadar* elvonás eredménye a *kadarka*-ból.

kaland '(tag)társ, pajtás'. 1763: *kaland*. < A szócsalád alapja, a *kalandos* latin eredetű, német közvetítéssel került a magyar nyelvbe. A *kaland* elvonással keletkezhett a *kalandos*-ból, esetleg a *kalandos társ* kifejezés révén.

kalit 1. 'kalitka'; 2. 'börtön'; 3. 'ház'. 1829/1885: *kalitba*; *galiczba* gr. < A szócsalád alapja, a *kalitka* szláv eredetű. A *kalit* nyelvújítási elvonás a *kalitka*-ból.

kast 'csatak'. 1863: *kast*. < ismeretlen eredetű szócsalád. A *kast* főnév elvonás a *kastos*-ból.

kegy 1. 'kegyelem'; 2. '(jelzőként összetételekben) könyörületből, pártfogásból származó'; 3. '(jelzőként összetételekben) kedves, bájos'; 4. 'báj'; 5. '(rendszerint többes számban) nő szerelmi vonzódásának jele, megnyilvánulása'; 6. '(jelzőként összetételekben) vallásos jellegű <dolog, tárgy>. 1604: *kegy*; 1770: *kégye* gr. < Bizonytalan eredetű szócsalád. Igei természetű *kegy*- alapszava talán a kell ősi szóhasadással elkülönült változata. A *kegy* főnév elvonás a *kegyelem*-ből.

keh 1. 'köhögés'; 2. 'igavonó állat, főleg ló légszomjjal járó betegsége'; 3. 'főként állat torkában lévő tályog'. 1550: *keh*; 1604: *ko^h*; 1791: *kéh*; 1795: *Kehét* gr.; *kehi*; *szamár-kehü*; *ke*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *keh* névszó és *kehes* melléknév az igen régi, eredetileg esetleg igenévszói jellegű szótó névszói ágát képviseli, de a *keh* későbbi elvonás is lehetett.

kellem 'tetszést, vonzalmat ébreszt, kellemes érzést keltő tulajdonság, dolog, jelentés'. 1787: *kellemed*; 1806/1893: *kelemjeivel* gr. < A szócsalád tagjai magyar fejlemények. A *kell* ige családjába tartoznak. Az -m-ről nem dönthető el, hogy mozzanatos igeképző, vagy deverbális nomenképző-e. Mostani jelentésében a *kellem* és a nyelvújítás kori *kellemet* elvonás eredménye a *kellemetes*-ből.

keserv 1. 'bánat, lelki fájdalom'; 2. '[-ét, -ébe] 'szitokszóként'. 1513: *keDerwel*. < A szócsalád tagjai származékszók; *keser* alapszavuk ősi örökség az ugor korból. A *keserv* elvonással jött létre a *keserves*-ből.

könyv 'Buch'. 1282: *Qunwes*; 1372: *kewnuewk*; 1416/1450: *kv, v, kv, bèn* gr.; 1456: *kenw*; 1470: *ken*; 1493: *kenyew*; 1517: *kevnv*; 1528: *kxnxb* gr.; 1531: *kxnvuebe* gr.; 1533: *Kxnue*; 1595: ; *kömv*; *könv*, *könny*, *könnyű* (ÚMTsz.). < Vándorszó. A magyar *könyv* közvetlen átadója valamilyen török nyelv lehetett. A magyar szó alakváltozatai minden bizonnyal *k > γ* végű formából fejlődtek, a szó régibb változata tehát *könnyü*, *könyő* volt. A *könyv* elvonás a szabályszerűen létrejött v-s tövátalakítást tartalmazó toldalékos alakokból.

körny 1. 'kerület'; 2. 'kör'; 3. 'környék, vidék'; 4. 'működési terület'; 5. 'életpálya'. 1783: *környén*; 1808: *Köröny*. < A szócsalád alapja, a *környék* származékszó. A *körny* nyelvújítási elvonás a *környék*, *környül* szavakból.

közöny mn 1. 'közönséges, általános'; 2. 'közös'; 3. 'semleges'; fn 1. 'közösség'; 2. 'közömbösség'; 3. 'egyetemesség, általánosság. 1807: *Közöny*; 1830/1842: *közönített* sz. < Nyelvújítási elvonáseredményeként jött létre a *közönség*, *közönséges* szavakból.

labanc fn 1. '(Thököly, illetőleg Rákóczi korában) a Habsburgok híve, katonája'; 2. 'gyalogos katona'; 3. 'idomtalan, nagy termetű ember'; mn 'a Habsburgok híveivel, katonáival kapcsolatos, rájuk vonatkozó'. 1672: *labancz*; 1680-1: *lobonczának* gr.; 1705: *laboncz*; – *labbanc*. < Valószínűleg szóelvonás eredménye, a *loboncos* ~ *labancos* melléknévből keletkezett.

lámpa 1. '(ló homlokán) hosszú fehér folt'; 2. 'világítóeszköz'; 3. 'elektroncső'. 1787: *lám pás* sz.; 1804: *lám pákot*; – *lampa*, *lám ba* (ÚMTsz.). < A szócsalád alapja, a *lám pás* latin eredetű. Valószínűleg nyelvújítás kori elvonás eredménye az -s képzős származéknak felfogható *lám pás*-ból.

langy mn 1. 'langyos'; 2. 'közömbös, lagymatag'; 3. 'lassú folyású (folyó stb.)'; fn 'langyosság'. 1764: *langyab*; 1795: *Lángyan* gr. < A szócsalád alapja, a *langy* szóhasadás eredménye. Főnévi jelentésében feltehetően nyelvújítás kori elvonás a *langyos*-ból.

lap 1. 'kard, kés pengéjének széles része'; 2. 'valaminek lapos fele, oldala'; 3. 'síkidom'; 4. 'könyv levelének egyik oldala'; 5. 'papírlap, kártya'; 6. 'lapály'; 7. 'újság, folyóirat'; 8. 'lemez'. 1651/1817: *lapját*. < Magyar fejlemény. Valószínűleg a *lapos* melléknévből keletkezett elvonással.

leb 1. 'lebegés'; 2. 'meteor'; 3. 'érzelmi lángolás'; 4. 'könnyű gáznemű anyag'. 1792: *Leb*. < A szócsalád tagjai magyar fejlemények. A *lebel* főnév származékszó: a *lebeg*, *lebben* szócsalád tövéből jött létre *-l* képzővel. A *leb* vagy elvonás lehet, vagy esetleg az eredeti tő él benne tovább.

lepecs 1. 'vaskos tréfa'; 2. 'híg sár'; 3. 'pofon'. 1822: *lepcs*; 1838 e./1842: *lepecs*; 1863: *Lepécs*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. Elvonással keletkezett a *lepcses* 1. jelentéséből.

lobonc 1. 'lobogó, lefegő ruhadarab'; 2. 'lobogó, bozontos hajzat, szőrzet'. 1873: *lobonczok*. < A szócsalád alapja, a *loboncos* melléknév. A *lobonc* ebből való elvonással jött létre.

lomp 1. 'zacskó; zacskósan, buggyosan lógó ruharész'; 2. 'bő szabású nadrág'; 3. 'bozontos szőrzet'; 4. 'nemezosztó'. 1272: *Lomp* szn.; 1621: *Lomp*. < A szócsalád tagjai magyar fejlemények. A *lomp* főnév feltehetően elvonás lehet, de esetleg a nomenverbum jellegű szótő névszói változata.

loncs 1. 'szenny, mocsok'; 2. 'zagyvalék'; 3. 'latyak, lucok'. 1763: *Loncs*. < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *loncs* elvonás, vagy esetleg az eredeti tő névszói értékben való megőrződése.

lucok 'Matsch, Quatsch, Patsche'. 1791: *lutsokba*; 1808: *Lotsok*; 1821: *lutskot* gr.; 1832: *locsk*; 1876: *lucsak*; – *licsok*, *rucsok* (ÜMTsz.). < Hangutánzó eredetű szócsalád. A *lucok* elvonás eredménye.

magány fn 1. 'magányosság; visszavonultság'; 2. 'magányos, háborítatlan hely'; mn 'magányos, háborítatlan'. 1804: *magányunkot*. < A szócsalád alapja, a *magán* szó. A *magány* nyelvújítási elvonás a *magán* palatizált, *magányos* származékából.

magaszt mn 'magasztaló'; fn 'magasztalás'. 1844: *Magaszt*; 1864: *magaszt*. < a szócsalád tagjai származékszavak. A *magaszt* nyelvújítás kori elvonás eredménye a *magasztos*-ból.

mámor 1. 'jóleső bódulat, kellemes önfeledtség'; 2. 'másnaposság'. 1794: *Mámoreuja*; 1799/1805: *mámor*; 1834: *mamorrol* gr. < A szócsalád alapja, a *mámeros* oszmán-török jövevényszó. A *mámor* ebből való elvonás.

mártírom 'vértanú'. 1495: *martiromoknac*; 1708: *Mártírom*; 1741: *mártíromok* gr. < A szócsalád latin eredetű. A régi *mártírom* elvonás a *mártíromság*-ból.

merev 1. 'rugalmasságát, hajlékonyságát, mozgásképeségét vesztett <test, testrész>; feszes, könnyedség nélküli <mozgás, tartás>'; 2. 'szilárd, rideg <anyag, tárgy>'; 3. 'felfogásban túl szigorú; hajthatatlan'; 4. 'magatartásában feszes, rideg, közvetlenség nélküli'. < A szócsalád tagjai magyar nyelvi fejlemények. A *merev* melléknév nyelvújítás kori elvonás az igékből és a *mereven* melléknévből.

mez 1. 'takaró, lepel; ruha, öltözet'; 2. 'jelmez'; 3. 'megtévesztő külszín, látszat'; 4. 'szakajtókendő, szakajtóruha'; 5. 'sportöltözet'. 1770: *mezze*; < Nyelvújítási és esetleg részben nyelvjárási elvonás a *meztelen*, *mezítelen* melléknévből.

morzsa 1. 'valaminek, főként kenyérnek, sült tésztának apró törmelke; jelentéktelenül kicsiny, kevés valami'; 2. 'valaminek könnyen elmorzsolódó része'; 3. 'panírozóliszt'. 1598: *morsa*; 1710: *morzsa*; 1763: *Morza*. < A szócsalád alaptagja, a *morzsalék* származékszó. A *morzsa* valószínűleg elvonás eredménye.

murc mn 'piszkos <ember>'; fn 'must'. < Ismeretlen eredetű szócsalád. A *murc* elvonással jöhetett létre a *murcos*-ból.

mütyür 1962: *mütyürok* gr. < Valószínűleg hangfestő eredetű. Elvonással keletkezett a *mütyürke*-ből.

nyirok 1. 'nedvesség, nedv'; 2. 'márga, márgatalaj; kiszáradt mocsarak, árvizektől hátrahagyott állóvizek iszapjából képződött talaj'; 3. 'a test savós üregei, a szöveti sejtek közötti hézagokat kitöltő folyadék'. 1784: *nyirok*; 1803: *nyirk*. < A szócsalád alapja, a *nyirkos* származékszó. A ma is élő *nyirok* főnév nyelvújítási elvonás a *nyirkos*-ból

nyomor 'Elend, Not'. 1577: *niomor*. < Származékszók. A *nyomor* elvonás a *nyomorú* melléknévből.

nyugta 'Quittung'. 1845: *Nyugta*. < A *nyugtatvány*-ból való elvonás.

ókula 'szemüveg'. 1742/1881: *occulát*; 1851: *ókulát* gr.; *akula*, *ókulla* (ÚMTsz.). < A szócsalád alapja az *okuláré* latin eredetű. Az *ókula* (~ *okula*) valószínűleg elvonás a R. *okulár* ragos alakjaiból.

HATÁROZÓSZÓKBÓL

heveny fn 1. 'forróság'; 2. 'gyorsaság'; mn 1. 'forró'; 2. 'heves'; 3. 'hirtelen fellépő és gyorsan lefolyó'. 1750: *heveny*; 1763: *heven*; 1833: *hevenye* < A szócsalád tagjai magyar fejlemények. Elvonás a *hevenyében*-ből.

kordé² fn 1. 'haszontalan, semmirevaló ember'; 2. 'haszontalanság, hiábavalóság'; 3. 'bolondság, tréfa'; 4. 'zsákmány'; mn 1. 'jelentéktelen'; 2. 'hiábavaló'; 3. 'csúnya'; 4. 'loczogó, fecsegő'; 5. 'pazarló'. 1639: *kordék*; 1641: *kardé*; 1700: *kardélyt* gr.; 1720: *kordélynak* gr.; 1770: *kardéj*; 1854: *Kordiság* sz. < A szócsalád alapjaként szolgáló *kordén* latin eredetű. A *kordé* elvonás a *kordén* határozószóból.

kör 1. 'zárt, görbe vonal, illetőleg ilyen vonal alakjában elhelyezkedő személyek, testek sora, mozgásnak ilyen vonalú pályája'; 2. 'olyan zárt görbe vonal, melynek minden pontjára a középponttól egyenlő távolságra van'; 3. 'valakinek, valaminek közvetlen környezete, közelsége'; 4. 'kerület'; 5. 'együvé tartozó személyek csoportja, társaság'; 6. 'cselekvés, működés története'; 7. 'együvé tartozó dolgok, jelenségek rendszere, csoportja'; 8. 'társadalmi egyesület'. 1643: *Kxzben*; 1770: *kër (kör)*; 1802: *K frjein* gr. < Szóelvonás eredménye: a *körül*, *körös-körül*, *körülötte* szavakból jött létre.

mohó 'gierig'. 1713: *mohón*; 1748: *Mohó*. < A szócsalád alaptagja, az elavult *moh* melléknév ismeretlen eredetű. A *mohó* elvonással jött létre a *mohón* < *mohon* határozóragos formából.

EGYÉB

hüdés 'idegrendszeri bántalom következtében beálló bénulás'. 1870: *szélhüdés*; 1883: *hüdeses*. < A szócsalád alapja, a *hüdés* elvonással keletkezett a *szélhüdés* 'gutatütés' szóból.

illeg 'kecsesen ide-oda hajlik, mozog'. 1801: *illeg*. < A szócsalád tagjai származékszavak: alapszavuk az *illik* ige. Ebből az *illeg* -g, az *illetget* -get gyakorító képzővel alakult. Az *illeg* keletkezésében az *illeg-billeg* ikerszóból való elvonásnak is szerepe lehetett.

iram fn 1. 'rénszarvas'; 2. 'gyors futás'; 3. 'sebesség'; 4. 'lendület'; 5. '(suhanó, gyorsan elvonuló) árnyék; mn 'gyorsan futó'. 1798: *irám*; 1808: *iram*; 1861: *iromjáró*. < Talán ősi örökség a finnugor korból. Az *iram* nyelvújítási szóelvonás eredménye az *iramszarvas*-ból.

irul 'pirul, piroslik'. 1886: *irult*. < Az *irul* az *irul-pirul* ikerszóból való későbbi elvonás eredménye.

izeg 1810: *izeg*. < Az *izeg* az *izeg-mozog* ikerszóból való elvonás.

izog 1799: *izog*. < Az *izog* az *izeg-mozog* ikerszóból való elvonás.

kalap 1. 'egy fajta fejfedő (a férfiak viseleteként rendszerint karimával)'; 2. 'valaminek a (karimás) felső, fedő része, teteje, kupakja, ernyője stb. (sátoré, gombáé, szögé, kapué, kéményé, kulacsé stb.)'; 3. 'napraforgó tányérja'; 4. 'gabonakereszt legfelső kévéje'. 1598: *kalap*; 1782: *Kalapp*; 1861: *kalepom* gr.; – *kalép*, *kalip* (ÚMTsz.). < Magyar fejlemény. Elvonással keletkezett a *kalapos süveg* kifejezésből.

komisz mn 1. 'a katonaság számára készített (felszerelési tárgy, élelem)'; 2. 'közönséges, nem jó minőségű (iparcikk, árú stb.)'; 3. 'kíméletlen, rosszindulatú (személy);

hitvány (személy)'; fn 1. 'katonakenyér'; 2. 'durva pásztorgatya'. 1769: *Comis*; 1788: *komisz*; 1789: *comiss*; 1795: *komiz-kenyer*; – *komis*, *kumisz* (ÚMTSz.). < Német eredetű szócsalád. A magyar szó 3. jelentése magyar fejlemény. A melléknév 2. jelentése a főnév 2. jelentéséből, a melléknévi 1. jelentés a főnévi 1.-ből vagy elvonással keletkezett a *komiszkenyér*-ből.

konok mn 'sehr hartnäckig, verstockt'. 1708: *Konok*; 1793: *kunok*. < Bizonytalan eredetű szócsalád. A *megkonokolja magát* kifejezés alapján keletkezett elvonással.

leng 1. '(szél) enyhén fúj'; 2. 'mozog, inog'; 3. 'tengődik'; 4. 'zúg, zeng'; 5. 'lobog'; 6. 'látszik'. 1508: *lengedxzne* sz.; 1531: *lengx*; 1805: *lëng*, *lënëg*; 1860: *ling*. < Bizonytalan eredetű szócsalád. Talán hangutánzó-hangulatfestő eredetű szavak, 3. jelentése talán a *teng-leng* ikerszóból vonódott el.

monda 1. 'szóbeszéd, mendemonda'; 2. 'közkeletű mondás'; 3. 'tétel, axióma'; 4. 'valamely történelmi eseményhez, személyhez vagy helyhez fűződő, szájhagyomány útján terjedő, csodás elemekkel vegyített elbeszélés'. 1759: *monda*; < Nyelvújítási alkotás: elvonással keletkezett a *mendemonda* ikerszóból v. régebbi *monda-monda* szóismétlésből való színiúleg a 4. 'jelentésben Kármán József alkotása.

nádor 'a király után az első közjogi méltóság viselője'. 1784: *Nádor*; 1813: *Nándor* gr. < Magyar fejlemény. Jelentéstapadásos elvonással jött létre a régi *nádoriszán* kifejezésből az önállóan is élő *ispán* utótag elhagyásával.

A csoportosítást annak alapján végeztem, hogy milyen szófajból vonták el a szócikkben szereplő címszót. A TESz. II. kötetében 145 szóelvonással keletkezett szót találtam:

1. igékből – 85
2. névszókból – 45
3. határozószókból – 4
4. egyéb – 11
- ikerszóból – 6
- összetett szóból – 3
- szókapcsolatból – 2

A fentiekből kiderül, hogy szófajok szerinti lebontásban leginkább az igékből való elvonás tartozik a gyakori esetek közé *ipar* < *iparkodik*, *irány* < *irányoz* stb. A névszókból történő elvonás alig marad el az igei elvonástól. Határozószókból és egyéb szavakból (ikerszók, szókapcsolatok, összetett szavak) ritkábban vonnak el valós vagy vélt morfémákat.

A vizsgált anyagból kitűnik, hogy a szóelvonás a magyar szókészlet gazdagodásának fontos szóalkotási módja a nyelvemlékes nyelvtörténeti korok mindegyikében. Az analitikus emberi gondolkodás rugalmasságáról tanúskodik, hiszen a beszélők analógia-érzéssel elemzik a szavakat, az elemzést hasonló végű szavakra terjesztik ki, s látszólagos szótöveket következtetnek ki. Napjainkban ritkábban keletkeznek szavak szóelvonással, mint az előző századokban, főleg a XIX. században, ez szám szerint. Napjainkban főleg összetett szavakból keletkeznek elvonással új szavak: *főigazgató* > *főigazgat*, *nagytakarítás* > *nagytakarít*, *távbeszélő* > *távbeszél* stb. A nyelvművelés nem ajánlja ezen szavak használatát. Ezek a kifejezések nem megszokottak, mesterkéltnek tűnnek a magyar nyelven belül, „a köznyelv húzódik használatuktól... Az erőszakolt, rikitóan mesterkélt alakok használatát... kerüljük!” [Kovalovszky 1977: 167].

A szóelvonást mai nyelvművelésünk a szóalkotás természetes módjának tekinti, hangsúlyozza, hogy az így keletkezett szavak között vannak jobbak és kevésbé sikerültek. Hasznosságuk szempontjából csak egyenként lehet róluk érdemlegeset mondani [NyK. 1985: 833]. Az általam vizsgált 145 szóelvonással keletkezett szó közül a mai köznyelvben

már több nem használatos: *grapsa, horty, hömp* stb., viszont találunk olyan adatokat is, amelyek arról tanúskodnak, hogy ezen kifejezések közül egynéhány megtalálható a magyar nyelvjárásokban: *irka, harák* stb. A fenti tények jól illusztrálják a nyelvet használó közösség igényét a nyelv természetes fejlődésére, a nyelv belső törvényeinek érvényesülésére.

IRODALOM

- Bárczi 1996 – Bárczi Géza. A magyar nyelv életrajza. – Budapest: Custus Kiadó, 1996
Bárczi–Benkő–Berrár 1987 – Bárczi Géza–Benkő Loránd–Berrár Jolán. A magyar nyelv története. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1987
Kovalovszky 1977 – Kovalovszky Miklós. Nyelvfejlődés – nyelvhelyesség. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977
MG 2000 – Magyar grammatika. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000
MMNyR. 1961 – A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961
NyK. 1985 – Nyelvművelő Kézikönyv II. kötet. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985
TESz. II. – A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. II. kötet. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970–1984

Бейреш Ержебет
Слова, утворені методом абстрагування складових
компонентів в угорській мові
Резюме

У статті йдеться про поняття мовного абстрагування на матеріалі “Історико-етимологічного словника угорської мови” т. II. Розглядається абстрагування значень заголовних слів, їх перша фіксація та походження, а також заголовне слово, яке брали за основу при абстрагуванні. Слова, утворені методом абстрагування, класифікуються за частинами мови: від дієслів, від іменних частин мови, від прислівників, а також лексичних паралелізмів, словосполучень та складних слів. У кінці статті вказується місце слів, утворених методом абстрагування у сучасній угорській мові.

BOJCSUK EDIT (Ungvár)

Técső utcanévadásának sajátosságai

Egy-egy település utcanévadásának gyakorlati szükségessége van. A lakosok, esetleg a hivatalos szervek megjelölik lakóhelyük részeit, hogy a tájékozódás egyértelmű, pontos legyen mindenki számára. A nevek emellett tartalmazzák a helység történetének egy szeletét is, tükrözik a névadás motivációit.

A toponímia csaknem napra készen mutatja a bekövetkezett változásokat a társadalomban. A 90-es évek eleji rendszerváltás nyomán az utcanévek is lényeges változáson mentek keresztül szerte Európában. Az általános közép-európai szemléletváltás nem figyelhető meg Técső utcanéveiben, a járókelőnek úgy tűnik, mintha a 20. század közepének értékrendje uralkodna a városban.

Dolgozatomban Técső élő névanyagát, hivatalos utcanéveit mutatom be tipológiai alapon. Céloom az, hogy lakóhelyem jelenleg használatos utcanéveit rendszerezem, s kimutassam utcanévadási jellegzetességeit.

A téma aktualitása abból fakad, hogy hasonló nyelvészeti tanulmány még nem készült városunkról.

Az anyaggyűjtést aktív módszerrel végeztem 2001–2002 folyamán. Técső jelenlegi hivatalos közterületeinek a száma 111, ezt a polgármesteri hivatalban lévő adatok alapján írtam össze. A hivatalos nevek mellett népi nevek is élnek az idősebbek tudatában és nyelvhasználatában, pl.: *Vasút utca*, *Kópé utca*, *Oroszvég*. Néhány köz és tér ugyanazt a nevet viseli, mint a vele szomszédos utca, pl. a *Beregszászi utca* mellett található a *Beregszászi köz*.

Összesen 105 utcanévet térképeztem fel. Ezek tükrében keresek választ a címben megjelölt kérdésre.

A magyar helynévkutatásokat sokáig alapvetően a makrotoponímiai vizsgálatok túlsúlya jellemezte, a mikrotoponimák, s azon belül az utcanévek vizsgálata sokáig háttérbe szorult. Két nagy hatású, valóban korszakos jelentőségű mű megjelenése irányította az addigiaknál jóval erősebben a figyelmet e névrétegére: Lőrincze Lajos (Lőrincze 1947) és Benkő Loránd (Benkő 1947) munkái. Kálmán Béla (Kálmán 1967) méltán sikeres, négy magyar és egy angol nyelvű kiadást megért nagyszerű összefoglaló munkájában, a dűlő- és az utcanévek, a mikrotoponimák talán legjellegzetesebb két csoportja már önálló fejezetet kapott. Rendszerezésének igényessége, szintetizáló szándéka miatt kiemelendő Hajdú Mihály (Hajdú 1975) a mikrotoponimákat alkotó lexikális elemkészlet jelentéstani osztályozásának lehetőségeit mutatta be.

A técsői utcanéveket előtag és utótag szerint vizsgálom. Az egyes típusoknál feltüntetem az előfordulási számot és a százalékos arányt. Az utcák régi, kihalt, vagy ma már csak idősek által ismert nevét is feltüntetem.

A/ Előtagok

Bármely település utcanév-rendszerében az előtagok vizsgálata a legérdekesebb fel-

adat, mert ezek megválasztása adja meg a rendszer jellegét, ezek hordozzák az utcanevek megkülönböztető szerepét. A névanyag vizsgálatában Hajdú Mihály osztályozását vettem alapul, ehhez viszonyítva zárójelben megadom a régebbi elnevezéseket is az élő nevek mellett.

a/ Személynevekből alakult utcanevek: (56; 53,33%)

A leggyakoribb névadási forma. A jelenlegi utcanevek jelentős száma ukrán, illetve orosz személyek nevét viseli, mivel az utóbbi fél évszázadban a hivatalos szervek egyértelműen ilyen irányban gondolkodtak. Elenyésző mennyiségű a magyar személyekről elnevezett utca, az egyetemes kultúrával összefüggő név elő sem fordul.

Szláv és külföldi személyek: (41; 39%)

- *történelmi alakok:* Petro Szahajdacsnij, Mihajlo Hrusevszkij, Alekszandr Matroszov, Bohdan Hmelnickij, Vlagyimir Lenin, Jurij Gagarin, Pavlo Polubotka, Jakov Szverdlov, Mihail Kutuzov, Alekszandr Szuvorov, Kujbisev, Andrej Zsdanov, Félix Dzerdzinszkij, Levickij, Boriszlav Sápornyikov, Teodor Korjatovics, Mihail Frunze, Marx Károly

- *írók, költők:* Mihajlo Kocjubinszkij, Pavlo Ticsina, Ivan Kotljarevszkij, Olekszandr Dovzszenko, Mikola Bazsan, Makszim Rilszkij, Volodimir Szoszjura, Leszja Ukrajinka, Ivan Franko, Volodimir Majakovszkij, Anton Csehov, Alekszandr Puskin, Tarasz Sevcenko, Lev Tolsztoj, Makszim Gorkij, Nyikolaj Gogol, Vaszil Sztefanik

- *zeneszerzők:* Pjotr Csajkovszkij, Nyikolaj Leontovics

- *tudósok:* Szergej Koroljov, Mihajlo Drahomanov

- *színészek:* Marija Zankovecika, Panaszi Szakszahanszkij

Helytörténeti vonatkozásúak: (11; 10,47%)

Ebbe a csoportba azokat az utcaneveket soroltam, amelyek olyan személyek nevét viselik, akik valamilyen módon kötődtek Técsőhöz, illetve Kárpátaljához.

- *történelmi alakok:* Ivan Lokota, Olekszandr Duhnovics, Dmitrij Vakarov, Olekszandr Borkanyuk, Sztepan Vajda, Augusztin Volosin, Olekszandr Markus, Ivan Turjanica, Vaszil Kubinec

- *festők:* Munkácsy Mihály, Hollósy Simon

Magyar személyek: (4; 3,8%)

- *történelmi alakok:* Kossuth Lajos, Rákóczi Ferenc

- *a település közismert lakójáról, gúnynév:* (Almási, Ágoston, Kópé)

- *költő:* Petőfi Sándor

- *zeneszerző:* Bartók Béla

b/ Helynévből alakult utcanevek: (13; 12,38%)

Kálmán Béla szerint az elnevezés szoros kapcsolatban van azzal a tájjal, ahol elhelyezkedik, az ilyen jellegű, domborzatról vagy fekvésről elnevezett utcák nevei természetes elnevezésből származnak (Kálmán 1967: 178–179.).

Gyakori az *-i* képzős földrajzi nevek között a funkciótlan (ezek inkább emlékőrzők, és nem valódi irányt jeleznek), ahogyan erre Hajdú Mihály is rámutatott (Hajdú 1975: 29–30).

- *helységnevek:* Szőlősi, Ungvári, Beregszászi, Rahói, Moszkvai, Kijeji, Munkácsi, Szevasztopoli, Leningrádi, Bardijevói

- *irányjelző név:* Lázi (Huszt, Martos)

- *tájegység:* Kárpátalja

- *földrajzi köznévből alakult név:* Forrás

c/ Az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő utcanevek: (12; 11,43%)

- *társadalmi osztály:* Munkás

- *évfordulók nevei:* Május 1., Október, November, Október 50. évfordulója, a Győzelem 30. évfordulója, a Győzelem 40. évfordulója, az SZSZKSZ 60. évfordulója

- *katonaság*: Vörös Hadsereg, Partizán
- *népnév*: Szláv (Cigány, Zsidó, Oroszvégi)
- *államigazgatással kapcsolatos fogalom*: Szovjet
- d/ **Emberi tevékenységre utaló utcanévek**: (8; 7,62%)
- *foglalkozásnév*: Építők (Patikárius)
- *gazdasági név*: Farmer
- *sportnyelv*: Sport
- *szovjet ideológiát tükröző nevek*: Nép(i), Proletár, Komszomol, Ifjú gárdisták, Pionír
- e/ **Az utca minőségére, tulajdonságára utaló elnevezések**: (9; 8,57%)

- *az utca hangulata*: Csendes
- *az utca milyensége, alakja*: Zöld, Zsákutca (Csonka kert)
- *az utca fekvése*: Határ menti, Folyó (Kis-Tisza part, Tiszasor)
- *jellegzetes épületről, létesítményről elnevezett utcák*: Gyár, Állomás, Várház (Fürdő, Kenyérgyár, Korona, Kórház, Temető, Várház, Vasút)
- *az utca szerepére utaló*: (Fő, Heti vásár, Vásártér, Buda-domb)
- *az utca elhelyezkedésére utaló*: Szélső (Alsóvég, Felsővég)
- f/ **Természettel kapcsolatos utcanévek**: (7; 6,6%)

- *fák nevei*: Almafa, Fűzfa, Gesztenyefa, Hársfa, Jegenyefa, Meggyfa, Nyírfa
- *állatnév*: (Kigyó, Kutyaszorító)

B/ Utótagok

utca a közterületi elnevezések közül a legelterjedtebb, az összes utcanév 91,5%-a.

út csupán három van. Hivatalosan a városból kivezető illetve azt átszelő, hosszabb, fontosabb utcákat nevezik útnak. Ezek az *Kossuth Lajos út*, *Lenin út* és ennek folytatásként a *Vörös Hadsereg út*, azonban ezeket is inkább utcaként emlegetik.

köz elnevezésű földrajzi név is csak 7 van: *Kijevi köz*, *Kotljarevszkij köz*, *Beregszászi köz*, *Nép(i) köz* stb.

tér is csak három van: *Turjanica tér*, *Lenin tér* és *Marx tér*. Természetes elnevezésből származik a *Vásártér*, ez azonban már csak a népi nevek között szerepel.

sor elnevezéssel az egy házsból álló utcákat szokták nevezni, Técsőn van néhány ilyen jellegű közterület, az utótagok mégis utca elnevezést kaptak. A nem hivatalos nevek között ilyen a *Tiszasor utca*, itt is valószínűleg természetes elnevezésből származik a két szó összeolvadása.

Összegzés:

a) Técső utcanévei az első elem jelentése alapján könnyen besorolhatók egy-egy kategóriába. A csoportokban – a személynévi neveket kivéve – igen alacsony a nevek száma.

b) A nevek szerkezetét tekintve megállapíthatjuk, hogy az *utca* utótag megterheltsége a legnagyobb, csaknem kizárólagos, kivétel csupán 7 akad: a *Kijevi köz*, *Kotljarevszkij köz*, *Beregszászi köz*, *Nép(i) köz*. Háromszor szerepel az *út*, minden esetben szomszédos vagy távolabbi városok, határrészek felé visz.

c) A szocialista rendszer szimbólumrendszerét tükröző elnevezések maradtak meg a rendszerváltás után. Feltűnően nagy számban őrződtek meg a fentebb hivatkozott nevek (*Komszomol*, *Lenin*, *Május 1.*).

d) A település utcanévállományában szinte egyáltalán nem található spontán, természetes névadással keletkezett elnevezés. Kivételt csupán a *Folyó*, *Határ menti*, *Lázi* elnevezések képeznek.

A técsői névanyag utcanév-típusainak vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy a rendszerváltás nem tükröződik az utcanevekben, inkább az azt megelőző évtizedek ideológiája kövesedett meg. A 20. sz. eleji és az annál korábbi neveket már csak az idősebb nemzedék emlékezete őrzi, valamint a természetes nevek csekély előfordulása.

IRODALOM

- Barta–Páhl 1980** – Barta László–Páhl Ferenc. Szentes utcanevei. Csongrád megyei füzetek 12. sz.
Benkő 1947 – Benkő Loránd. A Nyárádmente földrajzinevei. MNyTK. 74. sz.
Erdélyi – Erdélyi Erzsébet. Nagykorós utcaneveinek története 1850 és 1982 között. MND. 56. sz.
Hajdú 1975 – Hajdú Mihály. Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata. NytudÉrt. 87. sz.
Kálmán 1967 – Kálmán Béla. A nevek világa – Bp.: Gondolat Kiadó
Kálnási – Kálnási Árpád. Rendszerváltás–utcanév-változás. MNyJ. 32. sz.
Koi 2000 – Koi Balázs. Utcanevek Tiszabezdéden. Névtani Értesítő. 22. sz.
Lőrincze 1947 – Lőrincze Lajos. Földrajzi neveink élete. – Bp.
Sebestyén 2001 – Sebestyén Zsolt. Beregszáy utcanevei. Névtani Értesítő. 23.sz.
Tóth Szergej 1997 – Nyelv és társadalom. Társadalmi és nyelvi változások. in: Tóth Szergej–Vass László. Pápuáktól a Pioneerig – Szeged.: Generalia Kiadó

Бойчук Едіта Особливості найменування вулиць м. Тячева Резюме

У статті характеризуються назви вулиць м. Тячів за типологією М. Гойду. Автор встановила, що більшість вулиць міста були названі на честь видатних осіб (від загальної кількості вулиць 53,33%). Найменше найменувань походить від назв тварин та рослин (6,6%). Збереглися вулиці, назви яких з'явилися після 1945 року.

BORBÉLY EDIT

(Ungvár)

„Közös szavak” a kárpátaljai magyar regionális köznyelvben

A kárpátaljai magyarok élőnyelvének vizsgálata során a nyelv minden szintjén találkozunk az interferencia jelenségeivel. Az alábbiakban a lexikai változásokról lesz szó. A magyar nyelvben számos idegen elem él. Ilyenek a nemzetközi szavak, a terminus technikusok és egyebek, amelyeket a kárpátaljai magyarok orosz/ukrán alakváltozatokban használnak magyar nyelvű beszédükben. Ezek „közös szók”, amelyeket mindhárom nyelv ismer és használ, de az idegen nyelvnek (jelen esetben az orosznak vagy/és az ukránnak) a hatása nagyobb, mint az anyanyelvié. A „közös szó” megjelölésen az adott három nyelvben használatos (köznyelvi értelemben vett) nagyobb frekvenciájú közös, azaz mindhárom nyelv szókészletében megtalálható csaknem azonos hangalakú és jelentésű idegen szavak (nemzetközi szavak, vándorszavak) értendők.

A közös műveltség körébe tartozó fogalmak széles földrajzi elterjedtségre utalnak. Az egyes nyelvekben mind az íráskép, mind a kiejtés annyira közel áll egymáshoz, hogy nem szakértő is felismerheti a különböző nyelvek szavai között a rokonságot [4, 489]. A kárpátaljaihoz hasonló jelenségek megfigyelhetők a Magyarországon élő kisebbségek [7, 185], illetve a határon túl élő szlovákiai [3, 109--114], romániai, vajdasági, tengeren túli magyarok [11] nyelvhasználatában is.

Kárpátalján 1945 után jelentősen beszűkült a magyar nyelvhasználat színtere, s lényegében a családra, baráti társaságokra, később az iskolára és az egyházra, a nemzetiségi sajtóra korlátozódott. A többi szintéren -- hivatali ügyintézés, orvosi rendelő, közélet, munkahely stb. -- „a népek közötti érintkezés nyelve”, az orosz, a 90-es évektől az ukrán nyelv használatos. A szak- és az egyetemi oktatás nyelve csaknem kizárólag ukrán, tehát érthető, hogy a művelt rétegek nyelvében is megfigyelhető ez a jelenség.

Az alábbi adattárban 159 vándorszó szerepel 12 témakörben. Vizsgálatuk során az alábbi megállapításokra jutottunk:

1. A kárpátaljai nyelvhasználók minden rétegében használják ezeket a „közös szavakat” az orosz/ukrán kiejtésnek megfelelően; egyelőre csak a beszélt nyelvben fordulnak elő.

2. A szókölcsonzések idegen volta érzékelhető a köznyelvet beszélő számára.

3. Az alábbi szószeretben szereplő idegen szavak nem szertendert változatait a félnyelvű egyének (korlátozott nyelvi jártasság az anyanyelvben vagy a második nyelvben [4, 205] használják.

4. A „közös szavak” használatában nem olyan élesen szembetűnőek az alakváltozati különbségek, ezért azok gyakran belecsúsznak az adott tárgykörben gyakrabban oroszul/ukránul kommunikáló értelmiségiek magyar beszédébe is.

5. A sztendert és az idegen alakváltozat párhuzamosan él a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában.

6. A passzív megfigyeléssel összegyűjtött adattárból kitűnik, hogy a legtöbb szókölcsönzés az egészségügy fogalomkörben (32) található, sok az idegenszerűen használt lexéma az oktatás (27), a foglalkozásnevek (20), a társadalmi élet és jog (16), az ügyintézés (16) és egyéb témakörökben.

Egészségügy: **abort**¹ *lat* abortusz, **analíz** *gör* analízis, **anatomka** *lat* boncterem, **artrit** *gör* arthritis, **bronhit** *gör* bronchitis, **diatez** *gör* diatézis, **dóza** *gör-- lat* dózis, **ekszpert** *lat* expertus, **erozija** *lat* erózió, **furunkul** *gör--lat* furunkulózis, **gangrena** *gör* gangréna, **gyiszpánszer** *fr* dispensaire 'beteggondozó', **hepatyit** *gör* hepatitis, **hipnoz** *gör* hipnózis, **imunitet** *gör* immunitás, **infarkt** *lat* infarktus, **infekcija** *lat* infekció, **infuzija** *lat* infúzió, **inszul't** *lat* insultus 'gutaütés', **inval'id** *lat* invalidus, **inkubátor** *lat* ua., **izolátor** *lat* izolátor, **menzurka** *lat* menzúra, **narkomán** *lat* kábítószer-fogyasztó, **panszionát** *fr* penzió 'utókezelő', **pegyiátr** *fr* pediáter, **pincet** *fr--ném* pincetta, **protez** *gör* protézis, **szkl'eroz** *gör--lat* szklerózis, **sztacionár** *lat* stacionárius, **terapevt** *gör* terapeuta, **zond** *fr* szonda.

Oktatás: **abiturient** *lat* rég abituriens, **aszisztient** *lat* asszisztens, **aspiránt** *lat* aspiráns, **atyesztát** *lat* rég attesztátum, **atyesztácija** *lat* attesztáció, **auditorija** *lat* auditórium, **bákáláv** *lat* baccalaureus, **brosura** *fr* brosúra, **dekánát** *lat* dekanátus, **gyiplot** *gör--lat* diploma, **diszcipl'ina** *lat* disziplína, **ekonomija** *gör--lat* közgazdaságtan, **ekologija** *gör--lat* ökológia, **eksztern** *lat* externus, **ekszternát** *lat* externátus, **fakul'tyet** *lat* fakultás, **internát** *fr* internátus, **insztyitut** *lat* intézmény 'intézmény, főiskola', **kangyidát** *lat* kandidátus, **koledzs** *ang* college 'önkormányzattal bíró iskola', **konkursz** *lat* konkurzus, **konszpekt** *lat* jegyzet, **Picej** *gör--lat* líceum, **ol'impiáda** *lat* olimpiász, **referát** *lat* referátum, **zsurnál** *fr* journal 'osztálynapló', **variánt** *fr* variáns.

Foglalkozások, mesterségek: **adminyisztrátor** *lat* ügyintéző, **advokát** *ném* ügyvéd, **ágent** *fr* ügynök, **bármen** *ang* bárpultos, **bizneszmen** *ang* üzletember, **demokrá** *lat* demokrata, **deputát** *lat* képviselő, **ekonomiszt** *gör--lat* közgazdász, **inkasszátor** *ol* rég inkasszáns 'pénzbeszedő', **inyciátor** *fr* kezdeményező, **jurisztkonszul't** *lat* jogi tanácsadó, **komerszánt** *fr* magánkereskedő, **konduktor** *lat* jegykezelő, **kurjer** *fr* kifizető, **laboránt** *lat* laboráns, **laureát** *lat* kitüntetett, **mecenát** *Maecenas római polgár nevéből* 'pártfogó', **referent** *lat* előadó hivatalban, **reketyir** (?) zsaroló, **rezident** *lat* rezidens 'ügyvivő'.

Társadalmi élet, jog: **adminisztrácija** *lat* adminisztráció, **bánygyit** *ol* bandita, **delegát** *lat* delegátus, **gyemonsztrácija** *lat* demonstráció, **honorár** *lat* honorárium, **ierárhija** *gör* hierarchia, **inszpek'tor** *lat* inspektor, **insztáncija** *lat* instancia '2. hatóság', **insztrukcija** *ném* instrukció, **mándát** *lat* mandátum, **manifeszt** *lat* manifesztáció, **mitying** *ang* meeting 'nagygyűlés', **piket** *fr* piquet 'sztrájkórség', **rejd** *ang* raid 'ellenőrzés', **sovinizim** *fr* szovinizmus, **státusz** *lat* státusz.

Egyéb: **abonyent** *fr→lat* rég abonens '1. előfizető, megrendelő 2. bérlő', **akcent** *lat* akcentus, **amartyizácija** *lat* amortizáció, **atribut** *lat* attribútum, **ávtomát** *gör-- lat* autamata, **bjuvet** *fr* buvette 'ivócsarnok', **efekt** *lat* effektus **elegánt** *fr* elegáns, **epicentr** *gör--lat* epicentrum, **etiketka** *fr→ném* etikett '3. ker címke, árújegy', **iniciál** *lat* iniciálé, **kárjer** *fr* carrière 'kőfejtő': *ungvári fürdőhely a régi kőfejtőben*, **kontákt** *lat* kontaktus, **kontrábándá** *ol* contrabando 'csempészés', **revizija** *lat* revízió, **sztándárt** *ang* sztenderd.

¹ A sötétlét szedett regionális alakot követi az eredetre vonatkozó információ a szakirodalomban szokásos módon, ez után olvasható a köznyelvi megfelelője. Ahol indokolt, megtalálható a szó jelentése. A szócikkek összeállításakor szótárakat használtam [2, 5, 8, 10, 12].

Ügyintézés: **akt** *lat* akta, **ánketa** *fr* kérdőív, **blánka** *ném* blanketta 'úrlap', **dokument** *lat* dokumentum, **dotácia** *lat* dotáció, **insztancia** *lat* instancia, **identifikációj** *lat* identifikációs, **kontrákt** *lat* szerződés, **order** *fr* ordre 'lakáskiutalás', **pászpport** *fr* személyazonossági igazolvány, **penszija** *fr* rég penzió 'nyugdíj', **projekt** *lat* projektus 'terv', **szupszigijija** *lat* segély, **vákánszija** *lat* vakancia 'üresedésben levő állás', **viza** *lat* vízum.

Közigazdaság, pénzügy: **ákcia** *lat* rég akcia 'részvény', **banknot** *ném* rég banknóta, **bjudzset** *ang--fr* bűdzsét, **bjuro** *fr* büro, **emisszija** *lat* emisszió, **ferma** *ang* farm, **firma** *ol* cég, **genocid** *lat* genocídium, **kredit** *fr*→*ném* hitel, **szejf** *ang* széf.

Szórakozás, sport, közlekedés: **bi'et** *fr* jegy, **esztráda** *fr* könnyű műfaj, **filmoszkop** *ang+gör* filmvetítő, **finál** *ol* finálé, **finyis** *ang* cél, **pláckárt** *ném* helyjegy, **szeánsz** *fr* összejövétel, **sztárt** *ang* start, **televizor** *ang* (gör) televízió, **tur** *fr* túra, **turnyir** *fr* túrné.

Kereskedelem: **aszortyi** *fr* assorti 'válogatott áru', **aszortyiment** *ném--ol* szortiment 'áruválaszték', **bufet** *fr* büfé, **gasztronóm** *gör* élelmiszerüzlet.

Épület: **bufet** *fr* büfé, **kamin** *ném* rég kandalló, **portál** *fr* díszes főbejárat, **vesztibül** *fr* vestibule 'előcsarnok'.

Öltözködés: **buci** *ang* boots 'focicipő', **unyiform** *fr* egyenruha.

Étkezés: **bul'on** *fr* húsleves, **zefir** *gör* 'tojáshabból készült édesség'.

IRODALOM

1. A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Szerk.: Csernicskó István. -- Ungvár: PoliPrint Kft., 2003.
2. Bakos Ferenc. Idegen szavak és kifejezések szótára. -- Bp.: Akadémiai Kiadó, 1976.
3. Deme László. Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról. -- Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1970.
4. Fábán Pál. A szókészlet // A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. -- Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. -- 459--499.
5. Hadrovics--Gáldi. Orosz--magyar szótár I--II. -- Bp.: Akadémiai Kiadó, 1977.
6. Kiss Jenő. Társadalom és nyelvhasználat. -- Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
7. Кочерган, М. П. Загальне мовознавство. -- Київ: Видавничий центр «Академія», 1999.
8. Краткий словарь иностранных слов. Составила С. М. Локшина. -- Москва: Издательство «Советская энциклопедия», 1966.
9. Mokuter Iván. Közös szavak problémái a nemzetiségi nyelvhasználatában // Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás. Szerk.: Horváth Miklós és Temesi Mihály. -- Bp.: Tankönyvkiadó 1972. -- 185--190. o.
10. Словник іншомовних слів. Укладачі С. М. Морозов, Л. М. Шкарпуга. -- Київ: Наукова думка, 2000.
11. Túl a Kecegárdán. Calumet-vidéki amerikai magyar szótár. Szerk. Kontra Miklós. -- Bp.: Teleki László Alapítvány, 1995.
12. Ukrán--magyar szótár. Összeállította Katona Lóránt. -- Budapest--Uzshorod: Akadémiai Kiadó--Kárpátontúli Területi Kiadó, 1963.

Борбель Едіт

„Спільні слова” у регіональному мовленні угорців Закарпаття Резюме

Мовні контакти -- один із найсильніших зовнішніх чинників розвитку мови. На Закарпатті у двомовних групах людей мовні системи вступають у контакт, впливають одна на одну, внаслідок чого з'являються контактні зумовлені відхилення від мовної норми, які називаються інтерференцією. Таке явище можна спостерігати при вживанні лексичних паралелів угорських та запозичених лексем. Серед запозичень багато інтернаціоналізмів. У нашій добірці розглядаємо 159 запозичень у 12-х тематичних групах.

ГВОЗДЯК ОЛЬГА, МЕЛІКА ГЕОРГІЙ
(Ужгород)

Угорсько-німецькі мовні взаємини у кулінарній лексиці закарпаття

Німецьке населення, яке впродовж кількох століть розвивалося у мультиетнічному Закарпатті, знаходилося під перманентним впливом лексики мов, що здавна функціонували у тодішньому Підкарпатті Угорщини, Чехословаччини та з 1945 року продовжують функціонувати в українському Закарпатті. Інтеркультурний вплив охоплював всі ланки діяльності німців краю – від рільництва, лісорубства і ремісництва аж до повсякденного життя (МЕЛІКА 2002).

Межі однієї статті не дозволяють охопити й проаналізувати словникове багатство мови, пов'язане з різними галузями життя. Окрім того в різних галузях діяльності народів лексичний взаємовплив не рівномірний. Так, наприклад, у лісогосподарстві і ремісництві німецька мова впливала на українську, угорську, словацьку лексику більше, ніж останні мови на лексику німецьких говірок колишнього Підкарпаття і теперішньої Закарпатської області України. І навпаки, у побуті більше помітний вплив української, угорської, словацької лексики на німецьку, зокрема у сфері на позначення кухонного начиння, їжі, напоїв та ін.

1. Іншомовні назви страв в німецьких говірках Закарпаття

У кулінарній лексиці закарпатських німців значно більше угорських і українських лексем, ніж німецьких у говірках останніх двох мов (ГВОЗДЯК 2002). Оскільки у німецьких говірках кількість угорських і українських запозичених кулінарних реалій відносно велика, в цій статті обмежимося аналізом назв угорської кухні Закарпаття.

До кулінарної лексики відносимо назви страв і напоїв, а також овочів, фруктів, спецій, напівфабрикатів тощо, з яких готують страви, напої та іншу продукцію домашнього та частково промислового (*мука, сіль, цукор* тощо) виробництва. Кулінарну лексику ділимо на слова, які, по-перше, позначають страви і напої, творцем яких є населення цього регіону, і являють собою харчові **етнореалії** локального або регіонального поширення; по-друге, продукти цивілізаційного впливу, які часто стають лексичними інтернаціоналізмами. Це назви фірмових виробів: *горілка, гамбургер, коньяк, кока-кола, спрайт, ход-дог*; назви фруктів - *ананас, банан, мигдаль* і т.ін., а також назви продуктів харчової промисловості, як, наприклад, *вермишель, кетчуп, шоколад, спagetі* і багато інших готових продуктів і напівфабрикатів. Трансфери цивілізаційного характеру у даній статті не описуються.

У статті розглядаємо назви страв (крім печива), які поширені серед угорців Закарпаття, незалежно від того, чи вони є творцями **етнореалій**, чи це назви, що

увійшли із австрійської, русинської (української), словацької або румунської кухні і, знайшовши серед угорців широку популярність, мадяризувалися (порів. ЛИЗАНЕЦЬ 1976), і як такі увійшли в словниковий склад німецьких говірок Закарпаття. Запозичені “швабами” (так себе називають тутешні німці) угорські етнореалії передаються фоновологічною транскрипцією.

2. Угорські назви страв у німецьких говірках Закарпаття

Німецькі колоністи із Франконії, які поселилися у першій половині 18-го століття поблизу м. Мукачеве, походили загалом з бідних верств сільського населення Німеччини (SELIG 1988, 106). Їх харчування відзначалося простою їжею, яку готували із продуктів рослинного і тваринного походження. Їжа була одностравною (Eintopfgericht) і складалася з різних каш, мучних, овочевих, м'ясних, рибних і ін. продуктів. Цілого ряду сьогодні широко вживаних рослинних культур колоністи тоді не знали. Так, наприклад, картопля – нім. гов. *'krumpli* // *'krump^ern* < уг. гов. *krumpli*, (*burgonya*) < від австр. нім. *Grundbeeren* (нім. *Kartoffel* або *Erdäpfel*) з'явилася як харчовий продукт у другій половині 18-го ст.; кукурудза – нім. гов. *'kukuruts* уг. *kukorica* < австр. нім. *Kukuruz* < рум. *cucuruz* “шишка” (нім. *Mais*) - у 17-му ст.; помідори – нім. гов. *'paradais* < австр. нім. *Paradeiser* від *Paradiesapfel* > уг. *paradicsom* (нім. *Tomate*) німці краю почали вживати в їжу тільки з першої половини 19-го ст.; перець – нім. гов. *'paprika* // *'pāprikā* < уг. *paprika* (нім. *Paprika*) - з 19. ст.; каву – нім. гов. *'k^aafē* (нім. *Kaffee*) < фр. *café* - з 18. ст. (PFEIFER 1989). Деякі рослинного походження культури населення регіону пізнало тільки в другій половині 19-го ст. Наприклад, кориця, салат, шпинат, селера та інші. Це стосується й німців, які поселилися у Бережському, Марморощському та Ужоському комітатах верхньої Угорщини (LEHOCZKY 1881).

2.1. Перші страви обіду (супи)

Припущенню, що німецькі колоністи 18-го ст. не варили супів як перших страв до обіду служить та обставина, що в їхніх говірках немає власномовного слова-відповідника. Вони використовують або нім. гов. *'sup^en* “Suppe” < фр. *soupe* > укр. *суп*, або *'leveš* < уг. *leves* > укр. *leveš/-ka*.

У маргінальній угорсько-українській зоні мовних контактів, де знаходиться німецький інтра територіальний мовний острів, а саме частина міста Мукачеве (його передмістя Підгород і Паланок), села Павшино, Верхній Коропець, Шенборн і Кучава, німці вживають угорське слово *'leveš* (*leves*), як окрему лексему для позначення будь-якого супу, і *'leveš* як частину композитів. Наприклад, *'leveš* у назвах-композитах: нім. гов. *'bitsigli'leveš* < уг. *biciklileves* – складається з уг. *bicikli* < анг. *bicycle* “велосипед” + *'leveš* (*leves*) “суп” > укр. *'bitsigl'ileveška*. Назва супу мотивується словом *'bitsigli*, яке напротивагу “пішки” колись символізувало швидкіс, тобто суп, який швидко готується: до кип'ятку дають за смаком солі, листя петрушки, окропу та іншої зеленни, і закидають ложкою дрібні галушки із збитої суміші яйця з мукою. *'krumpli'leveš* < уг. *krumplileves* – композит з асимільованого угорською мовою слова *'krumpli* < австр. нім. *Krumpern* „картопля” > нім. гов. *'krumpli* + *'leveš*; нім. гов. дублет // *'krump^ern'supn* “картопляний суп”, що подається як одностравний обід: Синонім (↑) *håbårt'krumpli* < уг. *habarkrumpli*, де уг. *habar* „замішка” + *'krumpli* „картоп-

ля”. *’riviz’l’leveš* < уг. *ribiszkeleves*, де нім. гов. *’riviz’l* < австр. нім. *Ribisel* “порічки” + уг. *leves* // *’ribiz’l’supn* – очищені червоні порічки кидають у воду, додають трохи цукру і муки, заливають молоком і доводять до кипіння; за таким рецептом готують також інші супи з фруктів: *’ālmā’leveš* < уг. *almaleves* // *’öpf’l’supn* “яблуковий суп”, *’mēd’leveš* < уг. *meggye leves* “вишньовий суп”. *’t’uk’leveš* < уг. *tyukleves*, де *’t’uk* < уг. *tyuk* “куриця” + уг. *leves* // *’hēn’supn* “курячий суп”. *’čirke’leveš* < уг. *csirkeleves*, де *’čirke* уг. *csirke* “курча” + уг. *leves* // *’kik’n’supn* „суп з курчатини”. *’zöldšēg’leveš* < уг. *zöldségleves*, де *’zöldšēg* уг. *zöldség* + уг. *leves* // *’kri’n’supn* “овочевий суп”. *’gul’-āš* < уг. *gulyás* „гуляш” // *’gujaš* – одностравний суп, що став відомим і вживаним за межами Угорщини (нім. *Gulasch*, фр. *goulache*). *’huš’leveš* < уг. *husleves*, де *’huš* < уг. *hus* + уг. *leves* // *’flaiš’supn* „м’ясний суп” і т.ін. супи.

2.2. Другі страви обіду

Другі страви, які подаються до обіду після супу, відзначаються більшим вибором, різноманітністю і способами приготування; їх рецепти нерідко залежать від етносу і району та варіюють у залежності від досвіду і фантазії господині чи кухарки. Серед других страв переважають мучні і м’ясні блюда: *’dēreje* < уг. *derelye*; синонім - *’lekvār’tašk’l*, де *’lekvār* < уг. *lekvár* „мармелад” + нім.гов. *’tašk’l* < австр. нім. *Tascherl* “кишеньки”; другий синонім - *’dērelmach* < уг. *derelye* + нім. гов. *-mach* < нім. *Gemachtes*, *Quark* “сир” > укр. *perā’he z’lekvarām* або *serām* “вареники”. *’fank* < уг. гов. *fānk* < австр. нім. *Fangerl* “виловлюваний” > укр. *fanke* “пончики” – із легкого тіста роблять кульки, які кидають у гарячу олію і випікають до золотисто-коричневого кольору, вибирають ситом і посипають цукровою пудрою. *’gombo’ts* < уг. *gombóc* > укр. *gom’bo’tse* „гомбовці” – із картопляного тіста ліплять кульки, в які вкладають очищені від кісток сливи, варять у воді до тих пір, доки *gom’bo’tse* не спливають, вибирають їх ситом, легко змащують і посипають сухарями - нім. гов. *’prēzli* < уг. *prézli* < нім. *Brösel* > укр. *prezl’ame*. *’lāgoš* < уг. гов. *lāgos*, уг. літ. *lángos* „млинець” ↑ *’pālāčintā* < уг. *palacsinta* < рум. *’plăcintă* „млинець, наповнений фаршем”. *’knēdli* < уг. *knédli* < чес. *knedlik* - як чеська національна страва < нім. *Knödel* від *Kloß*. *’nok’rdli* < уг. *nokedli* < нім. австр. *Nokerl* < нім. *Mehl-, Grießklößchen*, > укр. *’nokerleke* “галушки”. *’strāpačk’n* < уг. *sztrapacska*, дрібні галушки з картопляного тіста, протерті на терці ” < чес. *’strapačka* „кучерява капуста” від *strap* „ганчірка”; укр. *strapač’ke* – подаються з соусом. *’prēzliš’nuln* < уг. прикметник *prézlis* + *nudli* < нім. *Nudel* - „галушки, посипані сухарями (маком - уг. *’makos-*, горіхами – уг. *dijos-*). *’bānoš* < уг. гов. *’bános* < рум. *bānos* “простий” – рум. гов. *’banosoasă* “розчинена в сметані бринза”, якою присипається мамалига. *’frigā* < уг. гов. *friga* < рум. *frige* „випікати”; у німців - це випечене м’ясо свинини, до якого додається бринза і служить як підливка до токану; у гуцулів *friga* готується так само, як ↑ *’banoš*. *’puliska* < уг. *puliszka* - ймовірно пов’язане з угорським студеньським жаргоном і може відводитися від < італ. *polenta / pulenta*, страва, що принесена у другій половині 19-го ст. італійськими будівниками залізниць; *’bunkō* < уг. *bunkó* “ковальський молот” - у франконських німців Закарпаття позначає “голубці”; ця метафорична назва мотивується їх особливою формою, яка асоціюється з виглядом ковальського молота. *’fözelék* < уг. *főzelék* “страва із різних тушених овочів”. *’kremzli* < уг. *kremzli* < нім. гов. *kremzl* від дієприкметника *křīm*, „gerieben – тертий” та похідне *křemz* “Geriebenes” + зменшувальний суфікс -l “-lein” та уг. -li. *’lēčō* < уг. *lecsó* “лечо” – у підсмаженій цибулі тушиться су-

міш перцю з помидорами, до якої деякі господині додають яйця. *ʼrâkotʼkrumpli* < уг. *rakottkrumpli* “картопляна запіканка” – у теплотривкій скляній посудині укладають послідовно ряд картоплі, ряд ковбаси з кілочками круто варених яєць та заливають сметаною (майонезом); верхній ряд картоплі заливається сметаною і майонезом – все разом запікається в духовці. *ʼšpenot* < уг. *spenót* < нім. „Spinat – шпинат”. *ʼtöltötʼpáprika* < уг. *töltött paprika* – зелений / червоний перець з начинкою рису та фаршу з приправами; зверху все заливається томатом. *ʼrantátʼhuš* < уг. *rántotthus* “шніцель”. *ʼšnitsli* < уг. *snicli* < нім. *Schnitzel* “шніцель”. *ʼrusʼln/-li* < уг. *ruszli* < слов. *ruslik* “оселедець”. *ʼkočonʼâ* < уг. *kocsonya* “холодець”. *paprikaš* < уг. *paprikás* – похідне слово від *paprika* + суфікс *-ás* “паприкаш” – м'ясна страва (куриця, сало), приправлена червоним перцем *ʼpörkölt* < уг. *pörköl* “перкельт” – куски м'яса з червоним перцем і цибулею, тушковані у соусі.

2.3. Окремі страви і харчові вироби та напівфабрикати

Існує цілий ряд страв, які використовуються в будь-яку пору дня – до сніданку, обіду, вечері або просто як закуска. До таких страв належать: *ʼhurká* < уг. *hurka* “ліверна, кров'яна ковбаса” – виготовляють її самі господарі, коли ріжуть свиню; *ʼkʰolbas* < уг. *kolbász* < слов. *klobasa*, укр. *ковбаса* > укр. *koʼba'sa*; *ʼšâjt* < уг. *sajt* „сир”; *ʼpaštētâ* < уг. *pástétom* < нім. *Pastete* “паштет”; *ʼšoʼdâr* < уг. *sódar* < нім. гов. *scholter (Schulter)* “окіст”; *ʼšonká* < уг. *sonka* < нім. гов. *schunke (Schinken)* “окорок”; *ʼtepertü* < уг. *tepertő* „шкварка”; *ʼviršli* < уг. *virsl* < нім. *Würstel* „сосиска”; *ʼbogāč* < уг. гов. *bogács* „пастилка” > укр. *bo'gāč*; *ʼbundāšʼkenʼēr* < уг. *bundáskenyér* “грінка, досл.: “хліб в шубі” – кусок хліба, змащений з обох сторін збитим яйцем з мукою і випечений з обох боків в олії або жиру; *ʼmartaš* < уг. *mártás* “підливка”; *ʼrantaš* < уг. *rántás* “мучна заправка”; *ʼomlet* < уг. *omlett* < фр. *omelette* “омлет”; *ʼrantâta* < уг. гов. *rántata / rátota*, уг. літ. (*rántotta*) “ячня”; *ʼbeföt* < уг. *befőtt* “компот, варення”; *lekvâr* < ↑ уг. *lekvár*; *ʼčălâmad* < уг. *csalamádé* “чаламада” – маринований салат з нашинкованих овочів; *tsêklâsolât* < композит уг. *cékla* < чес. *cvikla* “червоний буряк” + нім. гов. *soʼlât* < нім. *Salat* “салат” – до зварених і натертих червоних (столових) буряків додається за смаком хрін, оцет, цукор і сіль.

Примітка: в статті використовуються, крім загальноприйнятих, такі скорочення: австр. – австрійський, анг. – англійський, гов. – говірковий, італ. – італійський, літ. – літературний, нім. – німецький, рум. – румунський, укр. – український, слов. – словацький, уг. угорський, фр. – французький, чes. – чеський.

ЛІТЕРАТУРА

- ГВОЗДЯК О.М. Іншомовна запозичена кулінарна лексика з німецьким етимологом в українських говірках Закарпаття // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. – Число шосте. – Черкаси: ЧДТУ, 2002. – С. 95 – 98.
- ЛИЗАНЕЦЬ П. М. Атлас лексичних мажоризмів та їх відповідники в українських говорах Закарпатської області УРСР. – Ужгород, 1976.
- ETYMOLOGISCHES Wörterbuch des Deutschen in 3 Bd. / Red. Wolfgang Pfeifer. – Berlin, 1989.
- Dictionarul explicativ al limbii Române. Univers enciclopedic / Conducătorii lucrării Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche. Ediția a II-a. – București, 1998.
- GÁLDI László. Orosz-magyar kézisztótár. – Budapest, 1989.
- LAROUSSE en couleurs, dictionnaire encyclopédique. – Paris, 1980.
- LEHOCZKY, Tivadar: Beregvármegye monographiája, 3 k. – Ungvárott, 1881.

- MAGYAR ÉRTELMEZŐ KÉZISZÓTÁR / Szerkesztette JUHÁSZ József, SZŐKE István, NAGY Gábor, KOVÁLOVSZKY Miklós. – Budapest, 1972.
- MAGYAR NYELV TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA. Főszerkeztő BENKŐ Loránd. - Budapest: Akadémiai kiadó, 1967.-1 kötet A-Gy, 2. kötet H-O, 3. kötet Ö-Zs.
- MAGYAR-OROSZ SZÓTÁR / Szerkesztette Galdy László. Budapest-Moszkva, 1974.
- MELIKA, Georg: Die Deutschen der Transkarpatien-Ukraine. Entstehung, Entwicklung ihrer Siedlungen und Lebensweise im multiethnischen Raum.- Marburg 2002.
- SELIG, Robert: Rüdige Schafe und Geizige Hirten. – Würzburg, 1968.
- WAHRIG, Gerhard. Deutsches Wörterbuch. – München, 1991.
- УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ словник/Укладачі –В.С.Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П.Левченко, Л.С. Паламарчук і ін. – К., 1975.
- ЧЕСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ словник у двох томах/Укладачі – Й.Ф. Андерш, Г.І. Неруш, В.Д. Цвях, Г.Т. Яценко. – К., 1988.

Gvozgyak Olga, Melika Georg **Ungarischer Abdruck in der deutschen Lexik der** **Kochkunst Transkarpatiens** **Zusammenfassung**

Der multiethnische Raum von Transkarpatien entwickelte sich allmählich viele Jahrhunderte hindurch. Im 18. und 19. Jahrhundert wurden hier auch deutsche und slowakische Kolonisten bodenständig, die mit der einheimischen ukrainischen (ruthenischen), ungarischen und rumänischen Bevölkerung in kultureller, wirtschaftlicher und sprachlicher Wechselwirkung traten. Da die Beschreibung der Mannigfaltigkeit der wechselseitigen Beziehungen zwischen den Ethnien im Rahmen eines kurzen Exposés unmöglich ist, befassen wir uns nur mit der Wirkung der ungarischen Küche auf die deutsche. Dieser Prozess findet seinen Niederschlag als Magyarismen im mundartlichen Wortschatz der hiesigen Deutschen, deren entlehnte Reichtum auf intensive Einflüsse der ungarischen Küche auf die deutsche hinweist.

ГОЦА ЕРІКА (Ужгород)

Угорські запозичення в українських карпатських назвах їжі

Вивченням угорських запозичень у лексиці української мови займалися Л. Чопей, Л. Деже, Й.О. Дзендзелівський, К.Й. Галас, П.П. Чучка, П.М. Лизанець та ін. Що ж стосується мадаризмів в українських карпатських назвах їжі, то вони досліджені поки що недостатньо.

Стаття виконана нами на лексичному матеріалі, зібраному в українських карпатських говорах з 1998–2000 р.р. Кожному запозиченню присвячена окрема мікροстаття, у якій подано його поширення в обстежених та інших українських говірках, відображення в лексикографічній та лінгвогеографічній літературі та з'ясування етимології.

Богáč, богáчик (24, 39, 40, 59)*, *погáч* (77, 79, 80) “корж, або плоский круглий хліб із прісного тіста, випечений на плиті”. Пор. [Лиз, 414]. Найменування *погáч* (*богáч*), *богáчик* відомі і в деяких інших закарпат. говірках (див. ще [ГС, 235]), що не були об'єктом наших спостережень; *богáч* (рідше *погáч*) у закарп. говірках більш уживане в значенні “макуха” [Лиз, 393–394, 414] – від угор. *pogácsa* id. [MOSz, II, 557]. У варіанті *богáч* початковий [б] < [п]. *Богáчик* – демінутив, що виник на укр. ґрунті.

Бóришóўка “сало (з м'ясом) з підгорля свині” (17, 24, 31, 32, 33, 37 – 41, 48, 69). Пор. також [ДЛАЗ, III, 313]. Назва *бóришóўка* походить з угор. мови; пор. діал. *borsóuka* “финки на свежем свином сале” [Лиз, 581].

Гўрка “випечена ковбаса, начинена кашею з вареною кров'ю” (15, 16, 17, 24, 31, 33, 37, 42). Див. ще [Вх, 211]. Номен вживається з цим же значенням і в півд. лемків. говірках [2, 127]), походить від угор. *hurka* “(товста) ковбаса” [MOSz, I, 1053].

Гамбóўца (більшість закарп. гов.), *гóмбóўца* (15, 17, 35, 41, 49, 50, 70, 75, 77), *гамбóўц'а* (11, 23) “пампушка з повидлом (варенням, сливою і т. п.), зварена на парі”. Див. ще [Лиз, 411]. У північнокарп., деяких закарп. говірках немає назв цієї реалії через відсутність денотата. Порівняння наших записів з картою [Лиз, 411] дає підставу стверджувати, що в останні десятиліття ця реалія поширилася і на території між Рікою і Тереблею, де ми записали її назви. Як назва страви часто вживається форма множини *гóмбóўцы/-і*. Крім *гамбóўца* і под., П.М. Лизанець записав в поодиноких закарп. говірках ще такі варіанти: *гóмбóвц*, *гóмбóвиц'*, *гл'імбóвцы*. За межами закарп. говірок в інших укр. діалектах ця назва не відома. Варіант *гóмбóўц* походить від угор. діал. *gotboucs* id. [Лиз, 55]. Варіант *гóмбóвиц'* виник від *гóмбóўц* на укр. ґрунті в результаті ускладнення (помилкового сприймання угорського слова як суфіксального похідного: з суф. *-иц'*); пор. ще *гóмбóвци* id. у мові бачванських руснаків [6, 78].

* Нумерацію обстежених нами населених пунктів див. у кінці статті.

Гѣришлики “ячмінна каша, заправлена олією, цукром або медом” (40, 47) – похідна з суф. *-ик-и* від відомого в закарп. і в півд. лемків. говірках [ГЛА, 41] *térsl'i* “ячмінна крупа” < угор. *gersli* id. [Лиз, 592].

Гінтеріця “кукурудзяна крупа” (вживається на Бойківщині (сучас. Турківський р-н). Цей номен прийшов сюди із закарп. говірок; пор. закарп. *тенгеріц'а*, *мінгеріц'а*, *ке"нде"ріц'а* і под. “кукурудза” [ДЛАЗ, I, 72], утворене на укр. ґрунті суфіксальним способом від угор. *tengeri* “кукурудза” [5, 93].

Гул'аш “суп із картоплі, нарізаної кубиками, і м'яса з приправами” (більшість закарп. говірок і гуцул. Рахів. р-ну). Див. ще [Лиз, 400]. Назва *гул'аш* – від угор. *gulyás* id. [MOSz, I, 883]. В останні десятиліття в цих же говірках *гул'аш* вживається під впливом укр. літ. мови також із значенням “їжа з кусочків м'яса, тушкованих з приправою”; пор. укр. літ. *гуляш* id. [СУМ, II, 192], яке засвоєно з угор. мови через посередництво нім. *Gulasch* або франц. *goulache*; угор. назва *gulyás* походить від *gulyás-hus*, що означає букв. “чабанське м'ясо” [ЕСУМ, I, 617]; пор. ще зах. поліс. *гул'ас* “запечене м'ясо” [Арк, I, 122], яке походить, мабуть через пол. *gulasz* id. теж з угор. мови. До речі, в бойків. і півн. гуцул., в деяких закарп. говірках лексема *гул'аш* відома тільки із значенням “пастух великої рогатої худоби на полонині” [Ониш, I, 199; ГГ, 27; ГС, 238]; пор. ще зах. укр. *гул'аш* id., що також від угор. *gulyás* id., утвореного від *gulya* “стадо” [ЕСУМ, I, 617; TESz, I, 1105].

Даран (18, 23, 35, 36, 39), *дарáба* (50, 76) “скибка хліба”. Див. ще [Лиз, 395]. *Даран* і под. (див. ще [Чоп, 21]) – від угор. *darab* id. [Лиз, 23], яка в свою чергу є запозиченням від словен. *drob* чи словац. *drob* “шматок, дрібка”; пор. укр. *дріб*, рос. *дробь* і т.д. < праслов. **drobь* id. [ЕСУМ, II, 12, 129; TESz, I, 593 – 594; Kniezsa, 147 – 148].

Кавил' (*кав'іл'*) (марамороські, боржавські, ужанські), *кав'ій* (*кавий*) (11, 16, 17, 24, 25, 31, 32, 69, 75), “кава”. Див. ще [Лиз, 462]. Варіант *кав'ій* (*кавий*), імовірно, від угор. *kávé* id. [Лиз, 157], а від нього вже, мабуть, на укр. ґрунті постав варіант *кавил'* (*кав'іл'*), що подається вже в [Чоп, 140]. Назва *кава*, що зараз займає суцільний ареал на території півн. карпат. говорів, гуцул. говірок Рахів. р-ну та сх. марамороських говірок, як свідчать результати нашого дослідження, в останні десятиліття розширює свій ареал у закарп. говірках все далі на схід, потіснивши вживану там раніше назву *кавил'*.

Кел'чік, *келчій* “загальна назва їжі (безвідносно до часу її споживання)” вживається в ряді закарп. говірок. Див. ще [AGB, II, 116]. Походить від угор. *költség* “витрати; кошти” [MOSz, I, 1411].

К'іфлик, *к'іфл'і* (15 – 17, 20, 23 – 25, 31 – 42, 47 – 49, 58, 59, 69, 70, 73, 75, 77, 79, 80, 81) “рогалик”. Див. ще [Лиз, 436]. *К'іфл'і* з угор. *kifli* id., а *к'іфлик* – похідне, утворене від угорського слова або, можливо, від нім. *Kipfel* id. [Лиз, 105], від якого утворена й угорська назва [TESz, II, 485]. У деяких закарп. говірках Хустщини, Мукачівщини та ін. *к'іфлик* – “печиво з пісочного тіста у вигляді маленького рогалика”.

Кôчôн'а (17, 20, 24, 25, 27, 34 – 36, 40 – 43, 50, 61, 70, 75, 77), *кочатіна* (11, 16), *кочин'атина* (15, 23, 24, 31, 32, 37) “холодець”. Див. ще [ДЛАЗ, I, 63; ОКДА, III, 22]. *Кôчôн'а* – від угор. *kocsonya* id. [MOSz, I, 1376], а *кочин'атина* – похідне з суф. -*'атин-а* – від *кôчôн'а*; варіант *кочатіна* (пор. у сх. частині півд. лемків. говірок *коч'аніна* id. [ГЛА, 70]), – мабуть, результат редукції *кочин'атина*.

Крѣм(н)злик (11, 15, 16, 23, 24, 31, 36, 50, 51, 79 – 81), *рисил'ованик* (*реселôйл'аник*) (43, 50, 61, 70, 76, 79) “дерун, оладка з тертої картоплі”. Див. ще [Лиз, 415]. *Крѣмзлик* і под. утворені на укр. ґрунті від угор. діал. *kremzli* id., а *гър'іл'* і под. – від угор. діал. *gugli, kugli* id. [Лиз, 63]. *Рисил'ованик* – від *рисил'ований*, яке в свою

чергу від *ресел'овати* “терти”, а останнє – від *ресел'їу* і под. “терка для картоплі” < угор. *reszelő* “терка” [MOSz, II, 645].

Кру́мпл'ї (*то́птан'ї*, *коло́чін'ї*, *даўлі́н'ї*, *м'їшї́н'ї*), *кром́пл'ї* (*коло́чін'ї*, *даві́н'ї*, *мн'ят'ї*) “картопляне пюре” (зах. закарп. говірки). Див. ще [АУМ, I, 312; II, 323; ДЛАЗ, I, 73; AGB, I, 55], а також [САБЛ, 21]. Назва *кру́мпл'ї*, що, крім зах. закарп. говірок, відома ще у варіантах *кром́пл'а*, *кру́мпл'ї* id. в поодиноких бойків. говірках [Ониш, I, 390] (див. ще id. в [Жел, 382]), походить від угор. *krumpli* і словац. *krompli* і под. id. < *grumpl'a* < нім. *Grundbirne* id. (букв. “земляна груша”) [ЕСУМ, I, 605; II, 103]. *Кром́пл'ї* “картопля” в закарп. говірках відоме з кінця XVIII ст. [5, 106].

Лёвеш “суп (загальна назва)” (марамороські, боржавські, ужанські гов.). *Лёвеш* (див. також [Вх, 232]) походить від угор. *leves* id. [MOSz, II, 96].

Логáза “ячмінна каша, заправлена олією, цукром або медом” (1 – 10, 12, 19, 21, 23, 29, 33, 34, 35, 40, 72). У півн. карпат. говірках відомі ще варіанти цієї назви *глогáза*, *гláза* [Ониш, I, 173]. Можливо, походить від угор. *lőhoz* “для коня”, форми іменника *lő* “кінь” з післяіменником *-hoz* “до, для” [ЕСУМ, III, 278 – 279].

Мáйош'ї мн. “випечена ковбаса з ліверу, рисової, гречаної або іншої каші” (49, 59). Див. ще [Лиз, 432]. *Мáйош'ї* (у [Вх, 234] *ма́юш*, *ма́йош* id) – від угор. *tájas* “ліверний (ліверна ковбаса)” [MOSz, II, 129].

Українське населення Карпат у давнину (у новіші часи меншою мірою) широко використовувало в їжу, особливо в періоди посту, рослинну олію, добувану переважно з насіння соняшника, в північних Карпатах, зокрема, на Бойківщині, – з насіння льону, конопель та ін. [3, 20]. Олія має такі назви: *олі́й* (*о́лій*, *о́лій*, *о́луй*) (більша частина закарп., бойків., гуцул. і буков. гов.), *ола́й* (півд.-зах. част. закарп. гов.), *олі́ва* (*олéва*, *улéва*) (деякі бойків., гуцул. і буков.), *ол'ї́а* (29, 30). Див. ще [ДЛАЗ, III, 355; Лиз, 420]. Варіант *ола́й*, зважаючи на його фонетику і територію поширення, слід вважати запозиченням з угор. *oláj* id., що в свою чергу засвоєно із слов'янських мов [Kniezsa, I, 359 – 360; TESz, II, 1073].

Пала́ч'їнт(к)а (вживається майже у всіх укр. гов. Закарпаття) “налисник”. Див. ще [Лиз, 412]. *Пала́чїнта* в ряді закарп. говірок має значення як “налисник” (з начинкою), так і “млинець” (без начинки); в нас. п. 79 *пала́чїнта* – “млинець”, а в нас. п. 38 *пала́чїнта* – тільки “налисник”. *Пала́чїнта* – від угор. *palacsinta* “млинець” [MOSz, II, 502]. На думку І. Панькевича (1932 р.), в гуцулів Рахівщини ця страва (а отже, й назва *пала́чїнка*) належить до новіших [4, 89].

Попр'їга́ш-кру́мпл'ї (50), *р'їна попрїго́ва* (62), *кром́пл'ї на попрїга́ш* (зах. закарп. гов. – до р. Боржави), *бу́л'ї на попрїга́ш* (41), *попрїка́шка* (80) “приготована способом тушкування страва з порізаної на кубики картоплі, до якої, крім засмажки, додають червоного перцю та ін. приправ”. У складених назвах компонент *попрїга́ш* – від угор. *paprikás* “приправлений червоним перцем” [MOSz, II, 511]; компонент *попрїго́ва* – від *попрї́га* “перець” < угор. *paprika* id. [MOSz, II, 511]. *Попрїка́шка* – мабуть, результат переосмислення *попрїка́шка* “засмажене м'ясо, приправлене червоним перцем” < угор. *paprikás* “заправлений червоним перцем”.

Прї́йзл'ї (*прї́зл'ї*, *прéзл'ї*) (11, 15, 23, 31, 32, 35, 36, 40, 41, 62, 76, 77, 77, 79), *прї́йзлики/-ы* (*прї́злики/-ы*) (24, 25, 33, 37 – 39, 47, 50, 51, 58, 69, 75, 80) “приправа з подрібнених (змелених, товчених) сухарів для посипання галушок, вареників і т.п”. *Прї́йзл'ї* і под. походить від угор. *prézli* id. [MOSz, II, 575], а *прї́(й)злики* – суфіксальне утворення від першого на укр. мовному ґрунті.

Пу́цлики (*пу́цлики*) (42, 48, 49, 59, 69, 70, 75, 76), *пу́цакы* (*пу́ц'акы*) (41, 58), *ну́д-*

л'ї (50, 75, 77) “начинені сливами (повидлом і т. п.) своєрідні вареники із суміші картопляного пюре і борошна”. Див. ще [Лиз, 410]. Назви *пуцлики*, *пуцакі* і под., очевидно, оформилися на укр. ґрунті як суфіксальні похідні, утворені на базі угор. або рум. слів (угор. < рум.): угор. слова *pusa*, *pusika* вживаються із значенням “вид домашньої вермішелі з картоплі”, відомі з 1943 р. (детальніше в [TESz, III, 300]). *Нудл'ї* – від угор. діал. *nudli* id. [Лиз, 53].

Рантáш (у всіх говірках Закарпаття), *рантáшка* (62) “засмажка (те, що додається до страви в засмаженому вигляді для поліпшення її смаку, запаху і т. ін.)”. Див. ще [Лиз, 426]. *Рáнтáш* – від угор. *rántás* id. [MOSz, II, 610].

Рантóвано́є мн'áсо (17, 24, 37, 39, 40, 41, 48, 75), *рантóвано мн'áсо* (33, 60, 69, 77), *рантóване мн'áсо* (80), *рáнтот-гуш* (77) “випечене в сухарях куряче м'ясо”. Більшість цих назв має прозору внутрішню форму (означення утворені від відповідних дієслів) і належить до закарп. лексико-семант. регіоналізмів. Означення *рантóване* і под. у відповідних складених назвах утворене від *рантовáти*, що в закарп. говірках запозичено з угор. мови; пор. угор. *rántoti* “жаренний в сухарях, в панировке”, *rántas* “заправка (із муки)” [MOSz, II, 610]; *рáнтот-гуш* < угор. *rántoti hús* id (букв. “випечене в сухарях м'ясо”, угор. *hús* “м'ясо”).

Рáто(а)та “ячня” (переважно верховинські, боржавські, ужанські гов.). Див. також [Лиз, 419; ДІАЗ, I, 62]. Ізоглоса назви *рáто́та* продовжується в сх. частині півд. лемків. говірок (частіше *ратóта* id.) [Латта, 344]. *Рáто́та* походить від угор. *ratotta* id. [Лиз, 71], а варіант *рáтата* виник, імовірно, вже на укр. ґрунті в результаті асиміляції [a] > [o].

Рй́итеш “струдель, пиріг з розкачаного тіста, згорнутого в трубку кількома шарами, між якими міститься начинка” вживається в кількох закарп. говірках Виноград. р-ну. Див. ще [Лиз, 441; КДА, 90]. Походить від угор. *rétes* “листовий пиріг, рулет” [MOSz, II, 649].

Сóйш (*кър'ачий*) “страва з курячих ніжок, голів, нутроців у підливі зі сметани, молока” (80). Означуваний елемент *сóйш*, очевидно, від угор. *szósz* “соус” [MOSz, II, 869].

Тй́(ó)ўтитка (деякі говірки Берегів. і Виноградів. р-нів) “голубці, страва, зварена із загорнутої в капустяний листок каші з м'ясним фаршем чи без нього (первинно каша була переважно ячмінна, житня, вівсяна, на Закарпатті і в гуцулів – кукурудзяна, пізніше – рисова, пшенична і т. п.)”. Див. ще [Лиз, 417]. Назва *тй́ўтитка* (*мóўтитка*) утворена за допомогою суф. –к-а від угорської діал. складеної назви *tőűtölt káposzta* id. [Лиз, 67].

Тй́й (*тей*) чол. р. (15, 16, 17, 23, 24, 31, 33 – 35, 38, 41, 42, 43, 50, 75, 78, 80, 81), *тй́йа* (*тéйа*) жін. р. (37, 39, 40, 47, 48, 58, 59, 60, 61, 69, 70, 76), *тéйó* (77) “чай (у давнину його готували переважно з цвіту липи, бузини і різних трав)”. Див. ще [Лиз, 461]. Назва *тй́йа* (*тéйа*) – запозичення від угор. *tea* id. [MOSz, II, 933], що було засвоєне укр. населенням первинно, мабуть, як іменник жін. роду, іменник чол. роду *тй́й* (*тей*) виник, видно, на укр. ґрунті пізніше. До 1945 р. чай на Закарпатті не був такий поширений, як зараз (пор. [Лиз, 155]). Останніми десятиліттями мадяризм *тй́йа* і под. досить активно витісняється засвоєним з укр. літ. мови *чай* id. [СУМ, XI, 264].

Торкédл'ї мн., *торкédлики* мн. “пампушка” поширені в окремих притисянських говірках Виноградів. та Берегів. р-нів [Лиз, 440]. Походить із угорської мови *tarkedli* id., від якого на українському ґрунті утворилася назва *торкédлики*.

Ужóна, *óжóна*, *о́жóрны*, *оджорнй*, *ужорнй* “підвечірок (споживання їжі між обідом і вечерею і сама їжа, призначена для споживання в цю пору)” (20, 34, 39 – 42, 58, 59, 69, 70, 76, 77). Див. ще [ДІАЗ, III, 352; Лиз, 458; ОКДА, III, 4]. *Ужóна*, *óжóна*

і под. — унгаризми, угор. *vzsonna* (у пам'ятках писемності угорської мови з 1395 р.), *ozsonna*, *osonnara* id., що в свою чергу є запозиченнями з південнослов'янських мов: пор. болг. *ужина*, сербохорв. *užina* id.; пор. також рос. *ужин* “вечера” [TESz, III, 1044].

Фалат “скибка хліба” відоме в півд. лемків. говірках (ГЛА, 8). У ряді західних та деяких інших закарп. говірках *фалат* уживається із значенням “кусок, шматок чого-небудь” (див. ще [Лиз, 395]). З цим же значенням подається *фалат* у [Жел, 1024] та [Грін, IV, 374] (з покликанням на Желехівського); пор. ще словац. *falat* “шматок” [SSJ, I, 387], пол. *falat* id. Усе це з угор. *falat* id. [MOSz, I 663; Br, 117].

Фанка (11, 15 – 17, 23 – 25, 31 – 35, 37 – 42, 47, 48, 50, 58, 59, 60, 62, 69, 70, 71, 75, 77, 79, 80), *фáнок*, *фанк* (49, 61, 76, 78, 81) “пампушка”. Див. ще [Лиз, 440]. Назва *фáнк(а)* (див. ще [Чоп, 414] походить від угор. *fánk* id., етимологія якого до кінця не з'ясована [TESz, I, 839]). *Карта № 1*.

Чі(‘і,ї,й)риги, (*чі(й)ригы*, *чі(й)ўриги*) “вергун(и), смажене в смальці або олії солодке печиво, що має форму продовгуватих смужечок” (31, 32, 37, 40, 41, 47 – 50, 58, 59, 60, 69, 75, 77, 79 – 81). Див. ще [Лиз, 439]. *Чіриги* і под. (в окремих говірках сприймається як форма *мн.*, поряд з якою існує форма *одн.*: *чірик*, *чырик*, *чіврик*) – від угор. *csöröge*, *csörege* id. [MOSz, I, 364].

Шóнка (47, 48, 58, 69), *шóўда(ы,е,у,о)р’* (*шўўдер’*) (ужанські, марамороські, боржавські) “шинка”. *Шóнка* запозичене через угор. *sonka* id. < нім. діал. *Schunken* id. [TESz, III, 572]. *Шóўдар’* і под. (див. ще [Вх, 273; Чоп, 433]) від угор. *sódar* [MOSz, II, 712], діал. *sóudor*, *sóuder* id. [Лиз, 101].

Шóтимін’, *шитимін’а/-і*, *ш’ўтимін’і* “тістечко, пирожне” (24, 25, 32 – 34, 38 – 40, 48, 58, 69, 70, 75 – 77). Див. ще [Лиз, 438]. Походить від угор. *sütemény* id. [MOSz, II, 743]. Наші дослідження засвідчили звуження ареалу поширення цього мадяризму в закарп. говірках протягом останніх двох-трьох десятиліть.

Шойт (*шóйт*) (в усіх говірках Закарпаття) “сальтисон”. Див. ще [Лиз, 433]. Номен є запозиченням з угор.: пор. угор. *sajt* “сир”, *disznósajt* “сальтисон” (букв. “свинячий сир”) [MOSz, II, 680].

Отже, як свідчить поданий матеріал, більшість мадяризмів поширена в закарпатських говірках, проте деякі з них відомі і в північних карпатських говорах (бойків. *крўмпл’і* “картопля”, *гáза* “ячмінна каша” та деякі інші), а номени *гулши* і *пáприка* навіть стали нормативними в українській літературній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великанич Д. Народня пожива у Турчанськім повіті (Бойківщина) // Матеріяли до української етнології НТШ. – Львів, 1918. – Т. XVIII. – С. 31 – 37.
2. Ганудель З. Народні страви і напої: Лексика українських говорів Східної Словаччини. – Пряшів, 1987. – 215 с.
3. Гонтар Т.О. Народне харчування українців Карпат. – К.: Наук. думка, 1979. – 140 с.
4. Панькевич І. Гуцульські страви // Подкарпатская Русь. – Ужгород, 1932. – Річник 9. – С. 87 – 89.
5. Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури. – Ужгород, 1996. – 192 с.
6. Сучасна руска кухарка. – Нови Сад: Руске слово, 1987. – 351 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Арк	–	Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк, 2000. – Т. 1 – 2.
АУМ	–	Атлас української мови: В 3 т. – К.: Наук. думка, 1984 – 1988. – Т. I–II.
БНРС	–	Большой немецко-русский словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. – Т. I – II.

- Вх – Верхратський І. Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів: Словарець // Записки НТШ. – Львів, 1899. – Т. 30. – С. 201 – 275.
- ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 232 с.
- ГЛА – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини: Назви страв, посуду і кухонного начиння. – Пряшів, 1981. – Т. I. – 212 с.
- Грін – Словарь української мови: В 4 т. / За ред. Б. Грінченка. – К., 1958 – 1959. – Т. I – IV.
- ГС – Гнатюк В. Словарець угорсько-руських місцевих виразів // Етнографічний збірник НТШ. – Т. IV. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. – Т. II. – Львів, 1898. – С. 234 – 251.
- ДЛАЗ – Дзензелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України): Лексика. – Ужгород, 1958 – 1993. – Ч. I – III.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К., 1982 – 1989. – Т. I – III.
- Жел – Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар: У 2 т. – Львів, 1885 – 1886. – Т. I – II. – 1121 с.
- КДА – Карпатский диалектологический атлас/С.Б. Берштейн, В.М. Иллич-Свитыч, Г.П. Клепикова и др. – М., 1967. – 272 с., 212 лингв. карт.
- Латта – Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини / Наук. картограф. доопрац. та упорядкування З. Ганудель, І. Ріпки, М. Саполиги. – Пряшів, 1981. – 554 с.
- Лиз – Лизанець П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області у кн.: Він же. Угорсько-українські міжмовні контакти. – Ужгород, 1970. – 251 с. (*карти 1 – 180*); Лизанець П.Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. – Будапешт, 1976. – 683 с. (*карти 181 – 390*); Лизанець П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. – Ужгород, 1976. – 328 с. (*карти 391 – 514*).
- МСБГ – Матеріали до словника буковинських говірок. – Чернівці, 1970 – 1979. – Вип. 1 – 6.
- ОКДА – Общекарпатский диалектологический атлас. – Кишинев; Москва; Варшава; Львов, 1989 – 1994. – Вып. I – IV.
- Ониш – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. – К., 1984. – Ч. I – II.
- САБЛ – Сабадош І.В. Атлас ботанічної лексики української мови. – Ужгород, 1999. – 104 с.
- СГГ – Словник гуцульських говірок // Гуцульщина: Лінгвістичні етюди. – К., 1991. – С. 90 – 304.
- СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К., 1970 – 1980. – Т. I – XI.
- Фасм – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. и доп. О.Н. Трубачева: В 4 т. – М., 1964 – 1973. – Т. I – IV.
- Чоп – Чопей Л. Русько-мадярский словарь. – Будапешт, 1883. – XLVI, 446 с.
- Br – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1970. – 806 s.
- Kniezsa – Kniezsa I. A magyar nyelv szláv jövevényszavai. – 2 kiadás. – Budapest, 1974. – I – II k.
- MOSz – Hadrovics L., Gáldi L. Magyar-ország szótár. – Budapest, 1972. – I-II k.
- SSJ – Slovník slovenského jazyka. – Bratislava, 1959 – 1968. – I – VI. d.
- TESz – A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. – Budapest, 1967-1984. – I – IV k.

СПИСОК НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

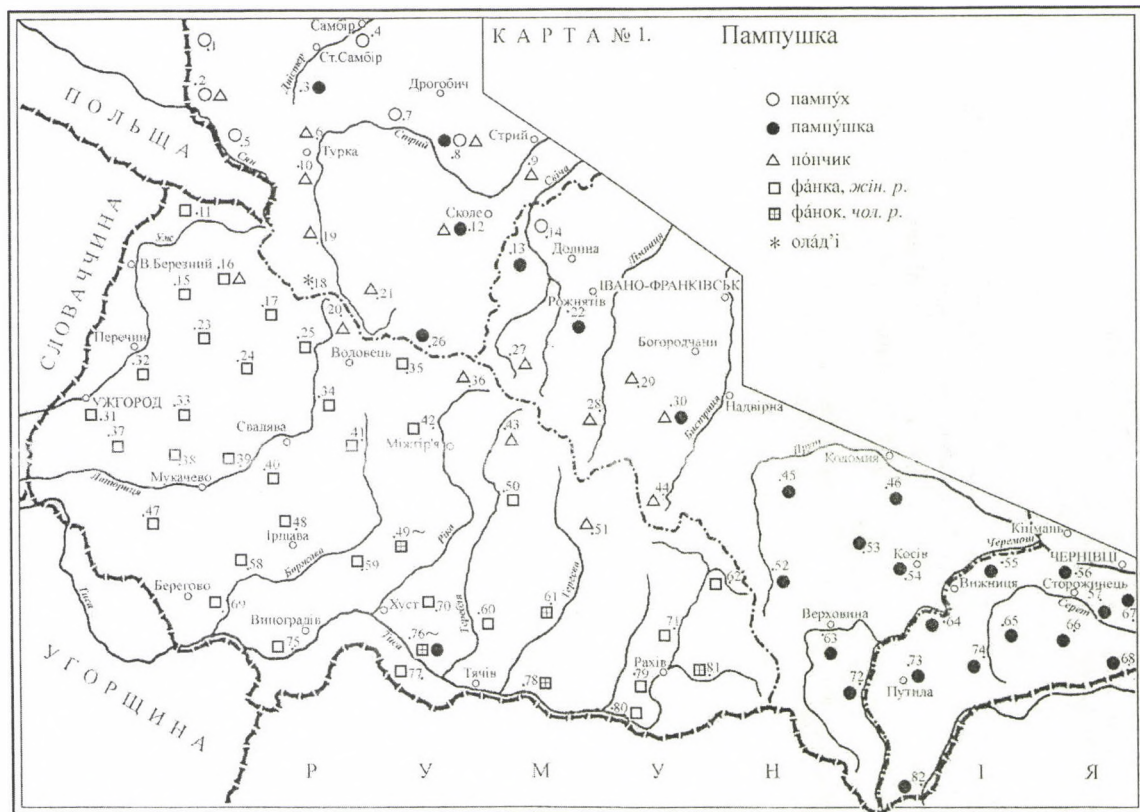
1. Старява Старосамбірського району Львівської обл.
2. Мшанець Старосамбірського району Львівської обл.
3. Топільниця Старосамбірського району Львівської обл.
4. Вільшаник Старосамбірського району Львівської обл.
5. Боберка Турківського району Львівської обл.
6. Явори Турківського району Львівської обл.
7. Опака Дрогобицького району Львівської обл.
8. Урич Сколівського району Львівської обл.
9. Семигинів Стрийського району Львівської обл.
10. Нижня Яблунька Турківського району Львівської обл.
11. Загорб Великоберезнянського району Закарпатської обл.
12. Коростів Сколівського району Львівської обл.
13. Сукіль Долинського району Івано-Франківської обл.
14. Княжолука Долинського району Івано-Франківської обл.
15. Костева Пастіль Великоберезнянського району Закарпатської обл.

16. Люта Великоберезнянського району Закарпатської обл.
17. Перехресний Воловецького району Закарпатської обл.
18. Гусине Турківського району Львівської обл.
19. Верхнє Висоцьке Турківського району Львівської обл.
20. Тишів Воловецького району Закарпатської обл.
21. Лавочне Сколівського району Львівської обл.
22. Ілемня Рожнятівського району Івано-Франківської обл.
23. Турички Перечинського району Закарпатської обл.
24. Тур'я Поляна Перечинського району Закарпатської обл.
25. Ялове Воловецького району Закарпатської обл.
26. Верхня Рожанка Сколівського району Львівської обл.
27. Вишків Долинського району Івано-Франківської обл.
28. Кузьминєць Рожнятівського району Івано-Франківської обл.
29. Міжгір'я Богородчанського району Івано-Франківської обл.
30. Манява Богородчанського району Івано-Франківської обл.
31. Великі Лази Ужгородського району Закарпатської обл.
32. Ворочево Перечинського району Закарпатської обл.
33. Гайдош Ужгородського району Закарпатської обл.
34. Ганьковиця Свалявського району Закарпатської обл.
35. Пилипець Міжгірського району Закарпатської обл.
36. Торунь Міжгірського району Закарпатської обл.
37. Руські Комарівці Ужгородського району Закарпатської обл.
38. Руське Мукачівського району Закарпатської обл.
39. Чинадієво Мукачівського району Закарпатської обл.
40. Лецовиця Мукачівського району Закарпатської обл.
41. Березники Свалявського району Закарпатської обл.
42. Лозянський Міжгірського району Закарпатської обл.
43. Синевирська Поляна Міжгірського району Закарпатської обл.
44. Бистриця Надвірнянського району Івано-Франківської обл.
45. Білі Ослави Надвірнянського району Івано-Франківської обл.
46. Ковалівка Коломийського району Івано-Франківської обл.
47. Горонда Мукачівського району Закарпатської обл.
48. Бід Іршавського району Закарпатської обл.
49. Липецька Поляна Хустського району Закарпатської обл.
50. Колочава Міжгірського району Закарпатської обл.
51. Лопухово Тячівського району Закарпатської обл.
52. Ворохта Надвірнянського району Івано-Франківської обл.
53. Космач Косівського району Івано-Франківської обл.
54. Бабин Косівського району Івано-Франківської обл.
55. Карапчів Вижницького району Чернівецької обл.
56. Драчинці Кіцманського району Чернівецької обл.
57. Снячів Сторожинецького району Чернівецької обл.
58. Верхні Ремети Берєгівського району Закарпатської обл.
59. Малий Раковець Іршавського району Закарпатської обл.
60. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської обл.
61. Тарасівка Тячівського району Закарпатської обл.
62. Лазещина Рахівського району Закарпатської обл.
63. Стаїще Верховинського району Івано-Франківської обл.
64. Виженка Вижницького району Чернівецької обл.
65. Мигове Вижницького району Чернівецької обл.
66. Буденець Сторожинецького району Чернівецької обл.
67. Тарашани Глибоцького району Чернівецької обл.
68. Старий Вовчинець Глибоцького району Чернівецької обл.
69. Квасово Берєгівського району Закарпатської обл.
70. Нанково Хустського району Закарпатської обл.
71. Кваси Рахівського району Закарпатської обл.
72. Яблуниця Верховинського району Івано-Франківської обл.
73. Бисків Путільського району Чернівецької обл.
74. Долішній Шепіт Вижницького району Чернівецької обл.

75. Тросник Виноградівського району Закарпатської обл.
76. Сокирниця Хустського району Закарпатської обл.
77. Вишково Хустського району Закарпатської обл.
78. Грушево Тячівського району Закарпатської обл.
79. Косівська Поляна Рахівського району Закарпатської обл.
80. Великий Бичків Рахівського району Закарпатської обл.
81. Богдан Рахівського району Закарпатської обл.
82. Шепіт Путильського району Чернівецької обл.

Gotsa Erika
The Hungarian borrowings in the names
of the Ukrainian Carpathian meals.
Summary

The article deals with the peculiarities of the use of the Hungarian borrowings in the names of the Ukrainian meals. Both etymology and the territory of spreading of these names are also indicated.

GULPA DIÁNA

(Ungvár)

Megszólítási stratégiák a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban

(Balla László *A Nagy Semmi c. regénye alapján*)

Az ember, a nyelv, a táj és a társadalom egymással szoros, elválaszthatatlan kapcsolatban van. Látja ezt a laikus is, aki csak felszínesen érdeklődik a nyelvhasználat kérdései iránt. Napjainkban a szociolingvisztika alaptételként fogalmazza meg azt a nem is új felismerést, hogy társadalom és nyelvhasználat, nyelvfejlődés egymással ok-okozati összefüggésben van. „Társadalmi környezetünk függvényében nővünk föl...” [4] Ez a tény játszott szerepet abban, hogy elkezdtem érdeklődni a kárpátaljai magyar nyelvhasználat kérdései iránt: hogyan befolyásolja a társadalom nyelvi kultúránkat, hogyan tükröződnek az udvariassági formulákban és stratégiákban a polietnikus társadalmi környezet hatásai.

A nyelvi udvariasság kapcsán Kosztolányi ezt írja: „Az életküzdelem sohasem szűnik meg. Akkor is áll, amikor mosolyogva köszönetünk egymásnak, s ide-oda dobáljuk bókjainkat. Az udvariasság is csak egyik fegyvere. Olyan ez, mint a karom, melyet a vad behúz selymes talpába, de állandóan készenlétben tartja, hogy szükség esetén kimeressze, s kisebb-nagyobb sebeket ejtsen vele... Minden szavunk egy előretolt őrs, mellyel elkeseredett helyzetharcot vívunk.” [5]

Vizsgálódásom szervesen illeszkedik be abba a kutatómunkába, amely az ungvári egyetem Magyar Filológiai Tanszékén és Hungarológiai Központjában lassan négy évtizede folyik a kárpátaljai magyar nyelv és irodalom tanulmányozása terén.

Az udvariassági formulák tanulmányozására igen alkalmasnak találtam Balla László *A Nagy Semmi c. regényét*. G.Tóth Károly szerint Kárpát-Ukrajna irodalmában „... a mindennapok emberi tartására figyelmeztető Balla Lászlót... emelhetjük ki.” [3]

A nyelvi etikett vizsgálatában legközvetlenebbül Nyomárkai István [10,277–283] *A nyelvhasználat udvariassági stratégiái c. cikke* nyújtott eligazítást, e cikk olvasása adta az ötletet ahhoz, hogy a nyelvi udvariasság eseteit vizsgáljam egy kárpátaljai magyar irodalmi műben. Tanulságos Sinor Dénes *A magyar nyelv udvariassági formái a két világháború közti időben c. cikke* (Sinor), amelyben a szerző az ún. műveltebb magyar középosztály köreiből használt udvariassági kifejezéseket tárgyalja, amelyek egy része ma is érvényes. Szerinte „...a beszéd udvariassági telítettségét a hangsúllyal, címzésekkel, köszönésekkel, igealakok és névmások használatával és bizonyos frazeológiával, szókapcsolatokkal lehet legjobban kifejezni.”

A kárpátaljai magyar kommunikációs közösség nyelvhasználatának behatóbb tanulmányozásáról az Ungvári Állami Egyetem magyar tagozatának megnyitása, ill. a Magyar Filológiai Tanszék és Hungarológiai Központ megalakulása óta beszélünk. Lizanec Péter *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszának I. és II. kötetében szociolingvisztikai vonatkozású adatokat is közöl. [6,7] Szociolingvisztikai írásokat a kárpátaljai*

nyelvhasználatról a Magyar Filológiai Tanszék tanítványai is megjelentettek [1, 6–286]. Beregszászi Anikó és Csernicskó István a kétnyelvűséggel és a különböző tiszteletadási formákkal foglalkozik a magyar szakos hallgatók körében [1, 163–169], hangsúlyozzák, hogy különböző helyzetekben más-más tiszteletadási kifejezések terjedtek el a hallgatók között.

Az utóbbi évtizedekben nagy figyelmet fordítanak a nyelvi etikett kérdéseinek vizsgálatára az ukrán és az orosz kutatók. Olyan neveket említhetünk meg az oroszok közül, mint: V.E. Goldin, N.I. Formanovszkaja, az ukránok közül: M.P. Fábián., O.M. Mironyuk stb.

Deme László szerint a megszólítás „...az emberek közötti kapcsolatteremtés egyik eszköze” [8, 36]. Az udvarias nyelvhasználatban – az évszázadok óta kialakult emberi érintkezés írott és íratlan szabályai szerint – minden körülmények között a megszólított iránt való tiszteletnek, egymás kölcsönös megbecsülésének kell megnyilvánulnia, akár magánjellegű, akár társadalmi kapcsolatteremtésről van szó, akár szóban hangzik el, akár írásban alkalmazzuk. Emellett a célszerűség is figyelembe veendő a megszólításkor, hiszen nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a választott nyelvi forma mennyire előnyösen szolgálja a nyelvhasználat alapvető célját, esetünkben a kapcsolatteremtést, annak kedvező alakulását, sikerét.

A regényben a megszólítások tükrében nyomon követhetjük az ábrázolt kor hivatalos ranglétráit (és fokozatait): területi titkár, járási titkár, komszomoltitkár, tanácselnök stb. szintjén.

A szakirodalom a megszólítások 3 esetét emeli ki: a) tulajdonnevek, b) fogalmi jegyre utaló szavak (elvtárs, úr, pajtás), c) névmások.

A tulajdonnévi megszólításokhoz tartoznak a névmási: maga, te; a fogalmi jegyre utaló megszólítások is: elvtárs, úr, pajtás.

Személynévi megszólítások. A vizsgált regény alapján a következő eseteket emelném ki:

a) családnévi szólítás, ill. említés:

– *Százados elvtárs, egy Ducsay nevű van itt. (61.o.)*

Hivatalos, tiszteletteljes megszólítás rang szerint.

Az ügyfelet csak vezetékneve szerint említi, mert nem fontos személy.

b) családnév + keresztnév megszólítás és említés:

– *Hát én, dr. Ducsay Mihály mérnökjelölt fia nevelgettem – tanítottam a két harcedzett elvtársat, vitatkoztam velük – én voltam a marxizmus és ők meg a reakció ...*

A főhős magyarázó visszaemlékezése. Fölény érződik ki a sorokból. A mindenáron érvényesülni kívánó fiatalember kezdő lépései a karrier útján a kolhozszervezés idején.

– *Engedje meg, hogy bemutakazzam, Ducsay József vagyok. (117.o.)*

Hivatalos, az etikett normáinak megfelelő bemutatkozási mód. Így mutatkozik be a főszereplő egy olyan lánynak — Soltész Edit I. éves hallgatónak a Leningrádi Muhina Iparművészeti Főiskolán —, akiről feltételezi, hogy magyar, meg szeretne vele ismerkedni, s nincs, aki bemutassa őket egymásnak.

c) keresztnéven való szólítás vagy említés

– *Jóska... Hát csakugyan te vagy az?*

Közvetlen, baráti megszólítás. Ilyen ritkán fordul elő a műben.

– *Mérnök vagyok, Edit, egyszerű mérnök. (16.o.)*

d) családnév+ keresztnév+ apai név megszólításként, említésként

– *Cservenkő Iván Ivánovics (152.o.) – a járási pártbizottság első titkára.*

Őt legtöbbször vezetékneven említi az író. Az ilyen pozícióban lévő vezetőket a köznyelvi használatban is így nevezik a beszélők. A kereszt és az apai név használata a

közvetlen beszélgetésekben is előfordul, említőnévként leginkább abban az esetben, ha a beszélő csaknem baráti viszonyban van vele.

e) keresztnév + apai név használata

A kárpátaljai magyar nyelvhasználatban a keresztnév+apai név megszólítás 1945 után orosz hatásra terjedt el a hivatalos nyelvhasználatban. Az orosz nyelvi etikett szerint így kellett megszólítani a vezető beosztásban lévő személyeket. Ennek oka abban keresendő, hogy a hivatalos nyelv, ill. a nemzetek közötti érintkezés nyelve az orosz volt, s az oroszban ez az alak a tisztelet kifejezésének eszköze. Az orosz fül számára a csak keresztnéven való megszólítás a túlzott, esetleg közeli barátság, vagy a leereszkedés jele. Ezért kívánták meg, sőt írták elő, hogy például oktatási intézményekben – a nemzetiségekben is – ezt a megszólítási formát használják. Balla László regényében ez az alak gyakori használatú megszólítás hivatalnokok között: állami és pártvezetőknek, valamint állami és hivatali tisztséget viselőknek hivatalos, nyilvánosság előtti (közvetlen és közvetett) megszólítása, említése szóban és írásban egyaránt. Maga az író ezt így magyarázza:

– *Azokat tegezük, s egyszerűen keresztnévükön szólítják, én meg maga vagyok, és (ahogy a leckékönyvben olvasható): Joszif Mihajlovics, s ez a keletslávoknál tudvalevőleg a tisztelet kifejezése. (45.o.)*

Az azok deiktikus vonatkozása: Ducsay 3 diáktársa (Homa, Valera, Misa), akik együtt bérelnek szobát Kijevben.

f) összefoglaló említő név

– *Na látod, ezt kapod a magyarjaidtól...! (251.o.)*

Ezekkel a szavakkal reagál Marietta arra az eseményre, amikor Ducsay megrovást kap egy magyarországi újságíró bíráló cikkére a kárpátaljai viszonyok leírásáért. Pejoratív véleménynyilvánítás.

Fogalmi jegyre utaló megszólítás és említés

– *Á, alászolgálja, Szabó úr!*

– *Alászolgálja, villanyyszerelő úr!*

Ducsay édesapja köszönti így (volt városi tanácsi tisztviselő) Szakáll Ákos megyei számvevőt és viszont. A rendszerváltáskor hivatalnokokként nem dolgozhattak. Szakáll Ákos bricseszeket varrt és árult a piacon. A regényíró zárójelben megjegyzi Ducsay anyjáról

Az elvtárs megszólítás esetei a regényben

A megszólítások közül az elvtárs a leggyakoribb használatú megszólítás, tulajdonnévvel vagy önállóan. Az elvtárs, elvtársnő megszólításként a 19.sz. első felében született. A munkásmozgalomból került a köznyelvi használatba. A regényben ábrázolt korban általános a hivatalos érintkezésben. Leginkább csak párttagok egymás közötti megszólítása úgy, hogy hozzákapcsolják a politikai vagy közéleti vezető vezetéknevéhez, tisztségéhez. Kitételének, elhagyásának, mellőzésének hangulati értéke, hagyományai, mondanivalója, szimbolikus értelme van van.

Vezetéknév + elvtárs alak:

Párttagok egymás közti hivatalos megszólítása és említése, vezetéknév+ elvtárs alakban.

– *Szóval, Ducsay elvtárs, lesz itt nekünk munkánk és munkánk (89.o.)*

A hivatalos megszólítást a T/1. személyű birtokos személyjeles főnév ismétlése váltja bizalmas hangulattá, s így együtt az összetartozás kifejezőeszközevé is válik.

Tisztség, funkció + elvtárs

– *Béla, ezt a csomagot este elviszi a főépítész elvtárs lakására.. (229.o.)*

Kijelentő módú igealak kategorikus felszólítás funkciójában. Ilyen kurtán-furcsán kéri a főnök a sofőrt egy pluszmunka elvégzésére munkaidőn kívül.

– *Én olyanokat tudnék magának mondani, elnök elvtárs... (267.o.)*

Így kezdi a beszédet Szemán Lajos, a volt párttitkár, Ducsay volt főnöke (most már lecsúszott raktárosként) a panaszok kivizsgálását végző immár járási tanácselnök Ducsayval. A magázó alak és a tisztség + elvtárs megszólítás a felettesnek szóló tisztelet jele.

Az E/1. személyű feltételes módú igealak a megtorlástól való félelem kifejezési formája.

A közösség megszólítása

– *Folytatjuk, elvtársak...! (70.o.)*

Komszomolgyűlésen hangzik el, ahol Ducsay és Belej ügyét tárgyalják. Hivatalos, kategorikus felszólítás. A kijelentő módú igealak felszólító értelmű, ellenkezést nem tűrő tartalom kifejezője. Az elvtársak megszólítás fokozza a hivatalos hangulatot.

– *Hallgassatok már, elvtársak Lássuk az első tanút! (71.o.)*

A hallgassatok T/2. személyű igealak grammatikai tükörszó, mivel komszomolgyűlésen, nem szokás tegező formában szólni a tagokhoz. Az orosz—ukrán nyelv a magázó formát T/2. felszólító módú igealakokkal fejezi ki, a magyar E/3. ill. T/3. személyű alakkal.

Az elvtárs megszólítás a magyarban orosz mintára alakult ki, s az 1945-ös fordulat után terjedt el. Az orosz товарищ (elvtárs) használatát a szakirodalom részletesen taglalja. Formanovszkaja N.I. ilyen eseteket emel ki: 1. szótári jelentés stilisztikai árnyalat nélkül; 2. hasonló elveket valló, baráti megszólítás компаньон jelentésben archaizmusként.; 3. párttag; 4. polgártárs.

A vizsgált regényben családnev+elvtárs, pozíció + elvtárs, elvtárs önmagában alakban az első három esetben fordul elő leggyakrabban. Polgártárs jelentésben értekezleteken alkalmazzák.

Napjainkban az elvtárs archaizálódott, de nem szorult ki teljesen, humoros megszólításként olykor előfordul, mintegy utalásként a közelmúltbeli túlzott használatra. A túlzott előfordulás eseteként jegyezzük meg, hogy munkahelyi kollektívákban, oktatási intézményekben a kollégák, egyes tanárok vezetéknév + elvtárs megszólítással kommunikáltak a hivatalos hangnem erősítése céljából. Előfordult, hogy tanár vezetéknév + elvtárs megszólítással fordult diákjaihoz ugyancsak a hivatalos kapcsolat hangsúlyozása céljából.

Az elvtárs megszólítási forma konkrétan senkit sem nevez meg. Az elvtárssal Golding szerint felnőtt emberek szólítják meg egymást, eközben személyük nem is fontos, lényegtelen.

Mironyuk O.M. bemutatja, hogy került be az ukrán nyelvbe az elvtárs megszólítás és hogyan szorította ki a пан, пані, панове megszólításokat. A nagy változás, amely az ukrán megszólítások terén ment végbe, 1917-re, az oroszosítás idejére tehető, és csak 1991-ben kezdett visszaállni az eredeti megszólítási gyakorlat.[15]

Az elvtárs megszólítás a szovjet éra idején a legelterjedtebb megszólítási formák közé tartozott. Ma már lassan visszaáll az ukrán nyelvhasználatba az ősi пан, пані, valamint az újhonos добродій megszólítási forma. Az elvtárs lassan kiszorul, archaizálódik, mai használati az idősebb emberek, valamint a régi ideológia hívei.

Az úr megszólítás

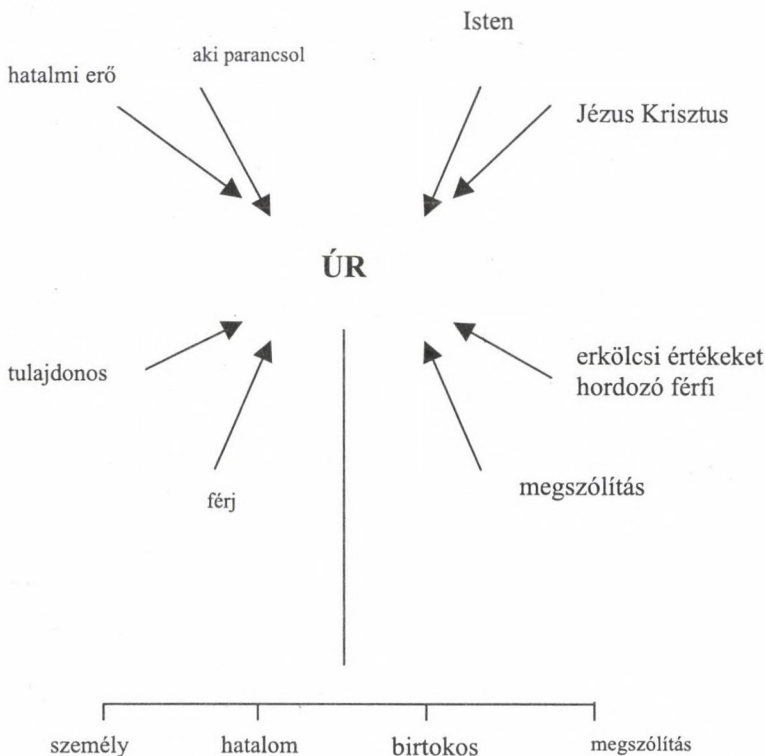
Az úr, uram, megszólítást a fogalmi jegyre utaló udvariassági formák közé sorolhatjuk.

Nyomárkay István kiemeli, hogy úrnak eleinte Istent, majd az uralkodót, később a főrangú nemeseket szólították, majd a szó jelentésértéke egyre csökkent ... miután... eredeti jelentését elvesztette... szabadon járulhat a legkülönbözőbb foglalkozások, szakmák megnevezése után. A TESz. [III,1035] szerint írott emlékeinkben 1002–1257-től már

előfordult öt jelentésben: 1.a hatalom és a vagyon birtokosa II 2. uralkodó, parancsoló II 3. Isten, Jézus Krisztus II 4. férj II 5. hatalom, uralkodó erő.

Az ÉKsz. mai nyelvünkben hét jelentését tünteti fel: 1.kizsákmányoló osztályhoz tartozó ember, a hatalom birtokosa II 2.a kizsákmányoló osztály erkölcsi értékeinek megfelelő férfi udvarias megszólításként ... kevésbé rangos személyek megnevezéseként II 3. aki rendelkezik, parancsol II 4.tulajdonos, munkáltató II 5.férj II 6.Isten, Jézus Krisztus II 7.hatalom, uralkodó erő.

Az úr szó tartalmi jegyei: Isten, Jézus Krisztus, a hatalom birtokosa, megszólítás, erkölcsi értékeket hordozó férfi.

A vizsgált műben mindössze két jelentésben szerepel az úr szó: megszólításként és hatalmi erő értelemben.

Az úr lexéma előfordulása a regényben jól mutatja azt, hogyan tükrözi a nyelv a társadalmi változásokat. A használatból azért szorult ki az 1945 utáni időkben, mert a politikai ideológia szerint a kizsákmányoló osztály megszűnt létezni, s ezzel együtt az úr szó is visszaszorult, elvesztette az olyan tartalmi jegyeit, mint: erkölcsi értékeket hordozó férfi, tulajdonos stb.

A Balla-műben egyrészt az ÉKsz-beli első jelentése van jelen, melynek asszociációs többletjelentése a megyei hivatalnokból villanyszerelővé, szabóvá lecsúszott szereplők erkölcsi értékek hordozói ilyen minőségükben is. A konnotatív jelentés a denotatív jelentéssel együtt van jelen, együtt hat az olvasóra, s azt sugallja: mi, egy bizonyos osztály

képviselői, minden körülmény között értéket képviselünk. A képzettársítások így mélyítik a mű szemantikai tartalmát.

1945 előtt főképp az értelmiségieket, valamint a felsőbb körökhöz tartozó férfiakat urazták. 45 után ideológiai nézetek miatt inkább gúnyos, valamint elítélő hangzás társult hozzá, s lassan ki is szorult az általános nyelvhasználatból, az elvtárs szó váltotta fel. Majd a 90-es években bekövetkezett rendszerváltozás után terjedt el ismét, és általánosan használt megszólítási formává vált. Értelme sokkal tágasabb skálán mozog, mint a 45-ös változások előtt.

Leszögezhetjük, hogy a Balla-regény megszólítási formáiban tükröződnek mind a polietnikus társadalmi közeg hatásai, mind pedig a különböző kultúrák egymásra hatásának jegyei is. A megszólítási stratégiákban jelen vannak a kétnyelvűségből fakadó udvariassági formulák szimbolikus jelentései is.

IRODALOM

1. **A mi szavunk járása.** Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban. Szerk.: Csernicskó István– Ungvár: PoliPrint Kft., 2003.
2. **Balla László.** A Nagy Semmi. – Bp.: Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1993. 3.
3. **Banczerowski Janusz.** A világ nyelvi képe mint a szemantikai kutatások tárgya // MNY XCV Benkő Loránd szerk. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. – Bp.: Akadémia Kiadó, 1967-1976.
4. **Kiss Jenő.** Társadalom és nyelvhasználat. – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
5. **Kosztolányi Dezső.** Udvariasság. //Nyelv és lélek. – Bp.: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.
6. **Lizanec Péter.** A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. – Bp.: Ungvár, Akadémia Kiadó, 1992.
7. **Lizanec Péter.** A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. – Bp.: Ungvár, Patent, 1996.
8. **Nyelvi illetan.** Deme László—Grétsy László—Wacha Imre szerk. – Bp.: Ifjúsági Lap-és Könyvkiadó, 1987.
9. **Nyelvművelő kézikönyv.** Grétsy—Kovalovszky főszerk. – Bp.: Akadémia Kiadó, 1983.
10. **Nyomárkai István.** A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. // Nyr. 122. [1998. 3.], 1998.
11. **Sinor Dénes.** A magyar nyelv udvariassági formái a két világháború közti időben. // NytudÉrt. 83. sz.- Bp.: Akadémia Kiadó.
12. **Гольдин В.Е.** Этикет и речь. Издательство Саратовского университета, 1978.
13. **О.М. Миронюк.** Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості). Автореферат, Київ, 1998.
14. **Н. И. Формановская .** Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. - М.: Русский язык, 1982.
15. **М.П. Фабіан.** Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах. – Ужгород, 1998.

Gulpa Diana Politeness strategie in the Hungarian of Transcarpathia. Summary

The author investigates the novel written by the Hungarian writer Balla László (A nagy semmi): is it possible with the help of the language means to express etiquette to describe both the social relations among the members of the society and how do the politeness strategies in a piece of literary work express the social state of affairs at a definite period.

GYÖRKE MAGDOLNA
(Ungvár)

Tulajdonnévi eredetű ruhanévek (öltözkénevek)

A kárpátaljai magyar nyelvjárások szókincsének gyűjtése, tanulmányozása továbbra is a legfontosabb feladatok közé tartozik, mivel az elavult gazdálkodási módokkal, életformával kapcsolatos szavak, kifejezések kikopnak a nyelvhasználatból.

Az öltözködés, a viselet témaköre, az ezzel összefüggő szokások szintén változatos képet mutatnak. A divat változása, terjedése nemcsak a ruhadarab meghonosodását eredményezi, a nyelv átveszi annak idegen nyelvi megnevezését is. Az öltözködés világának a kutatása azért is fontos, mert szókincsét vizsgálhatjuk nyelvi szempontból, a viseletekkel kapcsolatban hasznosak a néprajzi vonatkozású vizsgálatok. E két szempont nem kizárja, hanem kiegészíti egymást, sőt nem hagyhatjuk figyelmen kívül az öltözködés megnevezéseivel kapcsolatban a nyelvföldrajzi aspektust sem.

Eredetük szerint az öltözködéssel kapcsolatos szavakon belül az idegen elemek között elkülöníthető egy csoport, amely tulajdonnévi eredetű a magyar nyelvben: egy részük személynévi eredetre utal, más részük a földrajzi nevekkal hozható kapcsolatba.

1. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban ilyen személynévi eredetű ruhanévek terjedtek el: **bekecs, garbó, batiszt, raglán, viganó**. A viganó már archaizmusnak számít.

A **viganó** szavunk családnévi eredetű. Mária Viganónak, a bécsi olasz opera híres táncosnőjének a nevéből köznevesült. Az empire szabású női ruhát, szoknyát ő hozta divatba a XVIII. század végén. A nyelvjárásokban *viganó, viganóu* alakban fordul elő, főleg az idősek nyelvhasználatában, általában a ruhát jelölik vele, de jelentésbővüléssel egyes kutatópontokon kialakult egy újabb jelentésárnyalata is: 'túlságosan nyárias viselet'.

A **pepita, pepite** alakban élő szavunk, amely kockás mintázatot jelöl, Pepita de Ortega spanyol táncosnőtől származik, aki 1853-ban Pesten is szerepelt, s nyakán és derekán sűrű kockás „pepita” kendőt viselt (2,111). E megnevezés főleg jelzős szerkezetben fordul elő: *pepita / pepite ruha, anyag*.

A **garbó** 'magas nyakú pulóver' megnevezés Greta Garbo svéd színésznő nevéből származik. Visszavonulása után kezdte viselni ezt a nyakat betakaró pulóvert. A nyelvjárásokban *garbó, garbóu, garbo* alakban terjedt el a magas nyakú pulóver kifejezés szinonimájaként.

Hasonló a magyarázata a **bekecs** szavunknak is. A szót a lengyel nyelvből vettük át, ahol a „névadója” Bekecs Gáspár, Báthori István lengyel király magyar hadvezére volt. A névadásnak az a magyarázata, hogy a bekecsféle felsőkabátot Bekecs Gáspár (1520--1579) viselete nyomán kedvelhették meg a lengyelek, a magyar nyelvben a bekecs szó a XVIII. század folyamán honosodott meg. A kutatott nyelvjárásban elterjedt a megnevezés, inkább az idősebb korosztály nyelvhasználatában. A lexéma más magyar nyelvjárás-területen is előfordul (ÚMTsz. I. 397). Előfordul jelzős szerkezetben is: *báránybőr ~ báránybőür ~ báránybűr bekecs*. A kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban is előfordul *бекеч, бекеу, бекеуа* alakban mint magyar jövevényszó (4,576).

Tulajdonnévi eredetű a **raglán** megnevezés is. Eredeti jelentése 'vállrésszel egybeszabott ujjú bő kabát'. A lexéma angol eredetű, a magyarba német vagy francia közvetítéssel került át a krími háborúban parancsnokló Lord Raglan (1788--1855) angol tábornok neve nyomán. Az elnevezés alapja, hogy a tábornok viselt ilyen sajátos szabású felsőkabátot (3,141). A nyelvjárásokban főleg jelzős szerkezetekben fordul elő, ilyenkor a szabásformájára utal: *raglám ujjú ruha, reklám ujjú kabát*.

A **batiszt** anyagnév ugyancsak köznevesülés eredménye. A megnevezés forrása a francia batiste, amely egy XIII. századi takács nevéből ered (Baptiste). Ez az anyagnév a nyelvjárásokban *batiszt, batiz* alakban fordul elő.

2. Számtalan földrajzi név is elterjedt ruhanévként. Ezek a köznevesült földrajzi nevek általában anyagnevet jelölnek: **muszlin, kásmér, szatén, damaszt, hárász, tüll**. A **sál** szavunk is e csoportba tartozik. Végső forrása a perzsa sal 'sál, nyakba való kendő'. Ez az indiai Saliat város nevének köznevesülésével jött létre. Itt készítették az első gyapjúsálakat. Az európai nyelvekbe a XVIII--XIX. században kerülhetett angol közvetítéssel. A kutató nyelvjárásokban eléggé elterjedt *sál, nyaksál* formában. Jelzős szerkezetekben is, összetett szavakban is előfordul: *selyemsál, kázmér nyaksál, meleg sál, gyapjúsál* stb.

A **muszlin** megnevezés végső forrása az arab Mausil (Moszul) városnév. Híres kelmegyártó hely és kereskedelmi központ volt Mezopotámiában. A muszlin 'vékony fonású, ritkás szövésű kelmefajta' jelentésben a magyarba olasz vagy német közvetítéssel került, a nyelvemlékek XVIII. századtól jegyzik (TESz.II,982). A nyelv-járásokban *muszlinksál, muszlinruha, muszlinkendő /-keszkenő* összetételekben fordul elő.

A **kasmír** 'puha, meleg kelme' „névadója” India és Pakisztán között fekvő Kasmir tartomány. Valamikor itt készült a kasmírkecske szőréből a híres és drága kasmírszövet, amely Európába a XIX. század elején került át. A magyar írásforma német, francia, angol közvetítésre utal. A kárpátaljai nyelvhasználatban *kázmír, kázmér, kázméir* alakban összetételi előtagként fordul elő: *kázmérsál, kázmírkendőü*. Az egész nyelvterületen él (ÚMTSz. III. 132; SzamSz. I. 460).

A **szatén** anyagnév a XVIII. században honosodott meg a magyar nyelvben. Jelentése: 'kelme, anyag, félselyem atlasz'. A szó végső forrása Citumg kínai kikötőváros arab neve, Zaitun. Európába a szatén az arabok közvetítésével került. Neve vándorszóvá lett, a magyarba német közvetítéssel került. *Szatén, szatín, szatin* alakban elterjedt a nyelvjárásokban mint anyagnév. (SzamSz. II. 325). Általában jelzős szerkezetekben fordul elő: *szaténruha, szaténíng*.

A **damaszt** 'saját színével mintázott kelme' a szíriai Damaszkusz város nevéből származik. A damaszt, illetve készítési módja Damaszkuszból származik. Vándorszó: ang. damask, fr. damas. A köznyelvi alak a németből való (2,141). Ruhanévként ritka, inkább *damaszabrosz, damasz ágynemű* szerkezetekben fordul elő.

Hasonló eredetű a **hárász** szavunk, amely az Aras észak-franciaországi városnévről kapta a nevét. Ez a város a posztógyártás leggazdagabb helye volt a középkorban. A hárász szó német közvetítéssel került a nyelvbe, a nyelvjárásokban leginkább *hárászkendő* összetételben fordul elő. A *haraszt* alakváltozat a haraszt növénynév népetimológias hatására keletkezett. Kárpátalja magyar nyelvjárásaiban a gyapjufonalat *harasztinak* nevezik, a belőle készült ruhadarabot jelzős összetétellel jelölik: *harasztkesztyű, harastsál*. A magyar nyelvjárásterületen hasonló formában is jelentésben él (SzamSz. I. 363).

A **tüll** anyagnév végső forrása a tüllkészítést megindító iparváros, Tulle. Ennek nevéből köznevesült, de megtalálható az angolban tulle, a németben Tüll, az olaszban tulle,

az oroszban *тюль* alakban (SzamSz. II. 410). Kárpátalján *tüll*, *till* alakban fordul elő *tüllruha*, *tillruha* formában.

Földrajzi névből köznevesült a **kardigán** ruhanév, amely a nyelvjárásokban *kardigány*, *kardigán* formában használatos. Férfi- és női, valamint gyermekviseletként is elterjedt. A szó angol eredetű: James Thomas Brudemele, Cardigan grófja a „névadója”. Eredetileg férfimellényt vagy -zakót jelentett. A nyelvjárásokban nemcsak gombos kötött szvetter jelölésére használják, hanem szövetből varrott rövid kabát jelentésben is előfordul.

Újabb keletű a **bikini** 'kétrészes fürdőruha' szavunk, amely a Bikini-szigetek hölgyeinek könnyű viseletéről kapta a nevét (3, 141). A nyelvjárásokban inkább a fiatalabb korosztály nyelvhasználatában figyelhető meg.

Közismert ruhaneveink között érdekes csoportot alkotnak a tulajdonnévi eredetű öltözkénevek. Ezek általában német közvetítéssel kerültek a magyar nyelvbe. Többnyire nemzetközi vándorszók. Személynévből alakult ruhaneveink valamilyen híres ember (művész, politikus) nevének köznevesült változatai. Ők viselték ezeket a ruhadarabokat, így lett divatossá, és elterjedt idegen nyelvi megnevezése is. Csak a *batiszt* jelöl anyagnevet e csoportban. A földrajzi nevekből alakult megnevezések leginkább anyagnevek, s arra a helyre utalnak, ahol először készítették, gyártották ezeket az anyagokat, a *sál* kivételével. A tulajdonnévi eredetű öltözködési kifejezések között nem fordulnak elő olyan magyar, szláv elemek, amelyek ruhanévként terjedtek volna el. Ennek a magyarázata: térségünkben nem voltak olyan helységek, személyek, akik, illetve amelyek az öltözködés terén divatot teremtettek volna.

IRODALOM

1. *Lizanec P. M.* A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. I. kötet. – Budapest, 1992. – 884 o.; II. kötet. – Ungvár, 1996. – 952 o.
2. *Szilágyi Ferenc.* Pepita, zrinyi, dobostorta, bikini. Tulajdonnévi eredeti szavaink // A magyar szókincs regénye. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1974. – 108–116. o.
3. *Szilágyi Ferenc.* Pepita bikini // Fejtsünk szót! – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. – 140–143. o.
4. *Лизанец П. Н.* Венгерско-украинские межъязыковые связи. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. – Будапешт: Изд. Академия Наук Венгрии, 1976. – 682 с.
5. TESz. – *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV.* / Főszerk. Benkő Loránd. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1984.
6. SzamSz. – *Csúry Bálint.* Szamosháti Szótár I–II. – Budapest, 1935–1936.
7. ÚMTsz. – *Új Magyar Tájszótár I–III.* / Főszerk: B. Lőrinczy Éva. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979–1992.

Дьерке Магдалина Названия одежды, образованные от собственных имён в венгерских говорах Закарпатья Резюме

Своеобразную группу составляют названия одежды, образованные от собственных имён известных людей и городов. Названия, образованные от собственных имен известных людей, обозначают как правило особенный вид одежды, который носили известные люди (артисты, военные полководцы и другие). Собственные имена–топонимы обозначают материал, который использовался для шитья модной одежды.

ДЕРКЕ МАГДАЛИНА (Ужгород)

Особливості назв одягу в угорських говорах Закарпаття

Дослідження лексики угорських говорів Закарпаття є дуже актуальним, оскільки вона зазнає впливу літературної мови, у результаті чого відбувається нівеляція діалектних особливостей, у тому числі і на рівні лексики. Як засвідчує наукова література, тематична група назв одягу не опрацьована системно у лінгвістичному аспекті. Ця лексика наявна здебільшого в етнографічних описах, хоча вже й привертала до себе увагу мовознавців [1, 2, 3, 4, 5 та інших].

Зібраний діалектний матеріал ми досліджували з лінгвістичної, лінгвогеографічної та етнографічної точок зору. В результаті аналізу діалектного матеріалу отримали висновки.

Основу назв одягу становлять номен, що є загальнонародними і нормативними в угорській літературній мові та інших угорських говорах Угорщини (декотрі з них мають фонетичні відмінності): *harisnya* 'панчохи', *kabát* 'пальто', *szoknya* 'спідниця', *kalap* 'капелюх', *kötény*, *kötő* 'фартух'.

У досліджуваній нами лексичі немало регіоналізмів, що в інших угорських діалектах на території Угорщини відсутні, наприклад: *fufájka*, *kufájka* 'фуфайка', *usánka* 'вушанка', *májka* 'майка', *kurtka* 'куртка', *suba* 'шуба', *pláscs* 'плащ', *hálát* 'халат', *plávki* 'плавки'. Ці назви запозичені з російської або з української мов, після 1945 року і поширені в угорських говорах Закарпаття, здебільшого у мові молодшого покоління.

Багато назв уже архаїзувалися, наприклад: *viganó* 'плаття (сукня)', *slafrog*, *slafrok* 'спідниця, плаття (сукня); шлафрок', *kantus* 'плаття (сукня)', *pendely* 'широка спідниця', *fuszekli* 'шкарпетки', *strompádli* 'гумки на панчохи', *strimfli* 'панчохи', *rokolya* 'спідниця', *cilinder* 'циліндр', *bricsesznadrág* 'штани-галифе', *lóger*, *hózentráger* 'підтяжка', *guba* 'ворсисте пальто із сукна', *szerofán* 'сарафан', *ancúg* 'чоловічий костюм', *surc* 'фартух темного кольору', *kondorkendő*, *bongyorkendő*, *bincsóskendő*, *túroskendő* 'наплечна ворсиста чорна хустка', *hásnyik*, *szattyíng* 'тасьма для кальсон', *pruszlik* 'приталений жилет в національному костюмі; жилет', *katrinca* 'фартух, який надягають при розкачуванні тіста'.

Досліджувана нами лексика неоднорідна за походженням. За цим критерієм ми виділили такі групи:

а) Власне угорські назви. До цієї групи належать назви уральського періоду та фінно-угорські номен: *köt* 'в'яже', *őv* 'пасок', *szíj* 'ремін'.

б) Назви, які утворені на угорськомовному ґрунті з допомогою власних словотворчих засобів. Основна частина дериватів виникає суфіксальним способом, поповнюються назви також значною кількістю складних та складених назв. Подекуди діа-

лектна назва переходить у літературну мову: *kelme* 'тканина'. Скорочення *köpeny* від *körönyeg* 'плащ', *bugyogó, bugyi* 'труси' від *bugyogó nadrág*.

в) Іншомовні елементи. У найменуваннях одягу в угорських говорах Закарпаття використовуються багато запозичень. І це не дивно, адже мода на одяг, тканину, із якої він пошитий, весь час змінюється. Тому і відбувається взаємопроникнення іншомовних слів з однієї мови в іншу. Угорська мова запозичувала слова у першу чергу із тих мов з якими вона контактувала на протязі багатьох років:

- із слов'янських мов: *szoknya* 'спідниця', *kabát* 'пальто, спідниця', *nadrág* 'штани';
- з німецької мови: *gallér* 'комір', *zokni, fuszekli* 'шкарпетки', *zakó* 'піджак', *ancúg* 'костюм', *simléder* 'козпок', *kapucni* 'капюшон';
- із тюркських мов: *bársony* 'бархат', *zseb* 'карман', *bő* 'широкий', *körönyeg* 'плащ', *csuha* 'ряса', *gyűrű* 'обручка' та інших;
- із французької мови: *blúz* 'блузка', *mandzsetta* 'манжета', *azsúr* 'ажур', *pelerin* 'пелерина', *trikó* 'майка' та інші;
- із італійської: *jambó* 'берет', *rece* 'філе', *ternó(kendő)* 'кустка', *maskara* 'маскарадний костюм, неестетичний одяг';
- із англійської: *szvetter* 'кофта', *dressz* 'купальник; майка', *dzseki* 'куртка', *lembérdzsek* 'коротка куртка під пасок', *kardigán* 'кардиган' та інші;
- із латинської: *kaláris* 'намисто', *kurta* 'короткий', *szilon* 'силон', *gumi* 'гумка', *reverenda* 'ряса, сутана' та інших;
- із румунської: *katrinca* 'фартух';
- серед запозичень з інших мов є номени, утворені від власних назв людей та від географічних назв: *muszlin* 'мусліні', *sál* 'шарф', *damaszt* 'дамаск', *pepita* 'картатий', *garbó* 'гольф', *batiszt* 'батист'.

Назви одягу в угорських говорах Закарпаття неоднорідні за структурою, їх поділяємо на три групи: прості, складні, та складені:

1. *Прості* назви у свою чергу поділяються на прості непохідні та прості похідні.

а) *Прості непохідні* номени неоднорідні, серед них виділяємо

- слова з уральського та фінно-угорського періоду: *fon* 'прясті', *ujj (ru-hauji)* 'рукаві'.
- угорські назви: *kalap* 'капелюх', *gomb* 'гудзик', *ránc* 'складка; зморшка'
- запозичення: *sapka* 'шапка', *slájer* 'фата', *karton* 'ситець'.

б) *Прості похідні* лексеми складаються з таких номенів:

- 1) утворені на базі угорської твірної основи з додаванням відповідних суфіксів: *kep+d+ő* 'хустка', *mell+ény* 'жилет', *csik+(o)s* 'смугастий';
 - 2) утворені на базі іншомовної твірної основи з додаванням відповідних суфіксів: *kapucni* (із нім.)+ *s* 'з капюшоном', *pánt* (із нім.)+(o)s 'з тасьмою', *kocká* (із сл.)+ *s* 'клітчастий';
- утворені на базі одного кореня за допомогою різних суфіксів: *köt+ő* – *köt+ény* 'фартух'. Такі номени розрізняються щодо семантики або стосовно частоти їх вживання у різних верствах населення. Так, лексема *kötő* з фонетичними варіантами (*kötőű, kötő*) вживається частіше, а назва *kötény* спостерігається рідко, в основному у мові молодшого покоління та інтелігенції. У парі назв *hajt + ás* та *hajt + óka* лексема *hajtóka* більш конкретна, означає 'манжети на штанах', а слово *hajtás* має значення 'на спідниці, сукні' та ін.

2. *Складні* назви становлять значну за кількістю групу і серед них виділяємо такі підгрупи:

- а) назви, де обидва компоненти — угорські назви: *kézelő* (*kéz* 'рука' + *elő* 'перед') 'манжета', *fejkendő* (*fej* 'голова' + *kendő* 'хустка') 'хустка на голову', *bélésanyag* (*bélés* 'підкладка' + *anyag* 'матерія') 'тканини для підкладки'.
- б) назви, де один компонент — угорська назва, а другий — запозичення: *alsókabát* (*alsó* 'спідній' — (угор.) + *kabát* 'пальто, спідниця' (із сл.)); *harisnyatartó* (*harisnya* 'панчохи' — (із укр.) + *tartó* 'держати' (із угор.));
- в) назви, де обидва компоненти — іншомовні номени: *fufájkalajbi* (*fufájka* 'фуфайка' — (із рос.) + *lajbi* 'жилет' — (із нім.), *kulikabát* (*kuli* 'кулі' — (із нім.) + *kabát* 'пальто' — (із сл.).

У складних та складених назвах перший і другий компоненти можуть бути їх складовими елементами: *fejrevaló kendő* 'хустка', *díszsebkendő* 'хустка, що прикрашає нагрудну кишеню', *fennállónyak* 'стоячий комір'. Частинами складних назв бувають:

- а) прості слова: *csizmanadrág* 'галифе' — (*csizma* + *nadrág*); *micisapka* 'шапка з козирком' — *mic* + *sapka*, *cájgruha* 'робочий одяг' — *cájg* + *ruha*;
- б) похідні слова: *hálórekl* 'нічна сорочка' — *hál* — суф. -ó + *rekli*, *alsókabát* 'нижня спідниця' — *al* — суф. -só + *kabát*, *nadrágtartó* 'підтяжка' — *nadrág* + *tart* суф. -ó.

У назвах одягу переважають складні назви, утворені на базі словосполучень з підрядним зв'язком, наприклад *selyemruha* 'шовкове плаття (сукня)', утворень на базі словосполучень із сурядними зв'язком небагато, наприклад: *otthonka* 'халат без рукавів'.

3. *Складені* назви, найчастіше двокомпонентні, у яких означуваний компонент — іменник, а означення виражається прикметником (часто дієприкметникового походження): *hétköznapló ruha* 'сукня'. 'одяг для повсякденного вжитку', *ünneplő ruha*, *vasárnapló ruha* 'святковий одяг'.

Частина назв виникла в результаті переосмислення, шляхом метонімії: назва тканини, з якого виготовлений одяг, перейшла на одяг: *kartonruha* 'плаття (сукня) із ситцю', *bársonyruha* 'бархатне плаття (сукня), одяг', *flaneling* 'фланелева сорочка'.

В угорських говорах Закарпаття велике значення мають назви кольорів одягу. Крім основних кольорів, поширені й такі: *céklavörös* 'буряковий', *füstszín* 'колір диму', *barackvirágszín* 'абрикосовий' та ін. Люди старшого покоління носять здебільшого одяг чорного кольору, такий одяг переважає у повсякденному житті і під час жалоби. Люди середнього віку ходять переважно в одязі темніших кольорів: *barna* 'коричневий', *kék* 'синій', *szürke* 'сірий' та ін.

Помітним явищем у досліджуваних назвах є синонімія. В угорських говорах Закарпаття для одного і того ж поняття нерідко використовується кілька назв, які утворюють синонімічний ряд. Наявність значної кількості назв для одного і того ж поняття пояснюються у першу чергу лексичними запозиченнями.

У складі назв одягу виділяємо синонімічні ряди. За характером компонентів цих рядів виділяємо:

3) синонімічні пари, компоненти яких є словами угорського походження: *éle* — *vasalása* 'складка', *fejfedő* — *fejrevaló* — *tőkfedő* 'головний убір';

4) лексичні дублети, які складаються з угорського та запозиченого слів: *pongyola hálát* — (із рос.) 'халат', *köpeny* — *pláscs* (із рос.) 'плащ', *mellény* — *lajbi* (із нім.) 'жилет';

5) синонімічні ряди, у яких компоненти іншомовного походження: *strimfli* (із нім.) — *harisnya* (із укр.) 'панчохи', *zokni* (із нім.) — *fuszekli* (із нім.) 'шкарпетки' та ін.

На основі спостережень за кількісним складом синонімічних рядів ми встановили, що тут переважають двокомпонентні ряди. Синонімічних рядів з трьома і більше

компонентами небагато, наприклад: *kurtka* – *dzseki* – *anorák* 'куртка', *sálkendő* – *kiskeszkenő* – *nyakbavaló kendő* – *kisnyakbavaló* 'хустка, частіше картата, що носили на шиї' і т. д.

Лексичні паралелі у назвах одягу здебільшого не є абсолютними синонімами, вони відображають певний відтінок у семантиці позначуваних понять або мають неоднакову частоту вживання. Отже, у складі синонімів досліджуваних назв переважають лексико–семантичні, чи ідеографічні, та лексико–стилістичні синоніми. Багато назв із цих синонімів вже архаїзувалися і майже не вживаються в угорських говорах Закарпаття: *slájer* 'фата', *kantus* 'сукня', *rokolya* 'спідниця' та ін.

Лексика, пов'язана з одягом, в угорських говорах Закарпаття багата й різноманітна. Вона поповнюється трьома основними шляхами: у результаті морфологічного словотворення, переосмислення слів, чи семантичної деривації, і запозичення назв з інших мов. Велика кількість запозичень у цій лексичній групі пояснюється тим, що розповсюдженням моди у світі передаються і її іншомовні назви. У складі цієї лексики значну кількість складають інтернаціоналізми. Наприклад, угор. *zsabó*, англ. *jabot*, нім. *Jabot*, фр. *jabot*, рос. *жабо*, укр. *жабо*; угор. *kuli*, англ. *coolie*, нім. *Kuli*, фр. *cooli* 'кулі'.

З розвитком науки і техніки, суспільних та міжнародно–економічних відносин розвиваються й нові технології, змінюється мода, з'являються й нові тканини. Якщо раніше одяг вироблявся здебільшого із сукна та домотканого полотна, то сьогодні вибір тканини для пошиття модного і сучасного одягу набагато ширший та різноманітніший: до натуральних тканини долучилася велика кількість штучних тканин, видів хутра, шкіри тощо.

Кожна нація, народність має свій специфічний одяг, свої особливості одягу, що пов'язані з культурою та традиціями певного народу, однак угорці, проживаючи на території Закарпаття і тісно контактуючи з населенням різних національностей — українцями, словаками, румунами та ін., запозичивши деякі елементи одягу, утворили свій, особливий колорит, який вартий дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лизанец П. Н.* Венгерско-украинские межъязыковые связи. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. – Будапешт: Изд. Академия Наук Венгрии, 1976. – 682 с.
2. *Csák László – Gálffy Mózes.* Adalékok a mérai ruházat műszókincséhez // MNyj. XI, 1965. – 85–95. o.; XII, 1966. – 181–187. o.; XIII, 1967. – 144–152. o.
3. *Flórián Mária.* Öltözködés // Magyar Néprajz IV. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997. – 585–769. o.
4. *Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő.* Kis–Kükküllő vidéki magyar népművészet. – Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1978. – 312 o.
5. *Lizanec P. M.* A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet. – Budapest, 1992. – 884 o.; II. kötet. – Ungvár, 1996. – 952 o.

Györke Magdolna Az öltözködés szakszókincsének sajátosságai a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban Rezümé

Az öltözködés szakszókincse gazdag és sokszínű. A kutatott nyelvjárásokban sok jövevényt használatos ebben a témakörben. Az öltözködésnek egy része archaizálódott. Vannak újabb keleti megnevezések is. Szerkezetük szerint ezek egyszerű szavak, szóösszetételek és szó szerkezetek. Sok a lexikai párhuzam is, amelyek tagjai között jelentésbeli és stilisztikai eltérés van.

ZÉKÁNY KRISZTINA (Ungvár)

Ungvár helyneveinek eredet szerinti megoszlása és névszociológiai vizsgálata

Különböző nemzetek évszázados együttélése és a történelem viharai miatt a földrajzi nevek többnyelvű párhuzamos használata, egymásra épülése, jelentésbővülése és -szűkülése jól megfigyelhető vidékünkön. Ma már közhelynek számít, hogy egy helyi, 75 év körüli lakos öt urat szolgált, öt hatalom alatt élt, miközben ki sem mozdult szülőhelyéről. Ez a „változékonyság” természetesen mély nyomokat hagyott a vidék névrendszerében is.

A helynevek hagyományos osztályozásán kívül elvégeztem egy eredet szerinti csoportosítást, amelyben öt nagy és általános kategóriába soroltam a neveket, így helyet találtam azoknak is, amelyekről ma már nem lehet megállapítani, hogy melyik nép ajkán születtek.

1. EREDET SZERINTI CSOPORTOSÍTÁS

1.1. Magyar névadásban keletkezett nevek: ide sorolom a személynév+ -földe, -laka, -háza féléket. A helynév + -telep, +-puszta típusnál a következőképpen járok el: ha a helynév önmagában is használatos, akkor a neki megfelelő csoportba kerül, ha csak a -telep,-puszta utótaggal együtt, akkor a magyar névadásban keletkezettek közé sorolom. Ennek alapján a *Cservenica* a szláv eredetű nevek csoportjába, A **Cservenicza erdészlak* a magyar névadásban keletkezett nevek közé kerül.

Ennek megfelelően: a *Galagó* az egyéb nevek csoportjában, a *Galagói körút* a magyar névadásban keletkezett nevek között szerepel.

Ide sorolhatók a főképpen cseh átírásban talált nevek, mint pl. *Doboš*, még akkor is, ha maga a szó szláv eredetű, mert ilyen alakban minden bizonnyal a helyi magyar lakosság névadásában jött létre.

1.2. Szláv névadásban keletkezett nevek: ide tartoznak az egyértelműen szláv nevek. Mivel egy-egy ilyenről már igen nehéz megállapítani, hogy pontosan melyik szláv nép névadásában alakult ki, ezért soroltam őket ez alá az általános, egész nyelvcsaládot felölelő elnevezés alá. Ebből a bizonytalanságból adódóan elképzelhető, hogy valamilyen szláv elemet tartalmazó név mégis a „vitatott-ismeretlen” kategóriába került, hogy esetleges téves szláv nevek közé sorolását elkerüljem.

Ide soroltam a térképen -*potok* utótaggal szereplő neveket, s bár a magyar *patak* szavunk is szláv eredetű, az ilyen alakú utótaggal szereplő nevek az első csoportba kerültek.

1.3. A legfigyelemreméltóbb csoport az ún. „vegyes nevek”, melyek megítélésem szerint további kutatásra érdemesek. Ezek száma nem nagy, ám kétségkívül színesítik, bővítik nyelvünket, és esetlegesen analógiára adnak okot. Többnemzetiségű vidék lévén, Ungvár lakóinak nem okoz gondot a szomszéd népektől kölcsönzött helynevek használata.

Ennek köszönhetően az egy-egy nyelv életében egyébként időtálló táj- és dűlőnevek nálunk gyakrabban formálódnak, ezáltal beleolvadnak más nyelv struktúrájába is. Ehhez ugyanis nincs feltétlenül új névre szükség, sokszor például pre- és szuffixumok is elegendők. (*Dácsák, Domkák, Dámbák, Zákertjánk, ...*)

1.4. Az **egyéb nevek** csoportjába főként a német ill. latin nyelvű térképekről és iratokból vett adatok tartoznak. Ezeket akár fiktív neveknek is tekinthetjük, mivel cseppet sem valószínű, hogy valaha is élőnyelvi használatban voltak. Ide soroltam a *Bam* és *Oncsa* betűszókból alakult neveket is, bár ezek eredete pontosan megállapítható.

Szintén itt szerepelnek a latinból és németből változatlan formában átvett nevek (*Centrum, Fluder*), melyek a szláv nyelvekben nem ritkán más, főleg rövidebb formát kaptak (*Centr*).

1.5. Az **ismeretlen – nem tisztázott eredetű nevek** közé soroltam azokat az elnevezéseket, melyek valamilyen oknál fogva nem tartoznak egyik előző csoportba sem, vagy eredetük meghatározásában a tudósok nem értenek egyet. Ide kerültek a *Csügő-szántó* – féle nevek utótag nélküli alakjai (*Csügő szántó* - *Csügő*).

1. Eredet szerinti csoportosítás:

1.1. magyar névadásban keletkezett	– 265	60,5%
1.2. szláv névadásban keletkezett	– 103	23,5%
1.3. vegyes nevek	– 9	2,05%
1.4. egyéb nevek	– 22	5 %
1.5. ismeretlen – nem tisztázott eredetű nevek	– 39	8,9%

2. NÉVSZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLAT

Ez a felosztás a vizsgált névanyag jelenlegi állapotát tükrözi.

Ilyen szempontú vizsgálódásunk eredményeképpen leszögezhetjük, hogy az adattárban található nevek fele kihalt, felkutatásukat csak a történelmi források tették számunkra lehetővé. Szomorú tény, hogy kihalt neveink között kétszer annyi a magyar névadásban keletkezettek száma, mint a más eredetű (ebben azért fontos szerepe van a tulajdonjog elvesztésével megszűnő *személynév* + *-kertje, -háza, -telke* típusú neveknek.)

Az élő nyelvanyag tanulmányozása során arra a következtetésre jutottam, hogy a jelenleg közhasználatban lévő 89 név közül, ami a vizsgált anyag 37%-a, kihalóban lévő (21,25%), ill. újkeletű (15,8%). (Újkeletűnek tekintettem a XX. század elejétől használt, az I. világháborútól általánosan ismert, a térképeken is feltüntetett neveket.)

Vigasztaló lehet az a tény, hogy a magyar névadásban keletkezett, kihalóban lévő, és újkeletű nevek száma majdnem megegyezik.

Az élő névallományból kivonva az alakulóban lévő (kihalt ill. újkeletű) nevek számát, megkapjuk azt a névmennyiséget, amely időtálló, általánosan ismert, függetlenül attól, hogy melyik nyelv tekinti sajátjának. Tehát egy idősebb ungvári vagy környékbeli lakos, anyanyelvétől függetlenül kb. 150 nevet és névváltozatot ismer, melyek jól meggyökeresedtek a helyi nemzetiségek névtudatában.

1. Névszociológiai vizsgálat:

2.1. Kihalt	– 198 (45,2%)
nem magyar	– 74 (16,9%)
magyar	– 124 (28,3%)

2.2. Élő	– 240 (54,7%)
2.2.1. kihalóban lévő	nem magyar – 26 (5,9%)
	magyar – 25 (5,7%)
2.2.2. újkeletű	nem magyar – 11 (2,5 %)
	magyar – 27 (6,1%)

(Az egyes névváltozatok külön névként szerepelnek. Az eredmények csak a munkában vizsgált anyagokra, nem pedig a terület névállományára vonatkoznak.)

Зикань Христина
Етимологічна та соціолінгвістична характеристика
топонімів м.Ужгорода.
Резюме

Топонімічний матеріал свідчить про тісний взаємозв'язок носіїв угорськомовних та іншомовних географічних назв, що зумовлено їх тривалим співжиттям у старовинному Ужгороді упродовж багатьох століть. При дослідженні живого топонімічного матеріалу ми дійшли таких висновків: із 89 загальноновживаних назв зникаючі становлять 21,25%, та новітні – 15,8%. (До новітніх зараховуємо назви загальноновживані та ті, що відзначені на картах, починаючи з першої світової війни).

ІЖОВСЬКА ІНГРІД
(Мукачево)

**Поширення і вживання слова *krumpli* (картопля)
в угорській побутовій говірковій лексиці**

Проблемою даної статі є: прослідити використання розмовно-угорського слова '*krumpli* (картопля) та його поширення в угорських говірках Закарпаття, поширення та вживання цього слова в складних похідних словах галузі кулінарії.

Дана проблема ще не розглядалася в повному своєму обсязі.

Дослідженням діалектних слів займалося вже багато науковців Європи. Картопля, як харчовий продукт поширена по всій території Закарпаття. Її розглядали в своїх працях такі відомі закарпатські науковці, як Ольга Гвоздяк [7], Петро Лизанець [1;2], Георгій Меліка [11;12].

Дослідженням німецьких говірок на території Румунії займалися Ганс Гель [6], зокрема в галузі кулінарії Марія Пурделас Сітару [10].

В Угорщині діалектологією займався Кіш Йєнов [8]. Різні рецепти, зокрема з вживанням картоплі, розробив Уйварі Золтан [16].

Картопля (*Solanum tuberosum*) - однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами. Вона є важливою продовольчою, технічною та кормовою культурою [3, с.53-54].

1. Етимологія слова '*krumpli* (картопля).

Картоплю почали вирощувати ацтеки, які проживають в Андах – вже 14 тис. років, спочатку з дикоростучої картоплі.

В Європу завезено картоплю з Південної Америки у 1565 році [14, с.338-339]. Її починають вирощувати в Іспанії з 1570 року. У 1588 році бельгійський патріарх Сіврі Фелєп дістає наказ відправити картоплю до Австрії Клузіусу, який починає садити її на своїх маєтках. Про цю нову культуру трохи раніше дізнається доктор Шолц, який саджає її також на своїх землях у 1587 році, малює її та відправляє цей малюнок Баугінусу Гашпару. Баугінус Гашпар, в свою чергу, презнімає малюнок і на основі нього опубліковує перші відомості про картоплю у своєму творі „*Phytopinax*” у 1599 році. Він був першим, хто назвав її “*Solanum tuberosum*”. Потім повідомляє Клузіуса про своє опублікування. Клузіус у 1601 році згадує про картоплю в своєму творі „*Rariozum plantarum historia*”. Баугінус продовжує досліджувати картоплю на території Франції *Bourgogne*. У 1654 році починають вирощувати картоплю в Італії, куди її завозить Реді з Іспанії [13, с.835-836].

З XVI ст. через Англію та Іспанію в Німеччину завезена картопля, спочатку як декоративна рослина. І тільки у XVIII ст. її визнано як харчову рослину. Саджали її спочатку на бідних місцевостях (Пфальц та Фогтланд в Саксонії). Дуже швидко розповсюджується по всій території Німеччини [17, с.206-207].

Німецьке слово *Kartoffel* (картопля) походить з італійського слова *taratopholi*, *taratouphi*, по аналогії до „Trüffeln”, що означає оленячі гриби, які ростуть під поверхньою землі; < лат. *terrae tuber* (горб, жовно, пухлина, сукуватість, земельна губка) [5, с.881]. Слова *Kartoffel* (картопля) з'явилося в німецькій мові у 1742 році [18, с.799-800].

1. **schucke** - скорочення від „*Artischocke*” – (артишок), який вирощують в європейських країнах середземного ареалу.

В Англії використовують слово *'potatoe*, в Нідерландах *'patat*.

Німецькі говірки

Визначення картоплі в говірках колишніх німецькомовних областях

На сучасну територію Закарпаття першим ввів картоплю як культурну рослину граф Євген Ервін фон Шенборн. Її почали саджати на його маєтках у 1764 році [11, с.28-42]. Картопля стала найулюбленішою овочевою рослиною серед населення країни. Поступово картоплю визнають в цілому світі.

В угорській мові наявні різні говіркові варіанти слова **krumpli** (картопля): 1783 рік: *Krumpér*, 1787: *Krompély*, 1789: *Krompér*, 1799: *Kromplé*, 1795: *Kromperaly*, 1802: *Kolompar*, *Kurumpli*, 1807: *Kolompir*, 1813: *Krompli*, 1818: *Kolompir*, 1838: *Kurumpli*, 1878: *Kompri*, 1892 : *Kromplyi*, *Krumpély*, *Koromlyi*, *Krompé*, *Krumplyi*, *Kumpri*, *Grumpli*, *Klompér*, *Kolompé*, *Kolompéj*, *Kolompél*, *Kolompér*, *Kolompi*, *Kolompri*, *Kolopri*, *Kompé*, *Kompré*, *Kurompi*, *Kurumpli*, *Krompéj*, *Kulompli*, *Kulumpri*, *Kumpér*. Значення цього слова у 1768 році – *zöldséges növény* (овочева рослина), у 1898 році – *rosszul járó óra* (годинник, який погано ходить) [9, с.650-651].

Слово **krumpli** вживається у множині < нім. говіркове (швабське) **grumbire** < **krumbirn** „Grundbeere”, „Grundbirne” [17, с.206-207].

Слову **krumpli** відповідає синонім угорського нормативного слова *'burgonya-ák* (картопля), яке ймовірно походить від фр. регіону Bourgogne угор. „Burgundia” (Бургундія) [4, с.391- 393].

Слово **krumpli** (картопля) використовується в усіх угорських населених пунктах Закарпатської області. Її використовують в їжі у різноманітних формах.

2. Збір мовного говіркового матеріалу.

Для виявлення вживання в їжі слова **krumpli** (картопля) в різних угорських населених пунктах Закарпатської області було проведено опитування людей різних за фахом та віком, а саме: *Ужгородський р-н* - м. Ужгород, н.с. Концово , н.с. Галоч, н.с. Тийглаш, н.п. Велика, Мала Добронь та інші; *Мукачівський район* - м. Мукачеве, н.п. Ракошино, н.п. Дерцен, н.п. Баркасово та інші; *Берегівський район* - м. Берегове, н.п. Батьово, н.п. Рафайлово, н.п. Шом, н.п. Косонь, н.п. Мала, Велика Бийгань , н.п. Яноші, н.п. Мусієве та інші; *Виноградівський район* - м. Виноградів, н.п. Шаланки, н.п. Чорний Потік, н.п. Нове Село, н.п. Петрово, н.п. Дюла та інші; *Тячівський район* – м. Тячів, н.п. Вишково, н.п. Солотвино.

Називалися говіркові слова, що позначають назви страв, в яких використовується картопля. Респонденти повинні були відповісти, чи вживають вони ці назви і який вкладений в них зміст, або за яким рецептом готуються названі страви.

З картоплі можна приготувати понад 100 різноманітних місцевих та загальнонародних страв. Харчова промисловість випускає картоплю сушену, жарену, швидко заморожену, картопляні хлоп'я, картопляну крупу на інші. Виготовляють з картоплі і фірмові стави, наприклад чіпси, угор. „ *csipsz* “: *sajtos, sonkás, sós, paprikás*- чіпси з сиром, шинкою, солені, з перцем [13, с.835-836].

2.1. Вживання картоплі в одностравних обідах.

У нашому краї в давнину дуже поширеними були одностравні обіди. Господарки тих часів не мали багато часу проводити біля печі, на кухні, тому що вони працювали на полях. Часу було обмаль і вони готували тільки одно стравні обіди. До таких страв відносили:

Håbårt' krumpil'leves – Ужг. Мук. Бер. Вин.- р-и. (картопля підбивана) нац. (+++) <угор. **habart** „заправлений” „*habart krumpillevess*”: очищену й нарізану часточками картоплю варять у підсоленій воді до напівготовності і додають лавровий лист. Окремо роблять підбивку. Сметану змішують з пасерованим борошном, додають трохи червоного меленого солодкого перцю, добре розмішують, заправляють нею картоплю, солять і доводять до кипіння. Під час варіння слідкують, щоб картопля не розварилася, зберегла свою форму. Подаючи на стіл, посипають дрібно нарізаною зеленню кропу.

Gul'aš – Ужг. Мук. Бер. Вин.- р-и. (гуляш) нац. (+++) <угор. „*gulyás*”: готують, як правило, з свинини, але можна приготувати і з яловичини або баранини.

М'ясо нарізають шматочками по 15-20 г, кладуть у каструлю з розтопленим смальцем, підсмаженою цибулею та червоним меленим солодким перцем. Далі додають нарізані часточками свіжі помідори, свіжий солодкий перець, товчений часник і кмин, заливають невеликою кількістю води, солять, каструлю закривають кришкою і тушкують до напівготовності. Потім м'ясо та овочі заливають бульйоном або водою, залежно від кількості порцій, додають нарізану кубиками картоплю і варять на малому вогні до готовності.

Подають суп гарячим, посипають чорним меленим перцем та дрібно нарізаною зеленню петрушки.

Угорський суп – гуляш дістав загальноєвропейське поширення.

Bårštš – Ужг. Мук. Бер. Вин.- р-и. (борщ) нац. (+++) <укр. „*борщ*”: буряки промивають, нарізають соломкою, солять, збризкують оцтом, перемішують, кладуть у каструлю з невеликою кількістю жирного бульйону, додають томат-пюре, цукор і тушкують до напівготовності. Цибулю, моркву та петрушку нарізають соломкою й пасерують на салі. Очищену картоплю нарізають часточками, кладуть у проціджений бульйон або воду, доводять до кипіння, додають нарізану соломкою свіжу біло-голову капусту, солодкий перець і варять 10-15 хв. Після цього в каструлю кладуть тушковані буряки, пасеровані моркву, петрушку і варять 5-7 хв., стежачи, щоб картопля й капуста не розварилися.

Борщ заправляють пасерованим борошном, розведеним бульйоном. Наприкінці варіння солять, додають чорний перець, лавровий лист, сало, товчене з часником, доводять до кипіння і додають настоятися протягом 15-20 хв.

Подаючи на стіл, у тарілку з борщем кладуть сметану, порцію вареного м'яса і посипають зеленню петрушки та кропу.

Låpatki – Ужг. Мук. Бер. Вин.- р-и. (квасоля підбивна) рег. (+++) <укр. говіркове **lapatki** „*стручкова квасоль*”: квасолі перебирають, добре промивають і замочують на 5-8 годин. Після цього квасолі разом з водою, в якій вона замочувалася, кладуть варити і варять майже до готовності, щоб квасоля стала м'якою.

Окремо роблять підбивку. Сметану, молоко та борошно добре перемішують, щоб не було грудок, і в кінці варіння цією підбивкою заправляють квасолі, додають сіль, перемішують і ще раз доводять до кипіння.

Гарячу підбивану квасолі наливають у глибокі тарілки і вживають з рогаляком або хлібом.

У всіх цих одностравних обідах не можна обійтися без додавання до них картоплі.

2.1. Двостравний обід.

Двостравні обіди – це такі обіди, які складаються з супів та других страв. Такі обіди подавалися здебільшого серед сільського населення в неділю або святкові дні, коли господарки мали більше часу займатися приготуванням їжі.

2.1.1. Супи з вживанням картоплі.

Картопля є найулюбленішим овочевим продуктом закарпатських угорців. Тому вони вживають її майже в усіх стравах.

Krumpli'leveš – Уж. Мук. Бер. Вин. - р-ни. (поливка картопляна запражена) нац. (+++) <угор. „*krumplileves*”: очищену промиту картоплю нарізають невеликими шматочками і варять у підсоленій воді до напівготовності. В іншій каструлі роблять заправку (пасероване борошно). Для цього в розігріту олію всипають пшеничне борошно, постійно помішуючи, підсмажують. Потім до борошна додають дрібно нарізану цибулю і пасерують до золотистого кольору. Наприкінці додають трохи червоного меленого перцю, швидко розмішують, заливають холодною водою, знову розмішують і доводять до кипіння.

Приготовлену заправку виливають у каструлю з картоплею, додають кілька крапель оцту, солять і варять до готовності. Перед подачею на стіл гарячу поливку притрушують зеленню петрушки або кропу.

Zældse:g'leveš – Ужг. Мук. Бер. Вин.- р-ни. (поливка із свіжих овочів) нац. (+++) <угор. „*zöldségleves*”: у каструлі на розтопленому смальці тушкують до напівготовності дрібно нарізану цибулю, додають кружальцями нарізані моркву, петрушку, кольрабі, заливають невеликою кількістю води, солять і тушкують, поки овочі не пом'якнуть. Доливають теплої води, залежно від того, скільки порцій поливки готують.

У киплячу поливку кидають чайною ложкою підготовлені галушки з манної крупи і варять ще 10-15 хв. Наприкінці варіння додають консервований зелений горошок, дрібно нарізану зелень петрушки і доводять до смаку.

Părădičomoš krumpli'leveš – Уж. Мук. Бер. Вин.- р-ни. (поливка томатна) нац. (+++) <угор. „*paradicsomos krumplileves*”: свіжі промиті помідори нарізають часточками і варять на малому вогні, періодично помішуючи. Зварені помідори протирають на ситі, видавлюють сік, додають воду й доводять до кипіння.

З тіста рідкої консистенції малою ложкою відділяють дрібні галушки і кидають у підсолений кип'яток з томатним соком і варять 15-20 хв. Потім у поливку додають пасероване пшеничне борошно і дрібно нарізану ріпчасту цибулю, моркву, петрушку і варять ще 3-5 хвилин. Наприкінці варіння у поливку додають цукор-пісок.

Готова поливка має рожевий колір, приємний аромат помідорів і солодкувата на смак.

2.2.2. Другі страви до обіду з вживанням картоплі.

Страви з м'яса. Сюди належать страви з картоплі, до яких додають м'ясо, ковбасу або шинку.

Păprikaš'krumpli - Уж. Мук. Бер. Вин.- р-ни. (паприкаш із картоплі) нац. (+++) <угор. „*paprikáskrumpli*”: очищені картоплини нарізають довгими брусками.

У сотейнику з розігрітим смальцем пасерують борошно, додають дрібно нарізану цибулю, червоний мелений перець і трохи води. Потім у сотейник кладуть нарізану картоплю, доливають води, солять і тушкують. За кілька хвилин перед закінченням тушкування додають сметану, розтертий часник та чорний мелений перець і тушкують до готовності, слідкуючи, щоб картопля не розварилася.

Ця угорська національна страва стала відомою по всій Європі.

Rákot'krumpli- Уж. Мук. Бер. Вин.- р-ни. (рокот – крумплі) нац.(+++) <угор. „*rakottkrumpli*”: картоплю відварюють у шкірці в підсоленій воді до готовності, охолоджують, потім очищають, ріжуть кружальцями.

На змащений жиром лист з високими бортами або сотейник кладуть шарами нарізані кружальцями картоплю, потім яйця, ковбасу, солять і посипають чорним і червоним меленим перцем. У такій послідовності перекладають і наступні шари. Верхнім шаром повинна бути картопля, яку заливають розтопленим смальцем та сметаною, кладуть у розігріту духовку і запікають до готовності, щоб картопля зверху стала рум'яною.

Krumplipyre: 'pærkæltel – Уж. Мук. Бер. Вин.- р-ни. (картопля -пюре з перкельтом) нац.(+++)<угор. „ *krumlipüre pörköltel*”:

Картопля - пюре. Очищену картоплю промивають, нарізають крупними шматками і варять у підсоленій воді до готовності, зливають відвар і добре розминають. Потім додають масло і гаряче молоко, все добре вимішують. Подають гарячою до м'ясних або рибних страв.

Перкельт. Підготовлену свинину або телятину чи баранину нарізають шматочками по 35-40 г. Дрібно нарізану цибулю пасерують до золотистого кольору, додають червоний мелений солодкий перець, розтертий часник та томат-пюре, добре перемішують, заливають трохи води і доводять до кипіння. Потім кладуть нарізане м'ясо, солять, заправляють кмином, каструлю прикривають кришкою і тушкують, час від часу помішуючи й при потребі доливаючи трохи води. Перед закінченням тушкування до м'яса додають нарізані кружальцями свіжий солодкий перець та помідори або лечо і доводять до готовності.

Готовий гарячий перкельт подають з картоплею-пюре.

Страви з овочів.

U:j'krumpli kápor marta:šál – Ужг. Мук. Бер. Вин.- р-и. (молода картопля з кро. повим соусом) нац.(+++)<угор. „ *újkrumpli kapormártásal*”:

Молода картопля. Очищену і промиту невелику картоплю варять в підсоленій воді. Зливають воду, кладуть картоплю у відповідний посуд.

Соус з кропу. У пасероване борошно кладуть дрібно нарізаний свіжий кріп, доливають води, солять і варять, поки кріп не стане м'яким. Після цього додають сметану і доводять до кипіння, помішуючи, щоб не залишилося грудок з борошна, і слідкуючи, щоб соус не пригорів.

Молоду картоплю заливають кроповим соусом. Подають гарячим.

Zældse:gəš krumpli pyre: - Ужг. Мук. Бер. Вин.- р-и. (тушковані овочі з картоплею-пюре.) нац.(+++)<угор. „*zöldséges krumplipüre*” :

Картопля-пюре. Очищену картоплю промивають, нарізають крупними шматками і варять у підсоленій воді до готовності, зливають відвар і добре розминають. Потім додають масло і гаряче молоко все добре вимішують.

Тушковані овочі. Очищені і промиті гриби нарізати на шматочки і тушити на маслі та невеликій кількості воді. Посолити і посипати чайною ложкою молотого чорного перцю. Періодично підливати гарячу воду невеликими порціями. Так само

окремо потушити на маслі очищений і промитий помідор. Посипати дрібно нарізаною петрушкою. Подавати з картоплею-пюре. Всередину ставити гриби, навколо по колу тушковані помідори, а картоплю-пюре кульками на тушковані овочі. Подавати страву гарячою.

Tøltøt'krumpli – Уж. Мук. Бер. Вин. - р-ни. (картопля, фарширована з овочами) нац.(+++)<угор. „töltötkrumpli”: відібрану картоплю обчищають, миють зрізають вершок, видаляють середину, солять і обсмажують у фритюрі до напівготовності. Тим часом готують фарш, для чого дрібно нарізані цибулю, свіжі капусту, моркву й петрушку тушують, додаючи томат-пюре та зелень.

Картоплю заповнюють фаршем, укладають на змащений жиром лист, зверху посипають тертим твердим сиром, збризкують розтопленим вершковим маслом і запікають у духовці. Подають гарячою.

Мучні страви.

Butsi'nudli – Ужг. Мук. Бер. Вин. - р-ни. (солодкі галушки з картоплею) рег.(+++)<угор. говіркове „buzinudli”: промиті картоплини відварюють в лущині, чистять, пропускають через м'ясорубку, додають сире яйце, борошно, сіль, добре вимішують і розкачують валками товщиною до 1см.

Валки розрізають на палички завдовжки 2см і варять у підсоленій киплячій воді протягом 10-15хв, відкидають на друшляк, дають стекти воді.

Готові галушки перекладають в емальований посуд, поливають розтопленим вершковим маслом посипають підсмаженими сухарями і обережно перемішують. Подають гарячим.

Krumplis'faj – Уж. Мук. Бер. Вин.н- р-ни. (пончики з картоплі) нац. (+++)<угор. „krumpli” + <нім. „Pfannkuchen” „krumplisfánk”: картоплю натирають на тертці, додають розведені в теплом молоці дріжджі та борошно, замішують тісто і ставлять в тепле місце на 1,5 год. для бродіння. Після цього в тісто додають розтерті з вершковим маслом жовтки, сіль, добре перемішують і ставлять на кілька хвилин для бродіння.

З підготовленого тіста ложкою відділяють шматочки у формі валиків і смажать в добре розігрітому смальці до утворення рум'яної шкірки.

Silvas krumplis'gombo:ts – Уж. Мук. Бер. Вин. - р-ни. (“гомбовці” “картопляні з сливами) нац.(+++)<угор. „szilvás krumplisgombóc”: добре промиту картоплю відварюють у шкірці, обчищають гарячою і протирають. Коли картопля трохи охолоне, до неї додають пшеничне борошно, сир, яйце, жир і змішують тісто. Розкачане валиком тісто розрізають на шматочки і з кожного роблять корж. На середину коржа кладуть сиру сливу. Краї коржа з'єднують і формують кульки - “гомбовці”.

В киплячу підсолену воду опускають “гомбовці” і на помірному вогні варять приблизно 10-15 хв., доки “гомбовці” не піднімуться на поверхню води. Зварені “гомбовці” вибирають шумівкою, дають стекти воді і перекладають в емальований посуд.

Тим часом готують сухарний соус, для чого вершкове масло нагрівають, поки не випариться волога і не утвориться світло-коричневий осад. Потім масло проціджують і додають до нього молоті підсмажені сухарі та цукор. Приготовленим соусом поливають “гомбовці” і подають на стіл гарячим [15, с.351-370].

2.2.3. Види їжі, які можна вживати в любий час дня.

До страв, які можна можна вживати в любий час дня належать такі :

Kremzli, Ba:bedli – Уж. Мук. Бер. Вин. - р-ни. (деруни закарпатські) рег. (+++) <угор. говіркове „*kremzli bábedli*”: обчищену і промиту картоплю натирають на дрібній тертці, додають борошно, дрібно нарізану цибулю, сире яйце, розтертий з сіллю часник та чорний перець. Масу добре перемішують і формують з неї невеликі круглої форми коржі – деруни.

Підготовлені деруни кладуть на сковороду з добре розігрітим жиром і обсмажують з обох боків, доки деруни дістануть кірку світло-коричневого кольору.

Готові гарячі деруни укладають на тарілки, зверху поливають нехолодною сметаною.

Šylt krumppli – Уж. Мук. Бер. Вин. - р-ни. (картопля фрі) нац. (+++) <угор. „*sültkrumppli*” : обчищену картоплю промивають, нарізають соломкою і солять. На сковороду або лист з добре розігрітою олією або смальцем укладають картопляні соломки і добре обсмажують до рум'яного кольору. Готову картоплю вибирають лопаткою з дірками, щоб стікав жир, і перекладають у миску. Подають до м'ясних або рибних страв.

На Закарпатті після події вбивання свині їдять смачну національну страву, зазвичай на сніданок. Страва називається: **Fryštöckflaiš** – Мук. -р-н. (сніданок з м'яса , з незамінним продуктом картоплею) рег. (+++) <нім. „*Frühstück*” (сніданок) + „*Fleisch*” (м'ясо) <угор. говіркове „*früstökfláis*”: свинину (трохи жирну) нарізають кубиками. Обчищену посічену цибулю пасерують в жирі до золотистого кольору, з'єднують з нарізаним м'ясом, солять, додають червоний мелений перець і трохи обсмажують на малому вогні. Коли м'ясо вже майже готове додають до нього порізану кубиками печінку і разом з м'ясом досмажують. Потім заливають бульйоном і тушкують до напівготовності . До тушкованого м'яса додають обчищену і нарізану кубиками картоплю, кмин, лавровий лист, і знову тушкують. Подавати з квашеною капустою.

П'ють до цієї страви зазвичай закарпатці червоне домашнє вино.

Картопля - незамінний овочевий продукт для приготування багатьох різноманітних страв. Вона є основою різних супів, гарнірів (фрі, пюре,) других страв (овочевих, м'ясних, рибних тощо), основою різних галушок, салатів та інших видів їжі. Ця овочева культура є одною з найулюбленіших продуктів харчування серед Закарпатського населення. На різних наведених прикладах самі можемо впевнитися в різноманітності використання картоплі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лизанец П.Н. Атлас венгерских говоров Закарпаття.- Ужгород, 1996.- т.-2.- 952 с.
2. Лизанец П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР.- Ужгород, 1976 - 326 с.
3. Антонов О.К.; Бабій Б.М.; Бабичев Ф. С. Українська радянська енциклопедія. - Київ, 1980.- т.-5.- 566 с.
4. Berei Andor; Csürös Zoltán; Ernst Jenő; Hevesi Gyula. Új Magyar Lexikon.-1 köt;- 4 köt.- Akadémia Kiadó Budapest, 1960. - 536; - 679
5. Duden. Deutsches Universalwörterbuch.- Mannheim - Leipzig - Wien - Zürich, 2003. - 1892
6. Hans Gehl. Einleitende Überlegungen zu den sprachlichen Interferenzen in Südosteuropa. //Materialien. Heft.4.- Tübingen, 1994 -7-15

7. Hvozdiak Olga. Deutsches Lehngut den ukrainischen Mundarten Transkarpatiens. //Interethnische Beziehungen im Rumänisch-Ungarisch-Ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart.- Satu Mare- Tübingen, 1999. - 404- 422
8. Kiss Jenő. Magyar dialektológia.- Osiris Kiadó Budapest, 2001. - 454
9. Kubinyi László; Papp László; Pusztai Ferenc; Zsilinski Éva. A Magyar Nyelv Történeti – Etimológiai szótára. –Akadémia Kiadó Budapest,1967.- 1111
10. Maria Purdellas Sitaru, Livia Vasiluta. Rumänische Fachausdrücke Deutscher Herkunft im Bereich der Kochkunst. Lexikalische und Etymologische Anmerkungen. //Materialien. Heft.4.- Tübingen, 1994.-121-141
11. Melika Georg. Згідно архівних матеріалів. Die Deutschen der Karpaten - Ukraine. Entstehung, Entwicklung ihrer Siedlungen und Lebensweise im Multiethnischen Raum. - Marburg, 2002. - 85.
12. Melika Georg. Widerspiegelung der Interethnischen Wechselwirkung im Lehngut der Deutschen Mundarten der Karpaten-Ukraine. //Interethnische Beziehungen im Rumänisch-Ungarisch-Ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart.- Satu Mare- Tübingen, 1999.- 423- 445
13. A .Pallas Nagy Lexikona. - 3 köt.- Budapest, 1893.- 1350
14. Petit Larousse en couleurs.- Paris, 1980.- 720
15. Tábori Piroska. A MA Szakács Könyve 2000 Recept.- Dánte Kiadás Budapest, - 632
16. Újvari Zoltán. Népi táplálkozás Gömöri völgyben. //Gömöri Magyar néphagyományok.- Miskolc, 2002.- 991
17. Werner König. DTV – Atlas zur deutschen Sprache. Tafeln und Texte.- Augsburg, 1978.- 250
18. Wolfgang Pfeifer. Etimologisches Wörterbuch des Deutschen.- Akademie Verlag Berlin, 1989.- 1345

Izhovska Ingrid Spreading and use of the word „krumpli” (potatoe) in Hungarian everyday dialect lexicology Summary

Potato is a vegetable plant which is impossible to replace in the process of cooking many different dishes.

It is a basis for different garnishes (fried potatoes), soups, main courses (vegetable, meat, fish ones), different dumplings, salads and others **kinds of meals**.

This vegetable crop is the most favourite foodstuff among people living in Transcarpathian region. Given examples vividly demonstrate the diversity of the usage of potatoes.

Фонетична транскрипція.

å - a; a: - á; ts - c; č - cs; ε - e; e: - é; l' - l; ŋ - nk; o: - ó; œ - ö; u: - ú; y - ü; š - s;

Список скорочень

уг. – угорське; нім. – німецьке; лат. – латинське;

рег. – регіональне; нац. – національне;

(+++) – вживають молодше, середнє, старше покоління;

(-) – не вживають

Райони Закарпатської області.

Мук. р-н – Мукачівський район

Уж. р-н – Ужгородський район

Бер. р-н – Берегівський район

Вин. р-н – Виноградівський район

KÖDÖBÖCZ NATÁLIA

(Ungvár)

Beregszász és környékének földrajzi nevei

(A kérdés története)

A földrajzi nevek tudományos kutatása sok szakirodalom tárgyát képezi mind külföldön, mind nálunk, Kárpátalján. Magyarországon e nevek kutatásának története elég korán kezdődött. Most, csupán néhány, általam fontosnak tartott irodalmat szeretnék ismertetni, melyek munkám szempontjából fontosak. Vannak gyakorlati célú forrásmunkák a 18. század végéről, amelyek az ország lakott helyeinek felsorolását tartalmazzák, térképek, amelyek értékes adalékokat foglalnak magukba. Pesty Frigyes 1888-ban végzett munkája Magyar-ország helynevei történeti földrajzi és nyelvészeti tekintetben. A helynevekre az Akadémia felhívásai és az Új Magyar Múzeumban megjelent cikkek hívták fel a figyelmét. Már a 60-as évek elején hozzákezdett az egész országot felölelő gyűjtőmunkához, mely a mai napig felhasználatlan maradt. 1865 végére befejeződött Pesty gyűjtési mozgalma, s eljutott hozzá a ma hatvannyolc kötetes, egész országot felölelő helynévanyag. Igyekezett a neveket nyelvészeti, történeti, földrajzi szempontból megvilágítani. Magyarázataiban körültekintő, így nem nyelvész léte is a legtöbb helynévnek helyes értelmezését adta. Műve a 19. század legjelenebb teljesebb teljesítménye. A kárpát-medence helyneveinek olyan teljességét tartalmazza szinkronikus metszetben, amihez foghatóra nincs példa forrásaink között.[Szabó T. 1988, 38–48]

Ortvay Tivadar figyelmét is Pesty Frigyes felhívásai keltették fel a nevek iránt. Magyarországon ő tett kísérletet a térség régi, történeti vízrajzának felkutatására. Középkori oklevelekből, krónikákból, térképekből mintegy 3050 folyó- és 1050 állóvíz egykori meglétét mutatta ki. A munkában elsősorban nem magukkal a víznevekkel, hanem a vízrajzi tényezők helyének megállapításával foglalkozik. Egyes neveket szó- társzerűen csoportosított, így a mű könnyen felhasználható helynévtörténeti szótárként is. Ortvayt helynévkutatónak is tekinthetjük, hiszen nem ritkán az egyes helynevek tárgyalásakor az eredet megfejtésére is kísérletet tesz.[Ortvay 1882, 48–49]

Ez idő tájt jelent meg Csánki Dezső Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában című munka Csánki minden megyénél ír:

a). A megye XV. sz-i hatáiról, nevérol, jobbágytelkei számáról, továbbá a nagy- közép- és kis világi és egyházi birtokok elosztásáról.

b). Várak, erősségek, kastélyok, hegyen, síkon épült kő- vagy favárak, megerősített földszíni lakok és helységekről.

c). Városok és mezővárosok, azaz a XIV—XV. századi országos vásáros helyekről. Leírja népies írásmóddal nevüket, rövid történetüket.

d). Helységekről, főleg a XIV—XV. századi oklevelekben szereplőkről.

e). Főbb birtokosokról: családok, testületek, egyházi és világi méltóságok, városok. „A legnagyobb nehézséget a helynevek topográfiai megfejtése okozta. Főleg a déli vidéken...” [Csánki 1890, 80] Az első kötetben említi meg Ungvármegyét és Beregmegyét.

1925-ben megjelent Melich János. A honfoglalás kori Magyarország című könyve, mely a következő elvet vallotta: „A nevek eredetének tisztázásával eldönthető a nyelvi hovatartozásunk, a földrajzi módszerrel pedig, bizonyos elterjedésbeli jellege, térséget is kapcsolhatunk hozzájuk és rajtuk keresztül az őket létrehozó, használó emberekhez. Ha egy-egy típusú nevek egy korban sűrűsödni látszanak kronológiai jellegzetességeik is föltárhatóak. E könyv nem csupán a helyneveiről szól, hanem segítségével a magyarság, s más kárpát-medencei népek történetéről, s kultúrájáról is.” [Melich 1925, 10] A felső- rolt könyvek nagy segítségemre voltak a város és környéke történetének felkutatá- sában, hiszen valamennyi ezt a témát dolgozza fel.

1947-ben megjelent Lőrincze Lajos munkája a Földrajzi neveink élete címmel. Ebben a következőket írja: „...jogosnak és szükségesnek tartjuk egy önelvű saját szempontú névélettani vizsgálat meghirdetését, amelynek középpontjában nem a földrajzi neveknek valamely tudományággal, hanem az étellel kapcsolata áll: célja rekonstruálni azt a kapcsolatot, amely a földrajzi nevek különböző formái keletke-zésének alapja, kutatni a változások, elmúlásuk okait, megállapítani azok törvény-szerűségeit.” [Lőrincze 1947, 4] A névfajtákat az ember és a táj kapcsolata alapján különíti el:

a.) természeti név – az embertől nem érintett tájat jelöli, az ember szerepe ezekben csak az elnevezés.

b.) műveltségi név – az ember kettős szerepét tükrözi: alakítója, s névadója a tájnak.

c.) eseménynevek – ez utóbbi nem illeszthető be a fenti csoportba, mivel az elnevezés tárgyára nincs tekintettel. Főleg a nevek keletkezésének történetére fekteti a hangsúlyt.

Kategorizálása rugalmas, ezért a későbbi munkák is alapul veszik. [Lőrincze 1947, 24]

Szinte Lőrincze munkájának ikerdolgozataként ugyan ebben az évben megjelent Benkő Loránd Nyárádmente földrajzi nevei című munkája. Hasonló feladatot tűzött ki Benkő is, de megközelítési módja más. Viszonylag nagy tájegység összes nevét kívánta bemutatni a maga rendszerűségében. Alaktani rendszerezést is találunk nála. Kategóriái nem egyetlen elv szerint oszlanak meg. A település és a határnevek a víznevekkel együtt az általuk jelölt objektumok jellege szerint különülnek el, míg a negyedik típus, az idegen eredetű nevek a származás szerint. A település és vízneveket más szempont szerint rendszerezi, mint a többi kategóriát. A határrésznevek vizsgálata jelentéstani szempontból igen érdekes, a neveket az eredeti etimológia szerint sorolja be. Problémát okozott számára a víznevek csoportosítása, felkutatása hiszen: „A vizek, különösen a kisebb patakok elnevezése az összes földrajzi nevek közt a legbonyolultabb. Számta-lanszor megtörténik, hogy egy-egy több községben is keresztülfolyó patakot minden községben másként neveznek...” [Benkő 1947, 14]

1970-ben jelent meg Incze Géza. Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata címmel. A dolgozat három alapvető fejezetre tagolódik:

1. A földrajzi nevek nyelvtana
2. Névélettana
3. Történeti tanulságok.

Érdekes, sok szempontra kitérő kategorizálást találunk a könyvben. Vizsgálja a föld-rajzi neveket alaktan, mondattan, jelentés- tan szempontból. Kategorizálása sokrétű, különféle szempontokra kitérő.

Hangtan

Alaktan (egyszerű és összetett; egytagú, többtagú, többszörösen összetett földrajzi nevek.)

Jelentés- tan.

A típus — nem lehet eldönteni tulajdonnév vagy csak a táj köznévi megjelölései.

B típus — egy terület egyéni nevei, bár jelentéstartalmukban nincsen olyan nyelvi elem, ami egyedivé tenné.

C típus — a név csak egyik tagja tartalmaz valóságvonatkozást, a másik tag jelentése feledésbe merült.

D típus — előtag köznévi értelemben jelentés nélküli, és így csak azonosít, az utó - tagja valóságra utal.

E típus — jelölő szerepük eleven, de nem a föld sajátosságát jelölik, nincs tehát valóságra vonatkozó utalás.

F típus — csak azonosító szerepük van jelentéstartalmuk ismeretlen a beszélők számára.

Mondattan

Tipológia alapján

I. Természeti nevek (víznevek, földnevek)

II. Műveltségi nevek (foglalkozás név, létesítmény, esemény)

III. Asszociációs nevek

IV. Kategorizálhatatlan nevek

V. Birtoklás történeti nevek

Belterület:

1. Elsődleges falurész nevek

2. Összefoglaló falurész nevek

3. Másodlagos falurész nevek

a. Az épületek nevei (az épület rendeltetése; az épület tulajdonosa; a vendéglő cégére). b. Létesítmény név (töltések, gátak; hidak; kertek).

c. Belterületi víznév. [Inczei 1970, 230—250].

Kálmán Béla még angol nyelvre is lefordított érdekes munkája 1973-ban látott napvilágot *A nevek világa* címmel. Nagy előrelépés a helynévkutatásban. Találunk könyvében egy a személynevekkel foglalkozó részt, de nagy hangsúlyt fektet a földrajzi nevekkal kapcsolatos kérdésekre is.

Az utcaneveknek a következő csoportját különíti el:

I. Természetes utcanevek típusai: 1. Az elnevezés az utca nagyságára, alakjára, korára vonatkozik. 2. Domborzatról, fekvésről. 3. Talaj minőségéről. 4. Neveztek el utcát jellegzetes épületről is. 5. Hangulatos utcanevek cégérekről, szobrokról. 6. A fákkal beültetett utcákat a fák fajtájáról. 7. Várfalakról, erődítésről. 8. Az egyik legtermészetesebb elnevezés, hogy a városból vagy faluból kivezető utat arról a városról vagy faluról nevezik el, ahova vezet. 9. Iparra, kereskedelemre vonatkozó elnevezés. 10. A lakók nemzetiségéről. 11. Telepesekről, kereskedésekből kaphattak utcák nevet. 12. Ritkák az eseménynevek. 13. A népi humor is alkotott utcanevet.

II. Mesterséges utcanevek típusai: 1. Személynevekről elnevezett utcák és terek. 2. Elvont, szimbolikus fogalmak. 3. Nevezetes dátumok. 4. Egyéb köznévi. 5. Egyéb tulajdonnévi. 5. Az utcák számozása utcanevek helyett.

III. Dűlőnevek.

A. Természeti nevek. 1. Nagyság, méret. 2. Külső forma. 3. Helyzet, fekvés. 4. Természeti viszonyok.

B. Műveltségi nevek. 1. A pásztorkodásra vonatkozó nevek. 2. Halászat-vadászat. 3. Földművelés, erdőirtás. 4. Építmények. 5. Bányászat. 6. Útnevek. 7. Birtoklás.

VI. Eseménynevek: történelmi, mitológiai elnevezések. [Kálmán 1973, 166—175]

A tulajdonnév funkciója és jelentése című mű, mely J. Soltész Katalin tollából származik, szintén foglalkozik a toponimákkal. Szerinte az elnevezésekben sokszor ma is

erősen érezhető a névadás leíró és informatív jellege: Sárvíz, Fertő tó, Fekete-tenger. Az emlékeztető funkcióra jó példa a Gellért-hegy és a Margitsziget, valóságos ébren-tartói a névadó szent kultúrának, valamint a felfedezők, kutatók emlékét őrző Magellán-szoros típusú nevek. Puszta embernév is lehet névátvitel útján földrajzi névvé, ilyenek a Hudson, Mchezie, Muray. Ezeknek információs értéke gyakorlatilag nincs, akárcsak a Mátra, Duna, Balaton típusú elsődleges jelneveknek. Ismét növeli az információs értékét a földrajzi nevekhez járuló megkülönböztető jelző Kis-, Nagy-, Alsó-.

A leíró és információs értékű szónév, s a leíró és információs érték nélküli jelnév között több fokozatot állapít meg:

1. Töltésoldal típus. A név teljes mértékben betölti a közszói jelentésközt is, de a beszélő közösség csak egy ilyen objektumot ismer.

2. Sóstó típus: jelentéstartalma felébredhet emlékezés révén, de a megszokás már elsődlegesen a tulajdonnévre alkalmazta.

3. Fehértó típus: már nem tudják, miért „fehér”.

4. Gencshát típus: az elötagnak nincs érvényes közszói jelentése.

5. Lúdvár típus: elemei közszóként világosak ugyan, de a terület vonatkozásában sem-mit sem „ábrázolnak”.

6. Mákócsa típus: sem közszói jelentése, sem területábrázoló funkciója nincs, csak „identifikál”.

A földrajzi neveknél is gyakori a poliszémia és a hononímia, bár ezt az ember kevésbé érzi zavarónak, mert nem ismer olyan sok azonos elnevezésű földrajzi helyet, mint ahány azonos nevű embert. Így a Nagy- és a Kis-mező nem két különböző nevű hely, hanem ugyanannak a helynek a magasabb ill. alacsonyabb része. [J. Soltész 1979, 82—85]

A gyűjtés során tapasztalhatjuk, hogy az adatközlőktől összegyűjtött anyag, s a térképeken megtalálható nevek nem egyeznek. Van úgy, hogy hasonló a toponíma, de hangrendje, vagy a név egyes részei eltérnek. E kérdés boncolgatásával foglalkozik Ifj. Hőnyi Ede Hogyan kerülnek a népi helymegjelölések és földrajzi nevek az államigazgatási térképekre című cikkében. A hozzá nem értő gyűjtők hibás munkájának következményeit ecseteli. A 18. században példaként hozza fel a II. József korában befejezett katonai térképeket, melyeket a magyarok szinte egyáltalán nem tudó tisztek írtak, s a Pusztát Busztának, a Szállást Szállaznak jegyezték le. A 19. században sem volt jobb helyzetben a toponímia. A felmérést irányító központ Bécs maradt, s a térképészek zöme idegen nemzetiségű. Ez időben úgy vélték, hogy az írás a térképen csak zavaró tényező, csak a legszükségesebb helyeket kell feltüntetni. A gyűjtéskor mindent hallás után írtak le. Így lett a Hársas-tető helyett Hassas-tető; Pusztavölgyi-pusztá Bestavölgyi-pusztá stb.

A jelenlegi utasítások is sok kívánnivalót hagynak maguk után. Arra szó lítják fel a gyűjtőt, hogy kerüljék a régi kataszteri térképek dűlőneveinek lejegyzését, melyek már kihalóban vannak, vagy már nem is használatosak. A hivatalos, vagy hiányos neveket ki kell egészíteni a helyi lakosság által használt elnevezésekkel (Rét feletti helyett Rét feletti dűlő). A tájszólással ejtetteket (Ómafás, ódal) irodalmi alakjukban kell leírni (Almás, oldal). Tehát ezen utasításokat követve a térképi név és a használatos névalak között mesterségesen létrehozandó különbség lesz. Így a népi helymegjelölések a hivatalos térkép műszaki szempontjainak megfelelően, de nyelvészeti szempontból kifo gásolhatóan kerülnek lejegyzésre. [Ifj. Hőnyi 1970, 349—352]

A hivatalos megnevezések népszerűtlenségével foglalkozik Király Lajos Hivatalos névadó tevékenység hatása földrajzi neveink életére című tanulmányában. Somogy megye húsz községében végzett kutatómunka megfigyeléseit rögzítette. A szerző tanulmányozta

a falvak bel- és külterületi földrajzi neveit, megállapította, hogy a külterületi hivatalos nevek egy része mesterkéltné, mérnöki alkotás eredménye, melyek nem népszerűek a mindennapi használatban. Megzavarták a hivatalos rangra emelt toponimok a népi földrajzi nevek eredeti használatát, s összefoglaló értelmű neveket eredményeztek. Az 1852-es gyűjteményekben még minden táblának külön neve van. A kataszteri térképek összeállításánál négy-öt kisebb dűlőnévből egyet önkényesen az egész területre általánossá tettek. A hivatalos dűlőnevek a gyakori használat következtében elterjedtek ugyan, a nép azonban még tovább őrizte a részletesebb elnevezési rendszert.

A nagyzemzeti gazdálkodás következtében egyes dűlőnevek kivesztek a névhasználatból, mivel a termelőszövetkezeti mezőgazdászok, főkönyvelők művelési térképeiken a táblákat betű és számjelekkel nevezik meg: pl. A/1-es, B/2-es, F/11-es stb. Ez a fajta elnevezés nem szerencsés, mert az itt lakók számára a határnév puszták kiejtése is régi eseményeket, tanulságos történeteket idéz fel. Király, összegezésül megállapítja, hogy a külterületi hivatalos dűlőnevek számottevően hozzájárultak a népi nevek pusztulásához.

A belterületi népi nevek száma sok esetben tréfás elnevezéssel gyarapodik: pl. Dű höngő, Zsivány-negyed, Köpködő, Késdobáló, Négycsöcsű, Kis-piszkos stb. Ezek a példák valamilyen friss alkotások, a jövő dönti el, milyen hosszú életűek lesznek. [Király 1982, 71–73]

Tehát gyűjtéskor törekedni kell a minél pontosabb lejegyzésre, hiszen mind a népi, mind a hivatalos nevek fontos információt tartalmaznak számunkra, s az utókor számára.

Mivel a helynevek történetével is foglalkoztam, néhány művet áttekintettem e témakörrel kapcsolatban. A településnevek rendszeriségének bemutatása, a rendszer-szemlélet érvényesítése legkövetkezetesebben talán Kázmér Miklós. A „falu” a magyar helynevekben című munkában jelenik meg. „A névvizsgálatnak az a fontos alaptétele, hogy minden tulajdonnév közzsói eredetű, már igen korán megszületett. Azonban igen hosszú ideig csak útját állta a fejlődésnek, hiszen a naiv etimológiák özöne a tudományos szempontok megjelenését eleve kizárta. Gyökeres változást a logisztikának ezen a részterületén is csak a XIX. század hozott.” [Kázmér 1970, 7] Az utóbbi időben rengeteg publikáció jelent meg e témakörben Magyarországon. A fejlődésben a magyar nyelvtörténetnek és településtörténetnek nagy szerepe van. Az eredmények jelentős része azonban az úgynevezett önálló névkutatás. E dolgozatban Kázmér a -falu, -falud, -falvacskák stb. szó problémáit, s szerepét dolgozza fel a földrajzi nevekben. A munka elején rövid áttekintést ad a falu szó etimológiájáról, jelentéséről, hangtani, alaktani problémákról. Majd a szó helynevekben való előfordulásának gyakoriságáról, megyénkénti változásáról ír. Bár leszűkítette a helynevek analízisét, a nevek keletkezésének elemzésében, ettől függetlenül új és eredeti előrelépéseket hozott. Fontos felismerése, hogy maga a helynévrendszer mindig nagy szerepet játszik az újabb nevek kialakulásában. Az ő nyomán terjedt el a névadási típusok statisztikus bemutatása is. A módszer azt szolgálja, hogy különböző vidékek névadási rendszere könnyebben összemérhető legyen. [Kázmér 1970, 1–25]

A helységnevek külön csoportjával foglalkozik Mező András Az egyház helységneveinek típusai című cikkében. Felhívja a figyelmet arra, hogy maga „...az „egy-házi helységnév” kifejezés nem tekinthető megállapodott terminus technikusnak.” [Mező 1997, 17] Mikesi Sándor munkáját elemzi, aki az ún. „vallási helynevekről” szól, s úgy látja, hogy nagyjából három fajtájuk különíthető el:

1. Kultuszal összefüggő nevek: Áldókút, Pogánykút, Oltárolövő, Szentvér utca stb;
2. Egyes lelkületre mutató és oltalomkereső nevek: Istensegíts, Fogadjisten.

3. Vallásos világkép nyomán alakult helynevek: Istenföldje, Codomia latorkert, Szodoma, Gyehenna utca. Ezek közül a legfontosabbnak tartja az első csoportba tartozókat, de

kizárja körükből a Szabolcs megyei Pap, Apáti, Apátszeg, Dusnok, Harangod helyneveket, mert ezek birtoklástörténeti, illetőleg folklór jellegű névadási mozzanatokra utalnak.

Mező András szerint: „... egyházinak tekinthető minden olyan helységnév, amelyben nyelvtanilag kifejeződik valamilyen egyházi építmény, vagy ezek részeire, az egyház tiszteleti nevére, az egyházhoz tartozó személyekre és szervezetekre való utalás.” [Mező 1997, 19] Ennek alapján a tényleges egyházi helységnevek négy fő jelentéstani csoportját különbözteti el:

Az egyházi épületekre, építményekre utaló helységnevek: Fehéregyház, Félegyháza, Kápolna, Harangláb.

Az egyházhoz tartozó személyekre utaló helységnevek: Apáti, Remete, Baráti, Papi, Kántorjános;

Az egyházi szervezetekre utaló helységnevek: Keresztes, Kaptalanfalva, Káptalantóti.

A templomi védőszentre utaló helységnevek: Boldogasszony, Keresztúr, Szentmihályfalva.

A szerző külön elemzi az egyes csoportokat, szól még az álszentnévi helységnevekről, amelyek történeti adataiban a névalak mintha sugallná az egyházi eredetet (Szentderzs, Athaegyház, Mathynsegyháza). [Mező 1997, 20]

Kniezsa István a már említett Kázmér Miklóshoz hasonlóan szintén foglalkozik a helynevekkel. „A helynevek a településtörténet legfontosabb forrásai közé tartoznak, s ők olyan korszakokra vonatkozólag, amelyekből írott emlékekkel nem rendelkezünk, a helynevek a régészeti emlékeken kívül az egyedüli forrásaink, amelyekből a terület akkori településviszonyaira következtethetünk. Mivel általában igen szívos életűek, módszeres vizsgálatuk sok olyan kérdésben szolgál biztos támaszul, amelyekre vonatkozólag egyébként semmiféle adatunk nem volna. A helynevekből ugyanis következtethetünk a földfelszín eredeti állapotára, az erdő növénytakaró jellegére.” [Kniezsa 2001, 3]

Megkülönböztet: magyar, szász, román helyneveket. Mindezekben belül víz- és helységneveket vizsgál. A dűlőnevekről is ejt néhány szót. Ezeket külön pontban boncolgatja, hiszen a vizek és helységek neveivel ellentétben a dűlőneveknek, hegyek, erdők, szántók, rétek, kisebb patakok neveinek vizsgálata messze van attól, hogy áttekintést adjanak róluk. Hiszen a különféle folyóiratokban megjelent kutatási anyag rendszertelen, s nem veszi tekintetbe a nyelvi egymásra hatást. Nem tükrözik, mi a fordítás, illetve a kölcsönzés. Pedig a mai állapotokat tükröző kölcsönzések mind e típusba tartoznak, például Tölgyes, Erdőalja, Alsó Malom, Nagy János háza stb. E nevek világos, hogy helyi keletkezésűek, hiszen tényeken alapulnak. De van Vöröskő, ez már fordítás, vagy valamilyen esemény ihlette. Tehát fontos, hogy mely dűlő nevek tükrözik a jelenlegi, illetve a megváltozott állapotokat, mert csak az utóbbiak tekinthetők történeti célokra felhasználható neveknek. Elmondhatjuk, hogy szinte minden dűlőnév mai állapotokat tükröz. [Kniezsa 2001, 1–4]

A közölt helyneveket csupán ízelítőként soroltam fel, hogy betekintést nyerjen az érdeklődő a helynevek sokszínű világába.

IRODALOM

1. [Benkő 1947] – Benkő Loránd. A Nyárádmente földrajzi nevei. – Bp.: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
2. [Csánki 1890] – Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. – Bp.: Magyar Tudományos Akadémia kiadója.
3. [Ifj. Hőnyi 1979] – Ifj. Hőnyi Ede. Hogyan kerülnek a népi helymegjelölések és földrajzi nevek az államigazgatási térképekre. In.: Nyelvtudományi Értekezések 70. sz., Szerk.: Kázmér Miklós és Végh József. – Bp.: Akadémiai Kiadó.

4. [Inczeffi 1970] – Inczeffi Géza. Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata. – Bp.: Akadémia Kiadó.
5. [J. Soltész 1979] – J. Soltész Katalin. A tulajdonnév funkciója és jelentése. – Bp.: Akadémiai Kiadó.
6. [Kálmán 1975] – Kálmán Béla. A nevek világa. – Bp.: Gondolat Kiadó.
7. [Kázmér 1970] – Kázmér Miklós. A „falu” a magyar helynevekben XIII—XIX. szá- zad. – Bp.: Akadémiai Kiadó
8. [Király 1981] – Király Lajos. Hivatalos névadó tevékenység hatása földrajzi neveink életére. – In: Név és társadalom. A III. magyar névtudományi konferencia előadásai. /Szerk.: Hajdú Mihály és Rácz Endre. – Bp.: Magyar Nyelvtudományi társaság
9. [Kniezsa 2001] – Kniezsa István. Kelet-Magyarország helynevei. – Bp.: Lucidus Kiadó.
10. [Lőrincze 1947] – Lőrincze Lajos. Földrajzi neveinek élete. – Bp.: Névtani Intézet kiadója.
11. [Melich 1925] – Melich János. A honfoglaláskori Magyarország. – Bp.: Magyar Tudományos Akadémia kiadója.
12. [Mező 1997] – Mező András. Az egyházi helységneveink típusai. – In: Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai II. kötet. /Szerk.: B. Gergely Piroska és Hajdú Mihály. – Bp.
13. [Ortvay 1882] – Ortvay Tivadar. Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig. – Bp. I-II kötet.
14. [Szabó T. 1988] – Szabó T. Attila. Nyelv és település. – Bp.: Európa Kiadó.

Кидибиц Наталія
Географічні назви м. Берегова та його околиць
(До історії питання)
Резюме

Відомо, що географічні назви є складовою частиною людської культури, історії того чи іншого народу. Отже їх дослідження заслуговує на велику увагу.

У статті подається аналіз основних наукових праць, у яких розглядаються географічні назви у різних аспектах. Автор зупиняється зокрема на працях вчених Угорської Республіки: Лоранда Бенкива, Гийзи Инцефі, Бийли Калмана, Лойоша Кірая, Іштвана Кнежі, Лойоша Ливрінце, Ондраша Мезива, Яноша Меліха та інших.

Наводячи висловлювання того чи іншого вченого, в окремих випадках авторка подає і свої коментарі.

KÖDÖBÖCZ NATÁLIA (Ungvár)

Beregszász néhány ismertebb belterületi földrajzi neve

Disszertációm témája Beregszász és környékének földrajzi nevei. Már öt éve foglalkozom ezzel a témával. Az egyes helyek történetének, múltjának és jelenének felkutatása fontos feladat a mai kor embere számára. Mielőtt néhány nevet bemutatnék kutatópontomról, a város rövid történetével szeretném megismertetni a kedves olvasót. Sok kiadványban találtam hosszabb, rövidebb utalást a település jelenére, s múlt-jára vonatkozólag.

Egyik legrégebbi munka, mely Beregszász történetét dolgozza fel, Fényes Elek tollából származik: „Beregszász magyar m. város Beregh vmegyében, Munkácshoz délre, 4 m. földnyire, a lassan folyó Vérke mellett: 617 római, 186 görög katolikus, 6 evangélikus, 2175 református, 200 zsidó lak. Római, görög kath. és reform. anyaszentegyházak. Synagóga, Vármegyeház, és Szegényekház. Lakosai hajdan szászok voltak, s a helység Lompertházának is nevezetett: Most mindnyájon magyarok, kevés magyarul is tudó németekkel, tótokkal, oroszokkal keverve, nagy kiterjesztésű szőlőhegye híres bort terem, aszút is csinálnak.” [Fényes 1851, 118]

Igen részletes, szintén e korból származó adatokat közöl Lehoczky Tivadar Bereg-vármegye monográfiája című könyv a városra vonatkozólag:

Kies és termékeny helyen fekvő város, melyet északnyugatról lánghullámú bortermő és timkőzetű trackythegek környeznek, míg a délnyugati oldalról lapály övezi. Vannak, akik állítják, hogy e helyen jóval a magyarok bevándorlása előtt, római gyarmatok léteztek, kik a telepet Peregiumnak nevezték. Ez az állítás azonban igazolatlan, bizonyosabb az, hogy a magyarok bejövetelekkor a IX. században a város mostani színhelyén különösen a Vérke partján már nép lakott, s a honfoglalás után is keletkezett szállás. 1063-ban e vidék Lombert, Béla herceg fiának tulajdonába került, ki a néphagyomány szerint is, alapítója volt a helynek, melyet róla előbb „Villa Lamperti”-nek, vagyis Lompertházának neveztek el. 1141-ben II. Géza birtokát képezte a terület, mely a hunok és más kalandor népek betörései miatt már majdnem pusztává vált. Így a hely Záz (Szász)nak kezdett nevezettni, s ez időtől fogva okmányilag Zaz, majd Lombertszász, Lomprechtszász és Lompertháznak is íródott. 1247 a község lelkésszel, templommal bírt, s különböző ajkú nép – törzsökös magyar és bevándorolt németiség – lakta. Beregszásznak igen jó zamatú borán kívül, nevezetes timkőbányászata is. [Lehoczky 1881, 88–150]

Réti Béla szerkesztésében 1940-ben jelent meg Beregszászról egy összeállítás, mely néhány érdekese, s számomra eddig ismeretlen tényről közöl.

Beregszász az északkeleti Kárpátok hegyláncától délre, a Nagy – Alföld sarkában fekszik Dél és nyugati irányban, végeláthatatlan síkság határolja el, melyből csak a kaszonyi és tarpai hegyek emelkednek ki. Beregszászi ásatások azt bizonyították, hogy ezen a helyen különféle ősnépek tanyáztak. Valószínű, hogy kelták és avarok voltak, de vannak nyomok, melyek a rómaiakra emlékeztetnek. A várost a XII. században II. Géza király alapította flamand telepesek behívásával, akiket szászoknak neveztek. Innen a város neve,

hiszen a bereg szó kétségtelenül szláv eredetű és partot jelent. Később a magyar királyok birtoka és kedvenc tartózkodási helye volt Bereg megye. Bánk bán, Simon bán beregi földbirtokos és főispán volt.

A tatárjárás idején a várost feldúlták, lakosait megölték. Nagy Lajos király és Erzsébet királyné gyakran megfordultak Beregszászban. 1342-ben Nagy Lajostól pallosjogot kapott a település. A XV. században Hunyadi János lett a tulajdonosa. A magyar szabadság harc erdélyi nagy hősei sokszor megfordultak itt. Most is megvan még a ház, melyben egykor Bethlen, majd II. Rákóczy Ferenc lakott. 1657-ben lerombolták a len- gyelek, majd 1661-ben a törökök megsarcolták a várost. A régmúlt ismertetése után a cseh megszállás idejéről ír a könyv. Megtudjuk, hogy már ekkor is sok iskola, ügyés- zség, kórház működik. [Réti 1940, 18–65]

Györffy György Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című könyvében az előzők adatain kívül újakat is olvashatunk. 1247/1271/1507/1643 Luprechza; Bereg- szász régi neve Lampertháza volt. E név első eleme szerepel 1264-ben a „lamperti erdők”, azaz beregi erdők említésében. A szász telep mellett egy Bátor nevű magyar falu is állt, melyet királyi népek laktak. Ezt említik [Kis] Muzsaly 1232-i tatárjárásában Észak-nyugat felé, Beregszász későbbi területén. A tatárjárás után Bátor eltűnt. 1337-ben királynéi városnak mondják. [Györffy 1987, 532–533]

Kiss Lajos könyve a nevet etimológiai szempontból magyarázza.

Beregszász kárpátukrajnai város, az Alföld peremén. Az Árpád-ház végén itt volt a beregi ispán fő helye, ahol a megyegyűléseket tartották. Téves az a vélekedés, hogy a régi Lampertszásza és Beregszász előtagja etimológiailag összetartozik, utótagjuk pedig, nem a magyar szász népnévvel, hanem a kfn. „sa3” cilés’ fn-vel azonos. A cseh, szlovák Berehovo ‘Beregszász’ ukránul Беґеґоґе a magyar Beregszász előtagjából alakult. [Kiss 1988, 104]

A Magyar értelmező kéziszótár oldalain a szónak a következő értelmezését olvastam:

„Berek fn 1. vál (Vízparti) bokros, cserjés hely, kis erdő.

8. táj Nádas, bozótos, vize(nyő)s lapály. táj (Nedves) rét.” [ÉKsz 1992, 121]

„Szász I.mn. 1. Németországban a parasztoktól délre és nyugatra élő német <nép- csoport> ill. ehhez tartozó, vele kapcsolatos Tört Kora középkori, részben Angliába került nyugati germán <törzs> ill. ehhez tartozó, vele kapcsolatos.

9. Erdélyi német. Szépségségi német; cipszer. II. fn Szász ember.

A ~ok (vmelyik) szász népcsoport. [szláv<német].” [ÉKsz 1992, 1253]

Botlik József és Dupka György könyvükben a régmúlt eseményeiről is írnak, de egyre több információt kapunk napjainkra vonatkozólag is.

1946-tól ukránul: Berehove, 1991-ben visszakapta történelmi nevét, a Beregszászt. Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa, a beregszászi járás székhelye. Ungvártól 72 km-re, a Vérke patak szelén terül el. Beregszászhoz egészen közel, mintegy 10-12 km-re folyik a Borzsa és a Tisza. 1946 után a megyéből még három járást alakítottak ki: a munkácsit, a szolyvait, és a volócit. Beregszászhoz csatolt települések: Tasnád (Tanya) ukránul Zatisnye, Beregardó, Bulcsu. A városban jelenleg 10 iskola, több mint 20 könyvtár működik. A járási kultúrháznak 1952-től van magyar színjátszó csoportja, azóta Népszínházként működik. A kultúrát szolgáló egyesületek közül kiemelkedik az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub, a Vérke-parti öreg diákok társasága, valamint Horváth Anna képzőművész és a nemrég elhunyt Garanyi József körül kialakult magyar grafikus, festő, ipar, illetve népművész tanítványok csoport. A városban székel a Kár- pátaljai Magyar Pedagógus Szövetség, a Kárpátaljai Néprajzi Társaság is. [Botlik József – Dupka György 1993, 64–73]

Adatközlőim egy regét meséltek el, amely másként ad magyarázatot a város keletkezésére. Egy szász nevű pásztor a mostani római katolikus templom helyén viaskodott két bikával. Ahol a két legyőzött állat feltúrta a földet, nagy kincset talált. Ezen a helyen templomot építtetett, s e körül később a róla Beregszásznak nevezett város épült fel. E regének történelmi valóságot nem tulajdonítanak. Ám a templom északi ajtaja felett van a falba beépítve egy ember és egy kutyafő, melyeket a hagyomány a regében szereplőnek tekint.

Most pedig néhány ismertebb belterületi földrajzi nevet ismertetek Beregszászból.

Beregmezei Kaszinó *Beregmezei Kaszinó* [~ból, ~ban, ~ba] fn. A Rákóczi tér közelében található. Beszenszky Gyula tervei alapján 1917-ben épült szecessziós stílusban. Figyelemre méltó épület. A Csehszlovákia alatti időszakban is a helyi magyar értelmiség gyülekezőhelye volt. Itt látták vendégül Kosztolányi Dezsőt és Móricz Zsigmondot is. Pár éve renoválták. Jelenleg az Arany Páva étterem működik itt.

Bethlen Gábor Magyar Gimnázium *Bethlen Gábor Magyar Gimnázium* [~ból, ~ban, ~ba] fn. A Bethlen Gábor úton található. Az 1945 utáni időszak első magyar tannyelvű gimnáziuma Kárpátalján. Bethlen Gábor nevét 1995-ben vette fel. Régi neve 11. sz. bentlakásos iskola. Nevezik még: Peteunak, Csókának, Inkubátornak, Bethlen-kastélynak is.

Bethlen-kastély *Bethlen kastély* [~ból, ~ban, ~ba] fn. A Bethlen Gábor úton áll. Valószínűleg a XVI. században készült udvarház elődje. Amikor 1625-ben Bethlen Gábor, majd Rákóczi György a várost megszállva Erdélyhez csatolták, ez az épület volt az uradalom központja. 1689-ben a Tököli felkelés idején leégett, II. Rákóczi Ferenc hozta rendbe. A XIX. század elején a Schönborn gróf és leszármazottjai a mai formára, klasszicista stílusúvá átalakították át. Elterjedt a Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, 11. sz. bentlakásos iskola, Peteu, Csóka, Inkubátor nevek használata is.

Kossuth Lajos Középiskola *Kossuth Lajos Középiskola* [~ból, ~ban, ~ba] fn. A Bocskai úton levő iskola. A múlt század végén épült, magyar barokk stílusban, tervezője Lehner Ödön. 1920-ig elemi, a cseh években ruszin elemi tanintézményként működött. Nevét 1963-ban kapta. Ma a város legnagyobb magyar tannyelvű iskolája. Gyakran használják a 4. sz. iskola nevet is.

Református püspökség *Református püspökség* [~ről, ~n, ~re] fn. A Munkácsi útból oldalán álló kastély. Az épület a híres színésznő, Fedák Sári tulajdonát képezte, így alakult ki a Fedák kastély megnevezés az épületre, majd Neivelt Klára és férje vásárolta meg. A háború alatt kórház működött itt. Jelenleg a Református püspökség tulajdonát képezi.

Református templom [~ból, ~ban, ~ba] fn. A Kossuth téren helyezkedik el. 1552-ben már zsinatot tartottak itt. A XVII. század elején Bocskai István, Bethlen Gábor, majd Rákóczi György támogatta az egyházat. 1715-ben építették az első fatemplomot. Anyakönyvet 1736-tól vezet az akkori lelkész, Tabulárum Ecclesiasticum címen. 1780-ban a felújításkor tornyot emeltek rá. 1813-ban kezdték el építeni a templomot és a kőtoronyt, ami 1918-ban leégett. Csak 1921–29 között építették újjá, ekkor érte el többé-kevésbé mai alakját.

Római katolikus templom *Római katolikus templom* [~ból, ~ban, ~ba] fn. A Rákóczi téren található. Kárpátalja legjelentősebb gótikus emléke. A XII. században keletkezett. Építésének kezdete még II. Géza idejére tehető, de az akkori épületből ma már semmi sem maradt. A mostani templom Zsigmond uralkodásának idejéből származik. Többször leégett, sőt évszázadokig romosan állt. 1837–46 közt újját építették fel. Majd a XIX. sz. második felében neogótikussá alakították át, berendezése is neogótikus stílusú. A templom

előtt nemrégiben Szent István szobrát avatták fel. 1991-ben kb. 5500 lelkes hívet számlált. Lelkipásztor Lánczky István.

Volt Megyeháza *Volt Megyeháza* [~ról, ~n, ~ra] fn. A Munkácsi úton áll ez a létesítmény. Az egykori megyeháza épülete. Beregszász volt hagyományosan Bereg vármegye székhelye. Két jeles középülete idézi fel a vármegyeszékhelyi múltat. A vármegyeháza, és a sétáló utcává átalakított főutcán lévő Törvényszéki Palota. A vármegyeháza épülete 1880 körül nyerte el mai alakját, helyi hagyomány szerint Ybl Miklós tervei alapján, mértéktartó neobarokk stílusban. Jelenleg az Egészségügyi Szakközépiskola kapott itt helyet.

Zeneiskola [~ból, ~ban, ~ba] fn. A Bocskai úton levő épület. A 20-as évek elején épült romantikus stílusban. A Vári család lakhelye volt. 1940-1949 között itt lakott Győri Dezső. A szobalány, Veliráv Annus sokat mesélt a költő és Váriné szerelmi kapcsolatáról, melyre még ma is sokan emlékeznek. Jelenleg nyolcosztályos zeneiskola működik az épületben.

Zsinagóga *Zsinagóga* [~ból, ~ban, ~ba] fn. A Kossuth téren található. A főter tengelyére ferdén épített létesítmény. Külseje mór stílusú. 1945 után raktárként használták. A Budapesti Népszínház mintájára Homoki József, a városi főépítész alakította át, 1960-1965 között. A II. világháborúban aratott győzelem 20. évfordulójára adták át. Belső dekorációját Medveczky Miklós és társai készítették. Homlokza tényleg vízszintesen fekvő nőalak látható, melyet állítólag Bródi Iván tervezett. A „hölgy” a városban a Vassz úz nevet kapta. [Deshmann 1990, 23]

Összesen 378 belterületi földrajzi nevet sikerült összegyűjtenem. Ezek után a nevek osztályozásával foglalkozom majd. Osztályozom lexikai, etimológiai szempontból, és a kialakulásuk motivációja alapján. Az előttem álló kutatómunka érdekes kihívásokat tartalmazó feladat számomra.

IRODALOM

1. [Botlik–Dupka 1993] Botlik József–Dupka György. Magyarlakta települések ezred- éve Kárpátalján. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó
2. [Deshmann 1993] Deshmann Alajos. Kárpátalja műemlékei. Bp.
3. [ÉKsz 1992] Magyar értelmező kéziszótár. /Szerk.: Juhász József–Szőke István–O. Nagy Gábor–Kovalovszky Miklós. – Bp.: Akadémia Kiadó.
4. [Fényes 1851] Fényes Elek. Magyarország geográfiai szótára. – Pest: Kozma Va- zul nyomda.
5. [Győrffy 1987] Győrffy György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. – Bp.: Akadémiai Kiadó.
6. [Kiss 1988] Kiss Lajos. Földrajzi nevek etimológiai szótára – Bp.: Akadémiai Kiadó.
7. [Lehoczky 1881] Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monográfiája. – Ungvár: Po- lacsek Miksa Könyvnyomda.
8. [Réti 1940] Réti Béla. Beregvármegye ismertetője. – Miskolc: Ludvig István könyv- nyomda.

Кидибиц Наталія

Деякі важливіші географічні назви в межах м. Берегова

Резюме

У вступній частині статті розглядається коротка історія м. Берегова від найдавніших часів і по сьогодні за наявною науковою літературою, що з'явилася на Україні та за кордоном, зокрема в Угорщині. Після цього подається характеристика важливіших топонімів: Beregmegeyi Kaszinó, Betlen kasté, Református templom, Református püspökség, Zeneiskola, Zsinagóga та ін.

У статті зазначається, що авторкою зібрано 378 топонімів у межах м. Берегова, які у дисертаційній роботі будуть кваліфіковані у різних аспектах (лексичному, етимологічному та структурному).

KOVÁCS ANDRÁS

(Ungvár)

A magyar keresztnévek orosz/ukrán átírása

Som községben

(hivatalos okmányok alapján)

Az onomasztikai kutatások mind a mai napig adósak az anyaország határain kívüli magyarság jelenkori névadási szokásainak tényszerű feltárásával – írja Vörös Ferenc 1999-ben megjelent munkájában [9, 266–285]. A nevek betekintést nyújtanak az emberek gondolkodásmódjába, árulkodnak a közösséghez való viszonyokról, a családi és települési tradíciókról, ezért tanulmányozásuk kiemelten fontos. Több éve vizsgálom szülőfalum, Som család- és keresztnéveit.

A névtani kutatásokat napjainkban a társadalom rohamos fejlődése, a hagyományos falusi életforma megváltozása, a városiasodás teszi különösen időszerűvé. Az élő személynévállomány működéséről, fejlődésének törvényszerűségeiről a nagyobb és változatosabb területekről gyűjtött névanyag birtokában alkothatunk képet [4, 3–5]. A magyarságkutatással foglalkozó intézkedések, társaságok, központok leginkább szorgalmazzák – határon túl is – a (lehetőleg) teljes anyaggyűjtést. A kutatók számára a személyneveken belül a keresztnévek vizsgálata szolgálja a legfontosabb és legérdekesebb információkat. A keresztnévek gyakorisági, terheltségi vizsgálata mellett a névválasztás indítékára, az emberek identitástudatára, nevükhöz való viszonyára, a hagyományok továbbélésére stb. is kíváncsiak. Ennek fényében egyre több cikk, tudományos munka jelent és jelenik meg régióként is, ezek a szlovákiai, erdélyi, szlovéniai és kárpátaljai magyarság névállományával foglalkoznak (Csáky Károly [3, 64–83], Burai László [2, 71–92], Vörös Ferenc [9, 133–139], Vörös Ferenc [10, 266–285], Kovácsné József Magda [4], Varga József [7, 165–177], Varga József [8, 225], Lizanec Péter [5, 273–276], Barabás Vilma [1, 183–189]).

Az ukrán törvények lehetővé teszik, hogy az Ukrajnában élő kisebbségek anyanyelvüknek megfelelő hangzással jegyezzék be nevüket a keresztnévükbe és a személyi igazolványba, sőt: a magyarok kérhetik keresztnévük átírását, amennyiben azt a korábbi években oroszra lefordítva jegyezték be okmányaikba [11, 12. cikkely]. E kérdéssel Tóth Mihály is foglalkozik a nemzeti kisebbségekről írt monográfiájában.

Som magyar település a Beregszászi járásban (lakossága: 1091 fő). Történelmi múltja a XII. századig vezethető vissza. A XV. században megyegyűlések színhelye. A főleg magyar nemzetiségű lakosság zöme református vallású. Anyakönyvét 1763-tól vezetik. Az idők során többféle hatalom váltotta egymást (cseh, magyar, orosz, ukrán), de a község mindmáig magyar tudott maradni.

E magyarságtudat keltett bennem érdeklődést aziránt, hogy megvizsgáljam a falu keresztnéveinek szláv átírását, és ezáltal kimutassam az esetleges véletlenszerűséget vagy tudatosságot a nevek bejegyeztetésénél. Az első gondolatom az volt, hogy felkeresem mindazokat a somi lakosokat, akik a magyar éraban születtek, és így összehasonlítom a

magyar keresztleveleket és az ukrán személyigazolványokat, tehát a hivatalos átiratot. Magyar keresztleveleket azonban nem találtam. A korabeli gyakorlat szerint 1945 után minden magyar keresztlevelet be kellett szolgáltatni, helyettük az államnyelvnek megfelelő orosz okmányokat kaptak. Ez az út tehát járhatatlanná vált.

A vizsgálódást legcélszerűbben az egyházi, valamint az orvosi és iskolai nyilvántartó alapján folytathattam. Az egyházi anyakönyv még hozzáférhető példányait használtam, a sorban a hatodikat, amit 1942–1992-ig vezettek, és a hetediket, amit 1993-tól napjainkig/ban is vezetnek magyar nyelven (míg az említett orvosi és iskolai jegyzékek oroszul–ukránul tartalmazzák a neveket). Ezekből elkészítettem egy táblázatot, mely külön-külön tartalmazza a községben előforduló női és férfi neveket. Az ábécérendben szereplő, magyarul bejegyzett nevek mellett tüntettem fel a községben használatban lévő orosz vagy ukrán változatot. A 87-féle női név közül a legtöbb, szám szerint nyolc változata az Erzsébetnek van. Ez azzal is magyarázható, hogy a gyakorisági szempontból is az Erzsébet áll az első helyen. Így 13 esetben Елизавета alakban, 5-5 esetben Елизавета, Ержебет, Эржебет, háromban Ержібет és végül egyszer-egyszer Елизавет / Ержейбет / Эржибет fordul elő. Hasonlóan alakultak az Irén változatai is. E névnek ötféle írásképével találkoztam. Tizenegy személynél Ирина, ötnél Ирина, három-háromnál Ирена és Ірина, végül egynél Ірена (1. táblázat). Ha a táblázatban szereplő neveket megfigyeljük, látható, hogy a leggyakoribb női nevek nagyjából egyenlő elosztásban, magyarosan, illetve orosz/ukrán formában vannak jelen.

A férfiak esetében az András és Gyula átirásai a leggazdagabbak. Az előbbi tizennyolc esetben Андрей-ként van bejegyezve, hétben Андрій, hatban Андраш és egyben Ондраш. A Gyula hétszer Дюло-ként, ötször Юлий-ként, kétszer Юлій-ként és egyszer mint Юлиан van írva. A vizsgálat során olyan érdekességekre is fényt derült, mint például az András és az Endre névpár egy személyre vonatkoztatva történő bejegyzése. Magyarán, az anyakönyvben Endreként szereplő újszülöttet az orvosi és az iskolai, tehát a hivatalos nyilvántartókba András néven vettek fel.

Sok esetben találtam olyan szláv átirást, amely csak hangzásában hasonlít a magyar névhez. Ilyenek például az Ella – Алла, Borbála – Варвара alakok, ami nagy valószínűség szerint jegyzői elírás. Előfordult magyar név orosz –a végződéssel is: Edit – Едіта, Eliz – Елиза, Evelin – Евеліна.

Ahhoz, hogy megállapítsam a névválasztás tudatosságát, a névjegyzéket két részre osztottam. Az első csoportnál (1972-ig), a leggyakoribb nevek estében még nem mutatható ki egyértelműen tudatos névválasztás. Ebben az időszakban az emberek keveset foglalkoztak a hivatalos formával, nevüket a jegyző az orosz változatnak (nem minden esetben) megfelelően rögzítette. A második szakaszban (2002-ig) mindez már jól elkülöníthető. A nevek nagy hányada a magyaros ejtésnek megfelelően szerepel a nyilvántartásban. Az érintett szülők egy részének megkérdezése méginkább alátámasztotta a papírforma alakulását. Itt már nem beszélhetünk elírásról, jegyzői tévedésről. A magyaros hangzású nevek megléte a tudatos névválasztás eredménye.

A vizsgált időszakban 87-féle női név volt magyar nyelven bejegyezve. A 440 személynél 316 esetben magyar formában, 124-ben pedig szláv alakban történt mindez. A 87-féle névnek 34 esetben van több, számszerint 89 formájú bejegyzése.

A férfiak esetében a 76-féle nevet 537 személy kapott, ami 370 esetben a magyar kiejtésnek megfelelően, 167-ben pedig szláv alakban került bejegyzésre. 27 névnek van több, számszerint 70-féle alakja.

Megállapítható tehát, hogy az etnikai közösség nemzeti öntudata él, hagyományozódik, és ez jól tükröződik a nevek választásában is. A használatban lévő nevek nagy száralékban magyar formában élnek a hivatalos jegyzékekben is.

Az alábbiakban közlöm a község keresztnéveinek orosz/ukrán átírását:

Magyar férfikeresztnevek orosz/ukrán átírása a hivatalos iratokban

Sorsz.	Keresztnév	Gyakoriság	Átírás	Megoszlás
1.	Aleksz	3	Алекс	3
2.	Andor	2	Андор	2
3.	András	33	Андрей Андрій Андраш Ондраш	19 7 6 1
4.	Antal	1	Антал	1
5.	Arnold	1	Арнолд	1
6.	Attila	23	Аттила Аттило	13 10
7.	Ádám	3	Адам	3
8.	Árpád	4	Арпад	4
9.	Ártyom	1	Артем	1
10.	Balázs	5	Балаж	5
11.	Barna	3	Барна	3
12.	Bence	1	Бенце	1
13.	Benjámin	1	Беніамін	1
14.	Bertalan	5	Бертолон	5
15.	Béla	29	Бейло Адальберт	28 1
16.	Csaba	19	Чобо Чоба	10 9
17.	Dániel	2	Даніел Даніел	1 1
18.	Dávid	2	Давід Давид	1 1
19.	Dezső	2	Дежив Дезидер	1 1
20.	Dénes	3	Дейнеш	3
21.	Edmond	2	Эдмунд Еде	1 1
22.	Eduárd	1	Эдуард	1
23.	Elek	1	Элек	1
24.	Emil	3	Эмил Еміл	2 1
25.	Endre	7	Эндре Ендре	5 2

26.	Erik	1	Эрик	1
27.	Ernő	17	Ернест Эрнест Эрнев	10 6 1
28.	Ferenc	17	Ференц Федор Федір	10 5 2
29.	Gábor	10	Габор	10
30.	Gergely	4	Гергель Гергы	2 2
31.	Géza	11	Гейза Гейзо	7 4
32.	György	1	Юрій	1
33.	Győző	1	Виктор	1
34.	Gyula	15	Дюла Юлій Юліан Юлий	7 2 1 5
35.	Imre	1	Емерих	1
36.	István	32	Иштван Степан Іштван	16 12 4
37.	János	14	Янош Иван Іван	6 5 3
38.	Jenő	5	Евген Евгений Енев	2 2 1
39.	József	26	Йожеф Йосиф	18 8
40.	Kálmán	1	Калман	1
41.	Károly	9	Карло Кароль	5 4
42.	Kázmér	1	Казмер	1
43.	Kristóf	1	Криштоф	1
44.	Krisztián	5	Кристиан Кристиян Крістіан	2 2 1
45.	Kornél	1	Корнель	1
46.	Lajos	12	Лайош Людвік Людвиг	6 3 3
47.	László	40	Василь Ласло Василий Васіль	26 10 3 1

48.	Levente	3	Левенте	3
49.	Lóránt	1	Лорант	1
50.	Márk	1	Марк	1
51.	Máté	3	Мате	3
52.	Mihály	2	Михаил Михайло	1 1
53.	Miklós	3	Николай	3
54.	Norbert	3	Норберт	3
55.	Ottó	1	Отто	1
56.	Patrik	1	Патрик	1
57.	Pál	1	Павло	1
58.	Péter	4	Петер Петр, Петро	2 1, 1
59.	Richárd	1	Ригард	1
60.	Roland	3	Роланд	3
61.	Róbert	2	Роберт	2
62.	Ruszlán	1	Руслан	1
63.	Sámuel	1	Шамуел	1
64.	Sándor	39	Шандор Александр Александер	24 8 7
65.	Szabolcs	5	Саболч	5
66.	Szergej	3	Сергей	3
67.	Tamás	1	Томаш	1
68.	Tibor	23	Тибор Тібор Тиберий	16 6 1
69.	Valentin	1	Валентин	1
70.	Viktor	6	Виктор	6
71.	Vilmos	1	Вільмош	1
72.	Vince	2	Вінце	2
73.	Vitalij	1	Виталий	1
74.	Zoltán	27	Золтан	27
75.	Zsigmond	3	Жигмонд	3
76.	Zsolt	10	Жолт	10

Magyar női keresztnévek orosz/ukrán átírása a hivatalos iratokban

Sorsz.	Keresztnév	Gyakoriság	Átírás	Megoszlás
1.	Adrienn	4	Адриана Адриэн Адриэнн	2 1 1
2.	Alekszandra	2	Александра	1

			Олександра	1
3.	Andrea	8	Андрея	8
4.	Andzselika	1	Анджела	1
5.	Anetta	1	Анетта	1
6.	Angéla	5	Ангела	5
7.	Anikó	2	Анико	2
8.	Anita	6	Анита Аніта	5 1
9.	Anna	2	Анна	2
10.	Annamária	2	Аннамария	2
11.	Aranka	1	Аранка	1
12.	Ágnes	3	Агнеш Агнеса	2 1
13.	Ágota	2	Агота	2
14.	Beáta	3	Беата	3
15.	Bettina	1	Беттина	1
16.	Borbála	1	Варвара	1
17.	Brigitta	4	Бригитта, Бригіта	3, 1
18.	Csilla	3	Чилло Чілла	2 1
19.	Diána	5	Дианна	5
20.	Dóra	3	Дора Теодора	2 1
21.	Edina	4	Эдина	4
22.	Edit	5	Эдит Едіта	4 1
23.	Eliz	1	Елиза	1
24.	Ella	8	Елла Элла Алла	4 3 1
25.	Elvira	1	Ельвира	1
26.	Elza	5	Эльза Элза Ельза	1 1 1
27.	Emőke	1	Эмевке	1
28.	Enikő	1	Эников	1
29.	Erika	6	Эрика	6
30.	Erzsébet	34	Елизавета Ержебет Елізавета Эржебет Ержібет Ержейбет Эржибет Елизавет	13 5 5 5 3 1 1 1

31.	Evelin	4	Евелін Эвелин Евеліна	2 1 1
32.	Éva	23	Ева	23
33.	Gabriella	8	Габриелла Габріела Габрыэлла Елла	5 1 1 1
34.	Georgina	4	Георгина Георгіна	2 2
35.	Gizella	9	Гизелла	9
36.	Gyöngyi	7	Деньди Денді Деньді	4 2 1
37.	Györgyi	1	Дерди	1
38.	Hajnalka	3	Гайналка Гайнал	2 1
39.	Henrietta	3	Генриэтта Генриета	2 1
40.	Ibolya	9	Иболя Иболья	8 1
41.	Ildikó	3	Илдико	3
42.	Ilona	15	Олена Илона Елена Ілона	5 6 3 1
43.	Irén	23	Ирина Ірина Ирена Іріна Ірена	11 5 3 3 1
44.	Ivett	1	Иветта	1
45.	Izabella	1	Изабелла	1
46.	Jolán	7	Йолана	7
47.	Judit	7	Юдита Юдит	5 2
48.	Julianna	4	Юлианна Юлия	2 2
49.	Kamilla	2	Камилла Камила	1 1
50.	Katalin	22	Катерина Каталин Екатерина Каталін	8 8 3 3
51.	Kitti	1	Китти	1
52.	Klára	6	Клара	6

53.	Kornélia	2	Корнелия	2
54.	Laura	1	Лаора	1
55.	Lenke	5	Ленке	5
56.	Magdolna	2	Магдалена Магдолна	1 1
57.	Marianna	8	Марианна Маріанна	6 2
58.	Margit	9	Маргарета Маргіт	8 1
59.	Marina	1	Маріна	1
60.	Matild	1	Матилд	1
61.	Mária	24	Мария Марія	12 12
62.	Márta	4	Марта	4
63.	Melinda	4	Мелиндо Мелинда Мелінда	2 1 1
64.	Médi	1	Меді	1
65.	Miroszlava	1	Мирослава	1
66.	Mónika	1	Моніка	1
67.	Nelli	1	Неллі	1
68.	Nikolett	5	Николетта	5
69.	Nóra	3	Нора	3
70.	Okszana	1	Оксана	1
71.	Olga	13	Ольга	13
72.	Orsolya	3	Оршоля Оршоя	2 1
73.	Renáta	6	Рената	6
74.	Rita	2	Рита	2
75.	Rozália	2	Розалия	2
76.	Szabina	1	Сабина	1
77.	Szilvia	9	Сильвия Сільвія	8 1
78.	Tánya	1	Таттяно	1
79.	Tímea	5	Тимея	5
80.	Tünde	3	Тюнде	3
81.	Valéria	10	Валерія Валерия	5 5
82.	Veronika	1	Вера	1
83.	Viktória	8	Виктория	8
84.	Vilma	2	Вільмо Вильма	1 1
85.	Vivien	1	Вивизн	1
86.	Zita	2	Зита	2
87.	Zsuzsanna	9	Жужанна Зузанна	8 1

IRODALOM

1. Barabás Vilma. Eszeny (Javorovo) család- és ragadványnevei. In: Névtani Értesítő 12. – 183–189.o.
2. Bura László. A névdivat nemzedéki változásai. In: Magyar Nyelvjárások XXXIII. Szerk.: Sebestyén Árpád– 71–92. o.
3. Csáky Károly. Ipolyfödemes személynevei. In.: Magyar Névtani Dolgozatok 78. sz. Szerk.: Hajdú Mhály. – 64–83. o.
4. Kovácsné József Magda. Az erdélyi Havasalja személynevei. – Budapest: ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport.
5. Lizanec Péter. A magyar névtani kutatások Ukrajnában // NytudÉrt. 70.sz. (1970).– 273–276. o.
6. Товт Михайло. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). – Ужгород: Інформаційно-видавниче агенство “ІВА”. 2002.
7. Varga József. A névdivat változása és a névgyűjtés gondoljai a muravidéki magyarság körében. In: Név és kutatás. Szerk: Békési Imre. – Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. – 165–177.o.
8. Varga József. A muravidéki kétnyelvű terület személynévanyagának vizsgálata, különös tekintettel szociolingvisztikai jellemzőire. In. Hungarológia 3. (1993). – 225–245. o.
9. Vörös Ferenc. Keresztnévadás-identitás. In: Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai. 209. sz. Szerk.: B Gergely Piroska–Hajdú Mihály. – 133–139.
10. Vörös Ferenc. A közösségi névadási hagyomány továbbélése a tizenéves korosztályban. In: Nyr. 123/3.– 266–285. o.
11. Закон України, Про національні меншини в Україні.

Ковач Андрій

Російська та українська транскрипція угорських імен у с. Шом

(На матеріалі офіційних документів)

Резюме

Стаття присвячена аналізу передачі угорських імен російською та українською транскрипцією після 1945-го року. Матеріал збирався у с. Шом з наявних офіційних документів про реєстрацію записів актів громадянського стану, а також з шкільних журналів та реєстрації населення у медичних установах. Проаналізувавши зібраний нами матеріал, ми прийшли до висновку, що переважна більшість угорських імен (майже 70%-ів), яка написана українською транскрипцією, має угорське звучання.

KOVÁCS PÉTER

(Ungvár)

Minaj község rövid története és földrajzi nevei

Minaj 'település Ungvártól délnyugatra'. 1273: *Ninay*; 1357: *nynay*; 1358: *Nena*; 1359: *Nunay*; 1374: *Nyna*; 1419: *Minay* (Az ungvári 14/30); 1422: *Nynay* (Csánki, 395); 1428: *Nenye* (Az ungvári 14/30); 1651: *Ninay* (Hodinka, 90); 1709: *Nuna*; 1727: ~; 1728: *Minuj* (Az ungvári 14/30); 1772: ~ (Urbárium Anno 1772); 1773: ~ *Pagus* (Hnt., 285); 1785: *Minnay* (S11 kam.térk.№ 1014); 1808: ~ (Az ungvári 14/30); 1829-66: ~ (Hadt.Térk.XLV.39); 1837: *Minay, magyar – orosz f.* (Fényes, M.Orsz.III., 372); 1851: *Minay* (Fényes, MoGSz., II., 90); 1851: ~ (Schem.Szathm., 90); 1863: *Minai* (KMÁL 125/1/№ 3715); 1864: *Minai Düllő* (KMÁL 125/2/№ 451); 1864: *dorfnach Minay* (KMÁL 125/1/№ 3714); 1868: *Minay* (KMÁL 125/1/№ 3925); 1868: ~ (Schem. Szathm., 84); 1873: ~ (Hnt., 850); 1874: ~ (Schem. Szathm., 111); 1877: ~ (Hnt., 584); 1877-84: ~ (Hadt.Térk.B.XV.a.39. 4568K); 1888: ~ (Hnt., 921); 1896: ~ (Ung m. kz. tk.); 1897: ~ (Az ungvári 14/30); 1898: ~ (Hnt., 461); 1908: ~ (Schem. Munkács., 220); 1910: ~ (Az ungvári 14/30); 1917: ~ (Mo. cím- és névtára, 176); 1927: ~ (Gerény kat. tkm.); 1920-38: ~ (Hadt.Térk.B.a.397. 4568/4); 1937: ~ (Hnt., 85); 1941: ~ (Hnt., 175); 1946-tól ukránul *Минай* (Magyarlakta, 206).

A névféltetések gyakorisága épp e helység nevének használatánál igen feltűnő (Ung m., 187). Írásos emlékekben 1273-ban tűnik föl először *Ninay* alakban (Az ungvári 14/30). A XIV. század végén *Néna*. Ezt a helységet kell értenünk az 1405-ben az őri Daczók előnévében föltűnő „Nyenyé”,- és az 1424-ben (kir. ember nevében) előforduló „Nena” alatt is (Csánki, 395; Ung m., 187). 1405-ben az őri Daczók a birtokosai. 1424-től a Ninaji, vagy később Minaji család tulajdona. 1447-től a Helmeczi-, 1500-tól a Bajánházi-és Pinkóczi-családok bírák (Magyarlakta, 206). 1543-tól Drugeth Gáboré a falu nagyobb része, a többi helybéli egytelkes nemeseké. Minaji Gábor császári szolgálatai fejében nyert adományt a helységben. 1567-ben a császári csapatok több portáját fölgyújtották (Magyarlakta, 206; Ung m., 187). Az egyházmegyei okmányok a XVI. század végén Ungvár református filiáljaként említik. 1696-ban 7 jobbágy lakosa közül 3 rutén nevű. 1719-ben 12 jobbágy a kurális falu földművelő lakossága. Ruténekkal való nagyarányú betelepítése a XVIII. század első felében kezdődött (Ung m., 187). 1772-ből való Urbárium a következő helybéli gazdálkodókat említi név szerint: Homoky László, Kubinyi András, Galambos András, Ötves Mihály, Jékeiné Asszonyom, Minay Gábor, Pramovszky György, Kovács János, Kiss István. Ugyanitt olvashatjuk az alábbi részleteket: „Az árvíz nagy károkat okoz évente mezőin és legelőin, emiatt marhájának elég legelője nincs. A marhát máshol legeltetik pénzért. Sarjút pediglen a rendetlenség miatt nem kaszálnak. Az árvíz miatt szénája is gyakorta nem jó”; lakosai „...a Királyi Dézsmát pénzzel felváltják”; „...sarjút kaszálnának mindenkor, ha a sok compossessor /társbéről/ jó rend tartást tartana a Helységben”.

Vályi András két évtizeddel később írja róla: „Minaj. Magyar falu Ungvár Várm. földes Ura több Uraságok, lakosai különfélék, fekszik Ungvárhoz 1 mérföldnyire, határja

jó, vagyoni különbségek, eladásra alkalmas módgyok van (Vályi II., 612). 1837-ben Fényes Elek ilyennek látta: „Minay, magyar-orosz f. Ungvárhoz ¼ mfdnyire: 55 romai, 120 görög kath., 109 ref., 158 zsidó lak. Ref. templom. Synagóga. F.U. Minay, Lüleý', s m.” (M. Orsz. III., 372). 1851-ben megjelent munkájában, a Magyarország geographiai szótárában (II., 90) hasonló adatokat tesz közzé.

1940-ben 480 lakosa közül 435 magyar, 11 szlovák, 30 rutén és 4 egyéb anyanyelvű (Ung m., 187). Népességének alakulása a Hnt.-k alapján: 1828: 452; 1873: 423; 1877: 423; 1888: 350; 1898: 264; 1913: 350; 1937: 480; 1940: 480; 1941: 461; 1944: 454. Területe 1940-ben 676 kat. hold (Ung m., 187); ma 220 ha. Lakóházainak száma akkor 85, 1992-ben 385 (Az ungvári 14/30). Lakói közül a II. világháborúban elpusztultak kilencen, 1944-ben elhurcoltak nyolc főt, odahaltak hárman (Magyarlakta, 206).

Református felekezetű híveinek száma 1991-ben 300 fő. Görög katolikus temploma a szovjethatalom idején raktárként szolgált. 1989-től újjáalakítása folyamatban van, mára magyar – ukrán szertartással működik (Magyarlakta, 207). A csehszlovák időkben magyar elemi állami iskolája volt két osztállyal, két tanítóval. Hasonló maradt a helyzet az 1838-as visszacsatolás után is. 1944 októberében szabadult fel. 45 után nyílt elemi iskoláját a Brezsnyev – korszakban fokozatosan leépítették, majd megszüntették. Jelenleg a falu iskolás korú magyar gyerekei zömmel az ungvári Dayka Gábor Középiskolában tanulnak (uo., 208).

Lakossága 1989-ben 2240 fő, ebből magyar 450, 1991-ben 2200, ebből magyar 570 (uo, 206). 1992-ben már 2337 lakost tartanak nyilván a településen (Az ungvári 14/30).

Minajt már csak kb. 0,5 km. választja el Ungvártól, hamarosan annak külvárosa lesz. Jelenleg még közigazgatásilag Homok községhez tartozik.

Nevének magyarázata: „...1273: Ninay..., 1419: Minay... Az elsőleges Ninaj hely-név szláv eredetű személynévből keletkezhetett magyar névadással. Az újabb Minaj névalak n : n > m : n elhasonulás eredménye. Az ukrán Минай helynév a magyarból való” (Magyarlakta, 206).

Helynevei

Almás* – 1864: ~ (KMÁL 95/5/1210); 1865: ~ (P); 1891: ~ (KMÁL 95/5/1216); 1905: *almási düllő* (KMÁL 95/5/1219); 1920-38: *Almásko* (Hadt.Térk.B.IX.a. 397); 1940: ~ (KMÁL 95/5/1223). – A cseh megszállás idejéből származó térkép Minajtól kissé délnyugatra, Koncháza közelében tünteti föl. A rá vonatkozó utolsó, viszonylag újkeletű adat ellenére ma már nem ismerik. A névadás idején gyümölcsfák állhattak itt, melyeket később kivágtak (mint HMFN, 24/184, 36/1093; 15/332: „Nagy-telepi almás S, sz. 1963-ban kivágták a fákat”).

Alsómező* – 1865: „...Minaj határos Unghvár mező városával egyenes állásu lapály földje van, régen *alsó és felső mezőre* osztatott fel, most pedig tagosítás lévén több darabban van...” (P); 1874: *Alsómező* (KMÁL 95/5/1214); 1890: ~ (uo., 95/5/1217); 1924: *Niznem pole* (uo. 95/5/1222); 1939: ~ (uo. 95/5/1224); 1992: [-] (Az ungvári 14/31). – Az utolsóként megnevezett forrás térképmellékletén a község külterületének déli részén, Katergény irányában van feltüntetve. Érdekes, hogy a Pesty-féle gyűjtés anyagait tartalmazó mikrofilmen régiségként szerepel, holott – a későbbi levéltári adatok tanúsága szerint – a név a XX. század harmincas éveig megőrződött. Neve helyzetére utalt (mint SMFN: ~ 109/119, 121/123, 131/200, 147/135, 208/234, 216/89, 229/148).

Árvíz L. Határsánc.

Báza L. Templom /gk./

Béka kukó* – 1865: ~ (P). – Egyedül a Pesty-féle helynévgyűjtemény említi.

Bencskő-birtok l. Nagy-rét.

Berek* – 1862: ~ (KMÁL 95/5/1210); 1865: *berek* (Pesty); 1871: (KMÁL 95/5/1212); 1871: *Beregh* (uo. 95/5/1213); 1900: *Beregh allja* (uo. 95/51218); 1912: *Bereg* (uo. 95/5/1220). – Helye ismeretlen. Somogy megyében rendkívül gyakori a név (SMFN, 1/98, 2/206, 29/71, 64/155, 84/72, 124/87, 151/82, 227/34, 239/135; *Berek alj* és *Berek alja* összetételekben is megtalálható azon a vidéken (uo., 25/73, 43/27, illetve 18/171, 25/15, 69/67, 75/77). Maga a szó vitatott eredetű. A finnugorból és szlávból egyaránt magyarázzák. A magyar szó jelentésfejlődése 'part' → 'parti liget' → 'liget' lehetett (TESz 1., 283).

Buzsnya l. Zsidó templom.

Cikkely S, sz. – 1992: ~ (Az ungvári 14/31). – A Daróci út bal oldalán elterülő keskeny szántóföld. Elsősorban gabonafélék termesztésére használták. A Gorkij kolhoz az 50-es évek elején burgonyával vetette be, de az nem termett jól benne. Nevét alakjáról kapta. A TESz szerint a német eredetű szó 'szántóföld, kert egy darabja' jelentésben 1641-ben tűnt fel először (TESz 2., 433).

Daróci út U. – 1860: *Daróczi ut* (KMÁL 95/5/1209); 1889: *Daróczi utnál* (uo., 95/5/1217); 1901: *daróczi ut* (uo., 95/5/1218); 1992: ~ (Az ungvári 14/31). – A Fő utca (Sváb utca) folytatása Daróc felé. Nevét irányáról kapta.

Daróci-rész S, sz., B.t. – 1992: ~ (Az ungvári 14/31). – A Cikkely mögötti szántó, melynek nagyobbik részén a 80-as évek végétől kezdve szép családi házak épülnek. Eredeti nagysága 150 ha volt, mára 50 ha-nyi szántóföld maradt belőle. A 40-es évek végéig ketergényi tulajdonban volt. A kolhozrendszerben már minajiak művelték. Igen jó minőségű, enyhén homokos talajában az adatközlők egybehangzó állítása szerint csak az nem termett meg, amit nem vetettek bele. Évekig szebb paradicsom nőtt itt, mint Órdarmában, a Gorkij kolhoz zöldségtermelő részlegében. Az 50-es évek végén rekordnak számító hektárankénti 1150 q répa is termett rajta. Nevét onnan kapta, hogy egészen a daróci határig nyúlik (mint HMFN, 8/145, 11/93, 13/365, 23/23, 58, 88, 109, 28/107). A hasonló szerkezetű nevek máshol is igen elterjedtek (SMFN, 4/29, 78, 10/146, 18/20, 31/206, 92/56, 122/81, 149/81, 184/51 stb.).

Daróczi utra járó* – 1872: ~ (KMÁL 95/5/1212); 1887: ~ (uo., 95/5/1226). – A források értelmében egyike volt a település dűlőinek, de a ma élők közül már senki nem hallott róla. Helye sem lokalizálható.

Daróczi utra végel* – 1867: ~ (KMÁL 95/5/1211). – Minaj dűlőinek egyike volt. Ma már nem ismerik. Nevéből ítélve valahol a Daróci út közelében lehetett (mint SMFN, 212/80: Út-nyugatról dűlő, 198/60: Útra dűlő). Talán a Daróczi utra járó-val együtt hozzátartozik a mai Daróci-részhez. l. Daróci-rész.

Disznólegelő S, sz. – A Daróci-részhez tartozó, kb. 30 hektárnyi földterület. Hosszú időn keresztül a ketergényiekkel volt közös tulajdonban. A 40-es évek derekán még disznókat legeltettek rajta. Ez a fajta hasznosítása a kolhozosítás után azonnal megszűnt, mert fölszántották. A 60-as években Albert János művelte. Jelenleg jó minőségű szántó a falu használatában. Nevét eredeti rendeltetéséről kapta. Ez a névtípus igen gyakori (mint HMFN, 15/256, 17/183, 26/197; SMFN, 3/266, 18/119, 200, 120/34, 130/101, 131/103, 135/26, 140/79). Disznópáskum változatban is előfordul (HMFN, 15/256, 17/183, 26/197).

Egyházi föld S, sz. – 1992: ~ (Az ungvári 14/31). – Kb. 25 ha-nyi kiváló szántóföld a falu határának nyugati részében. Gabonafélék teremnek benne a legjobban. A Tanácsos földjének kisebb darabja, amely a háború előtt görög katolikus egyházi tulajdonban volt. Neve régi tulajdonosa emlékét őrzi (mint SMFN, 145/136: Egyházas dűlő, 43/95, 243/118:

Egyház-föld, 203/229: Egyház földje, 32/256: Egyházi-földek, 43/70: Egyház-rét: HMFN, 27/118-9: Egyházi-föld; Bakt.: Pap-tag, 48).

Felső mező* – 1865: ~ (P.); 1891: Felső mezőtől (KMÁL 95/5/1216); 1932: Visne pole (uo., 95/5/1223); 1940: ~ (uo., 95/5/1221); 1992: [~] (Az ungvári 14/31). – Az 1992-es gyűjtemény térképe Ungvár közelében, a falu északi határában jelöli. A belterülettől távolabbi, közös művelésű földeket szokták így nevezni (mint SMFN, 5/56, 17/27, 29/44, 92/29, 104/51).

Filléres* – 1860: *filéres földbe vetett* (KMÁL 95/5/1209); 1907: ~ (uo., 95/5/1219). – Adatközlőim egyike sem ismerte már. A források nem tették lehetővé a lokalizációját. A név magyarázata lehet: 1. olcsón jutott hozzá a tulajdonosa; 2. valóban keveset ért.

Fő utca 1. Sváb utca.

Gombás* – 1862: ?*Gombasi földekre* (KMÁL 95/5/1210); 1865: ~ (P); 1869: ~ (KMÁL 95/5/1212); 1944: ~ (uo., 95/5/1226). – Az adatközlők egyike sem emlékszik már a névre (de l. HMFN, 9/73: „Gombás-völgy [P.~] Jó gombázó hely volt ”); SMFN, 63/40, 174/84, 139/25: ~. – Az utolsó esetben erdőt jelöl.

Határsánc Á – 1929: *Hranič prikop* (KMÁL 95/5/1223); 1992: ~ (Az ungvári 14/31). – Az Ungvár-Csap vasútvonal mellett húzódó árok, amely feladata a belvizek összegyűjtése és elvezetése. (mint HMFN, 23/31). Tavasszal gyakran ki is öntött. Nem kizárt azonban, hogy eredetileg bizonyos területek elválasztására készült, bár erre vonatkozó információt az adatközlők nem tudtak adni (az ilyen nevű árok elválaszthat pl. egy nemesi birtokot a községi földektől, mint SMFN, 123/92, vagy akár két települést is egymástól, mint uo., 124/53).

Herče* – 1932: ~ (KMÁL 95/5/1223). – Mivel a minaji és daróci határok érintkeztek egymással, így nem elképzelhetetlen, hogy azonos a Pesty által Darócnál említett Hircsa névvel. Adatközlőim nem ismerik.

Horczos* – 1865: ~ (P). – Helye ismeretlen. Rokonságban lehet a Horhos névvel, amelynek jelentése ’vízmosta árok, mélyút’. Ebben az esetben olyan helyet kellett jelölnie, amelyet víz mosott ki (TESz 2., 146; l.még: SMFN, 39/123, 70/2, 118/46, 128/67).

Imaház ép. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – Már rég nincs meg. Zsindelyes kis épület volt kinn a mezőn, itt imádkoztak, amíg nem volt templom (mint SMFN, 52/6; Gyakran vallási szekták imádkozóhelyét jelöli a név: HMFN, 11/99, 14/338, 20/105, 34/83).

Iskola ép. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – Az Országút és a Fő utca kereszteződésénél álló elemi iskola. (További adatok a falutörténetben).

Jakubovics földje S, sz. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – A temetőtől nyugatra eső parcella. Ma a Gorkij kolhoz utódjának, a Vatra nevű mezőgazdasági részvénytársaságnak egy nagy raktárépülete áll rajta. Nevét egykori zsidó tulajdonosáról kapta (mint HMFN, 6/128: Jáger kaszálója).

Kanális S, sz. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – A vasút keleti oldalán lévő keskeny szántó. Az 50-es években mesterséges árok volt ezen a helyen, amit már rég felszántottak (mint SMFN, 3/308, 18/207, 22/177, 46/171; 128/31, 150/134; HMFN, 35/212; Bakt., 64).

Kenderes S, sz. – 1865: ~ (P). – Koncháza felé található szántóföld. Az 1992-es helynévgyűjteményben nem szerepel. A kolhozrendszerben területe 18 ha volt, azóta néhány belhelyet is kiosztottak rajta. Konoplyánki néven talán még többen ismerik. Régebben a kender, újabban búza, takarmányrépa, burgonya szintén jól megtermett benne, ma is értékes terület. Magyar és szláv megnevezése egyaránt régi művelési ágára utal (mint SMFN, 11/127, 2/218, 11/127, 74/47, 181/63, 216/128: Kenderföldek; HMFN, 2/201, 3/260, 21/121, 36/1033: Kenderföld; Bakt.: Kender-földek, 111).

Ketergényi út Ú. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – A vasúttal párhuzamos, Kettergény felé vezető mezei út, melyet irányáról nevezték el.

Kis mező* – 1865: ~ (P); 1865: *Kismező* (KMÁL 95/5/1211); 1905: ~ (uo. 95/5/1219); 1913: ~ (uo. 95/5/1220). Nevét méretéről kaphatta (mint SMFN, 12/59, 21/49, 26/132, 58/79, 68/127, 121/87, 149/484, 206/105, 211/90; HMFN, 6/453, 4/345, 19/244). Helye ismeretlen. L. még: Kis-rét.

Kis pocsány* – 1865: ~ (Pesty). – L. még: Pócsan, Nagy pocsány.

Kis-rét S, sz. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – Kisebb szántó a Nagy-rét mellett. Főként a burgonya terem jól itt, de régebben a kolhoz takarmányrépát is gyakran vetett bele. Talán azonos a Pesty gyűjtésében és a levéltári adatokban 1865-1913 között szereplő (KMÁL 95/5/1211-1220), nem lokalizálható Kis mező adattal. Nevét tulajdonsága, mérete alapján kapta (mint SMFN, 4/132, 27/18, 91/54, 136/210, 139/94, 140/9, 213/51, 221/104). L. még: Kis mező.

Konoplyánki I. Kenderes.

Kovácsműhely Ép. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – A református templommal szemben állt a falusi kovács műhelye, ami az 1940-es években még működött. Abban az időben Feka bácsi volt a minaji kovács. Mindenki szerette, mert olcsón és jól dolgozott. Már rég nincs meg, helyére modern családi ház épült. Igen sok magyar település őrzi névrendszerében az egykori kovácsműhelyek emlékét, amelyek az iskola, a templom, és a kocsmá mellett igen fontos szerepet játszottak a falusi közösség életében (mint SMFN, 33/158, 93/29, 105/8, 123/18, 164/3; HMFN, 2/15, 4/35, 5/120, 12/47, 17/72, 24/10).

Kövecses* – 1865: ~ (P) – Ma már senki sem ismeri a nevet. Talán szántóföld volt, amely talaja minőségéről lett elnevezve (mint SMFN, 202/203, 204/104, 106, 246/194; Kövecses; HMFN, 16/162: Kövecses).

Középmező* – 1860: *Közép mező* (KMÁL 95/5/1209); 1862: *Közep mező* (uo., 95/5/1210); 1992: [~] (Az ungvári 14/32). – Az utolsó forrás térképmellékletén Ungvár közelében van föltüntetve. Nevét fekvéséről kapta: a beltelekhez viszonyítva a határ közepén helyezték el (mint HMFN 35/177: Közép-dűlő, továbbá 7/405, 8/343, 14/898, 22/262, 28/297; SMFN: 145/386, 150/106, 163/93, 170/71, 193/59, 208/150: Közép-mező).

Kucsay-féle szántóföld* – 1992: [~] (Az ungvári 14/32). – Az egyetlen rendelkezésre álló forrás térképe a falu északkeleti határrészeiben tünteti fel. Bizonyára tulajdonosa családnévéből származik (mint HMFN, 18/212: Koszmári-földek, 26/209: Kozmai-dűlő, 36/1237: Steiner-dűlő, 24/215: Széplaki-föld, 32/230: Mócár-föld).

Kürti-legelő S, l., B.t. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – Kettergény és Minaj között fekvő 24 ha-os jó minőségű legelő. 1992-től folyamatosan háztelkeket adnak ki rajta, már majdnem egészen beépítették. Vélhetően tulajdonosáról kapta a nevét (mint SMFN, 3/287: Kürty-féle legelő).

Ligicse* – 1865: ? ligisocz (P); 1871: Ligicse (KMÁL 95/5/1211). – A levéltári forrás a falu dűlői között tartja számon. Helye ismeretlen (SMFN, 246/172: ~. – Szántó neve).

Mihály-féle S, sz. – 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – A Kettergényi úttól keletre fekvő kisebb szántóföld. Területe kb. 15 ha. Általában kalászosokkal vetik be. Neve egykori tulajdonosának keresztnévéből ered, akinek kilétéről a falu lakói már semmit nem tudnak. (ugyanilyen módon keletkezett pl. HMFN, 36/95: Mihály-völgy, 36/95: Dani rétje; SMFN, 149/480: Peti-föld, 153/128: Mihály-rét, 212/133: Mihály-tag).

Nagy pocsány* – 1865: ~ (Pesty). L. még: Pócsan, Kis pocsány.

Nagy-rét S, sz. – 1860: *Nagy rét* (KMÁL 95/5/1209); 1904: *nagy réti dűllő* (uo. 95/5/1220); 1916: *Nagy rét* (uo. 95/5/1222); 1992: ~ (Az ungvári 14/32). – Nagyobb kiterjedésű szántó a kereknyei határ közelében. Vélhetően ezt a területet jelöli az 1934-es Velke

lance (KMÁL 95/5/1224) adat. A lán jelentése ugyanis: *'telek, 30 holdnyi terület'* (Cseh-magyar, 233). Az 1940-es években Bencskó János birtoka volt, aki ügyesen gazdálkodott, pontosan fizetett és minden jelentkezőnek munkát adott, ezért mindenki szerette a faluban. Családneve máig fennmaradt a Nagy-rét Bencskó-birtok változatában. Méretéről nevezték el (mint SMFN, 8/67, 13/47, 30/54, 40/78, 52/54, 76/48: Nagy-út; HMFN, 4/329, 5/341, 18/183-4, 12/261, 22/274: „Nagy-rét: méretéről. Minden gazdának volt benne része”; Bakt., 48).

Nyilas* – 1865: ~ (P); 1890: ~ (KMÁL 95/5/1216); 1911: ~ (uo., 95/5/1220). – Véltetően azonos a daróci határban is említett dűlővel, talán a két falu határán feküdt. „~ Sorshúzás útján osztályrészül jutott földdarab” (TESz 2., 1045).

Ország utra járó* – 1862: ~ (KMÁL 95/5/1209); 1890: *ország uttyára járó dűllő* (uo., 95/5/1216); 1896: ~ (uo., 95/5/1218). – A levéltári iratok mindegyikében a dűllők között szerepel; ma már ismeretlen, a rendelkezésre álló források alapján lokalizálhatatlan név.

Országút U. – 1992: ~ (Az ungvári 14/33). – Az Ungvárt Csappal összekötő főútvonal minaji szakasza. Néhány évtizeddel korábban itt csak néhány ház állott, ma ez a falu főutcája. Hivatalos neve sokáig Lenin utca volt. A falvak legforgalmasabb útját szokták így nevezni (mint HMFN, 35/65, 12/226, 14/679), amit régen postautnak is hívtak (SMFN, 8/73, 20/59, 21/10, 53, 82, 45/2, 112/118, 123/89, 153/7).

Ördarmai út Ú. – 1865: Darmai út (P); 1992: ~ (Az ungvári 14/33). – Keskeny földút, a Temető út folytatása volt Ördarma felé. Egykor igen forgalmas volt, mert a minaji gazdák erre jártak az őri malomba. Irányáról nevezték el (Bakt.: „Őri út – Az Őr községbe vezető út beépített szakaszát jelöli”, 111).

Ördögmező l. Ördögtanya.

Ördögtanya S, l. – 1992: ~ (Az ungvári 14/33). – A minaji határ északi részén elterülő 24 ha-os legelő. Nevét a csordájukat itt legeltető gulyásoknak köszönheti. Ezek ugyanis – a hivatlan látogatók elkerülése végett – azt híresztelték róla, hogy ördögök lakóhelye. Ördögmező változatában is él a név (SMFN, 242/13, 246/104: Ördög-mező; HMFN, 7/418, 22/245: ~. Ezek viszont tulajdonosaik családnevéből erednek).

Őri föld S, sz., B.t. – 1992: ~ (Az ungvári 14/33). – Szántó az ördarmai határ közelében. Része annak a nagy kiterjedésű földterületnek, amely a Szemétdomb és a Koncházi erdő között feküdt. Amikor a 80-as években elvégezték a terület alapcsövezését, újra minaji tulajdonba került. Területe kb. 25 ha, nagyon jól termett benne a búza és kukorica. Részlegesen beépítették. Neve arra utal, hogy a falu tulajdonában volt (mint SMFN, 62/44: Őri-tag – ez viszont személynévi eredetű).

Pallagok* – 1864: ~ (KMÁL 95/5/1210); 1865: ~ (P); 1891: ~ (KMÁL 95/5/1216). – A megnevezés és heye ma már ismeretlen. A nevet a talajban jelenlévő palakövel magyarázni bizonyosan hiba volna (vö. TESz, 66-67). „A *pallag* a *'több éven keresztül műveletlenül hagyott föld'* jelentésű *parlag*-ból keletkezett” (FNESz, 496).

Patak S, sz. – 1992: ~ (az ungvári 14/33). – Kisebb szántó a falutól délkeletre. Folyó víz lehetett itt egykor, ami talán a Latorcába ömlött, de már régen felszántották (Az ungvári 14/33; mint SMFN 97/61, 212/20; HMFN, 19/51).

Pócsan* – 1862: ~ (KMÁL 95/5/1209); 1867: *pocsan dűllő* (uo., 95/5/1210); 1890: ~ (uo., 95/5/1216). – Az adatközlők nem ismerik, a rendelkezésre álló írott források a lokalizációt nem teszik lehetővé. A címszó köznévi jelentése is bizonytalan. Talán rokonságban áll a pocsolya, pocséta szavakkal, melyek jelentése: 1. *'sekély, piszkos kis állóvíz'*; 2. *'a talaj mélyedéseiben meggyűlt állóvíz'* (ÉRTSz. II., 1111). 1. még: Kis pocsány, Nagy pocsány.

Salamon-kocsma Ép. – 1992: ~ (Az ungvári 14/34). – A XX. század 30-as éveiben a falu fő szórakozóhelye volt, szombatonként hajnalig nyúló kártyapartik folytak itt. Már

rég nincs meg, helyén lakóház áll. Neve tulajdonosa családnévéből ered. (mint SMFN, 13/37: Steiner-féle kocsmá, 20/87, 24/98: Szabó-féle kocsmá; HMFN, 20/84: Dallos-féle kocsmá, 122/99: Csomós-kocsmá).

Satko Gyuri parcellája S, sz. – 1992: ~ (Az ungvári 14/34). – A falu temetőjétől délnyugtra eső szántó. 10 ha-nyi jó minőségű szántóföld, ahol minden kultúrnövény megtermett. Ma kissé elhanyagolt, részben kihasználatlan terület. Itt kezdődik a vasúti felüljáró. Nevét egykori tulajdosáról kapta, akinek más környékbeli falvakban is voltak még kisebb termőföldjei. A család-és vezetéknev együttes használatával történő birtokosra utalás helyneveinkben nem túlságosan gyakori. Jóval ritkábban fordul elő ez a típus, mint egyedül a családnévekből származó helynevek csoportja (HMFN, 18/36: Baranyai Palcsié, 36/1229: Petró Kálmán szőlője).

Sváb utca u. – 1992: ~ (Az ungvári 14/31). – Az Országúttól keletre, a vasút felé vezető utca, itt volt valójában régen a falu. A múltban sváb családok települtek ide, egy időben az egész utcát ők bérelték, innen az elnevezés. A Fő utca név is elterjedt megnevezésére. Hivatalos nevét igen ritkán használják.

Svábok legelője S, l. – 1992: ~ (Az ungvári 14/34). – Kb. 30 ha-nyi terület az Országút nyugati oldalán. Újabban belhelyeket mérnek ki rajta. Igen jó legelő volt. A Minaji utcán (Ungvár) lakó svábok birtokolták, neve innen ered (mint HMFN, 7/337: Svábtanya).

Szemétdomb – 1992: ~ (Az ungvári 14/34). – Szemétlerakóhely a minaji határ északnyugati részében. A helybéliek szarkasztikus humorral falujuk nevezetességeként szokták emlegetni. 12 ha mocsaras, ingoványos terület volt, amit az ungvári téglagyár hasznosított régen. Később feltöltötték és évtizedekig szemétlerakóhelyként használták. Ma már nem ide, hanem Barvinkosra hordják a város szemetét. Nevét rendeltetéséről kapta. Az ilyen helyek nevei másutt is hasonlóak (HMFN, 22/235: Szemétlerakó, 12/430, 20/8, 22/235, 34/189: Szemételep; SMFN, 149/521: Szemét-domb).

Tanácsosé B. t. – Mintegy 90 ha-nyi földterület Ungvár közvetlen közelében, amely határos volt a Svábok legelőjével. Ma nagy részét a közelmúltban épült görög katolikus papnevelde foglalja el. Maradék területén két párhuzamos utcában új, kétszintes családi házak épülnek. Magyarok alatt az ungvári tanácsos birtokolta, innen származik a név (mint SMFN, 46/60, 67/125: Jegyzőföld; 147/141: Jegyző földje; 13/61, 237/5: Jegyző-domb).

Tarnóczi ut* – 1861: ~ (KMÁL 95/5/1209); 1865: ~ *régi tarnóczi ut* (P); 1893: ~ (KMÁL 95/5/1217); 1897: ~ (uo., 95/5/1218). Nevét minden bizonnyal iránya miatt kapta.

Temető T. – 1992: ~ (Az ungvári 14/34). – A falu köztemetője, ami a 30-as években nyílt. Minden település köztemetőjét így szokták nevezni (mint SMFN, 1/183, 2/108, 4/38, 32/12, 47/16, 65/6, 195/3, 146/159, 205/76 stb.).

Temető út U. – 1992: ~ (Az ungvári 14/34). – A temetőbe vezető utca. Régen poros földút volt, a 60-as években aszfaltozták le először. Ritkábban azt az utcát is így nevezik, amelyben a település köztemetője található (mint SMFN, 22/36, 79/129, 89/18).

Templom (ref.) Ép. – 1992: ~ (Az ungvári 14/34). – A falu közepén álló épület a XX. század elején épült. Maga a református hitközség azonban már az 1618-1772 között szervezett ungvári egyházközség filiálisaként is említve van. 1648-tól anyaegyház. 1940-ben 92 hívőt tartott nyilván. Társegyházai ekkor Katergény 124, és Homok 81 lélekkel (Ung m., 142). A 40-es években sem zárták be, mert helyi adományokból ki tudták fizetni a reá rótt adót.

Templom /gk./ Ép. – 1992: ~ (Az ungvári 14/34). – A zsidó templomtól néhány méterre déli irányban áll a görög katolikus templom. 1940-ben 163 hívőt számlált (Ung m.,

135). Az 1940-es években bezárták. A 80-as évek végéig lerakatként szolgált (ennek az időszaknak az emlékét őrzi a megnevezésére szintén használatos Bába név). Újjáépítése 1989-ben kezdődött. 1995-től újra rendeltetésének megfelelően működik. 1906-ban még fából volt (Mo. műemlékei, 960). A görög katolikus sematizmusok adatai szerint 1842-ben épült.

Turba rét* – 1865: ~ (P). – Azonos lehet az egyező nevű daróci földdel, amelynek ebben az esetben mindkét falu határát érintenie kellett.

Ungvári utra* – 1860: *ungvári utra néző dűllő* (KMÁL 95/5/1209); 1880: ~ (uo., 95/5/1215); 1939: ~ (uo., 95/5/1224); 1940: ~ (uo., 95/5/1225). – A források szerint Minaj dűllőinek egyike volt, ma már nem ismerik. Nevéből ítélve valahol az Ungvárra vezető út közelében lehetett.

Vasút V – 1992: ~ (Az ungvári 14/35). – Az Ungvárt Csappal összekötő vasútvonal minaji szakasza (mint HMFN, 25/83, 26/309, 29/8).

Virányi-birtok S, sz. – 1992: ~ (Az ungvári 14/35). – A Svábok legelőjével szemben, az Országút bal oldalán elterülő mintegy 200 holdas földterület, mely a vasút túloldalán is folytatódott. Tulajdonosa, Virányi Dazső Pesten élt, minaji birtokát bérbe adta egy Heimlik nevű zsidónak. Bár a tulajdonos ritkán tartózkodott birtokán, minaji házát azért megtartotta. A falu utolsó háza volt az övé, melynek helyén ma az ungvári vasúti kórház áll. Nevét egykori tulajdonosáról kapta (mint pl. HMFN 26/198: Rósenfeld-birtok).

Zsidó temető t. – 1865: ~ (P); 1992: ~ (Az ungvári 14/35). – A Svábok legelője mellett volt valamikor a falusi izraeliták temetkezési helye. Ma elhanyagolt, gazos terület. Sírhelyei egy-két kivételtől eltekintve már szinte nem is látszanak. Rendeltetéséről lett elnevezve. Szinte minden településen előfordul a név, ahol nagyobb létszámú zsidó közösség élt valamikor (SMFN, 1/188, 3/147, 6/34, 14/99, 16/96, 20/57, 63/45, 80/24, 120/88; HMFN: 5/33, 6/541, 7/44, 10/35, 22/111, 23/1).

Zsidó templom Ép. – 1992: ~ (Az ungvári 14/35). – Minaj Ungvár felőli határ részében volt az izraeliták temploma. A kolhozrendszerben több évtizeden keresztül itt gyűjtötték össze és szárították a gyapjút. Pléhhel fedett, 20 m hosszú, 8 m széles épület volt. Raktárként is szolgált a 70-es években. Előbb csak az egyik fala dőlt ki, majd néhány év alatt egészen tönkrement. Ma már a helye sem látszik. Mindenütt megtalálható a név, ahol az izraeliták templomot építettek maguknak (mint SMFN, 89/11, 122/26, 145/56, 149/128, 217/123, 246/29). Minajban Buzsnyának is nevezik).

IRODALOM

1. A magyar korona országainak Helységnévtára. Az orsz. magy. kir. statisztikai hivatal támogatása és ellenőrzése mellett szerk. Dr. Jekelfalussy József. – Bp., 1888. – DE Könyvtára/3405.
2. A Magyar Korona Országainak Helységnévtára. – Bp., 1877. – DE Könyvtára/3405.
3. A magyar korona országainak Helységnévtára. – Bp., 1898. – DE Könyvtára/3405.
4. A Magyar Korona Helységnévtára. Szerkesztését vezette és kiadja Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. – Bp., 1873. – DE Könyvtára/3405.
5. Balogh Lajos, Ördög Ferenc. Heves megye földrajzi nevei. – Bp.: Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1988.
6. Botlik József, Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve a Kárpátalján. – Ungvár – Bp.: Intermix Kiadó, 1993. – 359 o.
7. Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. – Bp., 1890.
8. Csikvári Antal. Ungvár és Ung vármegye. – Bp.: Kiadja a Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1940.
9. Csonka-Magyarország Közigazgatási Helységnévtára Kelet – Magyarországgal, Felső-Erdéllyel és Kárpátaljával bővített 1941 évi kiadás. Bp., 1941. – DE Könyvtára/3405.
10. Fényes Elek. Magyar Országnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. 3. Kötet. – Pest, 1837.
11. Bárány Forsztler Gyula. Magyarország műemlékei. – Bp.: A Műemlékek Országos Bizottságának Kiadványa, 1906.

12. Hodinka Antal. Adalékok az Ungvári vár és Ungvár történetéhez (Görög Kath. Szemle, 1917: 1220, 37-41, 43-49. sz. és kny.).
13. Horváth Katalin, Lizanec Péter, Szabó Erzsébet. Az ungvári járás 14 településének helynevei. – Bp., 1992.
14. Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. – Bp.: Kiadja a magyar békeküldöttség, 1920.
15. Magyarország Helységnévtára 1941 / Szerkeszti és kiadja : A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. – Bp., 1941.
16. Mező András, A baktalórántházi járás földrajzi nevei. – Nyíregyháza, 1967.
17. Papp László, Végh József. Somogy megye földrajzi nevei. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1974. – 1174 o.
18. Pesty Frigyes 1864/65. évi helynévgyűjtésének adatai. – OSzK Kézirattára Fol.Hung.1114/33 mikrofilm.
19. Vályi András. Magyar Országnak leírása 3 köt. – Buda, 1799. – OSzK. Kézirattára/915.

* * *

20. A magyar nyelv értelmező szótára 7 kötetben. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1966.
21. Benkő Loránd. A magyar nyelv történeti – etimológiai szótára I-IV. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1967–84.
22. Brábek František. Ottovy malé slovníky. Česko-Maďarský. – Praha, 1912. – 876 o.
23. Fényes Elek. Magyarországnak geográfiai szótára. I. kötet. – Pesten, 1851.
24. Gyalay Mihály. Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon (1723–1918 közti állapot) – Bp., 1989. – OSzK.
25. Kiss Lajos, Földrajzi nevek etimológiai szótára. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1978. – 727 o.
26. Schematismus cleri graeci ritus catholicorum diocesis Munkácsensis ad annum domini 1908. Ungváriini typis tipographice societatis commercialis „Unio”, 1908. – 3KM – 269.
27. Schematismus venerabilis Cleri Almae Diocesis Szathmariensis, pro Anno Jesu Christi, 1851, 1868, 1874

Térképek, dokumentumok

KMÁL (Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár)

K1 = **Ф 125, оп 1, № 3715.** Описание границ кадастрального округа с. Изр (Сторожница). Duplikat Grenc Beschreibung der Gemeide Ördarma 1863.

K2 = **Ф 125, оп 1, № 3714.** Карты земельных участков кадастрального округа Эрдарма за 1864 г. (11 ст.)

K3 = **Ф 125, оп 1, справа № 3925.** 1868 г. (17 ст.)

BHI HdtT (Budapesti Hadtörténeti Intézet Hadtudományi Térképtár)

K4 = **BHI HdtT XLV. 39.** A II. Katonai felmérés áttekinthető térképe (1829-1866)

K5 = **BHI HdtT B.XV.a. 39-4568 K; Ny A III.** katonai felmérés (1872–1884) 1–50 000 léptékű topográfiai térképe.

K6 = **BHI HdtT B IX.a. 397. 4568/1,2,3,4** 1920-1938.

MOL (Magyar Országos Levéltár)

K7 = **S11 Kam. térk. № 1014** Planum remonstrans Partem Oppidi Regio Caalis Unghvár...1784. 1785.

Док. = KMÁL, Архівна довідка В документах поземельно-книжного відділу Ужгородського окружного суду м. Ужгород. 1860-1944

Ковач Петер Коротка історія та географічні назви с. Минай Резюме

Дослідження топонімів у наші дні є надзвичайно важливою і актуальною лінгвістичною проблемою. Першочергова мета – врятувати від забуття назви, що живуть і сьогодні у мові найстаршого покоління. У цій статті автор проаналізував зібрані ним географічні назви с. Минай, дослідив уживання угорських топонімів у їх тісному взаємозв'язку з топонімами контактуючих мов (українською та російською).

LADÁNYI BRIGITTA
(Ungvár)

Köszönésformák Kisgejőcön

A társas érintkezésben az emberiség története folyamán mindig is nagy szerep jutott az egymás iránti tisztelet kifejezésének, így az üdvözlésnek is. A köszönésformák a társadalommal, a nyelvvel együtt az évszázadok folyamán jelentős változásokon mentek keresztül és ez a lassú folyamat ma, a XXI. század elején is nyomon követhető: a nyelvjárás használatát egyre inkább kiszorítja a köznyelv, robbanásszerűen terjed a tegezés, megváltoznak a tiszteletadási formák. Ezért tartom fontosnak egy kisebb közösség köszönésformáinak vizsgálatát. Szintén ezt tüzték ki célul az alábbi munkák: Köszönés- és megszólításformák a rábaközi Mihályiban [4, 208 -28], Koloni köszönés- és megszólításformák [5, 302-19], Köszönések és megszólítások Bag községben [6]. Nagy segítséget nyújtottak ezek a munkák az én kutatásaim során is csakúgy, mint Deme László— Grétsy László- Wacha Imre Nyelvi illemтана [3], Balázs Géza ilyen témájú munkái [1, 402-12],[2]. A nyelvi illemtan szókészletének összehasonlításával Fábíán Miroszláva foglalkozott [7], aki ebben a művében a magyar, az ukrán és az angol nyelv nyelvi illemtanára vonatkozó lexikai anyagot elemezte.

A gyűjtés során elsősorban arra kerestem választ, hogy milyen üdvözlési formák élnek ma Kisgejőcön és ezeket hogyan használják a különböző korú emberek, milyen a tegezés-magázás aránya a kisgejőci fiatalok nyelvhasználatában. A kutatópont, Kisgejőc kb. 736 lakosú kis település Kárpát-Ukrajnában. Ungvártól 20 km-re fekszik. Nemzetiségi összetétele egyöntetű: a faluban magyarok laknak 1-2 bekerült orosz, ukrán család kivételével. A község nyelvjárása az északkeleti nyelvjárástípushoz tartozik, erősen í-ző és j-ző nyelvjárás (kik, szíp, jány, pájinka).

Az anyaggyűjtést aktív és passzív módszerrel végeztem. Mivel itt élek, ismerem a falu nyelvjárását, köszönési szokásait, így nem okozott nehézséget az anyaggyűjtés, amit a Kisgejőci Középiskola tanulói és a falu felnőtt lakossága körében végeztem kérdőív alapján, így 96-an válaszoltak a következő kérdésekre:

Hogyan köszönti(/töd)

1. Családtagjait(/jaidat) ~ szüleit(/eidet)

– nagyszüleit(/eidet)

– testvéré(/ei)t(/e(i)det)

– keresztszüleit(/eidet)

– bérmakeresztyszülőjét(/det)

– szülei(/d) testvéré(/ei)t

– unokatestvéré(/ei)t (/e(i)det)

– házastársát

– gyermeké(/ei)t

– unokáját(/it)

– keresztyermeké(/ei)t

- bérma keresztgyermeké(/ei)t
- testvére(i) gyermeké(6ei)t
- házastársa szüleit
- gyermeke(i) házastársát
- testvére(i) házastársát ül. házastársa testvéré(/ei)t
- gyermeke(i) házastársának szüleit
- gyermeke(i) keresztszüleit

2. Tanárait(/aidat)

3. Lelkészt(/edet)

4. Barátait(/aidat)

5. Ismerőseit(eidet)

6. Idegeneket

7. Egyéb üdvözlési formák

8. Köszönést helyettesítő kifejezések.

A fatikus nyelvi elemek gyűjtése során az adatközlőim által elmondottakra és saját tapasztalataimra támaszkodva az alábbi eredményekre jutottam:

I. Grammatikai szempontból:

1. Vannak tökéletes mondatot formáló köszönésformák: *adjon isten jó napot, jó estét kívánok* stb.

2. Gyakoribbak a mondatzó értékűek: *szia, heló, cső* stb.

3. Megfigyelhetünk játékos szóképzést: *szia-mia, szíóka* stb.

4. Akad példa mozaikszóvá válásra is: *viszlát, viszhall*.

5. A köszönéshez gyakran enyhítésként valamilyen megszólítást fűznek: *jó reggelt, Pista bátyám* stb.

II. Stilisztikai szempontból:

1. Előfordulnak a faluban népies köszönésformák: *adjisten* stb.

2. Gyakoriak a tolvajnyelvből eredeztethetők: *cső, csá-csumi* stb.

3. Tréfás köszönésformára is akad példa: *szevasz tavasz* stb.

4. Ugyan ritkán hallható, de előfordul a *pálinkás ló reggelt* köszönésforma, amely a népi frazeológiából származik.

5. Meséi fatikus fordulat az inkább gyerekek felé alkalmazott *jó reggelt, hasadra süt a nap* köszönés.

6. Csúfolódó a szintén inkább gyerekeknek mondott *délig alvó, tejfel nyaló* köszönésforma.

III. Elterjedtség szempontjából:

1. Tegező viszony esetén:

a. A fiatalok körében a legelterjedtebb tegező köszönésforma érkezéskor és távozáskor a *szia* és ennek többes számú változata.

b. Egyre inkább terjed a fiatalok nyelvhasználatában a *heló, csáo, csá* és társai.

c. Érzékelhető a média hatása az ifjúság üdvözlési szokásaiban: *csá-csumi, csőtészta, csákány* stb.

d. Ritkábban, de előfordul távozáskor a már említettek mellett a *viszlát* is.

e. Az idősebb korosztály legelterjedtebb tegező köszönésformája a *szerusz, szerbusz, szevasz* és ezek többes számú változatai.

f. Távozáskor ezek mellett a *viszlát* itt is használatos.

g. Egyre inkább hódít az idősebb korosztály körében is a fiataloktól átvett *szia*, ritkábban *heló*.

2. Magázó viszony esetén:

- a. A *csókolom* a legelterjedtebb magázó köszönésforma a falu fiataljainak körében érkezéskor és távozáskor egyaránt.
- b. Távozáskor e mellett használatos a *viszontlátásra* is.
- c. Az iskoláskorú fiatalok használják a *csókolom* mellett a napszaki köszönések hosszabb és rövidebb alakjait is.
- d. Az idősebb korosztály gyakrabban alkalmazza a napszaki köszönésformákat.
- e. De nőkkel szemben az ő nyelvhasználatukban is előfordul a *csókolom*, távozáskor emellett a *viszontlátásra* is.
- f. Az itt élő öregek szintén a napszaki köszönések rövidebb alakjait részesítik előnyben, de ezek mellett előfordul az *adj isten, adjon isten* is.
- g. Távozáskor szinte már csak ők használják a *minden jót, isten vele, isten áldja* köszönéseket.

A faluban mind a fiatalok, mind az idősebbek használják az egyházi köszönéseket: *áldás, békeesség, dicsértesség a Jézus Krisztus, mindörökké* stb. Szintén mindenki használja az ünnepekhez kötődő köszönésformákat: *kellemes ünnepeket, Krisztus feltámadt* stb. Gyakoriak a köszönéspótlók: *megfázol! tanulsz?, kapálsz?*. A gesztusok közül ritka a kalapemelés, viszont az integetés, bólintás, férfiak között a kézfogás mindennapos. A kislejőci emberek ismerik és alkalomadtán használják az orosz, ukrán köszönéseket is ilyen anyanyelvű ismerőseikkel, barátaikkal szemben, sőt tréfás beszédhelyzetben magyar barátaikkal szemben is.

A kérdéseimre adott válaszokból kitűnik, hogy a megfelelő köszönésforma kiválasztásában, alkalmazásában óriási szerepet játszik a megszólító és megszólított között fennálló tegező vagy magázó viszony. A rendelkezésemre álló adatokra támaszkodva kiszámítottam a tegezés és magázás arányát a szülőkkel, nagyszülőkkel, keresztszülőkkel és a szülők testvéreivel (nagynénikkel, nagybácsikkal) szemben. Ezt csak a fiatalok körében tartottam érdekesnek, hisz az idősebbek körében a magázás aránya majdnem 100%-os. A tegezés-magázás arányának feltérképezésekor a Kislejőci Középiskola 55 tanulóját kérdeztem. A következő eredmények születtek:

TEGEZI

	Szülei közül	Nagyszülei közül	Keresztszülei közül	Nagybácsik, nagynénik közül
<i>Egyiket sem</i>	1	9	13	15
<i>Egyiket</i>	-	4	11	15
<i>Mindkettőt/mindet</i>	54	39	31	25

A táblázatból jól látszik, hogy a szülőkkel szemben jóval nagyobb a tegezés aránya, mint más rokonokkal szemben. Bár a tegező viszony a nagyszülőkkel, keresztszülőkkel, nagynénikkel, nagybácsikkal szemben is elterjedtebb a magázásnál. Az 55 megkérdezett közül 3-nak már sajnos nem élnek a nagyszülei ezért ők nem válaszoltak az erre vonatkozó kérdésekre.

A gyerekek a tegezést rokonaikkal szemben nem érzik tiszteletlenségnek: sokkal közvetlenebbnek, családiasabbnak vélik a magázásnál. Tapasztalataim szerint felnőtté válva sem látják szükségét annak, hogy a tegezést magázásra váltsák, mert ez szerintük az adott rokonnal szemben fennálló viszony megváltozását, a rokoni kapcsolat meglazulását jelentené.

A fent elmondottakból jól látható, mennyire változatos lehet egy-egy kis közösség nyelvhasználatában is a fatikus elemek állománya és használata.

Az üdvözlési, tiszteletadási formák korosztályonként, sőt egyénenként változnak. Egyes köszönésformák járvány szerűen tejednek, mások lassan archaikussá válnak. Kifejezhetnek hangulatokat, emberi viszonyokat. A köszönésforma kortükör is lehet. Ezért hasznos, pótolhatatlan és értékes részei a magyar nyelvnek.

IRODALOM

1. Balázs Géza. A kapcsolatfelvétel nyelvi formái, in: Nyr. 1987.-402- 1 2. o.
2. Balázs Géza. Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a magyar nyelvben, in: NyttudÉrt. 137. sz. (1993).
3. Deme László - Grétsy László - Wacha Imre. Nyelvi illemtan. - Budapest, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1999.
4. Kiss Jenő. Köszönés- és megszólításformák a rábaközi Mihályiban, in: Nyr. 1993.-208-28.0.
5. Sándor Anna. Koloni köszönés- és megszólításformák, in: Nyr. 120/3 (1996). -302-19.0.
6. Tóth Mihály. Köszönések és megszólítások Bag községben, in: MCSD.20.sz. (1983).
7. Фабіан М.ІІ. Етикетна лексика в українській, англоїській та угорській мовах. – Ужгород, 1998. - С.255.

Brigitta Ladányi Grußformen in Kisgejőc Resüme

Das Material wurde von mir in Kisgejőc auf Grund der Fragebögen gesammelt. Die Grußformen wurden sowohl in der Familie als auch außer ihr untersucht, L.h. auf die Lehrer, Freunde, Bekannten, Fremden, Priester zu. Im Artikel werden Ausdrücke erwähnt, die Grußformen ersetzen. Das gesammelte Material! Wird von mir nicht nur von grammatischem und stilistischem Standpunkt aus untersucht, sondern auch nach der Häufigkeit der Benutzung analysiert.

ЛИВРІНЦ КАТЕРИНА
(Ужгород)

**Трансформація запозичених слів французького
походження в угорській мові**

У зв'язку з історичними особливостями становлення, географічним положенням, мовною культурою та специфікою міжмовних зв'язків угорська мова посідає особливе місце в Європі. На відміну від мов населення сусідніх держав: Словаччини, України, Румунії, Австрії, Сербії – угорська мова за ареальною (регіональною) лінгвістикою належить до більш ізольованого типу мовних зв'язків. У вищезгаданих державах структуральна типологія державної мови знаходиться в генетично споріднених взаємовідносинах (Україна-Росія-Білорусія; Румунія-Молдавія; Словаччина-Чехія; Сербія-Хорватія), що сприяє не тільки полегшенню мовної комунікації між населенням цих країн, але і взаємному проникненню слів з однієї мови в іншу. Угорська мова належить до угро-фінської групи мов. За тисячолітнє існування Угорської держави сусідні народи справляли на неї великий вплив і сприяли збагаченню мовної культури. Мовна культура тих держав, населення яких не мало безпосередніх контактів з угорцями (не ареальні мови) – французька, іспанська, португальська та ін., могли впливати на угорську мову через посередницькі контакти з населенням сусідніх країн: туризм, культурні, політичні, торговельні, економічні, дипломатичні та інші зв'язки.

Наше дослідження присвячене аналізу французьких запозичень в угорську мову. Запозичені слова можуть існувати в мові реципієнта в незмінному вигляді, але дуже часто трансформуються, асимілюються в мові донора, змінюючись настільки, що часом важко провести їх диференціацію.

**I. Кількісні показники запозичених слів французького
походження в сучасній угорській мові.**

Нами проаналізовано 70.000 угорських слів, серед яких знайдено 430 слів французького походження, що складає 0,61 відсотка від загальної кількості вивчених слів. За буквами угорського алфавіту, на які починаються запозичені слова, кількість слів французького походження розподіляється таким чином (в абсолютних числах):

A-29	B-33	C-2	D-29	E-7	F-12	G-7	H-2	I-10
J-1	K-59	L-4	M-38	N-3	Q-13	P-67	R-30	S-15
Sz-19	T-29	U-1	V-13	Z-1	Zs-6	слів.		

Як видно із наведених даних, найбільше слів французького походження в угорській мові припадає на букви B, K, M, P, R (по 30 і більше слів) і тільки по одному слову на букви U, Z, J. Інші літери угорського алфавіту за частотою

виявлення слів французького походження посідають незначне місце серед названих літер.

При визначенні етимології кожного з 430 слів французького походження ми отримали такі результати: із 430 слів прямо асимілювалося в угорську мову – 61 слово, 236 належать до слів інтернаціональної лексики і ввійшли також в угорську мову, із 133 слів через німецьку мову в угорську асимілювалось 106 слів, через італійську -13, через інші мови (англійську, російську, латинську та ін.)- - всього 14 слів французького походження. Як бачимо, найбільше французьких слів запозичено через німецьку та італійську мови, що зумовлено тривалим, протягом декількох століть, державним, політичним та мовним співіснуванням угорців з німецькомовним населенням під час Австро-Угорської монархії, а також тісними сусідськими стосунками угорського та італійського народів.

Морфологічний аналіз належності до тих чи інших частин мови показав, що найбільше з французької мови в угорську запозичено іменників – 338 слів, що становить 78,4 відсотка проаналізованих французьких слів, на другому місці –

дієслова – 45 (10,4 %), далі йдуть прикметники – 36 (8,3 %), числівники – 2 (0,4 %), інші частини мови – 9 (2 %) слів.

У результаті проведеної систематизації іменників французького походження, які частіше вживаються в угорській мові за галузями вживання в народному господарстві, побуті, науці, техніці, культурі, торгівлі і т.д. (предметно-термінологічні групи), ми виявили, що іменники французького походження використовуються в угорській мові майже в усіх галузях діяльності людини, і це дало нам можливість виділити предметно-термінологічні групи, які наведені в таблиці:

1.	Мистецтво	-26	17.	Службові слова	-6
2.	Продукти харчування	-26	18.	Музика	-5
3.	Наукові терміни	-16	19.	Ігрова термінологія	-7
4.	Преса	-21	20.	Релігія	-5
5.	Хімія	-16	21.	Філософія	-3
6.	Назви тканин, одяг, мода	-29	22.	Історія	-3
7.	Літературознавство	-14	23.	Мовознавство	-4
8.	Медицина	-15	24.	Назва приладів, посуду	-9
9.	Військова термінологія	-13	25.	Ділові папери, назва документів	-2
10.	Спорт	-13	26.	Вульгаризми	-2
11.	Будівництво, архітектура	-10	27.	Зневажливі, принижуючі слова	-5
12.	Торгівля	-7	28.	Популярні загальновідомі слова	-12
13.	Фінанси, гроші	-8	29.	Рідковживані слова	-10
14.	Політика	-9	30.	Слова, які виходять з ужитку	-9
15.	Біологія, зоологія	-6	31.	Інші	-20
16.	Назви меблів	-7			

II. Механізми асиміляції слів французького походження в угорську мову залежно від їх належності до частин мови

А. Іменники.

Залежно від характеру орфографічних, морфологічних змін, міграції наголосу, особливостей вимови слів, запозичені іменники французького походження в процесі асиміляції в угорську мову, можна об'єднати в такі групи :

а) іменники, які асимілювалися в угорську мову без орфографічних змін при написанні. Необхідно зазначити, що майже всі іменники зазнали змін у наголосі, оскільки у французькій мові наголос падає на останній склад, а в угорській - на перший.

Франц. м.	Угор. м.	Укр. м.
1	2	3
bar (m)	bár	бар
avvé (m)	abbé	аббат
déficit (m)	deficit	дефіцит
exposé (m)	expozé	доповідь, звіт
filé (m)	filé	філе (м'яса)
garnizon (m)	garnizon	гарнізон
margarin (f)	margarin	маргарин
paroli (m)	paroli	подвійна ставка в грі
plan (m)	plán	план
profil (m)	profil	профіль
parvenu (m) , -e (f)	parvenü	вискокка
rebus (m)	rébus	ребус
renegat (m), -e (f)	renegát	відступник
renomé (m), -e (f)	renomé	слава, реноме
roman (m)	román	роман
vélin (m)	velin	тонкий пергамент

б) іменники французького походження, які зазнали деяких орфографічних змін та змін у вимові на „угорський лад”:

- кінцева буква „e” французьких слів не пишеться в угорських словах :

fantome (m)	fantom	привид, примара
gabardine (f)	gabardine	габардин (тканина)
marionnette (f)	marionett	маріонетка
morale (f)	morál	мораль
alternative (f)	alternativa	альтернатива
bagatelle (f)	bagatell	дрібниця
balustrade (f)	balusztrád	балюстрада, перила
finance (f)	finánc	фінанси
madame (f)	madam	пані
mascarade (f)	maskarád	маскарад
migraine (f)	migrén	мігрень
passe (f)	passz	прохід, пропуск
princesse (f)	princessz	княгиня, володарка

1	2	3
pulpe (f)	pulp	пульпа , м'якоть
remise (f)	remiz	знижка, відстрочка
reprise (f)	repriz	повтор, налагодження
riposte (f)	riposzt	швидка відповідь, за- перечення
séance (f)	szeansz	засідання, сеанс
store (m)	store	штора
nécessaire (m)	neszesszer	несесер
troupe (f)	trupp	натовп, стая, військо- ва частина
visite (f)	vizit	візит, огляд
bordure (f)	bordür	край, борт, бордюр

- згідно фонетичного принципу написання слів шляхом адаптації закінчення слів французького походження до угорської мови :

vase (m)	váza	e – a ; s-- z	ваза
volontaire (m)	volontör	ai – ő	волонтер
boutique (f)	butik	que – k	невеликий магазин
alpinisme (m)	alpinizmus	e – us	альпінізм
panneau (m)	pannó	eau – o	панно, плакат
patrouille (f)	patrul	ille – l	патруль

- шляхом адаптації французьких звуків, виражених буквосополученнями голосних та приголосних , до угорської вимови на початку та всередині слова :

journaliste (m)	zsurnaliszta	j – zs ; ou – u ; e – a	журналіст
affaire (f)	affér	ai – e	справа, позов, угода
accréditif (m)	akkreditiv	c – k ; f – v	акредитив
argot (m)	argó	ot – ó	арго, жаргон
apache (m)	apacs	che – cs	хуліган, бандит, апаш
bifurcation (f)	bifurkáció	on – ó	розгалуження шляху
boudoir (m)	budoá	u – u ; oir -- ár	будуар
désorganisation (f)	dezorganizáció	tion-- ció	дезорганізація
email (m)	emál	ail-- al	емаль, глазур
metteur, se	mettör	eur – ör	складальник, оправник
orangeade (f)	oranzsád	ge – zs	апельсино- вий напій
pacificateur , -trice	pacifista	teur – ta	пацифіст
panneau (m)	pannó	eau – ó	панель, щит, плакат

1	2	3
pantalon (m)	pantalló on – ó	штани, брюки
plateau (m)	plató eau – ó	плато, сцена
patrouille (f)	patrol ouille – ol	патруль
reglament (m)	reglama ment – ma	устав, регламент
socialisme (m)	szocializmus me -- mus	соціалізм
tricot (m)	trikó cot -- kó	трикотаж

Б. Прикметники.

Прикметники, запозичені з французької мови, змінюються за числами (однина, множина) та мають ступені порівняння (вищий та найвищий). Усі слова, які виконують роль означення в реченні, завжди стоять перед іменником у називному відмінку однини, тобто прикметник ніколи не узгоджується з іменником.

Найчастіше в угорській мові вживаються такі прикметники :

arrogant, e	arrogáns	зарозумілий, нахабний
artistique	artistikus	артистичний
borné, e	bornitos	обмежений, недалекий
délicat, e	delikát	делікатний
désodorisant, e	dezodoráló	такий, що ліквідує неприємний запах
dissident, e	disszidens	інакомислячий
frappant, e	frappáns	вражаючий, дивовижний
fade	fád	без смаку, вульгарний
galant, e	gáláns	ввічливий, люб'язний
intensif, ve	intenzív	інтенсивний
poreux, se	porózus	пористий, губчатий
tricolore	tricolor	триколірний
rentable	rentábilis	прибутковий
républicain, e	republikánus	республіканський
prude	prüd	псевдодобродійний
solidaire	szolidáris	солідарний
souverain, e	szuverén	суверенний
compact, e	kompakt	компактний
complet, ète	komplett	повний, заповнений
quitte	kvitt	вільний від боргу

Вищий ступінь порівняння прикметників французького походження утворюється шляхом приєднання суфікса „bb” до основи прикметника, якщо основа закінчується на голосну букву або за допомогою сполучної голосної букви (такої ж, як і в множині), якщо основа закінчується на приголосний.

Кінцева „a” прикметника переходить в „á” у вищому ступені, а „e” - в „é”. Найвищий ступінь утворюється від вищого за допомогою префікса „leg”.

Наприклад:

intenzív --- intenzivebb --- legintenzivebb

markáns	---	markánsabb	---	legmarkánsabb
gáláns	---	gálánsabb	---	leggálánsabb
arrogáns	---	arrogánsabb	---	legarrogánsabb
frappáns	---	frappánsabb	---	legfrappánsabb
preciz	---	precizebb	---	legprecizebb
szolidaris	---	szolidárisabb	---	legsolidárisabb
porózus	---	porózusabb	---	legporózusabb
szuverén	---	szuverénebb	---	legszuverénebb

Залежно від яких частин мови утворені прикметники та за допомогою яких суфіксів утворилися прикметники, їх можна поділити на такі групи :

1. Ti, що утворені від іменників за допомогою суфіксів „s” (os ; as; es), „u”, „ű”, „ju”, „jű”:

deficit -- defícites, intelektual – intellectualis, margarin – margarinos, morál – morális, pomadé – pomadés, migraine – migraines.

Більшість таких прикметників указують на володіння чим-небудь.

2. Ti, що утворені від іменників за допомогою суфікса „i”. Вони означають відношення, належність до чого-небудь:

tricolor – tricolori, financ – financi, bar – bari, intendáns – intendánsi

3. Ti, що утворені від дієслів за допомогою суфіксів –tlan, -tlen, -talan, -telen і мають значення відсутності чого-небудь:

organizál – organizálatlan, orientál – orientálatlan, popularizál – popularizálatlan, titrál – titráltalan, konstátál – konstátálatlan, adresszál – adresszálatlan, definiált – definiálatlan.

4. Ti, що утворені від дієслів за допомогою суфіксів –ánk, –énk, –ékony, –ékeny і виражають якусь характерну властивість, якість предмета:

blamál – blamékony, dezorientál – dezorientálékony, laviroz – lavirozékony, poliroz – polirozékony, transziroz – transzirozékony.

В.ДІЄСЛОВА.

Запозичені дієслова французького походження в угорській мові зазнають змін залежно від способу (дійсний, наказовий, умовний), часу (теперішній, минулий, майбутній), числа (однина, множина), особи (перша, друга, третя) і відмінювання (об'єктне, безоб'єктне).

Специфічним явищем для угорської мови є наявність двох видів відмінювання: об'єктного та безоб'єктного. Неперехідні дієслова відмінюються тільки за безоб'єктним типом. Перехідні дієслова відмінюються як за безоб'єктним, так і об'єктним типами.

Об'єктне відмінювання вживається тоді, коли в реченні прямим додатком виступають:

1. власні імена; 2. імена з присвійними закінченнями - emet, dat;

3. займенники: а) особові (третьої особи); б) вказівні займенники – ezt, azt, ugyanezt, ugyanazt, emezt, amazt; в) деякі зворотні, присвійні та неозначені і займенники з виділеним суфіксом “ik”.

Цим закономірностям підпорядковуються і запозичені в угорську мову дієслова французького походження.

Для наочності і порівняння наведемо деякі дієслова в дійсному способі теперішнього часу однини першої особи в безоб'єктному відмінюванні :

Франц. дієслова в неознач. формі	Угор. дієслова тепер. часу, 1-ї особи, однини, дійсного способу, безоб'єктного відмінювання	Укр. дієслова
addresser	adressz – álok	звертаюсь, адресую
accréditer	akkredit – álok	акредитую, уповноважую
aviser	aviz – álok	повідомляю, попереджаю
blamer	blam – álok	засуджую, ганьблю
définir	defini – álok	точно визначаю, вказую
désertier	dezert – álok	дезертирую, залишаю
désorienter	dezorient – álok	дезорієнтую, вводжу в оману
lavirer	lavir – ozok	лавірую, обходжу не-безпеку
organiser	organiz – álok	організую, влаштовую
orienter	orient – álok	орієнтую, направляю
planer	planir – ozok	вирівнюю, полірую
polir	polir – ozok	шліфую, обробляю
populariser	populariz – álok	популяризую, роблю доступним
profiler	profil – ozok	профілюю, окресляю
passer	passz – olok	передаю, переходжу
revancher	revanzs – álok	віддячую, віддаю тим самим
candir	kandir – ozok	консервую, кристалізую
constater	konstat – álok	констатую
titrer	titul – álok	титулюю, даю назву
trancher	trancsir – ozok	розрізаю, відрізаю

Другою особливістю запозичених дієслів в угорській мові є те, що вони діляться на 2 групи:

а) дієслова, які в третій особі теперішнього часу однини закінчуються на “ik”, при цьому основні закінчення за особами такі: 1-а особа = m, 2-а особа = l, 3-а особа = ik.

б) дієслова без “ik” в тій же формі (третя особа, теперішній час, однина) не мають ніякого закінчення.

Дієслів французького походження із закінченням на “ik” в угорській мові значно менше, ніж дієслів без такого закінчення. Із 45 дієслів, які асимілювалися в угорську мову, нами знайдено тільки три, які в 3-й особі теперішнього часу однини мали закінчення “ik”:

Відмінювання дієслів з закінченням на “ik”.

én	polirozom,	te	polirozol,	ő	polirozik
én	trancsirozok,	te	trancsirozol,	ő	trancsirozik

én profilozok, te profilozol, ő profilozik ;

Відмінювання дієслів без закінчення на "ik".

én	dezertálok,	te	dezertálsz,	ő	dezertál
én	organizálok,	te	organizálsz,	ő	organizál
én	konstatálok,	te	konstatálsz,	ő	konstatál

У результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Не дивлячись на порівняно невеликий процент французькомовних запозичень, в угорській мові вони відіграють значну роль.
2. Найбільше слів французького походження перейшло в угорську мову через німецьку в результаті історичних, суспільних та економічних контактів.
3. Серед запозичених слів найбільший процент становлять іменники.

Lyvrynts Katalin
Transformation of the borrowed words of French origin
in the Hungarian language
Summary

The article deals with both quantitative and qualitative characteristics of the Words of French origin in Hungarian. The language material is analyzed as to its etymology morphological, grammatical and semantic peculiatities.

ЛИЗАНЕЦЬ ПЕТРО

(Ужгород)

Актуальні проблеми сучасної діалектології

Діалектологія за нашими глибокими переконаннями і сьогодні, коли велика увага приділяється дослідженню питань модерного мовознавства, повинна займати провідне місце у мовознавчій науці. Ця наука віддзеркалює матеріальну і духовну культуру того чи іншого народу і дає дуже важливий і цінний матеріал дослідникам інших суміжних дисциплін. Без діалектології не було б у нас і літературної мови, адже ж основою літературної мови є відповідна говіркова група, тобто жива розмовна мова. Не дивлячись на це, діалектологія сьогодні займає не те місце в розвиненому сучасному мовознавстві, яке їй належить. Ми, на відміну від багатьох європейських країн, на сьогодні і не маємо своєї термінології. Я подумав, чому б нам не назвати діалектологію у працях, що виходять у нашій країні, – *говіркознавством*. Ви можете сказати, що це смішно, і для чого це потрібно? А потрібно з двох причин: 1) мати свій власний термін, україномовний, який буде зрозумілішим та доступнішим для студентів і вони будуть гордитися, що паралельно з терміном *діалектологія* уживатиметься і термін *говіркознавство*. Розумію, що зараз ми його не сприймаємо, але переконаний, що через 10–15 років цей термін увійде в наукову термінологію молодих дослідників українських говорів; 2) нам потрібно працювати над створенням своєї української термінології, поряд із існуючою іншомовною. Це один із шляхів збагачення рідної мови.

Традиційно у діалектології (говіркознавстві) користуємося такими поняттями: *говірка* – мова якогось одного або кількох у мовному відношенні однорідних населених пунктів, *говір* – група споріднених говірок, *діалект* – ширше угруповання, що складається з певної кількості однотипних говорів і, нарешті, *наріччя* – група споріднених фонетичними, граматичними, лексичними і семантичними рисами діалектів, тобто сукупність близьких за визначальними рисами говірок, об'єднаних у говори. Чому, наприклад, поряд з терміном *діалект* не може вживатися термін *говір*, або ж словосполучення *говіркова група* чи навіть *наріччя* у тому ж значенні? Якщо ж між цим термінами є значені відмінності, то тоді їх треба з'ясувати. Я це підкреслюю ще раз тому, що всім нам конче потрібно дбати про усталення у мовній практиці дослідників власної української мовознавчої термінології.

Дуже добре, що ця важлива дисципліна викладається у вузах, передбачено навіть двотижневу діалектологічну практику чи практику з українського говіркознавства. Відомо і те, яка мізерна кількість годин відводиться на цей курс, що аж ніяк не можна порівняти з тією кількістю, яку ми мали у 50–60 роки минулого століття. Так, наприклад, в Ужгородському національному університеті для читання цього курсу за новим міністерським навчальним планом відводиться всього 36 годин, із них 18 лекційних і 18 практичних. Кілька років тому цей курс охоплював 52 години. Як бачимо, у державному масштабі цій дисципліні належної уваги не приділяється, її

важливість у вузівському навчанні зменшується. Більше того, студенти втрачають інтерес до цієї дисципліни, адже із-за відсутності фінансування, наприклад, студенти УжНУ не їдуть на цю групову практику з керівником, а кожному даються індивідуальні завдання за місцем їх проживання у селах, а ті студенти, котрі проживають у містах, виконують зовсім інші завдання, не пов'язані із збором діалектного матеріалу.

Чому ця надзвичайно важлива і конче потрібна для студентів дисципліна починає сьогодні втрачати свої позиції? Які ж причини? Мені здається, що перш за все причина в тому, що діалектологія читається сьогодні за традиційною методикою і дещо застарілими підручниками [Жилко 1958], [Бевзенко 1978], [Бевзенко 1987]. Друга причина полягає у нас самих, викладачах, які, читаючи цей курс, не завжди користуються найновішими досягненнями у мовознавчій науці. Гадаю, що викладачі, які читають курс діалектології повинні бути обізнані з найновішими напрацюваннями у мовознавчих дослідженнях, зосередити увагу на тому найціннішому, що можна взяти з цих досягнень для діалектології і яке місце відводиться цій галузі науки в різних розділах та підрозділах сучасного європейського мовознавства. Такий підхід дасть у руки студента найновіші відомості про сучасний стан мовознавчих досліджень, які з успіхом застосовуватимуться у діалектології. Студенти зрозуміють важливість цієї дисципліни і з більшою повагою поставляться до її засвоєння, а в майбутньому – дослідження. А якщо з нашою допомогою студенти довідаються, скільки цікавого й цінного матеріалу дають дослідження живої розмовної мови, і з яким успіхом можемо використати їх в історичній граматиці, етнографії та інших суміжних дисциплінах, то їх інтерес до її вивчення значно посилиться.

Слід виходити з того, що мова – трьохвимірне явище: *просторове, часове й суспільне*. Звідси мовознавчі дослідження необхідно розглядати у трьох аспектах: територіальне (просторове) мовознавство (геолінгвістика), часове (хронологічне) мовознавство (хронолінгвістика) і суспільне мовознавство (соціолінгвістика). Територіальне (просторове) мовознавство складається з двох частин: міжмовного або ареального мовознавства та діалектного мовознавства. Отже, діалектологія є частиною геолінгвістики і її завдання (згідно з європейською традицією) [Kiss 2001] – досліджувати різновиди певної мови – говірки, групи говорів, наріччя та їх просторову варіативність, точніше: завданням діалектології є дослідження територіальних різновидів певної мови, їх територіальної диференціації, історії формування мовно-територіальних утворень і окремих мовних явищ, співвідношення і взаємодію з іншими формами існування мови етносу – літературною, просторіччям, соціальними діалектами.

1. Щодо кола завдань діалектології, то можна визначити більше напрямів чи ділянок: а) емпіричний напрям, завданням якого є збір матеріалу і документація регіонального мовлення; б) описовий представляє в описовому вигляді різновиди певної мови, мовні явища, і аналізує та вивчає закономірності їх вживання та функціонування і, накінець, в) тлумачний, який ставить своїм завданням пояснити тлумачення тих питань, що виникають з вищенаведених перших двох завдань. Згадані вище завдання суттєво не відрізняються одне від одного, а навпаки, інколи вони часто збігаються чи присутні разом.

Раніше, в період децентралізації суспільства, просторові виміри щодо мови були дуже важливими. Ажده кілька століть тому великі ріки, гори, ліси, державні кордони тощо значно ускладнювали людські стосунки, що сприяло розвитку мовної різноманітності. У наш модерний час науково-технічного прогресу світ і простір звузилися: людські взаємовідносини значно розширилися, стрибкоподібно зросла і

мобільність суспільства, а все це сприяло вирівнюванню, нівелюванню мовних (діалектних) відмінностей. Темпи мовного вирівнювання значного мірою залежать від ступеня рухливості (мобільності) суспільства, проте не треба нехтувати і спеціальними соціокультурними та суспільно-моральними чинниками. У надрухливому суспільстві, наприклад, Сполучених штатах, просторові мовні (діалектні) відмінності значно менші, ніж, наприклад, в європейських країнах, де ще й зараз велику роль відіграє традиція, коли, з одного боку, протягом багатьох століть мовне членування було складовою частиною подальшого інтеграційного процесу розвитку мови, а, з другого боку, в Європі живуть ті традиції у суспільстві, які спричиняють збереження діалектних особливостей (для Америки це не характерно). З підвищенням ролі літературної мови і явищем модерної глобалізації просторові виміри (зв'язки), які раніше були дуже важливими в суспільстві, поступово слабшають, при цьому зменшився і їх життєвий простір. Проте значно зросла роль суспільних чинників (і в житті говірок). Цим пояснюється те, що якщо раніше діалектологія займалася виключно дослідженням територіальних різновидів мови (географічна діалектологія), то зараз предметом її дослідження виступають не тільки територіальні різновиди, але й територіальне функціонування цих говорів у мовленні суспільства. Тут уже велика роль належить соціолінгвістиці (соціодіалектології).

Говори можна досліджувати в описовому (синхронному) та історичному (діахронному) аспектах. Як правило, ми досліджуємо говори переважно в синхронному плані, залучаючи деякі фактори і діахронного характеру. Відомо, що історія українських говорів – це складова частина історії української мови, яка від початку сього формування є виключно історією живої розмовної мови, тобто говорів. Тому вважаємо доцільним і вкрай необхідним написати ґрунтовну працю про історію українських говорів, яка заповнила б цілу низку прогалин, що мають місце в історії української літературної мови.

Для написання нового підручника з діалектології слід детально опрацювати матеріали Атласу українських говорів, матеріали регіональних атласів як загальних, так і спеціальних, широко залучаючи до їх творчого вивчення найновіші методи мовознавчих досліджень. У цьому підручнику повинні бути охоплені всі українські говори та говори національних меншин, які проживають на Україні.

Безперечно, написання такого підручника під силу авторському колективу. Цей підручник повинен відповідати вимогам сьогодення, в якому було б відображено найновіші досягнення сучасного мовознавства (включаючи і модерне) та визначено місце діалектології у цій новій (модерній) ієрархії досліджень.

З метою суттєвого покращення викладання цієї дисципліни у вузах бажано було б: а) створити при відділі діалектології Інституту української мови НАН України Центр перепідготовки викладачів – діалектологів. До проведення занять залучити провідних вчених України та зарубіжних мовознавців; б) запрошувати досвідчених діалектологів нашої країни близького та далекого зарубіжжя для читання окремих розділів курсу діалектології в університетах та педінститутах України; в) розробити тематику спецкурсів і спецсемініарів з діалектології, врахувавши специфіку говіркових груп на території України, ознайомити з нею всі вузи нашої країни; г) просити Міністерство освіти та науки України збільшити кількість годин для викладання цієї дисципліни з 36 до 50–60 годин, а відповідним кафедрам слід рекомендувати студентам курсові, бакалаврські, дипломні та магістерські роботи із діалектології.

2. Ми дуже раді, що накінець тримаємо в руках Атлас української мови [АУМ 1984], [АУМ 1988], [АУМ 2001], що охоплює дослідження українських говорів на всій території України. Це солідне тритомне видання є результатом багаторічної копіткої роботи поважного колективу науковців нашої країни, вчителів. Правда, серед них особливо хочеться виділити науковців Інституту мовознавства НАН України П.Ю. Гриценка, Ф.Т. Жилка, Я.В. Закревську, А.М. Залеського, І.Г. Матвіяса, Т.В. Назарову, М.М. Онишкевича, П.І. Приступу. Опубліковано шість томів Загальнокарпатського діалектологічного атласу [ОКДА 1989], [ОКДА 1991], [ОКДА 1993], [ОКДА 1994], [ОКДА 1998], [ОКДА 2001] та ряд регіональних діалектологічних атласів. Це вважаємо великим досягненням науковців, зокрема діалектологів як України, так і інших країн. Однак, у цьому плані нам потрібно ще багато зробити, а саме:

а) всебічно дослідити говіркові групи національних меншин (словаків, румунів, росіян, болгар, греків, кримських татар та інших) на всій території України;

б) розгортати і поглиблювати вивчення українських діалектних груп за межами України, які досі не досліджувалися, або досліджені недостатньо.

в) при викладанні рідної мови викладачам варто пам'ятати, що переважна більшість дітей, особливо сільських, поступаючи у школу чи вуз, у своїй мовній практиці використовують і діалекти свого рідного села, живу розмовну мову батьків, оточення, тому викладачеві потрібно до цього поставитися дуже делікатно, пояснивши, що слова та вирази, які не є літературними, утворюють складову частину розмовної мови, яка характерна для цього поселення і вона збагачує пізнання людини, але в літературній мові краще використовувати усталені слова та звороти.

3. Велику увагу слід приділити дослідженню міждіалектних контактів як споріднених (українсько–російські, українсько–білоруські, українсько–словацькі, українсько–польські, українсько–болгарські), так і неспоріднених (українсько–румунські, українсько–грецькі, українсько–татарські) мов. Такі дослідження можна вивчати в кількох аспектах, але основним вважаємо лінгвогеографічний аспект, який представляє чітку картину територіального поширення того чи іншого мовного явища та іншомовних нашарувань. Лінгвогеографія на сьогодні завоювала вже велику популярність, бо дає дослідникам багатий, цінний і переконливий матеріал, який допомагає спеціалістам інших споріднених наук доповнити, поглибити і розкрити відомі в науці положення, гіпотези, або уточнити, змінити чи спростувати їх.

Без сумніву, після виходу у світ загальнонаціонального “Атласу української мови”, ряду регіональних атласів, і ті ще, що видаються, або підготовлені до друку, українська лінгвогеографічна школа займе належне місце серед передових лінгвогеографічних шкіл світу.

Ще в 60-их роках ХХ ст. ми взялись за дослідження мадяризмів в українських говорах Закарпаття, результатом чого був вихід у світ тритомної монографії [Lizanec 1970], [Лизанец 1976], [Лизанец 1976], де, крім теоретичної частини, міститься 530 лінгвістичних карт, на яких скартографовані лексичні мадяризми та їх відповідники у сфері побутової лексики. Серед лінгвістичних карт – 410 лексичних, 77 семантичних, 27 карт-ізоглос і 16 зведених карт. Це спеціальний повний регіональний атлас, який дає чітку картину поширення мадяризмів в українських говорах Закарпаття, а на території, де мадяризмів немає, подаються традиційні українські та іншомовні лексеми. Цей атлас дав змогу з'ясувати, які запозичення із сусідніх угорських говорів проникли в українські на протязі майже тисяча років їхнього контактування і чому?

Далі ми взяли за дослідження угорських говорів Закарпаття, які не були охоплені Атласом української мови [Lizanec – Horváth 1981].

Три томи “Атласу угорських говорів Закарпаття” [Lizanec 1992], [Lizanec 1996], [Lizanec 2003] вміщують 1215 лінгвістичних карт, із них 1061 лексична, 142 семантичні і 12 зведених карт. Якщо зіставити ті карти, які відображають поширення мадяризмів в українських говорах і лінгвістичні карти тих самих реалій в Атласі угорських говорів Закарпаття, то побачимо чітку картину взаємовпливу українських говорів на угор/ські і навпаки, що свідчить про взаємовплив мов і культур двох сусідніх народів (див. карти на позначення ‘залізної кочережки до плити’ № 140 і № 107, що додаються).

Так, на карті 140 подається поширення лексем на позначення ‘залізної кочережки до плити’: *тербевош*, *кутач*, *кл’ука*, *куцібан* і *шірак* в українських говорах Закарпаття. На карті № 107 картографовані лексеми на позначення тієї ж реалії в угорських говорах Закарпаття. Зіставивши ці дві карти різних атласів, бачимо, що, з одного боку, лексема *кутач* компактно поширена на Ужгородщині, а, з другого боку, з цієї ж говіркової території вона була запозичена і угорськими говорами Ужгородщини. Або, наприклад, на карті № 107 лексема *тербевош* на позначення ‘залізної кочережки до плити’ поширена в угорських говорах Берегівщини, Виноградівщини, Хустщини і Тячівщини і з цих же говорів вона була запозичена і українськими говорами. Можна було б навести багато карт; всі вони важливі у плані дослідження українсько–угорських міжмовних контактів.

4. Слід застосовувати лінгвогеографічний метод і для картографування ономастики, стійких словосполучень та повір’їв. Так, наприклад, у третьому томі “Атласа угорських говорів Закарпаття” вміщено 29 карт, на яких подано територію поширення чоловічих і жіночих імен, по 7 лінгвістичних карт з стійкими словосполученнями і повір’ями.

5. Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів в описовому плані більш-менш опрацьована непогано, проте словотвір, синтаксис та семантика говорів на сьогодні вивчені дуже слабо. Більшість загальнонаціональних атласів не тільки українських, але й інших країн, як правило, семантичних карт або зовсім не подають, або їх кількість обмежується 1–2 лінгвістичними картами. Це стосується і більшості регіональних атласів. Вважаємо, що саме час дослідити українські говори в семантичному аспекті.

6. На Україні ще дуже мало ґрунтовних праць, виконаних на матеріалах загальноукраїнського та регіональних атласів, немає узагальнюючих праць і монографій з розробки загальнотеоретичної проблематики, яка пов’язана з специфікою українських говорів, не існує детальної класифікації різних груп говорів, немає ґрунтовних досліджень з історичної української діалектології тощо.

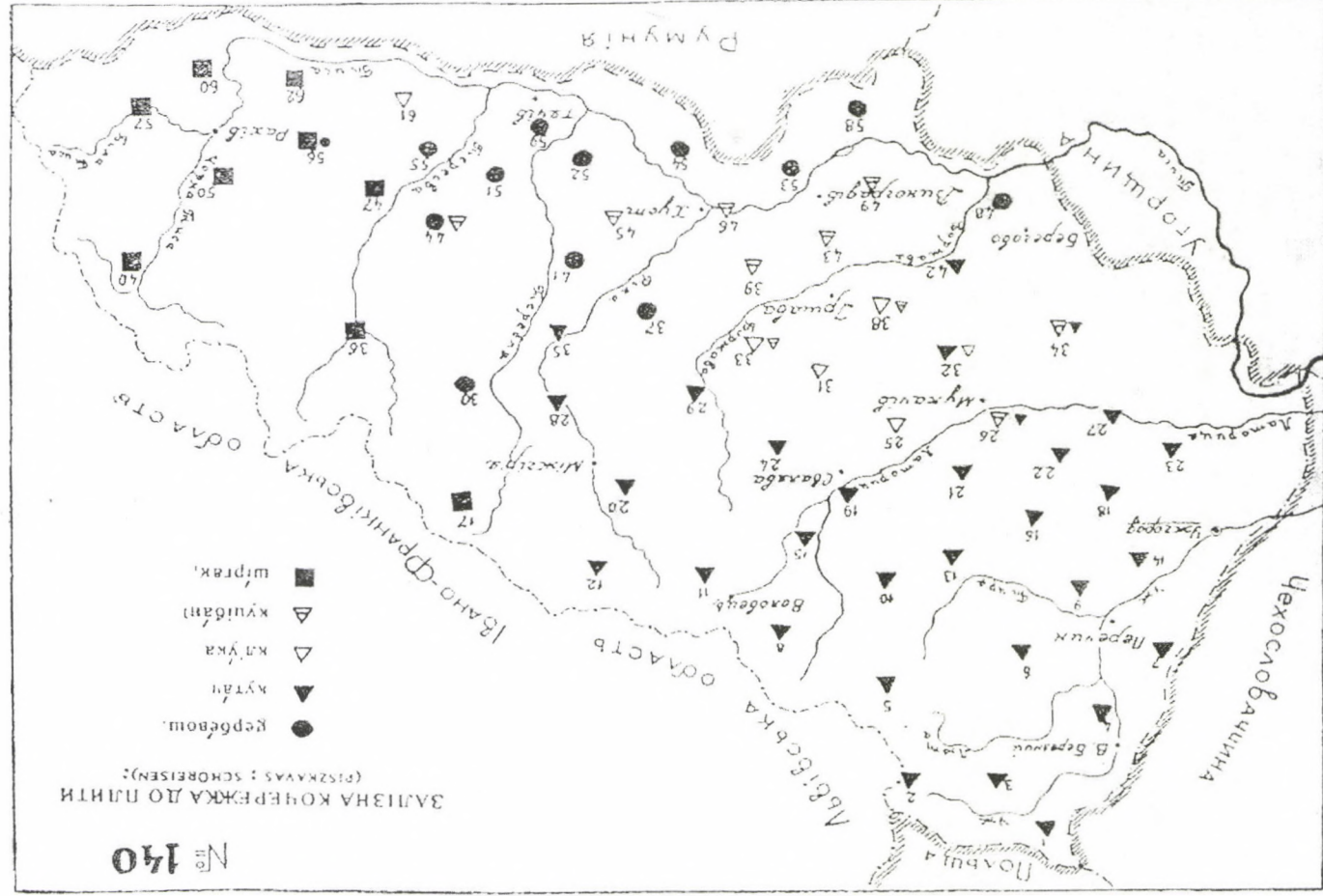
Гадаю, що було б доречно на Україні започаткувати видання наукового спеціального журналу під назвою “Наші говори”, або “Українські говори”, а можливо, й “Говіркознавство” з відповідною редакційною колегією.

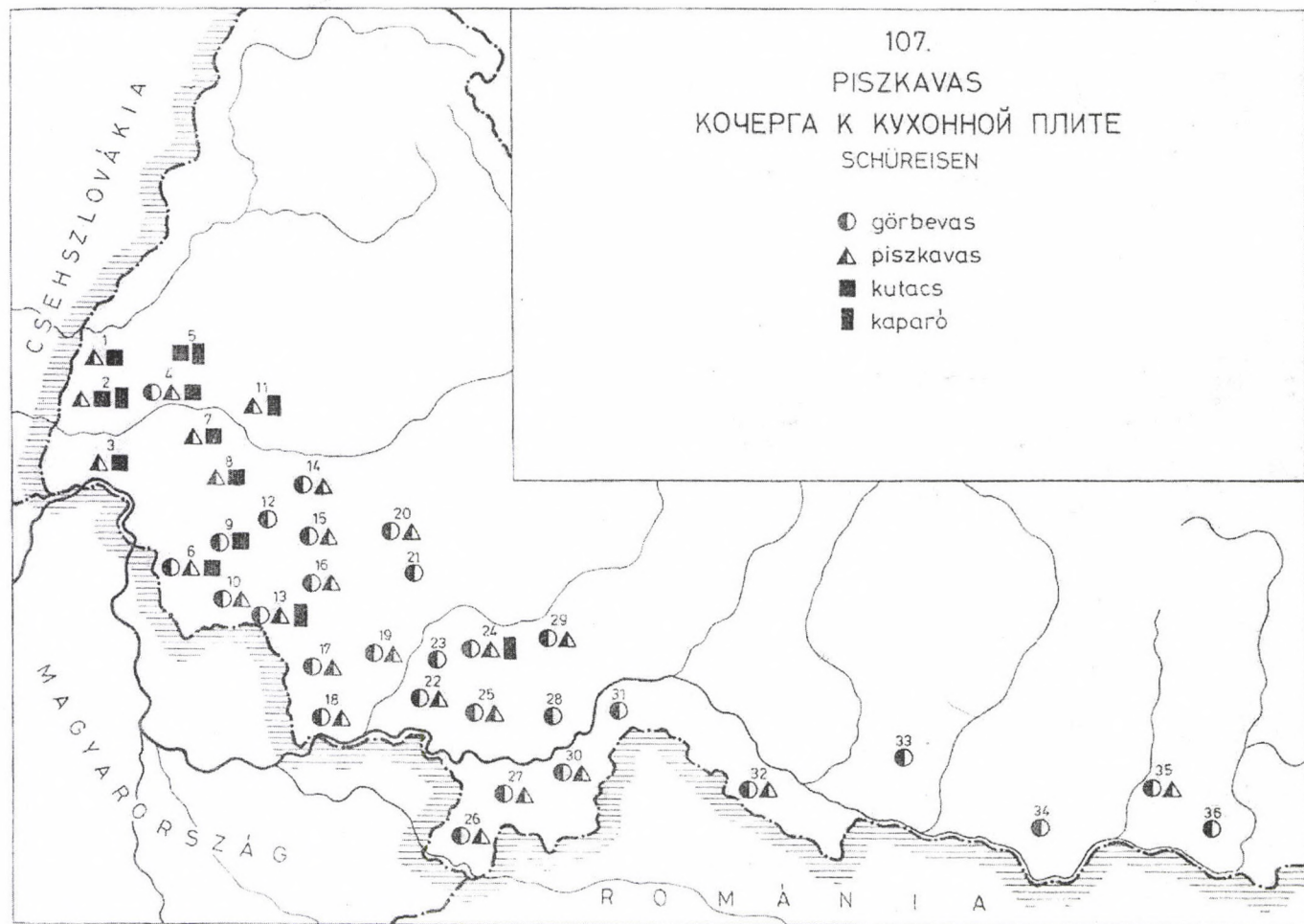
Одним словом, перед нами і особливо майбутніми молодими діалектологами ще дуже багато роботи попереду. Щоб цю роботу вони могли з честю виконати, нам, досвідченішим науковцям, потрібно все зробити, аби допомогти молоді оволодіти цією надзвичайно важливою наукою – діалектологією. Ми не можемо допустити, щоб у сучасному модерному мовознавстві вона загубилася, втратила свою вагу. Для цього необхідно розробити нову методику як викладання, так і дослідження діалектології як науки, збагативши її розмовними текстами з різних груп говорів і застосувавши переваги сучасної комп’ютерної техніки.

№ 140

ЗАЛІЗНА КОРЕПЕЖКА ДО ПЛІТН
(PISZKAWAS : SCHREISEN)

- гербеюш.
- ▼ кутай
- △ кат'ка
- △ кувідан
- шпрак.

ЛІТЕРАТУРА

- АУМ 1984 – Атлас української мови. – т. I – Київ, 1984.
АУМ 1988 – Атлас української мови. – т. II – Київ, 1988.
АУМ 2001 – Атлас української мови. – т. III/2 – Київ, 2001.
Бевзенко 1978. – Бевзенко С.П. Українська діалектологія (Методичні вказівки). – Одеса, 1978;
Бевзенко 1987. – Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Збірник вправ і завдань. – Вища школа. – Київ–Одеса, 1987.
Жилко 1958 – Жилко Ф.Т. Говори української мови: Наукова Думка. – Київ, 1958.
Kiss 2001 – Magyar dialektológia. (Угорська діалектологія). Szerk.: Kiss Jenő. –Budapest, 2001.
Lizanec – Horváth 1981 – Lizanec P.N. – Horváth Katalin. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól (Важливіші особливості угорських говорів Закарпаття) // Magyar Nyelvjárások. –Т. XXIV. – Debrecen, 1981.
Lizanec 1970 – Lizanec P.N. Magyar-ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyaga alapján) Uzshorod, 1970.
Лизанець 1976 – Лизанець П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. ч. III. -- Ужгород, 1976.
Лизанець 1976 – Лизанець П.Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгерско-украинские межъязыковые связи. -- Издательство АН Венгрии. -- Будапешт, 1976.
Lizanec 1992 – Lizanec P.N. A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. (Атлас венгерских говоров Закарпаття) I. kötet. -- Akadémiai Kiadó. -- Budapest, 1992.
Lizanec 1996 – Lizanec P.N. A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. (Атлас венгерских говоров Закарпаття) II. kötet. – "Patent" Nyomdaipari Vállalat. -- Ungvár, 1996.
Lizanec 2003 – Lizanec P.N. A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. (Атлас венгерских говоров Закарпаття) III. kötet. –Ungvár–Debrecen, 2003.
ОКДА 1989 – Общезакарпатский диалектологический атлас. Выпуск I (В соавторстве), Штиница. – Кишинев, 1989.
ОКДА 1991 – Общезакарпатский диалектологический атлас. Выпуск III (В соавторстве), Издательство Польской Академии Наук, Комитет Языкознания. Ress Publices Press.– Warsawa, 1991.
ОКДА 1993 – Общезакарпатский диалектологический атлас (Összkárpáti nyelvjárási atlasz). Выпуск IV (В соавторстве), Национальная Академия Наук Украины, – Львов. –1993.
ОКДА 1994 – Общезакарпатский диалектологический атлас. Выпуск II (В соавторстве), Институт славяноведения и балканистики Академии Наук России. – Москва, 1994.
ОКДА 1998 – Общезакарпатский диалектологический атлас. Выпуск V (В соавторстве), Словацкая Академия Наук. – Братислава, 1998.,
ОКДА 2001 – Общезакарпатский диалектологический атлас. Выпуск VI (В соавторстве), Magyar Tudományos Akadémia. – Budapest, 2001.

Lizanetz Petro Topical problems of modern dialectology Summary

In the present article the attention is paid to the fact that in last decades dialectology loses its significance. The author suggests a number of proposals to bring dialectology to life again, namely: to prepare a new course book on dialectology, to work out special courses and summarize University subjects, to initiate the establishing of All-Ukrainian journal "Ukrainian dialects" to make use of recent methods of colloquial language study, etc.

TÓTH PÉTER

(Ungvár)

A népi méhészkedés szakszókincsének vizsgálata Szürtén és Tégláson

A méhészkedés a magyarság ősi, nagy hagyományú foglalkozása. Szakszókincsének tanulmányozása értékes tapasztalatokkal jár a dialektológiai kutatások számára.

Szürte és Téglás két szomszédos, sík területen fekvő falu az Ungvári járásban, Ungvártól délre, Csaptól északkeletre, a főút vonal mentén.

A két falu lakosságának nagy része magyar nemzetiségű, de élnek itt orosz, ukrán és cigány nemzetiségű lakosok is nagyobb számban. Az emberek nagy része Ungváron dolgozik vagy őstermeléssel foglalkozik. Szürtét a történelmi okmányok először 1281-ben említik, míg Téglás csak a XIX. sz. közepén települt be. Téglás 1870-ig Szürte község tartozéka. A két falu mára gyakorlatilag egybeolvadt.

A méhészek többsége nyugdíjas korú őstermelő, a méhészkedés számukra kereset kiegészítő szerepet tölt be. Méhészkedéssel a mai napig sokan próbálkoznak, de az első kudarc után abbahagyják. Adatközlőim a kutatópontok azon gyakorlott méhészei, akik méhészkedéssel folyamatosan foglalkoznak. A méhekkel való foglalkozás időigényes, így csak otthon és a földeken dolgozó gazdáknak van rá idejük.

Az elmúlt száz évben a gazdasági társadalmi változások a népi méhészkedést is érintették a kutatópontokon. A méhészkedés szakszókincsének változására a következő tényezők voltak hatással:

a. **A kaptár megjelenése.** Vagyis a kaptáros méhészkedés formájának gyakorlata. ez a hatás a két faluban a XX. sz. első harmadában kezdődött, új kaptártípusok, segédeszközök megjelenésével máig tartó.

b. **A gyakorlati jellegű szakkönyvek nyelvének hatása.** Az első nyomtatásban, magyar nyelven megjelent méhészeti szakkönyv 1759-ben íródott, szerzője Gedde János. E könyv, s az ezt követő méhészeti munkák kutatópontokon való használatáról nincs tudomásom egészen a XX. sz. közepéig. A mai méhészek elsősorban Örös Pál Zoltán Méhek között c. könyvét s más egyéb gyakorlati jellegű könyveket használnak.

c. **A kétnyelvűség hatása.** Az orosz ill. az ukrán nyelvből átvett szavak nem feltétlenül orosz, ukrán eredetűek, többnyire csak ezen nyelvek közvetítésével kerültek a kutatópontra élő méhészkedés szakszókincsébe.

Általános vélekedés, hogy a kárpátaljai magyar szaknyelvek nagy számú orosz és ukrán eredetű elemet tartalmaznak. E tekintetben a kutatópontokon a szaknyelvek *különböző* képet, *különböző* mértékű idegen hatást mutatnak. Jól megfigyelhető az idegen nyelvi hatás mértéke a *különböző* szaknyelvekben, ha azokat Bachát László alapján a következő két csoporton belül vizsgáljuk:

1. A népi kismesterségek, a hagyományos foglalkozások nyelve kevésbé változó, idegen nyelvi elem itt nehezebben honosodik meg, mivel a munkavégzés és a munkaeszközök kevésbé változnak ezeken a területeken. Ide tartozik a méhészkedés szakszókincs is.

2. Az újabban megjelent foglalkozások nyelve változékonyabb, mivel a technológiai eszközök folyamatosan változnak. Így ezen szaknyelvek az idegen nyelvi hatásnak jobban vannak kitéve.

A szakszavak eredetének ismeretéből kultúrtörténeti, nyelvészeti következtetésekre juthatunk. A kutatópontokon a méhészettel kapcsolatos szakszavak a következőképpen rétegződnek*.

a. **Az uráli, finnugor, ugor korból örökölt, valamint a belső keletkezésű szavak.** Az ősi eredetű szavak a méhészkedés szakszavaiként a magyar nyelvterület nagy részére jellemző. Erre támpontot Hajdú Mihály Az orosházi méhészkedés szakszókincse c. könyve és a különböző gyakorlati szakkönyvek adnak. A kutatóponton való gyűjtésből ősi eredetűek a következő szavak: *anya, etet, fedél, fészek, here, hord, méh, méz, öl, rak, szárít, egér*; a *hársfa* szóösszetétel elő- és utótagja; a *hangyasav* előtagja; a *befog, befűt, cukrosvíz, elad, felfőz, kidob, kifagy, kifűstől, kikel, kiolvaszt, lerak* szóösszetételek utótagjai stb.

A magyar nyelv külön életében keletkezett szó a *kalap, virág, pete*. A hangutánzó-hangfestő eredetű szavak jellegzetes csoportot alkotnak. Ezek az ugor kori örökségre ill. a magyar nyelv külön életére vezethetők vissza. Ezek: *csenget, perget, repül, csíp, zúg, zümmög, zsong, forgat* szavunk és a *beleráz* szóösszetétel utótagja. A nyelvújítási szavak egy-két kivétellel (pl. *sav, keret*) nem érintik a szakszókincset.

b. **Bizonytalan, ismeretlen eredetű szavak.** A szakszókincs egy jelentős részének eredete bizonytalan vagy ismeretlen. Pl.: *atka, ébred, fecske, beteg, simít, ken, permet, szagoltat, száll, szárny, termel, tartósít*; a *műlép, mérges virág, idegen méh, hasmenés, fekvőkaptár* szóösszetételek, szó szerkezetek előtagjai; a *kijáró, ellop, eloszt, beteker* szavak utótagjai stb.

c. **Ótörök eredetű szavak.** Jellegzetes közöttük a *köpű*. Tudva, hogy a szavak eredetének gyakran kultúrtörténeti háttere van, valószínű, hogy a *köpű* készítésének módját, formáját őseink ótörök néptől vették át. Ótörök eredetű szó a szakszavak között továbbá a *bölcső, gyékény, gyűjt, szűr*; a *gyümölcsméz* szóösszetétel előtagja.

d. **Régi szláv eredetű szavak.** Itt a *kas* szót emelném ki, amely eredetének szintén kultúrtörténeti háttere lehet, továbbá a *raj* és a *potroh* szavakat. Ezek bizonyítják, hogy a méhészkedés terén őseink érintkeztek a helyi szláv népekkel. Régi szláv eredetű továbbá a *család, dolgoz, szaporít, pusztul, munkás, villa* szavak.

e. **Latin eredetű szavak.** Nagyobb számban nem jellemző a népi foglalkozásokra, inkább az újabban megjelent, gyárakhoz, technológiai eszközökhöz kötődő szakszókincsek jellemzője. A gyűjtésben latin eredetűek az *akác, k. mra, parazita* szavak; a *duplafalú* és a *szimplafalú* szóösszetételek előtagjai.

f. **Német eredetű szavak.** Kultúrtörténeti szempontból legfontosabb számunkra a *kaptár* szó. Német eredetűek a szakszavak közül továbbá a *láda, maszka, ráma, a párzik* töve, a *cukor, gesztenye* szavak.

g. **A kétnyelvűség következtében bekerült szavak.** Nem feltétlenül orosz vagy ukrán eredetű szavakról van szó, csak ezen nyelvekből kerültek a szakszókincsbe, ahol ezek is átvételek. Ilyen a *bróbaatka* és a *varoaatka* szóösszetételek előtagjai, továbbá egyes orvosságok nevei.

* Az eredet ismertetésénél képzett szó esetében (a nyelvújítási szavak kivételével) természetesen a szótöveket veszem alapul.

A szavak eredetbéli rétegződésén túl a szakszavak egy része a méhészkedés gyakorlatának formáihoz (a köpüs, a kasos és a kaptáros méhészkedéshez), és a méhészeti szakkönyvek nyelvészetéhez.

A köpüs és a kasos méhészkedés formájához köthető szavak. Szűrtén és Tégláson a múlt század elejéig kizárólag a köpüs és a kasos méhészkedés gyakorlata élt. Ekkortól a kaptáros méhészkedéssel párhuzamosan volt gyakorlott, a kaptár azonban – mivel gazdaságosabb volt – lassan kiszorította a köpüket és a kasokat. Így a szakszókincsnek a köpüs és a kasos méhészkedéshez kötődő rétege eltűnőben van. A kutatópontokon legtovább a szürtei Mészáros János használt köpüket, egészen az 1970-es évekig. Özvegye – adatközlőm – segített az emlékek felelevenítésében. Kizárólag ezekhez a formákhoz kötődnek a *köpü, kas, betakar, kifüstöl, gyékény, sás, kén, összehúzódnak* szavaink.

A kaptáros méhészkedés formájához köthető szavak, szó szerkezetek. Ez a réteg a méhész egyes segédeszközeinek, a kaptárral kapcsolatos munkálatok, a kaptár részeinek megnevezéseire vonatkozik. Ide tartoznak a gyűjtés következő szakszavai: *duplafalú- és szimplafalú kaptár, fedelező villa, fekvődeszka, fekvőkaptár, alsó kijáró, felső kijáró, kaptárvas, keret, keretes etető, kiéget, leszűkít, oldaldeszka, ráma, tálcás etető* szavak.

A méhészeti szakkönyvek nyelvezetéhez köthető szavak. Azoknál a méhészeknél figyelhetők meg, akik szakkönyveket olvasnak, használnak fel. Annak megállapítására, hogy ehhez a réteghez tartozik-e a szakszó, a méhészek nyelvezetének összehasonlítása, a szakkönyvek és a helyi nyelvhasználati ismerete szolgál. Ilyen szó az *atka* és a *költésrothadás*.

A szakszavaknak a köznyelvi szókészlethez való viszonyához való csoportosítása:

1. Szakszóként használt köznyelvi szavak: *akácos, anya, bejárat, betakar, csenget, dolgoz, elad, ellop, felfőz, forgat, gyűjt, gyékény, gesztenye, hangyasav, hozam, hőkezelés, kesztyű, kidob, kikel, rálocsol, szirup, viasz, virág* stb.

2. Szakmai jelentésárral bíró köznyelvi szavak, szó szerkezetek: *anyabölcső, anyatej, befog, dolgozó méh, fedél, gyűjtés, kiépít, kifagy, keret, ráma* stb.

3. Köznyelvben nem használt szakszavak, szó szerkezetek: *anyásítás, érett, méz, költésrothadás, fedelező villa, fedett fiasítás, fekvőkaptár, kaptárvas, keretes etető, pergető, léputca, méhpempő, méz kamra, mülép, műraj, műrajzás, rajfogó, szimplafalú kaptár* stb.

A szürtei és téglási méhészkedés szakszókincse nagyobb idegen nyelvi hatást nem mutat.

IRODALOM

- Bachát László. Szaknyelvek és csoportnyelvek a századfordulón // Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. Szerk.: V. Raisz Rózsa. – Budapest: kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1996. –103–108.o.
Hajdú Mihály. Az orosházi méhészkedés szakszókincse. – Budapest: kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem // Nyelvtudományi Dolgozatok 7, 1972.
Kiss Jenő. A magyar nyelv változatainak kialakulása és a mai állapota // Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. Szerk.: V. Raisz Rózsa. – Budapest: kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1996. –88–93.o.
Kováts Ferenc. Köznyelv, szaknyelv // MNY. LXXIX (1983). –21–28.o.

Товт Петер

Бджолярська лексика у сс. Сюрте та Тийглаш Резюме

У роботі розглядаю слова, які використовують у своїй мові бджолярі у двох селах Ужгородського району: Сюрте і Тийглаші. Відзначаємо, що на формування лексики бджолярства мали вплив економічні та культурні чинники, а також вплив української та російської мов.

УСКОЇ ВАЛЕРІЯ (Ужгород)

З історії дослідження назв рослин в угорських говорах

Ботанічна лексика протягом останнього часу є об'єктом дослідження багатьох мовознавців. Назви рослин становлять своєрідну тематичну групу лексики, яка, на жаль, ще мало досліджена. В центрі уваги є історико-етимологічний аспект проблеми, проте менш дослідженими залишаються питання семантики і словотвору ботанічної лексики, особливо народних назв рослин.

Одним із перших дослідників назв рослин були М. Товт (Tóth Mike) і Л. Фіаловські (Fialovszki Lajos). М. Товт у 1879 році опублікував в журналі „Magyar Nyelvőr” статтю під заголовком „Régi magyar növénynevek” (Старі угорські назви рослин), в якій пише про те, що багато вчителів не вміють використовувати в народній медицині назви рослин і тому цією працею він спробував привернути увагу інтелігенції до назв рослин і дати допомогу у їх використанні [1, 315-319]. Л. Фіаловські в статті „A nérbotanika roézise” (Поезія народної ботаніки) визначає, що незнання назв рослин є повсякденною проблемою вчителів, які повинні спілкуватися з населенням, яке добре знає весь його оточуючий рослинний світ, і вміло використовує їх позитивні і негативні якості [2, 413-420]. Л. Фіаловські впевнений, що народні назви рослин потрібно збирати, вивчати і доводити до відома всіх людей, тому, що ці назви показують життя, спосіб мислення народу. Він збирає такі назви рослин, які мали певне відношення до релігії. Наприклад, він виділяє такі категорії:

1. Бог,
2. Ісус Христос,
3. Рай і ангели,
4. Старий і Новий Завіт.

Ця праця дуже важлива, бо в новому світлі показала назви рослин.

До числа праць, присвячених дослідженню угорської ботанічної номенклатури, слід віднести статтю Іштвана Ійчі (Écsy Ö. István): „Népi növénynevek Csurgó környékéről” (Народні назви рослин в околиці Чургов) [3, 76-77]. Автор пише про місцевість Чургов, де можна знайти специфічні, інтересні та незвичайні народні назви рослин. Наприклад:

- Lemna minor – „hulencse”
Hiacynthus orientalis – „kucsvirág”
Narcissus pseudonarcissus – „pipavirág”

Особливість праці І. Ійчі полягає в тому, що він не тільки зібрав народні назви рослин околиці Чургов, але й співставив їх з народними назвами рослин навколишніх сіл.

Народні назви рослин закарпатських говорів фіксуються у довоєнних працях Г. Гордієнка і М. Велигорського. М. Велигорський у 1930 році написав статтю „Ста-

тистичний перегляд культурних і ужиткових рослин Підкарпатської Русі” [4, 121-123]. У статті подаються спочатку статистичні дані про Підкарпатську Русь, а потім перераховує городні рослини тодішнього часу.

У 1933 році Г. Гордієнко опублікував статтю „Назви рослин у Вишнім Студенім” [5, 48-51]. Ця робота містить досить значний список назв рослин села Верхнього Студеного міжгірського району. Наприклад:

Vinca minor L. – Бервінок

Agrostemna Githago L. – Кукіль

Phragmites communis Trin – Шаш

Г. Гордієнко теж не займається мовним аналізом назв рослин, а тільки подає їх латинській відповідники. Хоча було б дуже добре, якщо б коротко розповісти про вихористання цих рослин населенням В. Студеного.

У 1943 році А. Т. Сабов (Szabó T. Attila) виступив зі статтею „A magyar növény- és gyógyszervek a XVI. századból” (Угорські назви рослин і ліків у 16 столітті) [6, 331-333].

У статті дається опис лікувальних рослин, які були широко відомі уже в XVI столітті. Особливість цієї роботи полягає у тому, що тут не тільки зібрані ці старовинні народні назви рослин, але й вивчена етимологія цих слів.

За редакцією Б. В. Заверухи у 1974 році вийшла книга „Квіти дванадцяти місяців” [7, 143]. У роботі йдеться мова про те, що на Україні нараховується більше чотирьох тисяч видів суденних рослин, тобто папоротеподібних, голонасінних та квіткових. Усього ж на Україні нараховується понад 25000 видів рослин. У даній роботі фіксуються такі розділи:

а) квіти ранньої весни,

б) квіти осені,

в) квіти літа та інші.

Ця праця цікава тим, що при звертає увагу на використання цих рослин населенням на кожен місяць року, проте повного мовного аналізу вона не подає, а у поетичній формі описує ці квіти і вказує на їх естетичне використання.

А. М. Шамота у праці „Назви рослин в українській мові” вказує, що назви рослин становлять своєрідну тематичну групу лексики [8, 161]. Ця група лексики ще мало досліджена. Об’єктом дослідження в цій роботі є сучасна українська ботанічна номенклатура в цілому – літературні й народні назви рослин, культурних чи дикоростучих, переважно тих, що зустрічаються у природному стані на території УРСР [9, 5]. У кінці праці він робить висновки, що назви рослин в українській мові поділяються на похідні з прозорою етимологією і такі, що потребують спеціального етимологічного дослідження.

У 1992 році вийшла робота П. Н. Лизанця під назвою „A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza” (Атлас угорських говорів Закарпаття) [10, I. k. –884 old.; II. k. –952 old.].

Ця праця є великим внеском в українське і угорське мовознавство, бо досліджує лексику та семантику угорських говорів. У вступі розглядається структура атласа, основні принципи збору матеріалу, картографування лексичного та семантичного матеріалу, подається фонетична транскрипція тощо. Ця робота вийшла в трьох томах (1992–2003) і включає тільки лексичні, семантичні, карти ізоглос та синтетичні. Новаторство цього атласа в тому, що це перший регіональний діалектологічний атлас на території України в якому досліджується лексика та семантика угорських говорів За-

карпаття. У цьому атласі вперше подано 48 лінгвістичних карт (868–915), на яких картографовані назви рослин.

О. Ф. Мигoliniнець опублікувала в 1996 році автореферат „Ботанічна лексика українських говорів Закарпатської області”, в якому відзначає, що говірки Закарпаття належать до говірок давньої формації, у них збереглися й архаїчні риси, що втратилися в українських говорах регіонів України, і нові риси, які зумовлені новими історичними, культурними та іншими передумовами [11, 24].

Мигoliniнець О. Ф. приходить до висновку, що „детальне вивчення лексики флори в українських закарпатських говорах має важливе значення для мовознавчої науки, для дослідження матеріальної і духовної культури українського населення Закарпаття, його зв'язків з іншими українськими землями та іншими народами” [12, 22].

І. В. Сабадош опублікував в 1996 році монографію „Формування української ботанічної номенклатури”. [13, 192]. Він пише, що лексика, пов'язана з назвами рослин у слов'янських мовах дуже багата, давня і цінна для історії мови й культури.

Головними завданнями цієї монографії є дослідження історії назв рослин, однієї з найбільших і найцікавіших груп української лексики.

І. Сабадош стверджує, що об'єктом вивчення історії будь-якої макросемантичної групи є процес її виникнення, становлення і розвитку. У монографії автор приходить до висновків, що сучасна номенклатура рослин належить до групи спеціальної лексики, значна частина яких базується на загально-народних українських назвах.

„В усі періоди свого розвитку ботанічна номенклатура української мови – відзначає автор – активно поповнювалася дволексемними номенами (словосполученнями). Це явище, відоме з праслов'янського періоду, характерне для всіх слов'янських (багатьох неслов'янських) мов” [14, 159].

О. Тимко опублікувала в 1998 році монографію „Ботанічна і зоологічна номенклатура Бачванських руснаків” [15, 169]. Вона відзначає, що назви рослин і тварин містять багату інформацію про життя народу, про його історію, про історію мови, матеріальної та духовної культури. Об'єктом дослідження, як відзначає автор, є живі народні назви, передусім назви автохтонних рослин і тварин, уживані в наш час руснаками Бачки. Автор пише: “Основним методом дослідження є етимологічний аналіз лексики з такими його компонентами, як порівняльно-історичний, зіставний, словотворчий, ареальний та статистичний” [16, 7-8].

Дуже добре, що в праці О. Тимко ми знаходимо і цілий ряд угорських назв рослин, які поширені і на території досліджуваних нами говірок, а це свідчить про те, що на території Карпато-Бачванського регіону можна знайти декілька спеціальних назв, так званих карпатизмів, які свідчать про давні часи контактування населення різних національних груп.

Є цілий ряд й інших статей, присвячених цій темі, проте й названі нами вище праці є переконливими і свідчать про те, що рослинний світ у житті кожної людини відіграє величезну роль, тому дослідження назв рослин є, на нашу думку, дуже важливим і потрібним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tóth Mike. Régi magyar növénynevek // Magyar Nyelvőr, 8. k. – Budapest, 1879. – 315–319 old.
2. Fialovszki Lajos. A népbotanika poézise // Magyar Nyelvőr, VIII.k. – Budapest, 1879. – 413–420 old., 436–440 old., 492–497 old., 533–540 old.
3. Écsy Ö. István. Népi növénynevek Csurgó környékéről // Magyar Nyelv, XXVII. évf. – Budapest, 1931. – 76–77 old.

4. М. Велигорський. Статистичний перегляд культурних і ужиткових рослин Підкарпатської Русі // Підкарпатська Русь. – Ужгород, 1930. – 121–123 с.
5. Г. Гордієнко. Назви рослин у Вишнім Студеним // Підкарпатська Русь. – Ужгород, Річник X, 1933. – 48–51 с.
6. Szabó T. Attila. Magyar növény- és gyógyszervek a XVI. századból // Magyar Nyelv, 4–5 szám, 1943. – 331–333 old., 391–397 old.
7. Б. В. Заверуха. Квіти дванадцяти місяців. – Київ: Урожай, 1974. – 143 с.
8. А. М. Шамота. Назви рослин в українській мові. – Київ: Наукова думка, 1985. – 161 с.
9. див. А. М. Шамота, 5 с.
10. Lizanec P. N. A kárpátjai magyar nyelvjárások atlasza. I. k. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992. – 884 old.; II. k. – Ungvár: „Patent” Nyomdaipari Vállalat, 1996. – 952 old.; III. k. – Ungvár–Debrecen: Etnica Kiadó, 2003. – 825. old.
11. О. Ф. Миголинець. Ботанічна лексика українських говорів Закарпатської області (автореферат). – Ужгород: тов. „Колір принт”, 1996. – 24 с.
12. див. О. Ф. Миголинець. – 22 с.
13. І. В. Сабадош. Формування української ботанічної номенклатури. – Ужгород: Патент, 1996. – 192 с.
14. див. І. В. Сабадош. – 159 с.
15. О. Тимко. Ботанічна і зоологічна номенклатура Бачванських руснаків. – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 1998. – 169 с.
16. див. О. Тимко. – 7–8 с.

Uskay Valeria
Aus der Geschichte der Forschung der Namen der
Pflanzen in ungarischen Dialekten
Zusammenfassung

In der Einleitung der vorliegenden Arbeit handelt es sich darum, dass in der letzten Zeit die meisten Linguisten als Thema ihrer wissenschaftlichen Forschung die Pflanzenwelt wählen. Im Vordergrund unter der veröffentlichten Arbeiten stehen vorwiegend historische und ethnologische Fragen, und die semantischen Fragen bzw. die Wortbildung betreffende Fragen werden in Hintergrund verschoben.

Der Verfasser zeigt die wichtigsten linguistischen Arbeiten betreffend Pflanzenbenennungen.

Im letzten Abschnitt stellt der Autor fest, dass es ausser dem oben erwähnten Artikel eine Anzahl von solchen gibt, die sich mit der Frage betreffend *Volkspflanzenkunde* beschäftigen. Diese Beiträge bestätigen auch, welche grosse Rolle im Leben der Menschen die Pflanzen spielen. Gerade deswegen ist deren Erforschung sehr nützlich und wichtig.

ФАБІАН МИРОСЛАВА
(Ужгород)

**Структура етикетного поля в сучасній
угорській мові**

Дослідження виконано в руслі і за підтримки програми Domus Hungarica Scientiarum et Artium.

Мова як система, що має ієрархічну структуру, зберігає свою цілісність, незважаючи на диференційні тенденції всередині та ззовні – соціального середовища функціонування. У результаті мовні зміни, на думку В.Лабова, відбуваються як під дією “тиску знизу, тобто самої системи, так і під впливом тиску зверху – певних соціальних факторів” [Labov 1975, 123], яким відводиться вирішальна роль. Поділяємо цю точку зору, водночас не погоджуючись із твердженням А.Мартіне про те, що структурні фактори, пов’язані з внутрішньою економією мовної системи, є цілком достатніми для пояснення мовних змін і що лінгвісту допустимо виключити з розгляду вплив соціальних факторів на мовні процеси [Martinet 1964, 524].

Аналіз етикетної лексики дає всі підстави стверджувати, що сучасна угорська мова виступає одночасно фактором соціальним, передбачаючи комунікацію, а також гносеологічним, психічним, семіологічним, який має логіко-понятійний та прагматичний аспекти. Як і інші, досліджувана угорська мова фіксує не тільки раціональне – думки, ідеї, але й емоції, почуття – сферу емоційної діяльності людини. Їх прояв постає однією з форм відображення дійсності і складає невід’ємну частину людського буття. Різномасштабний характер взаємозв’язків людини та реальної дійсності, емоцій з мисленням, інтелектуальною діяльністю свідомості – все це знаходить своє відображення в угорській мовній системі. Етикетна семантика сучасної угорської мови являє собою систему, що складається з певної кількості взаємопов’язаних та ієрархічно розташованих елементів, які характеризуються універсальними й специфічними рисами.

Ієрархічні класифікації лексики, до яких відноситься й етикетне поле, виступають найпоширенішою формою представлення структури словникового складу сучасної угорської мови. Ієрархічна структура етикетного поля – це реляційна структура, що складається з двох компонентів:

- а)* кінцевого числа класів, кожний з яких включає декілька членів;
- б)* типу зв’язку між ними.

Досліджувана ієрархічна структура відзначається різним наповненням груп. При цьому класифікація етикетної лексики включає як саму структуру, так і слова, що виступають членами груп, характеризуючись відношеннями включення (повного, часткового), перетину та протиставлення (прямого, непрямого).

Суцільний аналіз тлумачного словника угорської мови показав, що етикетна лексика охоплює значну частину його складу і об’єднує на основі різноманітних зв’язків декілька лексико-семантичних полів, а елементи поля – етикетні слова – утворюю-

ють ніби єдину систему або деяке число взаємопов'язаних підсистем. Свідченням цього служать лексичний і семний склад етикетного поля сучасної угорської мови, представлений 268 лексичними одиницями, яким відповідають 639 значень.

Найбільш багатозначними виступають слова *ember, emberség, respektus, reverencia, tisztesség, becsület, buzgalom, dicsőség, hit, hitel, tekintet, tekintély, tisztelet, megbecsülés, becsülés, becs, méltánylás* та інші. Іменники *dics, érzék, érték, isten, istenség, vallás, tisztaság, becsületsértés, koszorú, fogadás, emlék, kincs, vélemény, kultusz, fétis, fetisizmus, gyalázat, rang, templom, oltár, ünnep, ceremónia, üdv, bók, bókolás, érdem, kitüntetés, babér, becsstelenség* та інші характеризуються середнім ступенем полісемії. Серед моносемічних виділяються слова *tisztelő, hódoló, tudó, hazafi, becselő, egyházfi, huncut, fő-fő, disz doktor, diszelnök, diszpolgár, disztag, diszebed, diszpáholy, diszülés, diszlövés, búcsúvacsora, főhajítás, becslés, tisztelettudás, tiszteletadás, köztisztelet, közbecsülés, önbecsülés* і т.п.

Етикетне поле сучасної угорської мови утворюється лексичними одиницями, значення яких містять об'єднувальні та розрізнявальні диференційні ознаки. У процесі дослідження етикетної лексики враховувалася взаємодія цих ознак, а також фон, на якому етикетні слова співвідносяться між собою всередині одного ярусу мови і за його межами. Внаслідок цього в кожній досліджуваній мовній одиниці виділяються внутрішньоюрусні та міжюрусні ознаки. Для стратифікації одиниць взагалі, а етикетних слів зокрема, необхідні принаймні чотири зовнішні ознаки: *а)* семантична одиничність, що полягає в здатності мовного об'єкта бути індивідуальним носієм змісту; *б)* комунікативна (виступати в якості самостійного повідомлення); *в)* морфологічна (цільнооформленість та належність мовного об'єкта лише до однієї граматичної парадигми) і *г)* синтаксична одиничність (здатність функціонувати в якості тільки одного члена речення).

Досліджувані етикетні слова поєднують у собі ці ознаки, на фоні яких вони можуть цілком мотивовано вживатися при характеристиках реалій, що безпосередньо не стосуються етикету, хоча опосередковано й конкретизують його особливості та специфіку, пов'язану зі звичаями та обрядами угорського народу.

Етикет в угорській мові виражається в першу чергу системою знаків, зміст яких "визначається та освячується традицією колективу" [Пан 1985, 552]. Колектив відіграє вирішальну роль у становленні особистості, формує загальноприйняті норми поведінки і спілкування, закріплює для них строго задані вербальні та невербальні засоби передачі їх органічного поєднання.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків. Етикетна лексика в угорській мові надзвичайно різноманітна як структурно, так і семантично, тому вирішальною постає проблема визначення шляхів опису й аналізу етикетних слів, яка б дозволила не тільки поділити їх на класи, але й вибрати методи і засоби їх ефективного розпізнавання.

Етикетне слово, входячи до словникового складу сучасної угорської мови, відображає широкую різноманітність існуючих предметів, властивостей, характеристик і т.п. реальної дійсності, зв'язків та відношень між ними, об'єктивно освоєних людським суспільством незалежно від нашої свідомості. При цьому етикетне слово виступає складником лексичної системи досліджуваної мови взагалі та лексико-семантичного поля близьких за значеннями слів зокрема. І в одному, і в другому випадку етикетне слово характеризується численними різноманітними взаємозв'язками з іншими словами. Залежність значень етикетних слів одне від одного, їх місця у групі, без-

посередньої семантичної близькості, часткового або майже повного збігу значень, можливості взаємозаміни та взаємодоповнення за певних умов – усе це дає підставу тлумачити виділені в роботі лексико-семантичні групи (ЛСГ) етикетної лексики як власне мовні одиниці, продукт історичного розвитку досліджуваної мовної системи.

Слова на позначення етикету в межах ЛСГ передають свої специфічні значення і одночасно виявляються пов'язаними між собою відношеннями синонімії, антонімії, різного роду уточненнями, диференціації, узагальнення і т.п., що мають на них неабиякий вплив. Зміни цих відношень внаслідок різноманітних причин спричиняють розширення, звуження, видозміну лексичного значення етикетних слів, збільшення або зменшення кількості елементів, їх розпад, заміну одних слів іншими в ЛСГ.

Весь словниковий склад сучасної угорської мови являє собою обширне і складне поєднання слів взагалі, а етикетних зокрема, та ЛСГ, що історично склалися на основі семантичних відношень. Від слова до слова, однієї ЛСГ до другої простягаються багатопланові змістові зв'язки, які встановлюються між ЛСГ етикетної лексики за допомогою своєрідного паралелізму або стику всього кола значень однієї групи із колом значень інших груп.

У структурі семантичної системи виділяємо ядро та периферію. У результаті постійної взаємодії з елементами ЛСГ етикетне слово як її складова частина поступово формує свій семантичний образ, а також свою семантичну значущість, яка забезпечує йому право на активне функціонування в системі та можливість впливу на інші слова, породжує тенденцію до групування навколо себе членів системи. Останні, підкоряючись семантичній “волі” етикетного слова та вступаючи з ним у системні відношення, продовжують розкривати одночасно і свої індивідуальні семантичні особливості, стаючи потенційно здатними до семантичного впливу на співвіднесені з ними слова – компоненти тієї самої ЛСГ. Так сила семантичного впливу поширюється й на інші ЛСГ оточуючого семантичного простору, який зміщується в окремих точках, утворюючи мікро- та макроугруповання. Перші складаються з елементів, безпосередньо взаємодіючих з етикетною лексикою, а другі позначають ті мовні та мовленнєві явища, що поєднані з етикетною лексикою віддаленими й ширшими значеннями або ж опосередковано.

Аналіз мікроугруповань проводимо на фоні етикетної системи, а макроугруповань – на фоні периферії комплексу, що представляє систему навколишнього середовища і перетинів з іншими комплексами того ж роду. Ці угруповання по відношенню до досліджуваного фрагмента мовної системи розглядаються в роботі як своєрідні підсистеми, що характеризуються чітко визначеним оточенням, на основі чого утворюється складна мережа переплетень полів системи та середовища в мові й мовленні, яка характеризує фрагмент відповідної культури.

Дослідження етикетних слів сучасної угорської мови тісно пов'язане з проблемою національної свідомості, різного роду національними факторами: культурою, звичаями, традиціями і т.п., оскільки наявність етикетної лексики в мові значною мірою визначається рівнем розвитку нормативності як соціальної категорії, що в свою чергу виступає елементом національної культури.

ЛИТЕРАТУРА

- Папп Ф. Паралингвистические факты. Этикет и язык // Новое в зарубежной лингвистике.- 1985.- Вып. 15.- С. 546-553.
Labov W. Sociolinguistic patterns.- Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1975.- 344 p.
Martinet A. Structural variation in language // Proc. International Congress of Ling. IX.- The Hague.- 1964.- P. 521-529.

Fabian Miroslava **Etiquette field structure in modern Hungarian** **Summary**

The present article touches upon complex and full-length characteristics of the Hungarian etiquette field structure. Both polysemantic and monosemantic words are studied as to their semantics, common and distinctive features, interrelations with other words in the vocabulary of Hungarian.

ЦАПУЛИЧ ЛЕСЯ
(Ужгород)

**Вплив угорського мовного ідіому на розвиток
семантичних структур іменників**
(на матеріалі лексики німецької говірки)

Явище інтерференції як наслідок міжкультурних та міжмовних контактів спостерігається на територіях, де проживає багатомовне населення. Лексикологічні дослідження, що стосуються мовних острівків, які жили протягом тривалого часу відірвано від материкового ареалу в іншомовному гетерогенному оточенні, мають вагомe значення. Вивчення кількісної та якісної характеристик семантичних структур та лексику в цілому острівних говірок у мультіетнічному просторі Закарпаття становить значний інтерес для діалектологів та лінгвістів. Південно-богемську німецьку говірку (надалі п-б.н.г.) Р. Кубічек відносить до середньо- або дунайсько-баварської говірки, Г. Нібаум – до нижньобаварської [7; 8]. Говірка перебуває протягом 2-х століть в перманентному контакті з українською (надалі укр.м.), угорською (уг.м.), чеською (чес.м.), російською мовами та українським (укр.г.) говором, що зумовило численні відхилення в семантичних структурах п-б.н. говіркових слів від структури лексичних одиниць вихідного баварського діалекту та німецької літературної мови.

У різні періоди своєї історії, які пов'язані з богемськими німцями, Закарпаття входило до різних суспільно-державних утворень: до 1867 р. – до складу Угорщини, 1867-1918 рр. – Австро-Угорської монархії, 1919-1939 рр. – Чехословацької республіки, 1939-1944 рр. – Угорщини, 1945-1990 рр. – до СРСР, з 1990 р. – до України. Такі історичні умови та етнокультурні, соціально-економічні, мовні контакти з місцевим українським і угорським населенням протягом 238 р. сприяли розвитку бі- та мультілінгвізму у носіїв п-б.н.г. Хоча мовний острівець південно-богемських німців між містами Мукачевом та Свалявою знаходиться в українському говірковому середовищі, ми вважаємо за доцільне розглядати результати контактування досліджуваної говірки з угорською мовою, яка була до 1919 р. та 1939-1944 рр. була адміністративною мовою і обов'язково вивчалася в освітніх закладах, впливала на п-б. н. г. безпосередньо через побутове спілкування (на ринках у м. Мукачеві, Сваляві, магазинах, на робочому місці, внаслідок переїзду носіїв говірки з сіл у місто) та опосередковано через місцеву українську говірку. Часто неможливо точно встановити мову-джерело чи посередник, оскільки дані про час появи запозичених значень у п-б.н.г., як і в укр.г., не фіксувалися.

У повоєнні роки і до сьогодні в основному залишається старше покоління богемських німців в українсько-німецьких селах залишається носіями двох (нім., укр.), трьох (нім., укр., уг.) у рідкісних випадках п'ятьох мовних ідіомів (нім., укр., уг., чес.). Середнє покоління – дво- (нім., укр.), трьох- (нім., укр., рос.), чотирьомовним

(нім., укр., уг., рос.). Основну ціль даної публікації вбачаємо у встановленні причин зростання полісемії слів п-б.н.г. та виявленні відхилень від вихідного баварського діалекту та німецької літературної мови під впливом угорської мови. У статті вирішуються такі завдання: 1. Виявити запозичені з уг.м. значення полісемантичних слів тематичних груп „зоологічна лексика”, „назви частин тіла” та „побутова лексика” п-б.н.г. 2. Пояснити причину розвитку полісемії говіркових слів через призму мовних контактів з іншими мовами ідіомами. 3. Виявити фразеологічні кальки у говірці-реципієнті, які з'явилися у п-б.н.г. під впливом уг.м.-джерела безпосередньо або опосередковано через укр.г.

Семантичному запозиченню в сучасній лінгвістиці, в чому ми повністю згодні з С. Семчинським, „ще приділено занадто мало уваги” [2, 201]. Одним з проявів семантичного запозичення є запозичене значення, тобто значення, яке приймає слово під впливом іншомовного слова, внаслідок чого відбувається зміна первинного значення, зокрема його генералізація. При семантичному запозиченні мови А та Б кожна має свою лексичну одиницю, які є частково еквівалентними за значенням. На думку А. Дебруннера, якою вони (лексичні одиниці) за своєю структурою мають неповне співвідношення, навіть якщо брати до уваги тільки предметно визначаючу частину значення. Коли мови вступають у контакт, то може статися, що ці неповні співвідношення поповняться [7, 141]. Це підтверджує думку С. Семчинського, що запозичення значення – це встановлення своєрідної міжмовної синонімії: слово однієї мови набуває такої ж лексико-семантичної структури, як і слово іншої мови, з яким у нього є частковий збіг у значенні.

Ю. Жлуктенко підкреслює, що „ в цілому взаємодія мов на фразеологічному рівні все ще мало досліджена, в той час коли навіть поверхневі явища свідчать про інтенсивні процеси, які тут відбуваються” [1, 151]. У класифікації В. Бетца фразеологічна калька посідає особливе місце, скільки іншомовна модель вже не є похідним словом, композитом, синтагмою, а виходить за межі слова і „належить до одиниць вищого порядку” [9, 27]. Фразеологічні кальки, які виникли в результаті міжмовних контактів, становлять значний пласт у мові-реципієнті. За обставини, що німецька мова (діалект чи говірка) має статус мовного острівка серед гомогенного / гетерогенного лінгвального оточення, простежується серед сучасних німецьких діалектологів зростання інтересу до інтерференції на фразеологічному рівні.

Поява запозичених значень та фразеологічних кальок у п-б.н.г. внаслідок контактування з уг.м. веде до зміни смислової структури лексичної одиниці: генералізації, спеціалізації, семантичного зміщення та виникнення фразеологічних значень. Це все призводить до розвитку полісемії слова. У зв'язку з великою кількістю говіркових лексичних одиниць об'єктом лінгвістичного аналізу стали 3 тематичні групи – „назви тварин”, „назви частин тіла” та „побутова лексика”. Розглянемо конкретні випадки.

[*'le:fəl m; 'le:fəl*] Löffel, [*'bʒka*] ложка. У п-б.н.г. використовують німецьку назву денотата, яка походить від ahd. leffil (9 ст.), mhd. leffel, nhd. Löffel у знач. ‘пристрій для облизування, сьорбання’ [3, 453]. Медіоструктура цієї лексичної одиниці містить такі семи: S₁ – предмет столового набору; S₂ – ківш екскаватора; S₃ – медичний інструмент; S₄ – кельня. Семема S₄ – похідне денотативне значення, яке утворилося внаслідок метафоричного перенесення. Спільними семемами у семемах S₁ та S₄ стали ‘форма’, ‘матеріал виготовлення’ і ‘функція’: [*'le:fəl*] – ‘кельня муляра’ – tc = ‘форма’, ‘функція’, ‘матеріал виготовлення’. Очевидно, що дане значення є семантичним запозиченням з уг.м., оскільки в уг.м. kanál (ложка) має це значення і запози-

чення відбулося внаслідок перманентного мовного контактування п-б.н.г. з уг.м. Не виключено також, що запозичення могло відбутися з чес.м. *zednicka lžice* (кельня), але контакти п-б.н.г. та чес.м. були не такі тривалі, як з уг.м. З лексемою [*le:fəl*] пов'язаний вираз [*e:r 'me:ça ti: in 'le:fəl 'vouzə tə'triŋə*] (er will dich in einem Löffel Wasser ertrinken, він хоче тебе втопити в ложці води), який виражає загрозу розправитися з ким-небудь і за якусь дрібницю із ненависті заподіяти комусь великі неприємності. Даний вираз містить гіперболізацію вчинку і з'явилася у п-б.н.г. внаслідок впливу уг.м. *megfoj taná egy kanál vizben* або укр.г. [*uto'pev be n'a u 'leztsi vo'de*]. З іронічним відтінком вживається у говірці вираз [*mid 'kroust 'le:fəl 'ei:sən*] (mit großen Löffel essen, їсти великими ложками) у знач. *підсміюватися над іншими за те, що вони у гостях багато їдять, і одночасно самому бути ненаситним*. Припускаємо, що даний вираз з'явився у п-б.н.г. під впливом укр.г. [*jiste ve'lekoʊ 'lozkoʊ*], де так говорять про ненаситну не тільки щодо їжі людину, якій завжди мало, і даний вираз вживається здебільшого у переносному значенні як синонімічно до [*nɛ jiz ve'lekoʊ 'lozkoʊ bo poperx'nɛfs'a*]. В уг.м. еквівалентний вираз *két konállal eszik* позначає як ненажеру, так і багату в матеріальному плані людину.

[*'kəkɔʃ*] Hahn, [*'kəkɔʃ*] півень. У населених пунктах, де контакти богемських німців з українським та угромовним населенням відбувалися динамічно (Драчино, Свалява, Синяк), лексичне запозичення [*'kəkɔʃ*] замінило *der Hahn*. У більш ізольованих від угорського впливу селах (Грабово, Пузняківці, Туря Бистра) функціонують як лексичні дублети дві лексеми – запозичена з угорської мови *kakas* та власна німецька [*ha:n*]. Запозичення відбулося через укр. говіркове посередництво: п-б.н.г. [*'kəkɔʃ*] < укр.г. [*'kəkɔʃ*] < уг.м. *kakas*. Сфера їх вживання різна і простежується неповне співвідношення у структурах: [*ha:n*] вживається у прямому денотативному значенні *свійська птиця, самець курки* і є моносемною лексемою, [*'kəkɔʃ*] – у прямому, денотативному значенні, в якому це слово синонімічне до [*ha:n*], і в переносних конотативних значеннях. Дана одиниця є полісемною: S₁ – *свійська птиця, самець курки*; S₂ – *закрутка волосся на голові*; S₃ – *чоловік, який упадає за жінками*. Семема S₂ *закрутка волосся на голові людини* – денотативне переносне значення, побудоване на метафоричному переносі і є прямим або опосередкованим через укр.г. запозиченням з уг.м. S₃ – конотативне значення, яке утворилося внаслідок метафоризації семема S₁. Дану метафоричну семему вживають богемські німці як з пейоративною, так і з меліоративною конотацією: [*'juŋə 'kəkɔʃ*] (*junger Hahn*, молодий півень) називають хлопця, який починає проявляти інтерес до дівчат і цей вираз відображає жартівливо доброзичливе ставлення до денотата. Емоційно – оціночна конотація фразеологізма [*tɔ ɪs ə 'kuədə / 'uidə 'kəkɔʃ*] (*das ist ein guter/alter Hahn*, це добрий/старий півень) носить зовсім інший характер і відображає різко негативне ставлення до об'єкта вторинної номінації, оскільки тут йдеться про розпусника старшого або літнього віку. У випадку з S₃ простежуємо семантичне зміщення, при якому проходить заміна диференційних сем, архісема ж не змінилася. Дана семема наявна в уг.м., укр.г. У чес.м. в цій семемі відсутня сема 'бігає/упадає за жінками', проте актуалізується сема 'бойовий' – *kohout* у знач. *задирака*. Отже, значення лексеми

[ˈkəkɔʃ] чоловік, який упадає за жінками, належить до семантичних запозичень з уг.м. через посередництво укр.г. У п-б.н.г. зафіксовано такі фразеологічні кальки: [ˈkuədə ˈkəkɔʃ] (3) < укр.г. [ˈdɔbrei ˈkəkɔʃ / kɔˈhut] / уг.м. jó kakas; [ˈjuŋə ˈkəkɔʃ] (3) < укр.г. [mɔlɔˈdei ˈkəkɔʃ / kɔˈhut] / уг.м. fiatal kakas; [ˈuidə ˈkəkɔʃ] (3) < укр.г. [staˈrei ˈkəkɔʃ / kɔˈhut] / уг.м. vén kakas;

[hous m; ˈhouzən] Hase, [ˈzajetsʰ] заєць Богемські німці використовують німецьку назву денотата з певними фонетичними змінами: [a:] • [ou], яка походить від ahd. 8 ст. haso, mhd. hase, has, mnd. häse, germ. *hasan- з граматичною зміною aengl. hara, engl. hare має крім того ад'єктивні утворення ahd. hasan „блискучий, відполірований”, „власно сірий” (11 ст.), mhd. heswe „тьмянний, матовий”, aengl. hasu „сіро-коричневий”. Вихідною формою є індоєвропейський корінь *kas - „сірий”. Hase, тобто „сірий”, є умовним найменуванням, оскільки тварину неохоче називали справжнім іменем через його уявну демонічну сутність [3, 513]. Медіоструктура даної лексеми складається з 5 семем: S₁-дикий звір, гризун; S₂-кріль; S₃-людина; S₄-страва з м'яса цієї тварини; S₅-світла пляма від сонячних променів. S₂ – похідне денотативне значення, яке виникло в п-б.н.г. внаслідок безпосереднього запозичення з уг. м., в якій nyúl (заєць) позначає кроля, або через укр. говіркове посередництво, в якій лексема [ˈzajetsʰ] як і [truˈsʰak] вживається для позначення цієї домашньої тварини в досліджуваному регіоні. Припускаємо, що під впливом семантичного запозичення відбулося розширення значення лексичної одиниці [hous] у п-н.б.г., оскільки у нім. м. та бав. г. вживають відповідні слова: das Kaninchen (нім. м.) з 17 ст.[3, 615] та Kanihas/ Küniglhas (бав. д.) з 15 ст.[10, 181]

[vuəm m; ˈviəmə] Wurm; [tʃerˈvak] черв'як. У п-б.н.г. послуговуються німецькою назвою денотата – (8 ст.) mhd. wurm, з ahd. wurm germ. *wurma, lat. vermis [3, 740]. Медіоструктура лексичної одиниці містить такі семми: S₁ – безхребетна тварина, S₂ – личинка комах, S₃ – статевий орган маленького хлопчика, S₄ – людина з певними якостями. S₅ – виснажлива хвороба, біда, важкий душевний стан, S₆ – дурна, нерозумна ідея, причуда, пунктик. У п-б.н.г. дана лексема є полісемною внаслідок процесу перенесення значення (S₄, S₅, S₆) та запозичення значення (S₃). Слово [vuəm] наділене в говірці, в основному, пейоративною конотацією і семантичні асоціації, які викликає дана лексема, сформувалися під впливом чотирьох культур – німецької, української, угорської та чеської. Так п-б.н. говіркове [vuəm] – це тварина-шкідник; глисти; слабка, нікчемна людина; хвороба, біда, яка підточує людину; причуди, які роблять поведінку людини нерозумною. Меліоративних емоційно-оціночних відтінків лексеми в говірці не зафіксовано. Семми S₁ та S₂ у п-б.н.г. є повністю еквівалентними щодо укр.г. та нім.м., частково – укр.м., уг.м. внаслідок відсутності значення глисти. Семма S₃ – запозиченням значенням з уг.м., оскільки kukas (черв'як) як полісемантичне слово має значення статевий орган маленького хлопчика. Дане значення з'явилося внаслідок метафоричного перенесення. Спільним елементом для семми S₁ та метафоризованої S₃ стала сема 'кільцеподібна форма', яку набуває тіло тварини та орган дитини: [vuəm] – статевий орган -тс = кільцеподібна форма. У п-б.н.г. жартівливо кажуть до хлопчика без

штанив [fə'ʃte:k dai 'viəmai/ vuəm] (3) (versteckt dein Würmchen oder deinen Wurm, сховай свого черв'ячка / черв'яка).

[haut f] Haut, [/'kɔʒa] шкіра. У п-б.н. вживають німецьку назву денотата, яка походить ahd. hūt (9 ʃт), mhd. hūt, hout у знач. 'Haut' (шкіра), 'Fell' (хутро) і пов'язана з lat. cutis у знач. шкіра, griech. skytos оброблена, шкіра і веде до ie. *(s)keut, ie. *(s)keu-, *(s)keu□-, *(s)ku- у знач. покривати, закутувати, до якого належать також Hütte (хата), Haus (дім), Hose (штани), Hort (притулок), як і Scheune, (хлів), Schuh (черевик) [3, 317]. Носії п-б.н. говірки не розмежовують [haut] у знач. *шкіра* людини та [le:də] у знач. *шкіра* як матеріал для виготовлення шкіряних виробів, а послуговуються для цього [haut], вживаючи лексичну одиницю у контексті, [tə 'ri:mən ɪs aus haut] (der Riemen ist aus Haut; ремінь з шкіри). Медіоструктура даної лексичної одиниці містить такі семеми: S₁ –зовнішній покрив тіла; S₂–матеріал для шкіряних виробів; S₃–тонкий еластичний шар на поверхні чого-небудь, наприклад рідини; S₄–людина. Дана лексична одиниця є полісемантичною внаслідок метафоризації і метонімізації основного значення (семеми S₃, S₄) та семантичного запозичення (сема S₂): [haut] оброблена шкіра як сировина для виробів < укр.г.

[/'kɔʒa] або уг.м. bõr. Припускаємо, що це семантичне запозичення у п-б.н.г. відбулося внаслідок впливу укр.г. або уг.м, оскільки в них одна лексична одиниця позначає як шкіру, у знач. *зовнішній покрив тіла*, так і *матеріал для шкіряних виробів*, на відміну від нім. та чес.м., де простежується чітке розрізнення між лексемами, які позначають дані денотати: нім.м. die Haut, das Leder; чес.м. plet', koža. Метафоричне зміщення простежуємо в семемі S₃, в якій перенос відбувся з конкретного (частина тіла людини) на конкретне (еластична плівка). Джерелом образу виступає назва частини тіла, реципієнтом образу –утворення на поверхнях різних рідин. Мотивом перенесення є семи 'м'якість', 'гнучкість' (не справджується, коли йдеться про застарілу шкірку на фарбі), тобто перенесення відбулося на основі подібності за функцією: [haut] пінка на молоці, плівка на поверхні фарби – tc = 'покриття', 'еластичність', 'м'якість'. Носії п-б. н.говірки послуговуються у побуті композитом [milhaut] (Milchhaut, шкіра на поверхні молока) та виразом [t fuorb hāt t haut kriən] (die Farbe hat die Haut gekriegt, на фарбі утворилася шкіра). Дану семему зафіксовано також в уг.м. bõr, нім.м. Milchhaut, auf dem Lack hat sich eine Hautgebildet. S₄ актуалізується у п-б. н. г. в таких виразах, в яких наявна тільки негативна оцінка характеру людини: [faulɪ haut] (faule Haut, лінива шкіра) у знач. *дуже лінива людина*; [tu: pɪs ə haut / 'hunts haut] (du bist eine Haut/Hundshaut, ти – шкіра / собача шкіра) – лайка, яку застосовують щодо поганой, злої людини. Пейоративна конотативність пов'язана із цією семемою в укр.г. [te 'kɔʒa / 'ps'atʃa 'kɔʒa], укр.м. собача шкіра; в уг.л.м., напр. nincs bõr az arcán kérép (про нахабного хлопця), jó bõr (презирливо про нахабну, неприємну дівчину/жінку) [5, 244]

Внаслідок дії інтерференційних процесів лексеми тематичних груп зазнали значно більшого впливу уг.м. на фразеологічному рівні, ніж на семантичному. Про це свідчать численні фразеологічні кальки із контактуючої з п-б.н.г. угорської мови. Найбільша їх кількість припадає на тематичну групу „назви тварин”, яка вирізняється значною ідіоматичністю та конотативністю. Ці лексичні одиниці, на відміну від ін-

ших проаналізованих тематичних груп, найповніше відображають національну специфіку семантики контактуючих ідіомів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. - К.: Вища школа, 1974.-174 с.
2. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов (на матеріалі слов'яно-східнороманських мовних контактів). - К.: Вища школа, 1974.- 256 с.
3. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen / Hrsg. von W. Pfeiffer. 2 Bde. – Berlin, 1993.
4. Hadrovics L., Gáldi L. Orosz-magyar szótár. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1951.
5. Halász E. Magyar-német szótár. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986.
6. Kronasser H. Handbuch der Semasiologie. – Heidelberg: C. Winter, 1968.
7. Kubitschek R. Die Mundarten des Böhmerwaldes. – Kommissionsverlag Carl Maassch's Buchhandlung. A.H. Bayer in Pilsen, 1939. – 71 S.
8. Niebaum H., Macha J. Einführung in die Dialektologie des Deutschen. – Tübingen: Niemeyer, 1999. – 226 S.
9. Schottmann H. Die Beschreibung der Interferenz // Sprachliche Interferenz. – Tübingen: Niemeyer, 1977. – S. 13 – 36.
10. Zehetner L. Bairisches Deutsch: Lexikon der deutschen Sprache in Altbayern. – München: Hugendubel, 1997.

Tsapulych Lesya

Influence of the Hungarian idiom on the noun semantic structure development (on the material of the German dialects lexis)

Summary

The article analyses the effect of linguistic interference at the lexical/semantic and phraseological levels on the South-Bohemian German dialect of Transcarpathia (Zakarpattia), that has for centuries existed in a heterogeneous lingual environment, and has experienced the influence of Hungarian, and Ukrainian languages, as well as Ukrainian dialect.

SEBESTYÉN ZSOLT
(Budapest)

Ragadványnévadás Hetyenben

A ragadványnévadás, a ragadványnevek kérdése a névtudomány egyik érdekes és nagyon izgalmas területe. Míg a hivatalos névadás során a névadók egy adott készletből kénytelenek választani, addig a ragadványnevek esetében, akárcsak a földrajzi neveknél, a nyelv teljes eszköztára az elnevező közösség rendelkezésére áll. A ragadványnevek létrejötte általában szükséges jelenség, a mindennapi élet kényszeríti rá a közösséget a nevek létrehozására. Ahogy B. GERGELY PIROSKA írja:

„A ragadványnévhasználat elsősorban az olyan népi közösségek körében fejlődik és terebélyesedik ki, ahol a hivatalos névhasználat elemei, a család- és keresztnévek gyakori ismétlődése miatt a homonímia veszélye fenyeget” (B. GERGELY, 18.). Ugyanakkor kijelenti, hogy „ragadványnév nemcsak ott és akkor keletkezik, ahol és amikor az azonosításhoz szükséges, hanem bőven terem „feleslegesen” is.” (uo.)

A szakirodalom szerint a sok azonos vezetéknévvel egyenesen arányos a ragadványnevek száma. Ez azonban nem mindenhol van így. ÖRDÖG FERENC (ÖRDÖG, 152) göcseji és hetési gyűjtésében felfigyelt arra, hogy olyan személy is kaphat nagy valószínűséggel ragadványnevet, akinek a vezetékeve nem tartozik a leggyakoribbak közé.

A ragadványnevek bármely életkorban és legváltozatosabb körülmények között keletkezhetnek. A névadás során sarkalló tényező lehet az a törekvés is, hogy reális kapcsolat teremődjék a név és viselője között, a név tartalma valóságosan vonatkozzék az elnevezett személyre ugyanúgy, ahogyan a személynevek történetének korai szakaszában ez általában jellemző volt.

Az alábbiakban szülőfalum, *Hetyen* ragadványnév-anyagát veszem vizsgálat alá. Hetyen kis magyar falu a Beregszászi járásban, mintegy 870 lakossal. Korábban összegyűjtöttem a falu vezetékeveit (SEBESTYÉN, 2003), s a 130 vezetéknévből 84 ma is használatban van. Ez pedig ahhoz viszonyítva, hogy mekkora a falu lakossága, nagyon meglepő, hiszen egy nevet átlagban csak tíz ember visel, vagyis a nevek megterhelése átlagban 1,2 %. A valóságban ez kissé árnyaltabb képet mutat, ugyanis van néhány olyan név, amely jobban meg van terhelve (*Tóth, Sebestyén, Benkő* stb. 10 % körül), míg mások csak egyszer fordulnak elő (*Szikszai, Kulij, Váradi*). Ennek ellenére örömdetes tény, hogy a hetyeni családnévállomány ennyire változatos. Mint a számokból látszik, a megkülönböztetés kényszere nem indokolja feltétlenül a ragadványnévadást – csak a gyakrabban előforduló neveknél lenne erre szükség –, ennek ellenére eléggé bő a falu ragadványnévanyaga. Több, mint 130 ragadványnevet találtam, amelyeket az alábbiakban ismertetek. Meg kell jegyeznem, hogy az iskolai ragadványneveket nem vizsgálom, mert ezek még nem kialakult nevek, nem teljes értékű megnevezések. Csak a felnőtt lakosság körében forgó neveket veszem vizsgálat alá.

A ragadványnevek osztályozása a névadás indítéka alapján

A ragadványnevek osztályozására több csoportosítás is keletkezett, ezek közül elsősorban KERTÉSZ MANÓ (Nyr. XXXI, 243–50), ÖRDÖG FERENC (ÖRDÖG, 1973),

valamint B. GERGELY PIROSKA (B. GERGELY, 1977) felosztását kell kiemelnünk. Dolgozatomban jobbra ez utóbbira támaszkodtam, mivel eddig ez adta a legrészletesebb, legjobb tipizálását a ragadványneveknek. Annak ellenére, hogy csak egy kisebb területre, a Kalotaszegre terjed ki a vizsgálata, az ott felállított csoportokba az egész nyelvtérületről származó ragadványneveket jól be lehet illeszteni.

A faluban a legtöbb ragadványnévnek sikerült kiderítenem az eredetét, köszönhetően adatközlőimnek. Amikor az alábbiakban megvizsgálom a neveket a névadás indítéka alapján, akkor figyelembe kell venni azt, hogy a névadás indítéka nem mindig egyezik meg a név alapjául szolgáló szó jelentésével.

A családtagok nevére vonatkozó ragadványnevek:

- Férfielőd kereszt-, illetve beceneve: *Anti Géza, Anti Pityuné, Berti Kató, Albi Béla, Gyuri Jóska, Gyuri Margit, Gyuri Vali, Béni Öcsi, Miska Kató, Miska Pali, Robi, Marci Géza, Vilmos Öcsi.*

- Nőelőd kereszt- illetve beceneve: *Rája Endre, Rája Pisti, Lilla Béla, Mici Lenke.*

- Leszármazott keresztneve: *Szabina.* Nagyon érdekes ez a ragadványnév, ugyanis ebben az esetben az apa kapta a nevét a lányáról. Mivel ez a keresztnév elég ritka – a faluban is csak ez az egy van – könnyen válhatott ragadványnévvé. Az elnevezőket talán az is motiválta, hogy az apa keresztnéve *Szabolcs*, vagyis a két név első három hangja megegyezik. Hasonló eset forog fenn *Gergő Erzs* nevében is, ahol a fia nevét kapta az anya ragadványnévvül.

- Gyerekkori becenév ragadványnévként: az ilyen nevek általában a személy keresztnéből keletkeztek, azok becéző formái: *Bozsó a Jozsó ~ Bozsó* ikerítéses pár egyik tagja (*József*), *Tihu* a *Tihamér* rövidített formája, *Ögyő* az *Ögyörő ~ Bögyörő* játékos szóképzésből.

Testi tulajdonságra utaló ragadványnevek:

- természet: *Kis Olga, Kis Pali, Kis Tudós, Picur, Kis Postás, Tömpe, Bütyök, Tölgyfa Pista.*

- arc-, hajszín: *Piros Erzs, Piros Zoli.*

- hajviselet: *Kopasz.*

- alkat: *Keményfej, Zsidó* – nagy orra van, *Lébuc* – kis, csenevész természetű ember, *Csacsi, Csipás, Csirke, Daru, Vitamingolyó* – kövér testalkatú, *Dugó.*

- testi hiba, fogyatékoság: *Files Gabi* – nagy füle van, *Sólyomszem* – rossz a szeme, *Szúnyog Béni, Pocok* – nagyok a fogai.

- beszédhiba, beszédmód: *Pumpu Tibi, Pumpu Zoli, Dedáj, Buju, Tujtuj, Mufi, Tojás Barna.*

- egyéb tulajdonság: *Tökös, Pucás, Bogyó* – kerek alakú a feje.

- elhanyagolt külső: *Nagy Taknyos, Büdös Csaba.*

- öltözködés, ruházat: *Jambó* (kedvenc viselete a svájci sapka).

LELKI TULAJDONSÁGRA U TALÓ RAGADVÁNYNEVEK:

- Észbeli tehetség, tudomány, illetve ennek hiánya: *Tudós, Bolond Ignác, Tanár.* A *Tudós* nevet általában nem a tényleg okos embereknek szokták adni, hanem azoknak, akik vagy okoskodnak, vagy nagyon buták, és gúnyolódásképpen kapják ezt a nevet.

- Kedvelt tevékenység: *Pipás Berta, Pipás Laci, Puliszká Béla* – apáról örökölt nevek. Előbbi esetben valamelyik ős állandóan pipázott, míg az utóbbiban nagyon szerette a *tengeripuliszkát*. Később a név rövidült, kapcsolatba hozták a puli kutya fajtával, így a fiatalabb családtagok ma a következő neveket viselik: *Puli Atti, Puli Zsolti.*

Szavajárására, szokásra utaló ragadványnevek: *Oké, Noferi.* Az ilyen nevek „úgy keletkeznek, hogy valamely gyakran használt szó vagy kifejezés az illetőknél ragadványnévként megmarad” (MIKESY: MNy. XLIII. 45.) *Papó Öcsi, Öngabi, Ciceró* (nyakatekert körmondatokban fogalmazott), *Cukrom Ibolya, Garas Bandi, Hideg Zoli, Kappan,*

Műkonty, Halló – a címben említett nevet egy cigányasszony viselte, aki öregkorára nagyon rosszul hallott, és mindig ezt a szót emlegette, ha valamit mondtak neki, *Nyolcas, Pulu Sanyi*.

Életkorra utaló ragadványnevek: *Kis Barkaszi, Kis Dopó, Kis Kappan, Kis Lelkes, Nagy Tóth, Nagy Tudós, Vén Gabi*. A testvéreket általában a *nagy ~ kis* ellentét párral különböztetik meg. Ezt könnyen el tudjuk különíteni a természettel kapcsolatos megnevezésektől, bár van olyan eset, amikor pl. a *Kis Tudós* nemcsak a fiatalabb gyerek a családban, hanem termetre is kicsi. Ilyenkor a névadás alapja mindkét tulajdonság lehetett.

Foglalkozásra utaló ragadványnevek: *Postás Idu, Tévés, Edényes, Fonó, Mérnök, Meszes, Hadnagy Jóska, Doki, Murkó*. Egyes esetekben a név pontosan megjelöli a foglalkozást, amely általában valamilyen ritka foglalkozás a faluban pl. postás, tévészerelő. Máskor a név csak utal a munkára: kőműves (*Mérnök, Meszes*), katona (*Hadnagy*), szerelő (*Doki*), mezőőr (*Murkó*) stb. Egy kis falusi közösségben, mint amilyen a hetenyi is, az emberek többsége a mezőgazdaságból él, és ha valakinek olyan munkája van, amit senki más nem űz, akkor az rendszerint könnyen ragadványnévvé válhat.

Eseményre utaló név: *Róka Zoli, Róka Béla* – valamelyik ősük rókát fogott, innen ered a név. Ezzel asszociáció útján kerül kapcsolatba a *Vuk* név, emlékezzünk csak a rajzfilm rokonszenves kis rókájára. Hasonlóan valamelyik ősük vadászszenvedélye után kapta nevét *Vad Barna* és *Vadas* is, akárcsak *Kacsás Pista* és *Nyulas Géza*.

Kedvelt tevékenység: Mindkét egyén szeret vadászni. *Fütyös*.

Jellegzetes, kedvelt tárgyról: *Katulya Béla, Dongó Laci* ~ a faluban a mopedet *dongó*-nak nevezik, *Vonó* ~ valamelyik őse hegedűs lehetett.

Származásra, nemzetiségre utaló név: *Cigány Peti*. Itt kell megemlítenem az olyan ragadványneveket, amelyek valamilyen nemzetiséget neveznek meg, de pl. a cigánnyal ellentétben a *Brazil* nevű nem brazil, a *Román* nevűnek pedig köze sincs a románokhoz.

Más helységről való származásra utaló név: *Papi Sütő*. A szomszédos Csonkapapiból került Hetenybe, miután hetenyi nőt vett feleségül.

Névasszociációs indítékú ragadványnevek: *Atyám* – az illető vezetékneve *Papp, Muzsikás* – *Hegedűs, Kuli Erzs, Kuli Laci* – az eredeti név *Kulij*, de ezt a *kuli* 'látástól vakulásig tartó munka' tájsozóval kapcsolták össze hangzása alapján.

Hivatalos névből alakult ragadványnév: *Sebi* ~ a *Sebestyén*-ből, *Bé Baranyi* ~ a *Baranyi Bélá*-ból, *Csizma* ~ a *Csizmadiá*-ból, *Komár* ~ a *Komáromi*-ből. Itt az az oka ragadványnév létrejöttének, hogy a hivatalos vezetéknev túl hosszú, ezért ezt a beszélőközösség lerövidíti. BACHÁT LÁSZLÓ szerint (BACHÁT, MNy. LXVII. 439-449) ez a névadási forma elsősorban az iskolában jellemző, később, felnőtt korban alig találni rá példát. Ha van ilyen, akkor ez teljes funkciójú név, mellette a családnév nem használatos a mindennapi kommunikációban. Nemcsak hosszú névből válhat ragadványnév, néha a rövidebb nevet is átalakítja a közösség: *Söti* ~ a *Sütő*-ből, *Estót* ~ a *Tóth*-ből stb

Tévé-, illetve mozifilmek szereplőinek a neve ragadványnévként: A televíziózás, mint oly sok más területen, a ragadványnévadásban is érezteti hatását. Az közhely, hogy a média az elmúlt évtizedekben jelentősen befolyásolta a keresztnévadást, egyes neveknek divatot teremtve, másokat pedig „negatív” színben feltüntetve hozzájárult a vissza-szorulásukhoz. A gyakran játszott, „kilométer hosszú” sorozatok szereplőinek nevei könnyen válhatnak ragadványnévvé, ha a közösség, baráti kör hasonlóságot vél felfedezni a szereplő és az elnevezendő között. Sok esetben nincs is szükség a hasonlóságra, egyszerűen adott a név, és valakire csak rá kell „akasztani”. Néhány csemegének szánt példa ezek közül: *Tonyó, Bagaméri, Balu kapitány, Drás, Sankir, Lütyő, Fityók, Szamanta, Dzsoki, Higinsz, Dzsaga, Surik, Csipcsi, Sóljomszem, Vuk, Kamor, Csita, Tonyó*. Ez az egyik leg-kedveltebb

ragadványnév-adási mód a faluban. Eddig egyetlen osztályozásban sem találtam ilyen csoportot, sem ÖRDÖG FERENC, sem B. GERGELY PIROSKA nem tesz erről említést. A neveket viselők életkorából is arra lehet következtetni, hogy viszonylag fiatal névadási móddal állunk szemben. Tapasztalataim szerint ez ma a legelterjedtebb, és valószínűleg az elkövetkezendőkben is ez lesz a legtermékenyebb. Köszönhető ez annak is, hogy itt a közösség kész nevet kap, és nem magának kell újat alkotnia.

Bizonytalan a név eredete: Ebbe a csoportba azokat a neveket sorolom, amelyek esetében az adatközlők nem tudtak meggyőző magyarázatot adni a név eredetére. Nem vizsgálom meg ezeket, mindössze fontosnak tartottam közreadni, még ha csak egy felsorolás erejéig is: *Banzár, Sencer Béla, Luci Tibi, Locsa, Sumeger, Tityak, Tötyke*.

A ragadványnevek használata:

„A ragadványnév a mai személynevek között a legelőbb, legelevenebb névfajta abban az értelemben, hogy életfolyamatában társadalmi és nyelvi kötöttségek sokkal kevésbé érvényesülnek, mint pl. a család- vagy keresztnévben” (B. GERGELY, 65.)

A ragadványnevek általában fiatal korban keletkeznek, többségük egy idő után maradvánnyá válik, és elkíséri viselőjét a felnőtt korba, sokkal inkább, mint az iskolában szerzett csúfnevek. Sok olyan ragadványnév van azonban a faluban, amelyek egyik nemzedékről a másikra öröklődik. Az örökölt családi ragadványneveket már sokkal előbb viselik az emberek. A ragadványnevek általában férfiágon öröklődnek, és ez Hetyenben is megfigyelhető. Házasság után egyes esetekben a feleségre is használni kezdik a férj ragadványnevét. Általában akkor, ha a feleség keresztnévvel eléggé elterjedt a faluban, és ilyenkor szükség van a megkülönböztetésre. Mivel a női ragadványnevek adása itt nincs elterjedve, ezért kerül sor a férj ragadványnevének a használatára, illetve a feleség leánykori nevének az említésére.

A ragadványnevek megléte és használata nem mutat semmilyen nemzedéki megoszlást. Kis különbségek azért adódnak az egyes nemzedékek között.

Tapasztalatom szerint a ragadványnevek a faluban teljes mértékben betöltik a vezetéknév szerepét, vagyis megkülönböztetnek és identifikálnak. Erre bizonyíték, hogy általában a keresztnévvel együtt használják, de önállóan is megkülönböztető, azonosító funkciót látnak el.

IRODALOM

- Bachát László: A hivatalos névből alakult ragadványnevek az iskolában. In: MNy. LXVII, 439-449.
Bachát László: A lelki tulajdonságokra utaló iskolai ragadványnevek. Nyr. 96., 16-20.
Balázs János: A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében. ÁNyT. I. 41-52.
B. Gergely Piroška: A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1977.
Hajdú Mihály: Magyar becézőnevek (1770-1970). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
Kálmán Béla: A nevek világa. 4. átdolgozott kiadás. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1989.
Ördög Ferenc: Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
Sebestyén Zolt: Hetyen vezetékei. Köszöntő kötet B. Gergely Piroška 70. születésnapjára. Miskolc, 2003.
J. Soltész Katalin: A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

Шебештен Жолт

Найменування прізвиць у с. Гетен

Резюме

У статті відзначається, що дослідження прізвищ є важливим завданням сучасного мовознавства. Автор наводить визначення поняття “прізвисько” різними науковцями, а потім за зібраним ним матеріалом класифікує їх за мотивацією, особливостями людей, їх віком, за родом занять, подіями в житті людини, за національністю тощо і закінчує статтю частотністю вживання прізвищ у с. Гетен. Автор приходить до висновку, що переважна більшість прізвищ передається по чоловічій лінії. Прізвища передаються з покоління на покоління і досить живучі.

SERES KRISTÓF
(Ungvár)

**A zöld szín kognitív-stilisztikai szerepe
Kovács Vilmos Lázás a Föld
című kötetében**

A nyelvi stílusok között a gondolatoknak és érzéseknek nyelvi eszközökkel történő kifejezési módja a szépirodalmi stílus, amely egyaránt lehet fennkölt, patetikus, szenvedélyes illetve negatív irányban humoros, gúnyos árnyalatú.

Ilyen Kovács Vilmos költői stílusában a színnévhasználat. A költő színei a kiszolgáltatott kisebbségi sors kifejezésének eszközei. Egyaránt megtaláljuk a kisebbségben élők fájdalmának, szellemi-erkölcsi kötődésének gazdag motívumait Színneveinek értéke, nagysága csak akkor mérhető fel egészében, ha több szempont szerint vizsgáljuk meg őket.

Dolgozatomban azért foglalkozom a költő színvilágával, hogy költői kifejezőeszközeinek legjellemzőbb stilisztikai jegyeit rendszerezem, hisz Kovács Vilmos a tárgyi világot a külső tények, benyomások hangulati hatása alapján ragadja meg és ábrázolja. Így a színneveket a következő szempontok szerint vizsgálom: 1. Az ábrázolt fogalmat színmetaforával konkretizálja; 2. Szemléltet; 3. A valóságot szintézisben ábrázolja; 4. Fokoz, sűrít; 5. Motivál; 6. Enyhén gúnyol.

A színnevekkel és a színnevek lexikalizációjának módjaival szakirodalmat főleg Kicsi Sándor András, Nagy L. János és Pósn László cikkeiben találtam [Kicsi Sándor 1991: 456-7; Nagy L. 1994: 454-5.; Pósn 1999: 184.].

Mi a szín? Színeknek nevezzük a tárgyak, testek, jelenségek azon tulajdonságát, milyenségét, amelyet a szemünkbe jutó fénysugarak hullámhossza és rezgésszáma szerint alakuló látási érzetként észlelünk [ÉKSz 1984:1280]. A színnév pedig ezen érzet nyelvi realizálódása.

Általános hasonlóság van abban, ahogy az emberek a színeket kategorizálják. A különböző színárnyalatok közül az ember kb. 3 milliót képes megkülönböztetni. [Kicsi Sándor 1991: 456-7.] A mai magyar köznyelvben 8-16 színnév használatos.

A színszimbolika kora újkori értelmezése és tartalmi magyarázata a XVII. századi magyar barokk kultúrában is megjelent. Beniczky Péter *Az különböző szín festékeknek értelme és magyarázata* című versében megjelenő jelképes színtartalom egyértelműen szemlélteti a barokk kor színeinek ellentmondásosságát. [Pósn 1999: 181.] A zöld szín a reménység jelentésben élt a középkorban is, s összekapcsolódott a fiatalság, a tavasz, az újjászületés tartalmával is. A középkori lovagi kultúrában a fellobbanó új szerelmet is jelentette. A középkori színszimbolikában a zöldnek negatív tartalmi voltak: a morális lesüllyedés, lealacsonyodás, a romlás, a gyalázat és a bolondság színe volt.

Kovács Vilmos Lázás a Föld című kötetében a zöld szín hatása pozitív. A kötetben a pozitív hatású konkrét színnevek közt a zöld az ÉKSz-beli jelentések közül csak a melléknévi szerep első jelentésében fordul elő, 2 helyen kelt pozitív hatást. Mindkettő színmetaforával konkretizál, és egy gúnyol.

Az ábrázolt fogalmat színmetaforával konkretizálja.

A költő sajátos módon ábrázolja az általa eszményinek, tökéletesnek tartott nyugalmat, melyet a temetőben vél fellelhetőnek. Ennek értelme többes. Egyrészt szerelmét próbálja itt nyilatkoztatni. Másrészt Kovács Vilmos észreveszi azt a nyugalmat, mely tényleg csak a temetőben lelhető fel. Harmadrészt kijelenti: a halottak, a temetők őszinték, s ha valaki igazi őszinteségre vágyik, meg kell halnia.

Két szemedben hulló zöld csillagok.[Temetőben 39.o.]

...csak zöld fű van...[Temetőben 39.o.]

Enyhén gúnyol.

A Lázás a Föld című kötetben a szerző maró gúnnyal ábrázolja a világot. Szerinte azok, akik álmaik után rohantak, kivétel nélkül mind a temetőbe kerültek ezek miatt az álmok miatt, s csak ott találhatják meg harmóniájukat és nyugalmaikat.

...csak zöld fű van... [Temetőben 39.o.]

A Lázás a Föld című kötetben a zöld színnévi asszociáció 1 helyen kelt pozitív hatást. Az egy előfordulás szemléltet és gúnyol.

Szemléltet.

Kovács Vilmos ezzel az eszközzel varázsolja elének az esti város képeit. Teljes őszinteséggel tárja elének az öregedő város elalvásának folyamatát. Plasztikus képeiben életre kel az utca, a házak, a járda, még az árokpart is.

... hulló fű-hajába piros hálót sző a fény...[A város elalszik 53.o.]

Enyhén gúnyol.

A költő a fáradt világ előregedését is bemutatja verseiben. Gúnyolja, hogy mindenki eltűri a nyilvánvaló képmutatást, hogy az emberek belefásulnak a látszatvilág építgetésébe.

... hulló fű-hajába piros hálót sző a fény...[A város elalszik 53.o.]

A Lázás a Föld című kötetben 7 helyen kelt a zöld szín negatív hatást. Közülük 5 szín metaforával konkretizál, szintézisben ábrázol 5, fokoz 4.

Az ábrázolt fogalmat színmetaforával konkretizálja.

Kovács Vilmos színnevek segítségével tárja elének világfelfogását. Ebbe beletartozik a mindenbe beletörődés, a féltés, a méltatlankodás, a lázadás érzése éppúgy, mint a történelmi és bibliai képek aktualizálása. Burkolt és nyílt célzásaival lerántja a leplet az álomvilágnak ábrázolt nyomorletről.

...két szemed

szomorú égboltján

zöld csillagok fájnak...[Este lett 37.o.]

... kis szobánk falán friss zöld szirmú penész... [Falusi emlék 68.o.]

Jajdul a puszta, piroslik a zöld gyep...[Vérkeresztység 71.o.]

A valóságot szintézisben ábrázolja.

Kovács Vilmos hangulatokat transzponál, így láttatva szintézisben a világot és annak törtenéseit, az ok-okozati összefüggéseket. Dühét, haragját, világlátását juttatja ilyen módon kifejezésre, s a konkrét kor jelenségeit bírálja. Az összefüggéseket észrevéve az olvasó áttekintheti a család rendszerét.

..., mérgezöld kakas virult a csendőrkalapon. [Elvihartzott évek nyomában 15.o.]

Hisz két szememnek kis zöld/ sugarát kioltja az elvillanó Élet... [A Földet akarom 75. o.]

Fokoz, sűrít.

A Lázás a Föld című kötetben fontos szerepe van a negatív tulajdonság fokozásának, s üritésének. A zöld szín negatív hatásával érezteti a féltést, a szeretet, az őszinteséget, melyet partnere iránt érez, aki műzsája, kritikusa, társa, támasza és ösztönzője is egyben.

...mélyzöld szemed, mely gyónt s újra sértett. [Teérted 57.o.]

...hisz két szememnek kis zöld / sugarát kioltja az elvillanó Élet,... [A Földet akarom 75.o.]

Kovács Vilmos hagyatéka a legjelentősebb a kárpátaljai magyar irodalomban. Színnevei minden esetben mögöttes jelentéstartalmat hordoznak.

A kötet versei alapján végzett gyűjtéséből megállapítottam, hogy a költő színvilága egyszerre maradt ugyanaz és változott szervesen. Ugyanaz maradt, mert a színeket ugyanolyan megnyilvánulásban használta mindegyik kötetében.

Megállapítottam, hogy az asszociációk száma magasabb. Ennek oka az, hogy az asszociáció nagyobb mögöttes tartalmat hordoz és szélesebb mozgásteret enged a költő számára.

Kovács Vilmos színvilága gazdag és szegényes egyszerre. Gazdag, mert sok színnevet használ, s meglepő, meghökkentő, megdöbbentő hatást képes velük elérni. Ugyanakkor szegényes is, mert nem árnyal. Ez mutatja a költő jellemességét is: nincs megalkuvás, nincs középút, csak egyenes válaszok, nyílt véleménynyilvánítás. Költői tehetsége megengedte Kovács Vilmosnak, hogy árnyalatok nélkül is képes legyen túlnőni kora kisszerű lehetőségein.

A zöld szín Kovács Vilmos egyik legkedvesebb színe volt. Bizonyítja ezt az is, hogy ez az egyetlen olyan szín, melynek jelentéstartalma nem változott: a remény, az örök optimizmus színe maradt.

Kovács Vilmos színneveinek vizsgálata során több érdekes következtetésre juthatunk. Láthatjuk verseiből, hogyan vált egy olyan ember, aki hitt a kommunizmus eszméjében, annak legnagyobb kritikusává, és nemcsak verseiben, hanem egyéb irodalmi műveiben is. Szembefordult az általa istenített eszmével, mert meglátta annak hibáit, és rájött arra is, hogy a vezetés a hibákat nem kijavítani, csak leplezni akarta. Élete és pályája modellértékű: volt vezető és kitaszított, koszorús költő, szerkesztő és kikiáltott közellenség. Megmaradt viszont mindig embernek, következetesnek, egyenesnek, aki nem alkudott meg, csak járta a saját útját, ami bár nem volt mindig egyenes, de vállalható maradt.

IRODALOM

ÉKSz 1984 – Magyar értelmező kéziszótár. Budapest: Akadémiai kiadó, 1972. 1554 o.

Kicsi Sándor 1991 – Kicsi Sándor András. Az alapszínnevek lexikalizációjáról. In: NyR. CXII/4: 456-7.o.

Nagy L 1994 – Nagy L. János. Számok és színek – színek és számok. In: MNy LXXXIX/4.

Pósán 1999 – Pósán László, Beniczky Péter és a barokk színszimbolika. // Poliszémia, homonímia. Az ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke által 1998 októberében rendezett tudományos konferencia előadásainak tanulmánykötete. Szerk.: Gecsó Tamás. Bp.: Tinta könyvkiadó, 1999

Шереш Криштоф Роль зеленого кольору та його когнітивно-стилістична функція у творі Вілмоша Ковача “Земля у гарячці” Резюме

Вілмош Ковач один із найвідоміших поетів угорської літератури Закарпаття 60-х років XX століття. Автор розглядає в статті цікавий аспект творчості поета, а саме світ кольорів, які виконують різноманітні функції у творі. У цій статті розглядається тільки роль зеленого кольору у творі та його когнітивно-стилістична функція.

ЯЦКОВИЧ МАРІАННА
(Ужгород)

**До питання дослідження ткацької лексики
в науковій літературі**

Добре відомо, що всебічне дослідження живої розмовної мови є дуже потрібним і важливим завданням сучасного мовознавства. Жива розмовна мова відзеркалює матеріальну і духовну культуру того чи іншого народу. Тому цілком слушно зауважує П.М. Лизанець, що „...нікого не треба переконувати у важливості діалектології як науки у сучасному модерному мовознавстві...” [Лизанець 2003, 81], проте ця важлива дисципліна „сьогодні займає не те місце в розвиненому сучасному мовознавстві, яке їй належить” [Лизанець 2003, 83].

Відомо, що угорські племена у 896 році прийшли в Карпатський регіон і вступили в контакти з слов'янськими та іншими племенами. Це сприяло більш глибокому ознайомленню їх з культурою цих народів, і в першу чергу з найдавнішим видом народного промислу ткацтвом, яке було однією з досить важливих ланок сільського виробництва і мало загальний характер. Адже ж відомо, що на Закарпатті як слов'янське, так і угорське населення здавна займалося цим промислом, ткацтво було одним з дуже важливих складових компонентів життя людей. Біднота, постійне недоїдання, що характерне було для нужденних закарпатських сіл, зумовили те, що населення взагалі майже не купувало промислові вироби першої необхідності, а одяг виготовляли переважно самі. На Закарпатті ткацтво як вид домашнього виробництва аж до останнього часу (до 1945 року) було у повному розвитку. Майже у кожній оселі був свій власний верстат та інші прилади ткацької справи.

Виходячи з того, що лексика, пов'язана з ткацтвом на цій території найдовше збереглася, вона становить особливий інтерес не тільки для діалектологів, але й для спеціалістів інших споріднених галузей наук.

Ткацька лексика досліджувалася здебільшого етнографами. Мовознавці цьому шару лексики приділяли значно менше уваги. Цим зумовлено те, що солідних праць, тим більше монографій, про ткацьку лексику угорського населення Закарпаття немає. Враховуючи це, ми й поставили перед собою завдання дослідити цю давню і цікаву лексику в описовому, порівняльно-зіставному, типологічному та з точки зору її походження.

Ткацька лексика угорських говорів Закарпаття багата й своєрідна. Багата своїми назвами, адже ж на позначення певної реалії чи поняття використовується кілька назв, значна частина яких є синонімами. Так, наприклад, для позначення низькорослої коноплі використовуються такі назви: *ajja*, *ajjakender*, *satnya*, *satnyája*, *apróykender*, *törpekender*, *selejtés*; для позначення жердини, якою скріплюють в'язанку конопель при замочуванні, вживають слова: *pomok*, *pomokrud*, *pamacs*, *pamacsrud*, *cserépcsep*, *cserépcsjéprud*, *asztatóprud*, *kenderasztatóprud*, *rózna*; назви коноплем'яки: *vágó*, *kendervágó*, *törő*, *kendertörő*, *törővágó*, *tilló*, *natyitilló*, *bukháló* і т.д. Своєрідна тому, що в цих назвах чимало запозичень і в першу чергу із

слов'янських мов. Це пояснюється тим, що угорське населення Закарпаття уже більше тисячу років знаходиться у тісних економічних і культурних контактах з слов'янським та румунським населенням. Безперечно, що це не може не залишити слідів і в лексичному багатстві назв, пов'язаних з ткацтвом.

Безпосереднє контактування угорців з українським населенням Закарпаття має своє відображення і в ткацькій народній термінології. Назвемо кілька слов'янізмів: *borda* 'бердо', *csép* 'тростина в берді', *cséve* 'цівка', *csévéл* 'намотувати', *csévéлés* 'намотування', *csínfa* 'деталь ткацького верстата', *csínvatvászón* 'смуґаста тканина', *csónak* 'човнак', *deszka* 'доска', *gereben* 'гребень', *guzsaly* 'веретено', *kóc* 'клоччя', *motolla*, *motola* 'мотовило', *motolál* 'мотати, намотувати', *nyüst* 'ничениці', *pad* 'под', *pálca* 'палиця', *paszkonca* 'плоскiнь', *pászma* 'пасмо', *pereszlen* 'прясло', *rózna* 'паузина', *pozdorja* 'кострика' (пор. укр. діал. *паздiр'а*) 'дрiбні відходки під час биття конопель', *takács* 'ткач' та інші.

Беручи до уваги сказане вище, ми переконуємося все більше і більше у доцільності вивчення цього шару лексики.

Слід сказати, що як в угорській, так і в українській науковій літературі з'явилися наукові статті, в яких досліджується ткацька лексика в першу чергу в етнографічному плані. Монографій чи глибших науково-теоретичних узагальнень щодо аналізу ткацької лексики в угорському мовознавстві нами не зафіксовано, тим більше вони відсутні на рівні угорських говорів.

Першим і досить солідним дослідженням ткацької лексики в угорських говорах Закарпаття знаходимо в „Атласі угорських говорів Закарпаття”, в якому цьому шару лексики присвячено 54 лексичних та 4 семантичних лінгвістичних карт [Лизанець 1996, II. 486-592; 930-936].

Проф. Лизанець П. М. картографує назви ткацького ремесла фігурними знаками, подаючи трьома мовами (угорською, російською та німецькою) легенди карт та двома мовами (угорська і російська) коментарі до карт, в яких уточнюється поширення і семантика назв та в окремих випадках – етимологія слів. У кінці коментарів подаються індекси картографованих слів.

Ткацька лексика в угорських говорах Закарпаття представлена проф. Лизанцем П. М. також у другій частині „Програми-пiтальника” [Lizanec 1985, 11-24.], а також окремі назви, пов'язані з ткацтвом можна знайти у монографії „Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгерско-украинские межъязыковые связи” [Лизанець 1976].

Проте автор не ставить за мету дослідження цього шару лексики в широкому лінгвістичному та соціолінгвістичному аспектах.

Крім цього, лінгвогеографічного дослідження ткацької лексики Закарпаття, можна назвати тези доповідей Яноша Пердука [Пердук 1982, 138-139; 1984, 185-186; 1985, 103-104], у яких автор тільки називає окремі лексеми, пов'язані з ткацтвом в угорських говорах Ужгородщини без будь-якого мовознавчого чи етнографічного аналізу.

Крім названих нами дослідників немає більше лінгвістичних праць, присвячених цьому питанню.

Серед науковців, які займалися дослідженням ткацької лексики в українських говорах Закарпаття, можна назвати ґрунтовну статтю проф. Дзендзелівського Й. О. „Ткацька лексика українських говорів Закарпатської області УРСР.” [Дзендзелівський 1967, 181-246]. У цій статті автор подає аналіз 126 реалій. Для кожної реалії подаються синоніми та іншомовні назви, які пов'язані з тією чи іншою реалією або поняттям. Подаються у окремих статтях і угорські відповідники.

Ткацьку лексику автор розподіляє на 4 більші групи:

1. Лексика, пов'язана з вирощуванням конопель та виготовленням прядива;
2. Лексика, пов'язана з прядінням і підготовкою пряжі до ткання;
3. Лексика, пов'язана з ткацьким верстатом;
4. Лексика, пов'язана з тканням.

Автор приходить до висновку, що „з точки зору вивчення українсько-угорських мовних і взагалі культурних зв'язків цікаво буде відзначити, що в українській ткацькій народній термінології значну частину складають слов'янізми...” [Дзензелівський 1967, 243].

Є ряд наукових праць, що з'явилися в Угорщині і присвячені дослідженню ткацької лексики. Переважно більшість цих праць носить етнографічний характер, або присвячена історії дослідження ткацького ремесла. Так, наприклад, у 1984 році з'являється монографія Котолін Ландграф та Ондреї Сіттнер, в якій автори відзначають, що із усіх стародавніх ремесел найважливішим було ткацьке ремесло, яке за їх свідченням „бере свій початок десь з IX тисячоліття до н.е.” [Landgráf-Szittner 1985, 6]. Безперечно, що із рослин найдавнішою і найбільш вживаною сировиною виготовлення наших предків була конопля.

Жигмонд Баткі у своїй статті, що вийшла друком у 1905 році, детально описав всі стадії обробки коноплі, починаючи від її вирощування аж до виготовлення полотна. Він виділяє три основні види кудель:

1. довга куделя '*hosszú guzsaly*'
2. куделя з основою-стояком '*talpas guzsaly*'
3. куделя з стільчиком '*széles guzsaly*' [Bátky 1905, 267].

Вчений з цього приводу говорить і про те, що після закінчення польових робіт на ланах жінки та дівчата за 5-6 тижнів до різдвяних свят починали *ткати* (*fonni*) і закінчували на *масляницю* (*farsang*).

Проаналізувавши дослідження вченого-етнографа, ми можемо сміло сказати, що різноманітні роботи сільського населення з року в рік, з покоління на покоління були циклічними та традиційними.

У 1922 році Деже Малоньої наголосив на важливість цієї діяльності у повсякденному побуті сільської жінки. З конопляної тканини селянки забезпечували свої родини одягом, полотном та приданим. Так, як коноплю вирощували на самих родючих ґрунтах, „...кмітливі, економні та практичні селянки могли й назбирати значний капітал” [Malonyai 1922, 76].

У 1936 році Шандор Геней (Gönyei Sándor) у журналі *Néprajzi Értesítő* опублікував цікаву наукову статтю під назвою „A kendermunka népi szerszámai Magyarországon” („Народні знаряддя роботи з коноплею на Угорщині”). Він вказує на те, що батьківщина коноплі – пустелі Киргизії навколо Каспійського озера [Gönyei 1936, 2].

Наукова заслуга Геней полягає у тому, що за допомогою етнографічних досліджень він позначив на карті Угорщини різноманітність знарядь праці, застосованих при обробці коноплі. Крім цього, автор переглядає та описує всі етапи та знаряддя обробки коноплі (нр. *törő*, *bitó*, *gereben*, *kenderdörzsölő* stb.). Геней приділяє особливу увагу лексемі веретено (*orsó*) та приходить до висновку, що напевно угорські племена під час взаємовідносин з тюркськими народами перейняли від них назву *orsó*. Цей термін – каже автор – зустрічається у кожній тюркській мові [TESz II, 1094-1095: '*orsó*' – старотурецького походження; башк. '*orsoq*'; каз. '*urşiq*'; уйгур. мод. '*určuk*'], а також відзначає, що не тільки з тюркських, але й від слов'янських та гер-

манських народів є запозичення у цьому архаїчному ремеслі [Gönyei 1936, 11]. Таким чином слід відмітити, що „мова є тим інструментом, за допомогою якої той чи інший етнос розчленовує навколишній світ, створюючи специфічні уявлення про нього. Відповідно функціонування мови тісно пов'язане з розвитком пізнавальної діяльності людей” [Фабіан 1998, 45].

У кінці XIX ст. проблемі мовних свідчень угорсько – східнослов'янських контактів приділив увагу угорський мовознавець та етнограф Бернат Мункачі, який на підставі лінгвістичних даних прийшов до висновку, що між племенами угорців і східнослов'янськими племенами ще до зайняття першими своєї сучасної території існували тривалі й тісні контакти [Munkácsi 1897, 29]. Він вважав, що угорці ще до переселення на нову територію взяли від східних слов'ян цілий ряд слів, які є дуже давніми і широко відомі, як угорським говіркам, так і угорській літературній мові.

У наш час найбільший внесок у дослідження угорсько-української мовної інтерференції зробив проф. Лизанець. Крім сотні статей, він опублікував з цієї проблеми відомі монографії: „Угорсько-українські міжмовні контакти (На матеріалі українських говорів Закарпаття)” (Ужгород, 1970), „Угорські запозичення в українських говорах Закарпаття. Угорсько-українські міжмовні зв'язки” (Будапешт: вид-во АН Угорщини, 1976), у яких стверджує, що тривалі безпосередні контакти угорців з східними слов'янами, а пізніше з українцями, залишили слід у лексиці цих мов.

Розділяють вищесказані наукові погляди угорські етнографи-вчені кінця XX століття Іван Балашша та Дюло Ортутай, які доводять, що більша частина термінології, пов'язаної з прядінням та ткацтвом, запозичена з слов'янських мов (напр.: *gereben, guzsaly, motolla, cséve, borda, nyüst stb.*) Навіть людей почали називати терміном, відповідно виконуваної ними праці, нр.: *ткач – takács*.

Третій том Угорської етнографічної енциклопедії присвячує цілий розділ народній обробці коноплі [Magyar Néprajz, 1991. III. 341-365]. Цю главу також доповнюють 40 знімків, на яких зображено всі етапи цього старого ремесла, цим самим збагативши цінність цієї роботи. Ми маємо змогу ознайомитися з різновидом даної термінології, вживаної в різних частинах Карпатського регіону.

Зі сторони угорських етнографів та мовознавців слід звернути увагу на наукову працю із серії „Угорське регіональне мовлення” автора Оніко Жак, яка складається із 3-х розділів:

1. Робочі процеси, пов'язані з вирощуванням та обробкою конопель;
2. Словник лексичних термінів ткацтва, словосполучення та вирази;
3. Резюме, в якому подається коротенький огляд фонетичних, морфологічних, синтаксичних та лексичних особливостей.

Проаналізувавши за частинами мови ці терміни у двох селах області Боршод-Обоуй-Земплійн, автор переконує, що більшість лексем-діалектизмів – дієслова. За кількістю лексем на другому місці знаходимо іменники, адже вони називають знаряддя та інструменти робочих процесів прядіння та ткацтва; прикметники зустрічаються у малій кількості, бо вони пояснюють тільки якість коноплі та пряжі [Zsák 1988, 40-41].

Незважаючи на те, що мовознавці цьому шару лексики в угорських говірках Закарпаття не приділяли належної уваги, все ж таки і наявний фактичний матеріал переконує, що дослідження ткацької лексики розкриває історію цих мов (діалектів), а також історію, матеріальну та духовну культуру народів, що уже понад тисяча років живуть у тісних економічних і культурних контактах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Balassa Iván–Ortutay Gyula.* Magyar néprajz. – Budapest: Corvina Kiadó, 1979.
2. *Bátky Zsigmond.* A kenderrel való munka Kalotaszegen. // Néprajzi Múzeum Értesítője – Budapest, 1905. VI. évf.
3. *Gönyei Sándor.* A kendermunka népi szerszámai Magyarországon. // Néprajzi Értesítő, 1936. 28.sz.
4. *Дзендзелівський Й. О.* Ткацька лексика українських говорів Закарпатської області УРСР. // Studia Slavica, XIII., fasc. 1-2. – Budapest, 1967.
5. *Zsák Anikó.* A kendertermesztés és földolgozás szókincse Fancsalban és Deteken. – Budapest, 1988.
6. *Lizanec P. N.* A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. II. kötet. – Ungvár: „Patent” Nyomdaipari Vállalat, 1996.
7. *Lizanec P. N.* Anyaggyűjtési program. Kérdőív az USzSzK Kárpátontúli területe magyar nyelvjárásainak dialektológiai atlaszához (Szókincs, II. rész). – Uzshorod, 1985.
8. *Лизанець П. М.* Місце діалектології як науки у сучасному модерному мовознавстві // Język ukraiński: współczesność – historia. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2003.
9. *Лизанець П. М.* Угорські запозичення в українських говорах Закарпаття. Угорсько-українські міжмовні зв'язки. – Будапешт, 1976.
10. *Лизанець П. М.* Угорсько-українські міжмовні контакти (На матеріалі українських говорів Закарпаття). – Ужгород, 1970.
11. *Magyar Néprajz.* III. k. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991.
12. *Malonyai Dezső.* A magyar nép művészete. – Budapest, 1922.
13. *Munkácsi Bernát.* A magyar-szláv etnikai érintkezés kezdetei. // Etnográfia, VIII, 1897.
14. *Пердук Я.* Славянские заимствования, связанные с обработкой конопли в венгерских говорах Ужгородского района. Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами. // Тези доповідей республіканської наукової конференції. – Ужгород, 1982.
15. *Пердук Я.* Названия составных частей орудий, связанных с обработкой конопли в венгерских говорах Закарпаття (в лингвогеографическом аспекте). Совещание по вопросам диалектологии и истории языка. // Тезисы докладов и сообщений. Т. II. – Москва, 1984.
16. *Пердук Я.* Способи обробки конопли в районах Закарпатської області з венгерським населенням (етнографічний аспект). // Тези доповідей науково-практичної конференції. – Ужгород, 1985.
17. *TESz.* – A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I-IV. Főszerk. Benkő Loránd – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1984.
18. *Фабіан М. П.* Соціолінгвістичні аспекти українсько-угорських міжмовних контактів. // Acta Hungarica, VII-VIII., 1996-1997. – Ужгород–Дєбрецен, 1998.

Jackovich Marianna Zur Frage der Forschung der weblichen Lexik in der wissenschaftlichen Literatur Zusammenfassung

Autor dieser Abhandlung betrachtet das Problem der Entstehung von ungarischen Webterminologie, denn in Transkarpatien betrieben sowohl ungarische Einwohner als auch slawische Bevölkerung seit langer Zeit dieses Gewerbe. Die für armselige transkarpatische Dörfer kennzeichnenden Lebensbedingungen forderten die Entwicklung der Weberei als eine Art der Haushaltserzeugung bis 1945. Die lexikalischen Einheiten, die mit der Weberei verbunden sind, sind auf diesem Territorium gut erhalten geblieben und moderne Dialektforscher zeigen Interesse für sie.

Die Weblexik wurde vor allem von Ethnographen erforscht. Linguisten zogen die Wörter dieser thematischen Gruppe weniger in Erwägung. In der Abhandlung werden jene ungarischen und ukrainischen Publikationen analysiert, die die mit diesem alten volkstümlichen Gewerbe verbundene Lexik erforschen.

II.

IRODALOMTUDOMÁNY

ЛИТЕРАТУРОЗНАВСТВО

VASZÓCSIK VERA (Ungvár)

Az első magyar irodalmi Nobel-díj

Amikor ismertté vált az a tény, hogy Kertész Imre Sorstalanság című regényét felterjesztették a Nobel-díjra, olvasókban és kritikusokban is felötlött a kérdés: kicsoda Kertész Imre? Kevés regénye jelent meg, alig-alig ismerte a nagyközönség. A Nobel-díj pedig a legmagasabb elismerést jelenti.

Alfréd Nobel 1895-ben kelt végrendelete alapján egész vagyona a tudományok, az irodalom és békemozgalmak legjelesebb képviselőinek díjazására szolgál. Ötféle díjat alapított végrendeletében a svéd tudós és a halála után létrehozott Nobel Alapítvány: fizikai, kémiai, fiziológiai-orvosi, irodalmi, béke-díjat. A tudós végakarata szerint a díj egy konkrét teljesítményért vagy eredményért ítélhető oda, nem pedig egy-egy kiemelkedő tudományos életpálya vagy egy-egy tudós életművének eredményeiért. Kertész Imre konkrétan az első megrázó regényéért felterjesztették fel a Nobel-díjra, mert ez a mű nem egyszerűen regény, hanem a huszadik századi történelem egész emberiségére kiható iszonyú eseményeinek felelevenítése egy gyermek felnőttkori emlékei alapján. A díjak odaítélése a Svéd Királyi Akadémia kiváltsága, s a díjak odaítélését sok vizsgálat, indoklás és mérlegelés előzi meg. Miért épp Kertész Imrét és nem más magyar írói díjaztak? Hiszen nagyon sok, valóban világirodalmi alkotás nem díjaztatott.

1901-től kezdve napjainkig mintegy 85–86 irodalmi Nobel-díj került kiosztásra. Sajátos feltételek teljesítéséhez köttetik a díj odaítélése. Alfréd Nobel végakarata szerint az irodalmi díj odaítélése csakis olyan műért valósulhat meg, amely politikamentes, esztétikai és eszményítő irányzatosságot tartalmaz, és mindenképpen világirodalmi rangú művek és írók kaphatják meg e díjat. Ugyanakkor világnézeti és politikai viták miatt sok valóban világirodalmi rangú író nem kapott Nobel-díjat, mint például Lev Tolsztoj, Arthur Strindberg, Maxim Gorkij, Bertold Brecht. Szép számmal vannak olyanok is, akiket – bár felterjesztettek, mégsem kaptak díjat. Ezek között említhetők meg Brandes, Csehov, Theodor Dreiser, Thomas Hardy, Aldous Leonard Huxley, Henrik Ibsen, J. Joyse, Illyés Gyula, Németh László, Paul Valéry, Swinburne, H.G. Wells, Émile Zola. Annak idején Kosztolányi Dezső a Pen-Club magyar tagozata elnökeként Nobel-díjra ajánlotta Krúdy Gyulát és Móricz Zsigmondot, de ők még a jelölésig sem jutottak el. Wladislas Stanislaw Reymont a Parasztok-jáért 1924-ben megkapta a díjat, bár ez a regény korántsem felel meg a Nobel által kikötött eszmeiségnek és főként, eszményítésnek. Közelebb áll a tudós által mélységesen megvetett "naturalizmushoz vagy materializmushoz". Henryk Sienkiewicz esetében, aki 1905-ben kapott Nobel-díjat, a Nobel által kikötött eszmeiség és eszményítés nyilvánvaló. De ez nem fedezhető fel sem Gerhart Hauptmann, sem Reymont, sem Pablo Neruda, Thomas Mann vagy Heinrich Böll esetében. Végül is a tudós végakarataiban megfogalmazott „eszmei irányzatosság” tartalma tisztázatlan maradt.

Kertész Imre munkásságával az elmúlt évtizedekben a magyar kritika eléggé szűkszavúan bánt. Pomogáts Béla irodalomtörténeti áttekintése a huszadik század második

felének magyar irodalmáról mindössze három és fél sort szentel neki (1), a Kortárs magyar írók lexikona valamivel több információt tartalmaz (2).

Ha végigfutjuk az író életének főbb eseményeit, azonnal világossá válik, miért is ő lett az első magyar Nobel-díjas író. Kertész Imre zsidó származású író, 1929. november 9-én született Budapesten kereskedő családban. Gyermekkora viszonylagos jólétben telt, s a családban meghatározó értékek voltak a becsület, a tisztesség, a kötelességtudat. Maga az író a következőképpen vall erről: „Budapesten születtem egy zsidó családban, amelynek anyai ága az erdélyi Kolozsvárról, az apai pedig a Balaton-vidék délnyugati sarkából származik. Nagyszüleim még gyertyát gyújtottak a Sabbat beálltakor, péntek este, de nevüket már magyarosították, és természetes volt számukra, hogy a zsidóságot vallásuknak, a hazájuknak pedig Magyarországot tekinték. Anyai nagyszüleim a Holocaustban lelték halálukat, apai nagyszüleimet a Rákosi-féle kommunista hatalom pusztította el, amikor a zsidó aggok házáat Budapestről az ország északi határvidékére kitelepítették. Úgy érzem, hogy e rövid család-történet mintegy magába foglalja és szimbolizálja az ország legújabb kori szenvedéstörténetét (3).

Szülei különváltak, ő maga apjával és mostohájával élt együtt, de anyjával is szoros kapcsolatot tartott fenn, rendszeresen látogatta őt. A gyermek számára érthetetlen és felfoghatatlan volt a zsidó törvények bevezetése, a későbbi, 1944 nyarán bekövetkezett deportálása Auschwitzba, majd Buchenwaldba. 1945 tavaszán került haza, 1948-ban leérettségizett és a Világosság című lap munkatársa lett. 1951-ben felmondtak neki, két évig katonáskodott, majd 1953-tól szabad foglalkozású író volt. Főként fordításokból tartatta fenn magát, a legtöbbet német nyelvből fordított: így Freud, Hofmanstahl, Nietzsche, Roth, Schnitzler, Wittgenstein műveit tolmácsolta magyarul. A Sorstalanság című regény volt az első nagyobb lélegzetű regénye, melyet évekig nem adtak ki, bár ez a regény később a kortárs európai irodalomban a holocaust irodalom egyik alapművévé vált. A regény megjelenésekor a korabeli magyar kritika meg sem említette azt, nem reagált rá. Csak a nyolcvanas évektől kezdve figyelnek fel rá, s ettől kezdve több elismerésben részesül. 1983-ban Füst Milán-díjat kapott, 1989-ben József Attila-díjjal tüntették ki, majd Déry Tibor jutalmat, 1990-ben Örley-díjat kapott és az év könyvjutalmat.

1992-ben Soros életműdíjjal jutalmazták. 1996-ban megkapta a Marái-díjat és 1999-ben a Magyar Zsidó Kultúráért címet adományozták neki. Nemzetközi elismerésben is részesült: 1995-ben megkapta a Brandeburgi Irodalmi díjat, 1991-ben a lipcei könyvvásár nagydíját (a Sorstalanság című regényért), ugyancsak 1997-ben megkapta a német kultúra külföldi terjesztéséért A Német Nyelvészeti és Költészeti Akadémia fődíját, a Friedrich Dondorf-díjat. 2000 májusában Herder-díjjal tüntetik ki, és 2000 novemberében a Die Welt című lap irodalmi díját kapta meg. 2001-ben megkapja a Németországban legmagasabb művészeknek adható kitüntetést: A Német Becsületrend tagjává választják.

Írói életműve egyetlenegy témája (annak százféleképpen átélt variációival) a huszadik század iszonyú embertelenségei, a gyűlölködés, a népirtás, a kiszolgáltatottság, a tragikus sorsra ítélt egyén szenvedései, kitaszítottsága a másság miatt. Átszenvedte és túlélte a megsemmisítő légerek szörnyűségeit, és ezt sem nem elmondani, se nem leírni nem lehetett, mert ez nem csak az író egyéni sorsa volt, de memento is az egész emberiségnek: az élet érték és senkinek nincs joga erőszakkal elvenni sem egyetlen ember, sem egy etnikai csoport életét. Kertész Imre maga említi, hogy ha egy új regényre gondol, mindig Auschwitzra gondol, valamennyi regényében ez a gondolat visszhangzik. Eddig 11 kötete jelent meg: a Sorstalanság (1975), A nyomkereső (1977), a Kudarc (1988), Kaddis a meg nem született gyermekért (1990), A holocaust mint kultúra (1993), Jegyzőkönyv (1993, Eszterházy Péterrel együtt), Valaki más (1997), A gondolatnyi csend, amíg a

kivégző osztag újra tölt (1998), A száműzött nyelv (2001), Az angol lobogó (2001). 2001-ben megírja a Sorstalanság című regény filmforgató könyvét, amelyben ott lüktet a haláltáborok szörnyűsége és az a fájdalmas felismerés, hogy ő magyar létére nem magyar, hanem valaki más: zsidó és az ebből származó minden negatívum – a kitaszítottság, a megaláztatások sora és a végső felismerés, hogy nincs helye a világban. Mindezt gyerekfejjel éli meg, értetlenül és naiv rácsodálkozással szembesülve a számára iszonyatos és értelmetlen, érthetetlen eseményekkel.

A hovatarozás hiányának érzése, az ebből fakadó lelki gyötrelmek végigkísérik egész életét. Saját bevallása szerint nem ő érzi ezt, hanem környezete érezteti vele "Céhtársaim között hideg érintések bizonytalan élménye. Mintha hullóknak surranását hallanám a hátam mögött, de amint megfordulok, eltűnnek, vagy gyorsan mosolyra húzzák krokodilszájukat. Egy kritikát nyomnak a markomba, nem tudom eldönteni kajánságból -, vagy pusztán jóindulatból. Egy hangsúlyos pontján e kritika engem "magyar írónak" nevez. Kérdés: s miért kell engem "magyar írónak" nevezni, holott (többször) magyar környezetben játszódó történeteket írok, s (mindig) magyar nyelven? Miért e szinte provokatív állítás tehát: "magyar író"? Nyilván, mert nem vagyok az. (Nyilván mert nem tartanak annak) Legalábbis az én fülemben ez a kijelentés, ez a szóösszetétel nem több íny-, torok- és nyelvhangú zörejnél. Kijelentés-értéke, mint talán Wittgenstein mondaná, nincs. Mert mit is akar az a kijelentés jelenteni? Valami ilyesfélét: annak elle nére, hogy nem vagyok "magyar író", fogadjanak el és be, mint magyar író. Ez azonban korántsem az én kívánságom (meg sem kérdeztek róla) hanem azé, aki leírja: többször olyanok írják ezt le, akik saját magukat szeretnék (s persze a problémáikkal együtt) valahol, valaminek be- és elfogadtatni, ezáltal alkalmasnak "magyarnak" (4).

A regény olvasásakor óhatatlanul felötlnek az emberben Radnóti mondata "mit ér a szó két háború között, mikor bombát szorongat minden kerge kéz" és a másik „Oly korban éltem itt a földön, amikor az ember önként, kéjjel ölt, nem pedig parancsra". Ez a "kéjjel ölés" az öncélú gyilkolás, ami a korlátlan hatalom tudatából fakad a lényege minden totalitárius rendszernek és – talán – credoja minden diktátornak.

A Sorstalanság című regény a kiszolgáltatottság, a tehetetlenség az emberi méltóság lábbal tiprásának és a megaláztatások végeláthatatlan sorának folyamata, cinikus célszerűséggel végrehajtott tömeggyilkosságokkal fűszerezve.

Az író a történetet első személyben adja elő, de mintegy a kívülálló szenvtelenségével. Az ifjú Köves György kötelességtudóan viseli a sárga csillagot, elfogadja a negatív diszkriminációt, fel sem fogja kezdetben, hogy mindaz ami körülötte zajlik: a felnőtt férfiak munkaszolgálatra történő behívása, a zsidó vagyonok hivatalos elkobzása, a kijárási tilalom milyen jövőbeni veszedelem előjátéka. Amikor gimnazista diák létére gyári behívót kap, még elégedett is, hiszen ez némi szabadság-illúzióval párosul. Ennek azonban rövidesen vége szakad és egy napon a gyári munka végzése helyét feltartóztatják, majd a végtelennek tűnő várakozás után, anélkül hogy hozzátartozóit értesíthetné, a tehervagon foglya és feltartóztatatlanul viszik a halálba. Az író úgy idézi fel az eseményeket, hogy a kamasz fiú nincs tisztában az események jelentőségével, végkövetkezményeivel. De szinte percről percre szembesül az emberi kegyetlenséggel, a lealjasulással. Látja és hallja a két kísérő "keret", a magyar csendőrök kapzsiságának, felemás hozzájuk való viszonyulásának mozzanatait, de mindezt szinte természetesnek véli.

A birkenau-i rámpánál átélte történetek mind-mind átélte és nem emlékezetbeli helyzeteket adott, mindvégig átéli a regényhős az eseményeket, nem az emlékek szintjén beszél el.

Az író a stockholmi beszédében adja meg regénybeli ábrázolásán ak magyarázatát. „...az én regényhősöm a koncentrációs táborokban nem a maga idejét éli, hiszen sem idejének, sem nyelvének, sem személyiségének nincs birtokában. Nem emlékezik, hanem létezik. A tragikus nagy pillanatok látványos sorozata helyett az egésztest kellett átélnie...” S ebben az "egészben" benne volt a birkenau-i szelektálás, a családtagok szétválasztása és a „fölösleges” egyedek megsemmisítése. A további út Auschwitzba már megint csak a szürke hétköznapi permanens szenvedések története, amelyek során a kamasz Köves György napról napra látja elsorvadni a szó fizikai értelemben osztályos társait – fiatalokat és középkorúakat, ott érzi a kemencékben elégetett emberekből felszálló émelyítő füstöt, ami nem emlék, hanem élmény, el nem fakuló, el nem feledhető. A buchenwaldi élmények sem különbek, itt is, amott is a halál és a permanens testi-lelki gyötrelmek hosszú láncolata jelenti a regényt. Hogy lehetett ezt túlélni? Valóban a véletlenül múlt, hogy a teljes testi leromlás után a tökéletes lelki leépülés, fásultság után a zeitzi táborba majd a gleinai kórházba kerül.

És itt ezen a helyen annyi szenvedés, annyi pusztulás látványa után újra szembesül az emberek közötti testvéri szolidaritással és nemzeti gyűlölködéssel. Itt nemcsak zsidókkal, hanem németekkel, valamint Európa más nemzeteinek képviselőivel kerül kapcsolatba, s miután nem ismeri a jiddis zsargont, zsidó volta ellenére kiközösítik fajtársai, magyarsága miatt a más nemzetiségű sorstárs taszítja el.

Még itt is, a halál mindennapi közelségének tudatában is az emberi kicsinyesség, szűklátókörűség irányítja az irányíthatatlan történeket. Mi is hát a holocaust és az azt követő mindenfajta népirtás Korea, Vietnám, a Balkán, az afrikai törzsek kölcsönös gyűlölködése és mészárlása, mi is volt a sztálini diktatúra Gulágjainak lényege? Auschwitzról szólva Kertész Imre egy helyen azt mondja: nem Hitler adta ki a parancsot, nem az ő ötlete. A szervilizmus a szadizmussal párosulva hozta létre ezt a borzalmat.

Hogy történhetett a civilizált Európában, a felvilágosult huszadik században mindez? Erre próbál az író választ keresni és ezért permanens témája a haláltáborok története. A legszörnyűbb azonban épp e testi-lelki szenvedések passzív elszenvéde, a beletörődés a megváltoztathatatlanba.

A hazatérés után – hiszen a kis kamasz viszonylag ép bőrrel megúszta a poklot – újabb megpróbáltatások várnak rá. Apja segédje, a "Sütő úr", akibe minden bizodalját helyezte az apa, "tovább vezette" az üzletet, "gondoskodott" az immár bizonyára megözvegyült Kövesnéről, lakásukba idegenek költöztek s a gyermek-ifjú, a koravénvá vált kamasz azt tapasztalja, hogy az otthoni világ is romba dőlt, nincs senkije és semmije, még otthona sincs. A túlélő szomszédok talán segítenének neki, de a végleges és végletes elkeseredés úrrá lesz rajta és reményvesztetten botorkál ki az utcára, a semmibe. Látszólag befejeztetett az értelmetlenné vált élet, de mégis megmarad az életvágy, a talpraállítás lehetősége, amikor a véletlen találkozás egy újságíróval felszabadítja és való sággal felrázza fásult depressziójából. Arra kérdésre, hogy mit érez most, újra itthon, s a város láttán, amelyet elhagyott? "Mondtam neki: – Gyűlöletet! Ez a gyűlölet, amely a kamasz fiú érzelmeinek egyetlen szóba sűrített tartalmát adta, "mindenki" ellen irányult, s talán önmaga, talán akkor az egész emberiség ellen. Az otthon maradt túlélők, akik "megúszták" a csillagos házat, a Duna-parti sortüzeket és egyéb rettenetet mind-mind gyűlöltetnek – s talán ennek a pillanatnyi érzelemnek – objektumaivá váltak, felrázták és ráébresztették arra, hogy mégis, nemcsak a borzalmák tanúja és tanúságtevője, hanem a krónikása is kell hogy legyen.

Van valami távoli hasonlóság – csak épp annyi, mint egy továtűnő gondolat – a Marcel Proust-i emlékelemlet és az Anna Franck Naplója mélységesen személyes élmény -

és érzésvilága között, s mégsem hasonlít egyikhez sem. Műfaját tekintve mondhatjuk, hogy ez egy olyan én-regény, s egyben filozófiai regény, melyben az általánosítás és az aprólékos részletezés az emlékképek felidézésével az egyetlen hosszú, permanens szenvedélyfolyamatot a testi és lelki kínokról, a szüntelen és véget nem érő megaláztatásokról ad hírt. De mégis van valami tanulsága. Az a legfőbb, hogy Auschwitz és a többi „Vernichtungslager” létezhetett. És egyben mementó is, megtörtént a huszadik század művelt Európájában az a „botrány”. „...ebben a században, minden igazabbá, igazabb önmagává válik (?) A katona hivatásos gyilkossá, a politika bűnözéssé, a tőke hullaégető kemencékkel fölszerelt nagyüzemmé, a törvény a szennyes játék játékszabályává, a világszabadság a népek börtönévé” – írja Kertész Imre, – „az antiszemitizmus Auschwitzcá, a nemzeti érzés népiertássá” (5). S alább így folytatja: „birodalmakat működtetnek olyan ideológiák alapján, amelyek a használatban pusztá nyelvjátéknak bizonyultak, sőt éppen nyelvjáték voltak tette használhatóvá, azaz a terror hatásos eszközévé ezeket az ideológiákat. Azt éltük meg, hogy gyilkos és áldozat egyaránt tisztában volt ezeknek az ideologikus parancsoknak az ürességével: s épp ez a tudás adta az ilyen ideológiák nevében elkövetett emberi rémtettek különleges és egye dülálló aljasságát. — a „gyilkos bot zuhanása” egy a szó szoros értelmében vett gyilkos értelmetlenség egyidejű elülvöltésével a legkéjesebb hatalomérzésnek bizonyult, az értelem meggyalázásával egybekötött gyilkosság a gyönyör olyan orgiasztikus érzését váltotta ki, ami valóban apokaliptikus perspektívát tár az emberi létezés bármiféle jövőjére.” (7).

Figyelmeztet a Sorstalanság című regény, hogy ne ismétlődjön meg újra és újra ez A pénz és a hatalom, a kiváltságos „jóléti” társadalmak védekezése a szegényebb népektől Kertész Imre szerint „Nyugat-Európa klausztrofóbiás rettegése újjászüli Hitler Adolfot, az alsóbbrendűek felsőbbrendűségű paranoiáját. A pénz és hatalom birtokosai ismét beleegyeznek majd a társadalom teljes lezüllesztésébe, csak hogy mentsék ami menthet őt, s végül újabb totalitarizmus, újabb társadalmi katasztrófák árán menekülhetnek csak...” (8).

Erre figyelmeztet az író által átélt szenvedések folyamata. Ezt próbálja elénk tárni a regény, s épp ez az, amiért méltónak ítéltetett a Nobel-díjra.

IRODALOM

1. Pomogáts Béla. A magyar irodalom 1945 után. – Budapest,
2. Kortárs magyar írók kislexikona. – Budapest: Magvető Kiadó, 1989. – 220.o.
3. Kertész Imre. Stokholmi beszéd. – Budapest: Magvető Kiadó, 2002. – 21.o.
4. Kertész Imre. Valaki más. – Budapest: Magvető Kiadó, 1997. – 93.o.
5. Kertész Imre. Stokholmi beszéd. – Budapest: Magvető Kiadó, 2002. – 14.o.
6. Kertész Imre. Stokholmi beszéd. – Budapest: Magvető Kiadó, 2002. – 20.o.
7. Kertész Imre. Valaki más. – Budapest: Magvető Kiadó, 1997. – 79.o.

Васовчик Віра

Перша угорська літературна Нобелівська премія.

Резюме

У статті дається короткий нарис життя і творчості Імре Кертеса, характеризується його роман “Обездоленість”, у якому автор на основі своїх спогадів відтворює жахливі події концентраційних таборів Аушвіца, Бухенвалда.

ГАУПТ ТАМАРА
(Івано-Франківск)

**Українські народні казки “невільничка” і
“кармелюк” в авторському перекладі
Марка Вовчка**

Питання про суть авторських перекладів, їх специфіку та місце, яке вони займають в історико-літературному процесі, ще недостатньо вивчено.

Автопереклад означає, що автор якогось оригінального тексту самостійно (без будь-яких посередників) перекладає його іншою мовою. І саме стосовно цього виникають досить суттєві колізії. Зокрема постає питання: чи є автопереклад елементарною копією, чи творчим актом, у результаті якого народжується інший твір, не адекватний первісному тексту.

В історії української літератури XIX століття тільки Г. Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок, Ольга Кобилянська та Іван Франко постійно займалися перекладами власних творів. У інших авторів такі випадки були випадковими. Дослідження автоперекладу надає унікальні можливості для проникнення у творчу майстерню автора і в його внутрішнє відчуття мовної тканини, в яку втілюється творчий задум письменника.

В українському літературознавстві чи не єдине дослідження, присвячене проблемі автоперекладу взагалі та його ролі у творчому доробку Г. Квітки-Основ'яненка, належить О. М. Фінкелю [1].

Між тим, авторські переклади займають важливе місце в літературній спадщині Марка Вовчка. Відомі три випадки автоперекладів у її творчості: переклади російською мовою її українських творів, переклади її російських творів українською та переклади її власних творів французькою мовою.

Вільно володіючи трьома мовами, українська письменниця мала змогу адекватно відтворити свої твори, зробити власну творчість здобутком більш широкого загалу читачів.

Початок регулярної перекладацької діяльності Марка Вовчка хронологічно майже збігається з виходом у світ “Народних оповідань” у 1858 р. Незвичайний успіх збірки викликав природне бажання авторки долучити до них і російського читача, тому письменниця перекладає усі оповідання цього циклу російською мовою (1858 р.).

Але не слід забувати і намагання видатної письменниці зробити українські казки здобутком іншомовних читачів, зокрема російських.

Казка – один із основних жанрів усної народної творчості. Про цей жанр українського фольклору, що займав таке помітне місце у творчій біографії Марка Вовчка, письменниця висловила ряд цінних міркувань. На її думку, народні казки вражають жвавістю викладу, ущипливою глузливістю, грайливістю й дотепністю українського гумору. Герої та героїні, як справедливо вважає Марко Вовчок, завжди являють собою приклад мужності, непохитної рішучості, бадьорості у бідах та напастях, терпеливості, постійності у почуттях, незламного устремління до поставленої

мети [2, т. 4, 192-193].

Діяльністю Марка Вовчка у створенні української літературної казки цікавилися такі дослідники, як Н.Крутікова, М.Сиваченко, О.Засенко, Б.Хоменко.

У творчому доробку Марка Вовчка нараховується чимало літературних казок: “Кармелюк”, “Невільничка”, “Дев’ять братів і десята сестриця Галя”, “Ведмідь”, “Чортова пригода” та ін. Більшість українських казок письменниці існують у двох авторських перекладах (російському та французькому). Українські літературні казки Марка Вовчка ще не були предметом окремого літературознавчого аналізу у порівняльній площині українського та російського авторського тексту. Ми ставимо собі за мету з’ясувати принципи перекладацького підходу автора казок до інтерпретації власних творів російською мовою.

Казки, які письменниця обирала для автоперекладів російською мовою, – це високохудожні зразки творчого використання народних джерел. Слушно зауважує М.Сиваченко: “Коли йдеться про роль казкового епосу у творчості Марка Вовчка, то проблему цю не можна зводити до одного лише використання письменницею казкових сюжетів, мотивів і образів. Важливу роль казки, інших жанрів народної прози слід бачити і в тому, що вони сприяли засвоєнню письменницею усної розмовної мови, виробленню на її основі літературних форм розповіді, які відповідали народним і національним традиціям” [3]. Фольклор допомагав письменниці проникати в глибину народної психології, перед юним читачем поставав світ героїко-романтичних образів, в них опоетизовувалися стійкість, мужність, цілеспрямованість у боротьбі за правду і волю.

Досвід, набутий Марком Вовчком за час автоперекладу “Народних оповідань”, дозволив їй з більшою майстерністю підійти до нової праці. Для підтвердження цієї думки звернемося до авторського перекладу російською мовою казки “Невільничка”. Уперше казка “Невільничка” була опублікована в авторському перекладі російською мовою окремим виданням (СПб., 1864) із посвятою сину – Богдану Опанасовичу Марковичу. У 1865 році казка з’явилася українською мовою у збірці петербурзького видавця В. Яковлева. Принагідно зауважимо, що існував ще й автопереклад “Невільнички” французькою мовою, який письменниця у 1865 р. запропонувала паризькому видавцеві П.-Ж. Етцелю. На жаль, вона здалася видавцеві занадто “чужоземною” і не була опублікована французькою мовою; доля рукопису французького автоперекладу невідома.

Казка дуже сподобалася М.Салтикову-Щедріну, який вважав, що героїко-романтичні образи казок Марка Вовчка можуть відіграти позитивну роль у вихованні молодого покоління в дусі мужності, стійкості й непохитності, в дусі готовності віддати свої сили для боротьби проти несправедливості. У рецензії, опублікованій в журналі “Современник”, критик зазначав, що “у казці зображується одна з тих оригінальних особистостей, які чомусь з особливою гарячністю беруть до серця всяке чуже горе, серця яких закипають від гніву при всякій людській несправедливості... Погодьтеся, що характер дуже нерядовий, і що дітям зовсім не завадить познайомитись з подібними особистостями” [4, 85].

Сама письменниця часто проводила прямі аналогії між умовно-історичним минулим і сучасним життям. Цим самим вона наштовхувала читача на осмислення образів і мотивів казок стосовно умов сучасної їй дійсності. Її казка відзначається особливою мелодійністю, пісенним ритмом оповіді, який часто порушується схвильованими авторськими зверненнями до персонажів або читачів. Запитання й вигук автора підкреслюють близькість його до героїв – безпосереднє співчуття їм або осуд учинків.

Салтиков-Щедрін відзначав, що своїми казками письменниця вводила дітей у

“світ дійсного горя і нефантастичних злиднів”, що для молодого покоління корисним буде познайомитися з постатями таких сильних, суворих і чесних героїв, як Остап із “Невільнички” [4, 84].

Так, перекладаючи казку, письменниця вдало використовує російські відповідники, намагаючись передати емоційні переживання своїх героїв. Наприклад, в українському тексті сказано: “...а мати тільки зітхнула важенько” [2, т. 1, 401], в російському читаємо: “...а мать тяжелешенько вздохнула” [5, 523]. І далі в українському варіанті: “...батько охмурнів, повісивши голову, а мати, головоньку схиливши, осмутніла” [2, т.1, 401]. До цієї фрази підібрано вдалий аналог російською мовою: “...отец омрачился, повесивши голову, а мать, склонивши голову, загрустила” [5, 523]. Перекладаючи з української: “...запалав огонь, як з’їдаючи” [2, т.1, 403] Марко Вовчок використала фразеологічний зворот, який більш закономірний для російської мови: “...запылал огонь, будто поедаячи поедом” [5, 525]. В деяких випадках письменниця вносить невеликі доповнення в російський автопереклад, знову ж таки використовуючи вдалі фразеологічні звороти. Так, українське речення: “...у горах шляхи пробитії...” [2, т.1, 403] у російському тексті продовжено: “через горы удобные дороги проложены, где смиренному, осторожному лакомке жить не нажиться...” [5, 525]. Не змінюючи кардинального оригінального тексту, Марко Вовчок інколи додає цілі абзаци для підсилення експресії, емоційності розповіді. Наприклад, у російському варіанті казки, описуючи тривогу цілого села перед відправкою юнаків на бій із ворогом, перекладачка додає таку сентенцію: “...не раз вы, верно, деточки, замечали сами, что вас с большей нежностью гладили по головке, когда вы, по детской неосмотрительности, падали, например, в грязь – каково же должно быть чувство к тому, кто идет на смертный бой?” [5, 528].

Працюючи над автоперекладом “Невільнички”, Марко Вовчок іноді все ж зберігала українізми та слова-реалії. У російському автоперекладі залишилися українські слова “дивчина, дожидать” [5, 532], “чайки козацкие” [5, 533], що, певно, робилося з метою збереження національного колориту української казки.

Усе ж треба зауважити, що письменниця не завжди знаходила вдалі російські відповідники для українських ідіом і народнопоетичних висловів. Інколи вона не стільки перекладає деякі українські вирази, скільки подає їх кальку. Наприклад, з української “сонечко не зовсім запало за могилу” [2, т.1, 406] у російському варіанті передано “солнышко не совсем запало за могилу” [5, 528].

Проілюстровані вище найбільш характерні і показові приклади зрослої майстерності Марка Вовчка-перекладачки нібито сконцентровані в останньому абзаці “Невільнички”. Письменниця до деякої міри змінила текст у фіналі казки, уточнюючи його, вписуючи нові слова. Тим самим вона домоглася кращого стилістичного варіанту й текст набув природного російського звучання: чисто літературна мова не втратила народнописанного відтінку і фольклорної основи.

У галереї образів непримирених народних бунтарів, створених письменницею, одне з перших місць належить Кармелюкові. Образ Устима Кармелюка, героїчного ватажка селянських повстань на Поділлі, давно став улюбленим героєм українського фольклору. Ця постать привернула особливу увагу Марка Вовчка у момент, коли наростала визвольна боротьба народних мас. “Мені мила та робота тим, що наче б вона мене заносила у степи, гаї і поля українські,” – пише вона з ...рижа до О.В. Марковича у квітні 1863р.[6, т.1, 144].

Казка Марка Вовчка – один із варіантів літературної обробки цього сюжету.

Але письменниця вклала в нього стільки таланту та натхнення, що цей твір увійшов в історію української літератури як один з найоригінальніших її творів.

“Кармелюк” вперше надрукований українською мовою в книзі “Оповідання Марка Вовчка” (1865, СПб., видавництво В.Яковлева). Російською мовою в автоперекладі твір уперше вийшов у книзі “Сочинения Марка Вовчка” (т. 1, 1867, СПб., видавництво І.Папіна).

Казка невелика за об’ємом і щільно скомпресована. Тут немає місця детальним описам. Кожна фраза несе в собі граничне смислове навантаження. Однак притаманний народній легенді стрімкий і динамічний розвиток сюжету органічно поєднується з тією пластикою у розкритті характеру героя, його духовного світу, яка відрізняє істинний твір мистецтва.

Образ народного месника у казці Марка Вовчка романтично інтерпретований в дусі народних переказів і пісень. Устим Кармелюк постає зі сторінок твору як сильна особистість, овіяна легендарною славою, гіперболізовані його врода і сила. Він – мужній, чесний, сміливий, непримиренний у боротьбі проти панства, чулий до народного горя, лагідний і щирий з друзями, ніжний з рідними.

Не випадково казка зазнала жорстоких переслідувань царської цензури.

Автопереклад “Кармелюка” російською мовою вимагав від письменниці досконалого знання двох мов, як воно і личить будь-якому перекладачеві. Чималі труднощі полягали у відтворенні фразеологічних зворотів, елементів просторіччя з однієї мови на іншу. Так до українського фразеологізму “зник, як вода умила” [2, т.1, 430] вдало підібрано російський відповідник “пропал, словно в воду канул” [5, 545]; до фрази “так іди собі цілий, як був” [2, т.1, 431] – “ступай себе цел и невредим” [5, 547]. Український вираз “як риба з водою” [2, т. 1, 428] переданий в російському автоперекладі “душа в душу” [5, 543].

В авторському російському варіанті “Кармелюка”, як і у багатьох своїх автоперекладах з української, Марко Вовчок послідовно знімає зменшувальні суфікси, властиві українській народній творчості. Проілюструємо сказане прикладами: “хутенько відняла вона руки від личка” [2, т.1, 433] перекладено “быстро отняла она руки от лица” [5, 548]; “дні цілісінькі” [2, т.1, 429] – “по целым дням” [5, 544]; “з свого щастячка попсувався” [2, т.1, 429] – “избаловался от своего счастья” [5, 544]; “узголов’ячко” [2, т.1, 419] – “изголовье” [5, 534].

Подекуди зустрічаються випадки, коли в російському варіанті “Кармелюка” зникають типові для українського фольклору народнопоетичні образи. Так, “місяць-молодик” [2, т.1, 420] перекладено як “месяц” [5, 535], “ранок божий” [2, т. 1, 420] – “утро” [5, 535].

Часом письменниця уникає передачі уточнюючих, оціночних моментів, що призводить до зниження емоційного забарвлення російського тексту. Ось приклади: “очі хижі блискають..., наче в хижої, голодної вовчиці” [2, т.1, 432] перекладено без епітетів: “сверкают жадные глаза..., как у волчицы” [5, 548]; “добре намисто з дукачами” [2, т.1, 433] – “дорогое намисто” [5, 548]; “дрібненькі пучечки” [2, т. 1, 431] перекладено російською як “пальчики” [5, 546]; “вірнесенько розмовляючи” [2, т. 1; 442] – “разговаривая” [5, 558].

Слід зазначити, що у російському автоперекладі казки “Кармелюк” Марко Вовчок транслітерує ряд українізмів, що дало можливість передати національний колорит твору. Зустрічаються звертання, властиві українській мові: ”тато” [5, 545, 548], “мамо-тато” [5, 548], “коханий” [5, 549], “моя дивчина кохана” [5, 542]. Слова-реалії українського життя письменниця також не перекладає – “наймит” [5, 545], “пошла в черниці” [5, 548], “хата” [5, 543], “хатний порог” [5, 544].

Порівняння оригінального українського тексту казок “Невільничка” і “Кармелюк” та їх російського автоперекладу дає підстави зробити висновок, що перекладацький талант письменниці зміцнів, вона творчо використовувала досвід, набутий нею під час роботи над автоперекладами “Народних оповідань”. Не змінюючи кардинально оригінального тексту, перекладачка знаходить адекватні російські фразеологізми до українських зворотів, доповнює тексти цікавими образними порівняннями, передає українські народні пісні мовою оригіналу, що дало можливість зберегти в російському варіанті чарівність і мелодійність українських казок. Досвід Марка Вовчка не тільки як перекладача, а й майстра красного письменства, дозволив їй передати у своїх автоперекладах більшість мовних особливостей оригіналу.

Аналіз авторських перекладів казок Марка Вовчка дає можливість дійти висновку про їх велике значення у творчому доробку української письменниці. На черзі – вивчення інших випадків автоперекладів Марка Вовчка, зокрема французькою мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Финкель А. М. Об автопереводе // Теория и практика перевода. – Л.: Университетиздат, 1962. – С. 104 – 125.
2. Вовчок Марко. Твори: У 7-ми т. – К.: Наук. думка, 1964-1966.
3. Сиваченко М. С. До теми: Марко Вовчок і народна казка // Марко Вовчок: Статті і дослідження. – К.: – Наук. думка, 1985. – С. 239-282.
4. Салтиков-Шчедрин М. Е. Сказки Марка Вовчка. СПб., 1864 // Современник. – 1864. – № 1. – С. 83-85.
5. Вовчок Марко. Рассказы. Повести. Сказки. – М.: Худож. лит., 1976.–590 с.
6. Листи Марка Вовчка: У 2-х т. – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 1. – 399 с.

Tamara Gaup **Contes populaires ukrainiens “une esclave” et “karmeluk”** **dans l'autotraduction de Marko Vovtchok** **Résumé**

Cet article est consacré à un aspect de l'activité littéraire de la femme-écrivain ukrainienne Marko Vovtchok. Il s'agit de ses autotraductions qui sont peu étudiées. On compare pour la première fois les traductions russes de ses contes ukrainiens “Une esclave” et “Karmeluk” dans le plan de l'histoire de la littérature comparative. L'analyse comparative du texte original des contes et leurs autotraductions russes témoigne la perfection de la maîtrise de Marko Vovtchok. Dans ses autotraductions Marko Vovtchok emploie habilement des tournures phraséologiques russes, reproduit d'une manière adéquate la chaîne folklorique de ses oeuvres ukrainiennes. L'emploi des mots et des expressions ukrainiens donne la possibilité de conserver l'originalité nationale et le coloris vif des contes ukrainiens.

HIDI TÜNDE (Ungvár)

Erdély történetének ábrázolása Kemény Zsigmond Özvegy és leánya és A rajongók című regényeiben (az erdélyi vallások tükrében)

Erdély történetének egyik legsajátosabb és a maga nemében egyedülálló vívmánya a vallási egyenlőség törvénybe foglalása, melynek gyökereit kutatva egészen a 16. századig kell visszamennünk. Ugyanis a kis fejedelemséget az 1500-as évek elején érik el a hitújítás egész Európán végigvonuló hullámai. A lutheri és a kálvini tanok meghonosodásán kívül kialakul itt a szentháromság-tagadók (unitáriusok) rohamosan gyarapodó csoportja, majd ennek oldalhajtásaként az ószövetségi jellegű szombatosság, de jelen van még a visszaszorulni látszó katolicizmus is. Az 1568. évi tordai országgyűlés lehetővé teszi a szabad igehirdetést, s ezzel egy akkor még páratlanul haladónak számító egyház- és valláspolitikai elvet alkot meg: a négy "recepta religio" (bevett vallás) rendszerét, a viszonylagos, de valóban létező vallásszabadság alappilléret Erdélyben [2, 111 – 112].

Napjainkban az irodalmárok mind gyakrabban foglalkoznak Kemény Zsigmond életművével, munkásságával, ugyanis ez a téma magában hordozza a sokoldalú kutatómunka lehetőségét. Regényeinek társadalom- és történelemszemléletét is több elismert irodalmár vizsgálta, többek között Gyapay László [5], Sőtér István [9] és Wéber Antal [14], de teret szentel a témának monográfiájában Szegedy-Maszák Mihály, illetve Nagy Miklós is. Dolgozatunkban az író történelemfelfogásának egy eddig kevésbé feltárt területével foglalkozunk: Erdély történetének ábrázolását vizsgáljuk Kemény két nagy kompozíciójában, az *Özvegy és leányában* és *A rajongókban*, elsősorban az erdélyi vallások tükrében.

Kemény mindkét műben – nevezzük dilógiának – "kedvenc korszakához", az önálló erdélyi fejedelemség virágkorához nyúlt, és tragikus éleslátással vetítette vissza I. Rákóczi György korába politikai eszméit, világnézetét.

Az első, szinte közhelynek számító kérdés a témával kapcsolatban a történelmi hitelességet érinti: mennyire tartotta szem előtt az író a realista igényű korfestést, és milyen mértékben engedett teret saját képzeletének? Összehasonlítva a dilógiában megrajzolt eseményeket és személyeket a hiteles történelmi adatokkal, megállapíthatjuk, hogy az író valósághű képet festett a 17. század eleji Erdély társadalmi-politikai életéről és a meghatározó szerepű történelmi alakokról (l. a fejedelmi család). A kevésbé jelentős történelmi személyiségek megrajzolásában viszont nagyrészt a képzeletére támaszkodott (l. Kassai István, Pécsi Simon, Csulai káplán, Dajka püspök).

A történelem szerves része a vallás is, melynek társadalom- és egyéniségformáló erejét csakis akkor lehet eredményesen bemutatni, ha a szereplők vallásos magatartását is vizsgáljuk. Az alakok bizonyos meghatározott szempontok szerinti csoportosítása, ha nem is szükségszerű, de mindenképp megkönnyítheti és átláthatóbbá teheti az elemzést. Nem a

felekezeti hovatartozást, hanem a szereplők vallásosságát, hitük megélésének módját tekintem a rendezőelv alapjának. A jellemek elemzésében nagyrészt Barta János egyik jelentős tanulmányára támaszkodom, melyben a szerző Kemény tragikus emberalakjait vizsgálja sorsuk és jellemük alapján [1, 186 – 217].

A dilógia főbb szereplőit tehát vallásos magatartásuk, retorikájuk és meghatározó jellemvonásaik alapján csoportosítom. Mindkét műben felállítható az erkölcs és hit egységét megtestesítő szereplők csoportja, melybe Lorántffy Zsuzsanna mellett az Özvegy és leánya tragikus sorsú szerelmespárja, valamint Mikes Ágnes és Haller Péter tartozik. A rajongók hősei közül pedig Kassai Elemér és Bodó Klára. A fejedelem, I. Rákóczi György alakja csupán a dilógia első részében felel meg a kategória szempontjainak. A rajongókban jelleme kevésbé árnyalt, vallásos magatartása pedig ellentmondásosnak nevezhet ő, hiszen – elsősorban politikai megfontolásból – utat enged a szombatosok üldözésének. Lazán kapcsolódik a csoport többi tagjához Mikes János, Tarnóczy Sára, Haller Péter és Kassai Elemér alakja. „Erkölcsei szubsztanciájuk” tekintetében ugyan nem maradnak el a többiektől, viszont vallásosságukra nincs közvetlen utalás a szövegben, ezért magatartásuk, cselekedeteik alapján legfeljebb következtethetünk egy tágran értelmezett istenhit meglétére, szerepére személyiségükben. A kategória tagjainak jellemképe, sorsa az előforduló átfedések ellenére természetesen nem azonos: míg a fejedelmi pár és Bodó Klára jelleme kikezdhetetlen, addig Mikes János és Kassai Elemér „rosszul alkalmazott erényeik” áldozataivá válnak, Tarnóczy Sára sorsa pedig a bűn nélküli szenvedés, amely öngyilkosságba torkollik.

Az Özvegy és leányában felvonultatott pozitív emberi értékek tagadását testesíti meg az „árva özvegy” sátáni alakja. Monumentalitását tekintve nincs méltó ellenfele a műben. Vallásos magatartása alapján legindokoltabb Mikes Móriccal, a jezsuita szerzetessel való szembeállítása. Tarnóczyné fanatizmusa tettein kívül retorikájában is jól lemérhető. Gönczy Monika egyik tanulmányában az Özvegy és leánya szövegvilágait vizsgálja intertextuális olvasási stratégia alkalmazásával, s kitér többek között Tarnóczyné Bibliát felülíró retorikájára is. Az özvegy gyakran idézi az Ószövetség egy-egy passzusát, de ezek a citálások szinte egytől egyig pontatlanok, mivel az idéző elhagyja az Isten kegyelmére, irgalmasságára vonatkozó részeket, s ezzel mintegy saját célra „átírja” a Bibliát [4, 84–113]. A legidősebb Mikes-fiú az özvegygel ellentétben sohasem idéz a Bibliából, szilárd hitében mégsem kételkedünk. Kettejük jellemének szembeállítása nyomán levonhatjuk azt a következtetést, hogy az őszinte vallásosságnak nincs szüksége díszes tirádákra, mert a hit az emberi tettekben és magatartásban mutatkozik meg igazán.

Az Özvegy és leánya Tarnóczynéjának nincs vele azonos súlyú párja sem a dilógiában. Sok tekintetben hasonló hozzá Kassai István alakja, de a korlátnok nem vallási megszállott, hanem a bosszúvágy fanatikusa, emellett intellektuálisabb gondolkodásmódja miatt is erőltetett lenne párhuzamba állítása az „árva özvegygel”. Az idősebb Kassai vallásos magatartásáról nem tájékoztat bennünket az író, azonban nyilvánvaló, hogy jelleme, öncélú, alattomos cselekedetei eleve elszakítják őt az isteni kegyelem befogadásának lehetőségétől.

Kassai István vetélytársa, a szombatos Pécsi Simon alakja szintén Kemény alakteremtő tehetségének egyik csúcsteljesítménye. Az ő bukásának oka az, hogy nem szakított időben a „rajongókkal”, sorsát egy olyan szellemileg és szociálisan heterogén csoporttal kötötte össze, melynek céljaival nem tudott azonosulni. A dúsgazdag Pécsi vallásossága egyébként is különbözik a nincstelen, és éppen ezért a végső ökig elszánt szombatosokétól; érzi ő is, hogy ebben a szélsőségesse vált szektában nincs már élettere.

Úgy gondolom, mindezek alapján elmondható, hogy Kemény szerint az őszinte vallásosság önmagában nem nyújt védelmet a sorssal szemben, hiszen „helyzetünkben van sorsunk és bűnünk” [6, 178]. Hasonló következtetésre juthatunk Szőke Pista vallásos magatartását vizsgálva. Tragikumának forrása gyenge jellemén kívül szociális helyzetében, jobbágyi származásában rejlik. A mély vallásosság szilárd erkölcsi alap nélkül az ő esetében sem garantálja az egyéniség rendíthetlenségét.

Pécsi Simon és Szőke Pista mellett az „önmagukat elvesztők” kategóriájába sorolható a szombatos főúr leánya, Pécsi Deborah is. „Sáron rózsájának” ellentmondásos jellemében a vallásosság kisebb szerephez jut, mint azt a dilógia pozitív hősnőivel kapcsolatban már megszokhattuk. A szó vegből világosan kiderül, hogy Deborah hívő (a beteg asszony ágyánál és Elemér holtteste mellett is imádkozik), ám felekezeti hovatartozása nem egyértelmű. Jellemének vallási szempontú megközelítése nem ad módot lényeges következtetések levonására.

A dilógiában szépszámmal akadnak olyan középszerű, kiforratlan jellemek, akik lelkileg-szellemileg nem érnek fel a valódi hit szférájáig. Az özvegy és leányában a „vallási szempontból elkötelezetlen” szereplők közé tartozik Mikes Mihály, az életvidám aranyifjú, Naprádiné, a regény víg özvegyasszonya, valamint a legifjabb Mikes-fiú, Kelemen. Sekélyes gondolkodásuk nem képes a dolgok lényegéig hatolni, és nem tud felemelkedni az emberfelettiig sem. Barta János terminusával élve, az ilyen „gyermekkedélyek” közeli rokona A rajongók Gyulai Ference, a sekélyes érzelmi életű, karrierista kamarás. Ugyanez elmondható a trónörökösről, a nem létező Küzdő keresztyén című röpirat állítólagos szerzőjéről, kinek önhittsége és becsvágya saját közeli tragédiáját vetíti előre. Sok tekintetben hasonlít hozzá jegyesének személyisége, azzal a különbséggel, hogy Báthory Zsófia életében a vallás valóban fontos szerepet tölt be. Katolikus hitéhez az udvar tiltása ellenére is ragaszkodik, jelleme viszont túlságosan felületes, a műben betöltött szerepe pedig csekély ahhoz, hogy a morált megtestesítő pozitív főhősök közé emelkedhessen.

Mindkét vizsgált műben megjelenik Csulai káplán alakja. Míg A rajongókban alig pár mondatot szán neki az író, Az Özvegy és leánya több jelenetében is színre lép mint a fejedelem kíséretének tagja. Hamar kiderül „Isten szolgájáról”, hogy a vallást saját ambíciói eszközének tekinti. Próféta szerepre vágyik, de hiányos Bibliai műveltsége és kicsinyes, megalkuvó természete miatt legfeljebb az udvar főintrikusa lehet.

A dilógia történelmi háttérének hitelességét növeli, hogy az író a korabeli Erdély vallási életét a maga sokszínűségében mutatta be: az unitárizmuson kívül valamennyi „élő” vallási felekezet megjelenik a művekben. A rajongók homlokterében a jellegzetesen erdélyi gyökerű szombatos szekta áll, de a fejedelmi udvar és a politikai elit képviselőiben szerepet kap a protestantizmus és a külügyek kapcsán, közvetve a katolicizmus is. Az Özvegy és leányában a katolikus-protestáns ellentét domborodik ki a jezsuita szerzetes üldözése nyomán, de említés történik az „öreg Péchiről” és a szombatosokról, akiket Tarnóczyné „megégetetni kívánt”.

A két nagy történelmi mű szereplőinek vallásos magatartását (vagy ennek hiányát) előtérbe állítva, de a jellemeket komplex módon is elemezve Kemény vallásfelfogásának fontos mozzanatairól kaphatunk képet: az író nem rangsorolja a különböző vallási felekezeteket, a humanus ember megértésével szemléli az istenkeresés más-más formáit. Kiemeli, hogy a Biblia eredeti szövege nem szentesíti a fanatikus törekvéseket, s nem válhat a romlott erkölcs önigazolásának eszközévé sem. Csulai példáján látjuk, hogy ha valaki a vallást egyéni ambíciói eszközének tekinti, az eleve elszakítja magát a Szentírás befogadásának lehetőségétől. Az író a mély érzelmű pozitív hősökkel kapcsolatban

általában kiemelte a vallás szerepét, idealizáltak tekinthető nőalakjait illetően pedig többszörösen hangsúlyozta a hit erkölcsnemesítő erejét. A felszínes jellem és a felületes gondolkodás pedig – mutat rá Kemény – összeférhetetlen a mély vallásossággal. Laczkó István sorsán keresztül arról győz meg bennünket az író, hogy a gyenge akaraterejű ember hite ellenére is bűnössé válhat a körülmények szorításában.

Úgy vélem, Kemény Zsigmond egy vallások feletti, dogmáktól és konvencióktól mentes, elfogulatlan istenhitet hirdet, amely elismeri az egyéniség jogait, és utat enged a gondolat szabadságának. Ez a nézet is bizonyítja, hogy a gyakran nyomasztónak mondott szellemi öröksége ma sem holt anyag. „Vele, mint minden költővel, egy csipetnyi eszményi emberség költözött a világba” [11, 16] – mondja róla földije, Sütő András író. Emberség és tiszta értelem, amely a mának is üzeni A rajongók lapjain: „... nemcsak kőből épült templomok vannak; minden ember szíve az” [6, 171].

IRODALOM

1. Barta János. Sorsok és válságok. Kemény Zsigmond tragikus emberalakjai. In: A pálya végén. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. – 186—217.o.
2. Erdély története (I. kötet). Főszerkesztő: Köpeczi Béla – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986.
3. Erdély története (II. kötet). Főszerkesztő: Köpeczi Béla – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
4. Gönczy Monika. Az Özvegy és leánya szövegvilágai. // Studia Litteraria. Értékek kontextusa és kontextusok értéke 19. századi irodalmunkban. – Debrecen, 2000. – 84-113.o.
5. Gyapay László. Kemény Zsigmond társadalomszemlélete. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1990/2. – 223—231.o.
6. Kemény Zsigmond. A rajongók. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.
7. Kemény Zsigmond. Özvegy és leánya. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.
8. Nagy Miklós. Kemény Zsigmond. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1972.
9. Sötér István. Kemény Zsigmond történelemszemlélete. // Világos után. Nemzet és haladás: Aranytól Madáchig. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. – 425—548.o.
10. Sükösd Mihály. Kemény Zsigmond regényrétegei. In: Küzdelem az epikával – Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1972. – 76—96.o.
11. Sütő András. Anyám könnyű álmot ígér. – Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1976.
12. Szegedy-Maszák Mihály. Kemény Zsigmond. – Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989.
13. Veress Dániel. Szerettem a sötétet és szélzúgást (Kemény Zsigmond élete és műve) —Kolozsvár—Napoca: Dacia Könyvkiadó, 1987.
14. Wéber Antal. Gondolatok Kemény Zsigmond történelemfelfogásáról. // Irodalomtörténet, 1975/3. — 521—538.o.

Hidi Tünde

The presentation of the history of Transsylvania in the novellas of Kemény Zsigmond The Widow and her Daughter and The Fans (in the reflection of the religion in Transsylvania)

Summary

The religion in Transsylvania has old traditions. Even in the 16-th century there were 4 different denominations. With the novellas Kemény Zsigmond takes us to the Transsylvania of 17-th century. He shows the political and religious life of the principality. In the novellas he does not rank the denominations, so we can say he was a fan of religious equality. The message of The Fans is living till nowadays that there are not excepting churches of stone, but everyone's heart is a church.

КОЗАК МАРІЯ, БАЛЛА ЕВЕЛІНА (Ужгород)

Своєрідність ранніх збірок ю.Боршоша-Кум'ятського

Поетичний дебют Ю. Боршоша-Кум'ятського відбувся в 1924 році на сторінках журналу "Наш рідний край". 20-30 роки позначені високою продуктивністю, активізацією творчого потенціалу Ю. Боршоша-Кум'ятського. За цей час побачили світ шість збірок поета: "Весняні квіти" (1928), "З мого краю" (1929), "Країна див" (1934), "В Карпатах світає" (1935), "З наказу роду" (1938), "Кров кличе" (1938).

Поезія Ю.Боршоша-Кум'ятського перебувала в полі зору дослідників літературного процесу 20-30-х років ХХ ст. У цей час з'явилися ряд статей В.Бирчака, Є. Маланюка, С.Гордиńskiego та ін., у яких окреслювалися головні тенденції розвитку поезії Закарпаття. У періодичних виданнях того часу були опубліковані рецензії Є. Маланюка, В. Бирчака, А.Гарасевича, дослідників, що підписалися криптонімами Дан, Д.П., в яких аналізуються особливості поезики, головні мотиви лірики Ю. Боршоша-Кум'ятського. Однак ці окремі статті не дають повного уявлення про еволюцію творчості поета. Тому ми ставимо собі за мету дослідити своєрідність ранніх збірок митця.

У віршах періоду початківства Ю. Боршош-Кум'ятський виявив небагато своєрідності, самостійної творчості. Поет не одразу спромігся на власний стиль, на свою оригінальну проблематику та поезику. Народна пісня, "відфольклорна" поезія була для молодого автора першим джерелом творчого натхнення. Другим джерелом стали літературні впливи. Поет пильно студював кращі зразки українського письменства, зокрема творчість Т. Шевченка, С. Руданського, І. Франка, Лесі Українки, О. Олеся, П. Тичини. На закарпатському терені особливий вплив на початкуючого поета мали вірші В.Гренджі-Донського. Мотиви поезій, об'єкт зображення (зелена Верховина, ґруні, степи, нужденне життя горян), образні збіги зближують лірику обох поетів. Ця подібність дала підставу чеському критику А.Гартлу назвати першу збірку Ю.Боршоша-Кум'ятського варіаціями поетичної творчості В.Гренджі-Донського [10,19]. Тенденцію до переспівування відомих творів української літератури помітив у поета і К.Заклинський, який у рецензії на збірку "Весняні квіти" підкреслював, що в його ліриці забагато впливів. На думку критика, Ю.Боршош-Кум'ятський "мусить дбати більше про безпосередні життєві враження, а менше про книжкові" [5,110].

Літературні впливи, особливо П. Тичини, позитивно позначилися на поетичному зростанні Ю.Боршоша-Кум'ятського. "Не знаю, якими путівцями, – згадував поет, – через круті карпатські перевали, через кордони й заборони прийшла у наш край та й оселилася в ньому збірка віршів Павла Тичини "Сонячні кларнети". Але в 1925 році вона потрапила до моїх рук, і вже я з нею не розлучався: читав удома, в школі, під час прогулянки і дивувався, дивувався... Такої тонкої психологічної музики раніше я не чув... Тичина пробудив у мені дух творчості" [4,186].

У збірці “Весняні квіти” окреслена традиційна для романтичної лірики проблематика: любов до рідної землі, мови, природи, народної пісні, декларація свого поетичного призначення. Автор будував свій художній світ на основі образів того ж традиційного змісту, що закріпився за ними протягом століть. У першій книзі особливо відчутне тяжіння Ю.Боршоша-Кум’ятського до фольклорних асоціацій, наскрізного паралелізму, демінутивних форм, усталених епітетів (*вода студенька, вітер холоденький, вівчар молоденький, овечки біленькі, пісні веселенькі, синє море*).

Друга збірка Ю.Боршоша-Кум’ятського “З мого краю” відбиває досить широкі літературні впливи, зокрема І.Франка, Лесі Українки, О.Олеса, П.Тичини, В.Гренджі-Донського. Але в порівнянні з попередньою в ній уже розширюється проблематика, образна символіка, колористика, жанрова палітра творів. Поезії книги згруповані за циклами, що дає можливість краще простежити логіку поетичної думки, рух авторського світовідчуття. Цикли Ю.Боршоша-Кум’ятського як “групи творів, свідомо об’єднаних автором за жанровим, тематичним, ідейним принципом...” [9, 398-399] “Закутий орел”, “Зів’ялі квіти”, “Убогий край” і, певною мірою, “Лісові пісні” пов’язані спільним мінорним настроєм, картинами поневірянь закарпатців, іноді з елементами натуралістичної поетики, ключовими образами закутого й вільного орла, образами чорних круків, ярма, кайданів, ланцюгів. Контрастом до них є цикл “Срібна хвиля”, де зібрані вірші переважно пейзажного плану. Краса довкілля, одухотворена природа, уславлення рідної Верховини, радість від зустрічі з коханою – головні мотиви циклу.

На відміну від першої збірки, де переважає фольклорне трактування кольору, в другій колористика посутньо розширюється і колір “служить “будівельним матеріалом” у конструюванні художнього образу, розширюючи тим самим асоціативні можливості художнього світу” [6,84]. Пейзаж циклу “Срібна хвиля” найчастіше постає в срібному та золотому освітленні: *срібна хвиля, срібна роса, срібний шум, хвиля сріблиста, золотий ранок, злате сонце, золота весна*, що наповнює світ поезії мажорними тонами.

У вірші “А на селі журба і сум” торжество сил зла передано за допомогою оксюмору, що підкреслює дисгармонію людського життя: “*Регочеться дикий глум, Регочуться муки й болі*”; “*Весело лиш крук закряче*”. Картини народних страждань увиразнюються досить високою частотністю використання тропів чорно-червоної кольорової гами: “*чорні жалі*”, “*чорний туман*”, “*чорні круки*”, “*червоні рани*”, “*червоні роси*”, “*В павутині кривавих зойків*”. Трагічна тональність образу крові підсилюється синестезійним епітетом: “*пахуча кров*”. Чорний і червоний кольори – “сильні” за своєю енергетикою. У широкому аспекті їх палітру можна окреслити як бінарну опозицію “життя-смерть”. Чорний колір “майже повсюдно є кольором негативних сил і сумних подій” [8,410]. Контекст функціонування червоної барви більш складний і неоднозначний. “Червоний – колір життя, вогню, війни, енергії, агресії, небезпеки, революції, імпульсу, емоцій, пристрасті, кохання, радості життєвої сили, здоров’я, фізичної сили і молодості. В символізмі його іноді пов’язували із злом...” [8,167-168]. Червоний колір у загальну картину збірки “З мого краю” вносить щось сумне, трагічне, це колір крові, з яким пов’язана символіка смерті. Опозиція “червоне-чорне” яскраво відбиває антигуманність людського життя, заснованого на несправедливості.

Високою драматичною напругою позначені соціально-релігійні поезії Ю.Боршоша-Кум’ятського, витримані у законах жанру молитви (“Та що мені з того...”

“Молитва”). Реалістичні замальовки нужденного животіння поетових земляків ліризуються натхненними зверненнями до Сина Світла з благанням відвернути лихо: *“Отче наш розп’ятий, дай хліба, здійми з нас кайдани, спаси наш край від неволі”* [3,59]. Образи Христа, червоних ран дозволяють поетові розкрити одвічні страждання, муки, котрі терпить рідний край, де навіть *“сам Бог розп’ятий, висить на хресті і ронить кров”*. Антонімічну пару до образу Божого Сина утворюють постаті юд, пілатів – уособлення холодного, байдужого споглядання та підлої зради. Боршош-Кум’ятський, трансформуючи традиційні євангельські образи, не випадково подає їх у множині, підкреслюючи цим типовість і надчасовість, повторюваність ситуацій морального вибору.

Збірка “Країна див” має підзаголовок: “соціальні поезії”. Слід зазначити, що Ю.Боршош-Кум’ятський ніколи не демонстрував асоціальності, але саме тут соціальна проблематика стає домінуючою. Наскрізним композиційним прийомом збірки є засіб антитези, який набуває ключового концептуального значення. За твердженням Е.Соловей, *“...найперше сила поетичної антитези проявляється в її “моделюючій” здатності: визначивши присутні життєві опозиції, розвівши і протиставивши їх, поет означає тим самим найсуттєвіші контури світобудови”* [7,322]. За допомогою прийому соціальних антитез *“багатства і нужди”*, *“журби й пісень”* побудований програмовий вірш збірки – “Країна див”. Зловісне, почасти символістське нагнітання похмурого настрою досягається за допомогою лексем, що мають негативну конотацію: *“Країна сутінків, смерті, жорстокого горя, розритих могил”*. Це край, у якому *“віками даремно дунають прокляття”*; *“люються народні сльози”*, край, що *“не зродив свого Мойсея”*.

У збірці “Країна див” спостерігається початок формування індивідуального стилю Ю.Боршоша-Кум’ятського, що виявляється передусім у тяжінні до іменникових форм. Те, що частотність вживання іменників, прикметників у поета набагато вища, ніж дієслівних форм, дало підставу В.Бирчаку зробити висновок, що накопичення іменникових форм не викликає *“бажаних вражень”*. [...] “Вірші Ю.Боршоша-Кум’ятського не малюють нам тих понять образowo, і це найбільша хиба тих віршів” [2,2]. На нашу думку, ця прикметна ознака творчості митця дає підставу говорити про інтровертний характер його світовідчуття, про особливе суб’єктивоване відображення зовнішнього світу з переважанням у структурі віршів елементів зображальності.

Наступна збірка Ю.Боршоша-Кум’ятського “В Карпатах світає”, що побачила світ у видавництві “Пробоем”, засвідчила зростання поетичної майстерності автора. Характерне й те, що в цій книзі соціальна проблематика відходить на другий план, а на перше місце виходить національно-патріотична.

Якщо в збірці “Країна див” основними були жанри ліричної медитації, ліричного нарису, то тут превалюють поезії-заклики, вірші-декларації, присвяти, пейзажні замальовки, позначені впливом імпресіоністичної поезиї. Суттєво змінюється спосіб малювання пейзажу. У творенні малюнків природи поет вдається до деталізованих описів, нюансування барв, звуків, часто з акцентацією на імпресіоністичних прийомах. Цю тенденцію поезій автора помітив ще Ю.Балега, підкреслюючи, що *“пейзажна лірика Ю.Боршоша-Кум’ятського 30-х років позначена легеньким нальотом імпресіонізму. Малюючи картини рідної природи, поет намагався схопити й передати не так конкретний пейзаж, як скоріше власне враження, власне сприйняття природи”* [1,7].

Збірки “З наказу роду” та “Кров кличе” засвідчили новий етап розвитку поетичної творчості Ю.Боршоша-Кум’ятського. Ними завершується еволюція поета у другій половині 30-х років. Автор відходить від соціальної проблематики, лірика його набуває послідовно імпресіоністичного забарвлення, що виявляється на стилістичному, синтаксичному та образному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балега Ю. Творчість Ю.Боршоша-Кум’ятського // Червона калина. – Ужгород: Карпати, 1980. – С.3-14.
2. Бирчак В. Ю. Боршош-Кум’ятський “Країна див” // Українське слово. – 1934. – 10 травня. – С.2-3.
3. Боршош-Кум’ятський Ю. З мого краю. – Ужгород, 1929. – 79с.
4. Боршош-Кум’ятський Ю. Червона калина. – Ужгород: Карпати, 1980. – 224 с.
5. Заклинський К. Ю.Боршош-Кум’ятський: Весняні квіти. Ужгород, 1928 // Підкарпатська Русь. – 1928. – Ч.5. – С.109-111.
6. Рисак О. Лесин дивосвіт. – Львів: Світ, 1992. – 184 с.
7. Соловей Е. Українська філософська лірика. – К.: Юніверс, 1999. – 368с.
8. Тресиддер Дж. Словарь символов. – М.: Фаир-пресс, 1999. – 448 с.
9. Цикл // Краткая литературная энциклопедия / Гл. ред. А.Сурков. – М: Сов. энциклопедия, 1975. – Т.8. – С. 398-399.
10. Hartl A. Literarní obrození Podkarpatských Rusinů v letech 1920-1930. Praha: Nakladem vlastním, 1930. – 70 s.

Kozak Maria, Balla Evelina
Originalité des premiers recueils de Y. Borchoch-Koumiatsky
Résumé

L'article présente l'évolution de la poésie de Y. Borchoch-Koumiatsky des années 20-30 du XXe s., depuis des oeuvres imitatives d'un débutant jusqu'à son propre style original, marqué par la poétique de l'impressionnisme ce qui est révélé aux niveaux stylistique, syntaxique et imagé.

ЛІХТЕЙ ТЕТЯНА (Ужгород)

Поезія Сама Халупки у творчій інтерпретації І.Франка, П. Грабовського, М. Рильського та І. Мацинського

Само Халупка (1812–1883) – визначний словацький поет-романтик, заспівувач штурівської генерації реформаторів нової словацької літературної мови. Ще 1834 року у “Новому й старому патріотичному календарі” (ред. Г. Фейерпатакі) він опублікував три поезії “Koníček moj vraný”, “Nárek slovenský”, “Pieseň vojenská” на середньословацькому діалекті, що вже через десять літ ліг в основу словацької літературної мови. “Халупка – перший словацький поет, – пише дослідник В. Кохол, – який, на відміну від Колларівського блукання в алегоричному світі та розмитої слов’янської давньовічності Голлого, твердо оселився у словацькій дійсності і в словацькій природі – справжній батьківщині словаків, виокремленій Татрами й Дунаєм (перекл. зі словацк. – Т. Ліхтей)” (Kochol V. Poézia štúrovcov. – Bratislava: SAV, 1955. – S. 84). Сучасна критика так визначила місце С. Халупки з-поміж інших романтиків: “Мужнішого поета наша література не знала. Він не такий грайливий, як Сладкович, не такий бурхливо-революційний, як Краль, не такий романтичний, як Ботто (...). Він не просто посідає гідне місце між штурівцями, а йде попереду них (перекл. зі словацк. – Т. Ліхтей)” (Brtán R. Poézia básnika S. Chalupky// S. Chalupka. Dielo. – Bratislava: Tatran, 1979. – S. 18).

Справді, творчість С. Халупки є яскравим зразком коливання тогочасної словацької літератури між колларівським класицизмом і штурівським романтизмом. Чи не тому ранні Халупкові твори, писані живою розмовною мовою, довгий час вважалися народними піснями. Ян Коллар навіть включив їх у другий том відомого збірника “Pisně světské Slované v Uhrách” (1834). Та й сам С. Халупка, як, зрештою, і більшість представників цієї генерації, ще з юнацьких літ захоплювався усною народною творчістю слов’ян. Особливо добре він був обізнаний із українським фольклором, збірником “Малороссийские песни” (М., 1827), упорядкованим М. Максимовичем, працями О. Бодянського, І. Срезневського та ін. Свідченням цьому є і його багата епістолярна спадщина. Наприклад, 1839 року в одному з листів до Б.-А. Врховського Халупка, перебуваючи під враженням від збірника Максимовича, захоплено пише: “З думами малоруськими я пережив не одну розкішну годину. Протягом тижня не міг раніше піти з ними попрощатися. Близько дванадцяти собі переписав. Такими звуками озивалися колись і діяння наших батьків під Татрами...” [11, 158].

Можливо, саме через любов до народної пісні єдине прижиттєве видання поезій С. Халупки і було назване “Співи” (1868). Ця збірка по праву вважається інтелектуальною вершиною у творчому доробку штурівців. А кращі вірші та поеми,

уміщені в ній, перекладені майже усіма слов'янськими мовами. Окремі навіть ще за життя автора.

Українською мовою твори С. Халупки перекладали І. Франко [10, 221], П. Грабовський [2, 174], М. Рильський [14, 46]; вибране з доробку С. Халупки "Провесни сонячний неспокій" вийшло 1984 р. у Словаччині. Перекладачем та упорядником виступив відомий український письменник і культурний діяч із Пряшева І. Мацинський (1922–1987). На сьогодні це найповніше видання українських перекладів поетичної спадщини С. Халупки [15].

Вихід у світ Халупкового доробку (як і доробку інших словацьких романтиків) українською мовою був схвально сприйнятий критикою. Свідченням цього є позитивні відгуки та рецензії українських і словацьких дослідників Н. Колесниченко-Братунь [5], В. Конопельця [6], Ю. Кундрата [8], Т. Ліхтей [3], [9], М. Мольнара [10], М. Неврлого [19], [20], П. Мурашка [12], Г. Сиваченко [13], Д. Слободніка [24], Ф. Штрауса [27], [28] та ін. Єдине, за чим жалкує, наприклад, науковець зі Словаччини П. Мурашко, що "київське видання ґрунтовних антологій чеської та словацької поезії під редакцією М. Рильського та Г. Кочура було здійснене без нашої (україністів Пряшівщини – Т. Л.) участі" [12, 89]. Безпосередньо торкались аналізу українських перекладів В. Конопелець, Ю. Кундрат, Т. Ліхтей (Т. Кобаль) та І. Мацинський.

За допомогою зіставного методу ми намагатимемось порівняти українські переклади І. Франка, П. Грабовського та М. Рильського з оригіналами та паралельними перекладами уродження Східної Словаччини І. Мацинського. Адже, на відміну від згаданих українських класиків, які всотали рідну мову з молоком матері, І. Мацинський, виходець із лемківської меджилабірської родини, був сформований як русофіл і українські мову та літературу почав вивчати самотужки в чужомовному середовищі аж у 32-річному віці, що, звичайно ж, не могло не позначитися на художній майстерності його перекладацького доробку.

Перший український переклад з Халупкової спадщини здійснено 2 липня 1883 року І. Франком. Це була відома поезія "Козацька пісня" (в оригіналі "Kozák"), яку С. Халупка написав під впливом українських народних пісень та дум про козаччину. І. Франко пройнявся духом творів визначного словацького романтика, мав у своїй бібліотеці не тільки його безсмертні "Співи" (1868), а й видані вже після смерті митця "Простонародні словацькі повісті" (1880). Цікаво, що збереглися три автографи "Козацької пісні" (один із них навіть підписаний псевдонімом "Мирон"), які послідовно засвідчують авторську правку Франка з тенденцією наближення мови перекладу до літературних норм. Третю правку Іваном Яковичем було здійснено вже в останні роки життя [8, 218]. Другий переклад "Козака" належить М. Рильському [14, 53], а третій – І. Мацинському [15, 174].

Вірш "Козак" (таку саму назву зберігають М. Рильський та І. Мацинський) І. Франко перейменовує в "Козацьку пісню" й, по-своєму, має рацію, бо розповідь ведеться від першої особи ("Гей, я вояк з роду..."), а ритмомелодика справді дуже близька до народної пісні. Мова Франкового перекладу відповідно також простонародна, пересипана типовими для неї вигуками *гей*, *ой*, діалектними словами *м'я* (мене), *ми* (мені), *много* (багато), *рожу* (троянду), *вітця* (батька), *фана* (прапор), традиційними пісенними повторами ("... над моєю колискою фана повівала" і "фана повівала, труб гриміло много..."), що повною мірою відповідає оригіналові вірша, відтворює дух і колорит періоду козаччини. Щодо перекладу І. Мацинського, то він дещо книжний. При читанні його створюється враження, ніби автор намагався

“підтягти” твір до рівня сучасної поезії, навмисно уникаючи елементів народної мови, від чого, на жаль, переклад тільки програв. Отже, із стилістичного боку переклад І. Франка є більш досконалим. Коли ж торкнутися деяких семантичних особливостей твору, то, очевидно, в багатьох випадках переклад І. Мацинського є точнішим (пряшівський перекладач не дозволяє собі такого вільного, творчого поводження з текстом оригіналу, як І. Франко чи М. Рильський), проте через цю сумнівність дуже часто страждає художність, поетичність, ритмомелодика вірша-пісні. Порівняймо:

*Neumriem na loži,
umriem ja na koni:
ked' z koňa poletím,
šabl'a mi zazvoní* [21, 80],

*На коні, не в ліжку
Смерть мене догонить,
Як з коня звалюся,
Шабелька задзвонить* (І. Франко)
[10, 222],

*На коні умру я,
як бійцю годиться,
задзвенить востаннє
шабля-блискавиця* (М. Рильський)
[14, 54],

*Не помру я в ліжку –
у сідлі загину,
і задзвонить шабля,
як на землю зрину* (І. Мацинський) [15, 176].

Бачимо, що переклад І. Мацинського справді є точнішим, автор перекладає трохи не слово в слово, міняючи хіба що порядок розміщення рядків у строфі, аби підібрати риму (загину-зрину), та все ж досконалішими, без сумніву, є переклади І. Франка та М. Рильського. Важко повірити, що козак може сказати “як на землю зрину” (в оригіналі – “як з коня полечу”).

В іншому місці читаємо:

*Dali mi koníka
bystrého do skoku* [21, 80],

що в перекладі І. Мацинського трансформується так:

*і дали назавжди
жеребця до скоку* [15, 176].

Дібраний еквівалент “жеребець” – це “самець кобили”, що виконує функцію запліднювача (Словник української мови: в 11 т. – Т. III. – С. 250). У творі ж ідеться якраз про “коня-скакуна”, “бойового коня”. Невдало дібраний відповідник (до того ж із внесеним “назавжди”) применшує патетику першотвору, викликає іронічне сприйняття. Цей вираз І. Франко передає “дали *кониченька доброго* до скоку” [10, 22], а М. Рильський – “ще й *коня баского, доброго* до скоку” [14, 54].

Переклади Халупкового “Козака”, виконані І. Франком та М. Рильським, виграють тим, що автори, крім змісту й форми, дотримуються головного правила щодо відтворення саме поетичних творів – зберігають і, завдяки власному поетичному талантові, майстерно передають художньо-стильові особливості оригіналу.

Другий (після І. Франка) український переклад з творчого доробку Сама Халупки належить перу П. Грабовського. Він був здійснений із російського перекладу А. Майкова десь наприкінці XIX ст. і ввійшов у рукописну збірку “Хвиля” (1899). Йдеться про відому поему “Души його!”, яку П. Грабовський чомусь починає відтворювати з п’ятого рядка і, відповідно, за цим же рядком дає поемі назву “Грає хвиля

по Дунаю...” Усе це в результаті призвело до того, що дослідники протягом десятиліть не могли встановити джерело, з якого перекладав П. Грабовський (А. Майков у своїх перекладах не тільки не наводить імені С. Халупки, а й часто міняє назву поеми: то “Бей его!” з підзаголовком “со словацкого”, то “Никогда!” з підзаголовком “Первая встреча славян с римлянами” тощо). Крім того, переклад П. Грабовського порівняно з оригіналом, якого поет і не бачив, настільки вільний, що його справедливше було б називати переспівом. Зрештою, у листі від 31 серпня 1900 року до Б. Грінченка Грабовський зізнається: “Пишите ви мені, як я перекладаю вірші – з первотворів чи ні? Всяко буває (...). В кожному творі для мене мають вагу головна думка та загальний характер, дрібниці мені – ніщо...” [2, 296]. Детальніше про історію перекладу Халупкового твору написано в розвідці І. Мацинського “Дещо про поему “Души його!” та першу спробу її українського перекладу [15, 219–272]. На підставі порівняльного аналізу автор переконливо доводить, з якого саме російського перекладу А. Майкова здійснював свій переспів П. Грабовський.

Цікаво, що з російськими перекладами Халупкового доробку були знайомі і закарпатські просвітителі XIX ст. Так, у редактованому Є. Фенциком журналі “Листок” (1886. – № 8–9) під криптонімом “А. Н. М.” та з уже вкотре зміненою назвою “Первая встреча славян с римским кесарем (перевод со словацкого поэта Халупки)” було опубліковано повний текст перекладу поеми “Мог ho!” Ю. Кундрат помилково приписує цей переклад самому Є. Фенцику, оскільки той переклав російською деяких словацьких авторів [8, 209]. Насправді ж у “Листку” передруковано уже відомий переклад Майкова (А. Н. М. – Аполлон Николаевич Майков).

Стосовно інших українських перекладів згаданого твору, то в добірку Халупкових віршів, уміщену в антології словацької поезії (К., 1964) і повністю перекладену М. Рильським, поема “Души його!”, на жаль, не ввійшла. Тому останній (а якщо не брати до уваги переспів П. Грабовського, то і єдиний) переклад “Мог ho!” належить І. Мацинському. Переклад загалом вдалий, якісний, за винятком деяких семантико-стилістичних невідповідностей оригіналу. Наприклад, рядки

... lež, **brat' moja**, ak už len padnut' mi máš v boji,
to že mi padni, ako víťazom pristojí [23, 42]

І. Мацинським передано так:

що ж, як вижити, **братво**, в тій борні не вдасться,
то поляж кончиною, гідною звитяжця! [15, 125].

Звернення “brat' moja” означає “брати мої”, “браття”, “побратими”, тоді як дібране І. Мацинським “братва” – слово фамільярне, жаргонне, згрубіле. Воно не вписується у поетичний контекст твору. Між іншим, І. Мацинський вживає його неодноразово. Ось іще випадок (поезія “Світить ватра, світить...):

Hoj, bodaj ma, to tí
vatrov si tam stoja,
čo sa vychytíli
za národ do boja [21, 234]

Вже навколо ватри
всілися **братвою**
ті, що стали сміло
за народ до бою [15, 191].

Очевидно, І. Мацинський не розуміє семантики лексеми “братва”. На цьому наголошує і В. Конопелець, який пише: “Братва” – це синонім одного ряду з “братією”. Пригадаймо Шевченкове “Вже і братія сипнула у сапоги писати”, тобто, це слово виключно і виразно пейоративне” [6, 74].

У цій же поезії “Світить ватра, світить...” є ще один момент, який зводить нанівець романтично-піднесений настрій оригіналу. Порівняймо фрагмент першотвору і перекладу:

*K nám sa, junáče,
cez tú horu tmavú
ak ti d'aka dati*

za svoj národ hlavu [21, 234]

*Шлях до нас, шугаю,
легко відишукати,
як баишу готовий*

за народ віддати [15, 191].

Подібний переклад (розмовно-арготичне “башка” замість відповідного “голова”) знижує художньо-поетичний рівень твору. Загалом, розмовні слова, вжиті І. Мацинським без потреби, зустрічаються в перекладах Халупкового доробку часто. Серед них *землюка* [15, 101], *порішив* [15, 117], *спрагота* [15, 91], *черва* [15, 98] тощо. Натомість діалектна стихія часто перекладача виручає. У випадку *pravda v dvier žobre* [21, 77] – правдонька *жебрує* [15, 172] діалектизм “жебрує” вжито замість літературного “жéбрає” з метою зберегти повну риму (зло ще *побутує* – правдонька *жебрує*). Серед вдало вжитих діалектних слів такі, як *братове* (воно було б чудовим відповідником замість дібраного “братва”), *загуба*, *кичера*, *лémex*, *мотиль*, *розгрішіння*, *видить*, *зрить* тощо. Тут І. Мацинський ніби наслідує мудрий приклад І. Франка (йдеться про чудовий переклад поезії “Козак”).

До найкращих творів С. Халупки належить поема “Turčín ropičan”, яку українською переклали М. Рильський та І. Мацинський. Обидва переклади дуже вдалі, та в кількох місцях І. Мацинський дозволяє собі досить вільно інтерпретувати оригінал. Наприклад, мати, від якої турки вкрали єдину дитину, називає конкретні прикмети, за якими малюка можна розпізнати: *mal on hviezdú, znak na boku* [21, 55]. Отже, йдеться про хлопчика, що мав на боці знак у вигляді зірки. У перекладі М. Рильського збережено всі нюанси оригіналу: *мав він зірочку на боці* [14, 51]. А ось у доробку І. Мацинського читаємо щось зовсім інше: *на личку мало цятку* [15, 157].

Через подібну невимогливість перекладача втрачає на вазі передусім образно-поняттєва насиченість першотвору.

У деяких випадках при перекладі фразеологізмів І. Мацинський повністю міняє семантику та образність оригіналу. Наприклад, у вірші “Вже на дощ збиралось...” йдеться про те, що дівчина воліє краще померти, аніж вийти заміж за нелюба: *dám si na zvony zahrati gašej* [21, 94]. Переклад І. Мацинського абстрактний, розмитий, не несе в собі смислу і сили народної приказки: *краще вже хай подзвін стане калатати* [15, 187].

Для підсилення звукової та інтонаційної виразності мови С. Халупка часто вдається до асонансів, алітерацій, повторів тощо, які українські (та навіть і російські) перекладачі майже не відтворюють. Підтвердженням цьому служать наведені нижче поетичні рядки:

*Duni Dunaj a luna lupou
sa vali* [21, 10],

*Грас хвиля по Дунаю
в берегах широких* [2, 174]

(П. Грабовський),

*Той Дунай собі реве,
валом ринуть хвилі* [15, 122]

(І. Мацинський),

*Гонит волны быстр Дунай,
Разлился широко* [1] (А. Майков).

Так, асонансом (повтором голосного “у”) та алітерацією (повтором сонорних “н” і “л”) створюється звуковий колорит викладу. Він відтворює в уяві образ глибокого, широкого, повноводого Дунаю. Невдала передача звукопису оригіналу збіднює переклад.

А ось цікавий зразок какофонії, що повтором “р” і “ч” передає неприємний звук волочіння землею людського тіла: *Vlači Turčin starku, vlači* [21, 53], нейтрально переданий І. Мацинським як “Бідну жінку він волочить” [15, 154] та М. Рильським як “Тягне стару байраками” [14, 50].

Наведений далі уривок із поезії “Бранко” побудований за принципом підбору слів, що своїм значенням і звучанням відповідають ключовому слову – *Зволен*. Простежимо словацький оригінал і досить вдалі українські переклади М. Рильського та І. Мацинського:

*Vo Zvolene zvony zvonja,
za Zvolenom Branka honia:
honia, honia durným honom
po doline hore Hronom* [21, 33],

*У Зволені дзвони дзвонять,
за Зволеном Бранка гонять,
гонять лютим вовчим гоном
у долині понад Гроном* [14, 46],

*В Зволені всі дзвони дзвонять,
а за містом Бранка гонять:
гонять, гонять глупим гоном
у долині понад Гроном* [15, 146].

Отже, слова *Zvolen, zvony, zvonja, honia* тощо поруч із своїм поняттєвим значенням, закладеним у контексті, мають і вторинне, музичне значення. Вони немов наслідують тривожний передзвін церковних дзвонів. За винятком третього рядка у М. Рильського (зайво привнесене “вовчим”) та другого рядка у І. Мацинського (замість “за Зволеном” вжито чомусь “за містом”), перекладачі добре відтворюють звукову інструментовку першотвору.

Отже, зіставний аналіз українських перекладів поетичного доробку визначного словацького поета-романтика Сама Халупки засвідчив, що найкращі переклади належать перу талановитих митців, уродженців України, І. Франку та М. Рильському. При перекладі важливо добре знати мову, з якої перекладаєш, та блискуче володіти мовою, якою здійснюється переклад. Саме тому переклади І. Мацинського, уродженця Словаччини, місцями програють перекладам українських класиків. У випадку з П. Грабовським, то його інтерпретацію поеми “Души його” можна вважати тільки переспівом.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. Н. М. Первая встрѣча Славянъ съ римскимъ кесаремъ (Переводъ изъ словацкаго поэта Халупки)// Листоць. Духовно-Литературный журнал/ Отв. ред. Е. Фенцикъ. – Унгварь, 1886. – № 8–9.
2. Грабовський Павло. Збір. творів у трьох томах. – Т. 2. – К., 1959.
3. Кобаль Т. “Козак” Сама Халупки в перекладах І. Франка та І. Мацинського// Син народу, що вгору йде ... Наук. зб. – Ужгород, 1997. – С. 74–75.
4. Кобаль Т. В. Штурівська генерація романтиків і українська література// Тези доп. 50-ї підсумк. наук. конфер. проф.-викл. складу філол. ф-ту УжНУ. – Ужгород, 1996. – С. 64–65.
5. Колесниченко-Братунь Н. Вершина словацького романтизму// Дукля. – Пряшів, 1998. – № 1. – С. 74–76.
6. Конопелець В. Дещо про стиль перекладу й переклад стилю// Дукля. – Пряшів, 1986. – № 1. – С. 70–74.
7. Кундрат Ю. Перекладна творчість Івана Мацинського// Наукові записки. – Пряшів, 1994. – № 19. – С. 47–62.
8. Кундрат Ю. Переклади словацьких поетів-романтиків на українську мову// Slovanský romantizmus. Zborník príspevkov z medzinár. konfer. – В. Bystrica: FiF UMB, 1999. – С. 2–7–221.
9. Ліхтей Т. В. Мова українських перекладів І. Мацинського. Автореф. дисерт. на здоб. наук. ст. канд. філол. наук. – Ужгород, 2002. – 20 с.
10. Мольнар М., Мундяк М. Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. – Братислава: Словацьке видавн. худ. літ., 1957. – 694 с.
11. Мольнар М. Зустрічі культур. – Братислава: СПВ – Пряшів: ВУЛ, 1980. – 544 с.
12. Мурашко П. Значення перекладів для розвитку літературного процесу// Дукля. – 1965. – № 2. – С. 87–90.

13. Сиваченко Г. М. До історії поширення словацької літератури на Україні// Взаємозв'язки літератур країн соціалістичної співдружності. – К.: Вища школа, 1981. – С. 140–152.
14. Словацька поезія. Антологія. – К.: Держлітвидав, 1964. – С. 46–56.
15. Халупка Само. Провесни сонячний неспокій. Вибране/Перекл. із словацької, вступна стаття і післямова, примітки та упорядкування Івана Мацинського. – Братислава: СПВ – Пряшів: ВУЛ, 1984. – 280 с.
16. Штраус Ф. Поетичні переклади І. Мацинського// Дукля. – Пряшів, 1990. – № 5. – С. 51–54.
17. Яценко М. Романтизм у словацькій і українській літературах та проблема народності// Радянське літературознавство. – 1973. – № 7. – С. 66–75.
18. Kraus C. Slovenský literárny romantizmus. – Martin: Vyd. Matice Slovenskej, 1999. – 239 s.
19. Nevrlý M. Chalupka v ukrajínčine// Hlas ľudu. – Bratislava, 1985. – 26 ján.
20. Nevrlý M. Samo Chalupka v ukrajínčine// Nové slovo. – Bratislava, 1985. – 9 máj.
21. Chalupka Samo. Básnické dielo. – Bratislava: Tatran, 1973. – 335 s.
22. Chalupka Samo (1812–1883). Zborník materiálov z vedeckej konferencie. – Bratislava: ERPO, 1983. – 314 s.
23. Slobodienka moja... Najkrajšie básne, prózy a články štúrovcov. – Bratislava: Perfekt, 2000. – S. 37–50.
24. Slobodník Dušan. Poznámka s neradostným záverom// Pravda. – Bratislava, 1985. – roč. 66. – 17 apríl. – S. 5.
25. Slovensko-ukrajinský slovník/ Zost. P. Bunganič. – Bratislava: SPIV, 1985. – 688 s.
26. Šmatlák S. Dejiny Slovenskej literatúry. II d. – Bratislava: NLC, 1999. – S. 55–154.
27. Štraus F. Provesny soňačný nespokoj// Revue svetovej literatúry. – Bratislava, 1985. – roč. 21. – č. 5. – S. 188–190.
28. Štraus F. Samo Chalupka: Provesny soňačný nespokoj (Jari slnečný nepokoj)// Slovenské pohľady. – Bratislava, 1985. – roč. 101. – č. 4. – S. 143–144.

Lihtej Tetjana **Poesie von sam chalupka in ukrainischen Übersetzungen** **Zusammenfassung**

In dieser Abhandlung werden die ukrainischen Übersetzungen des bekannten slowakischen Dichters und Romantikers S. Chalupka erforscht, die in den verschiedenen Perioden sowohl von I. Franko, P. Hrabows'kyj, M. Ryl'skyj, als auch vom bekannten Literaten und Kulturschaffenden der Slowakei I. Macyns'kyj verwirklicht wurden. Die Übersetzungen lassen sich vergleichend-typologisch analysieren. Die besten von ihnen gehören I. Franko und M. Ryl'skyj.

МАЛИШ ОКСАНА

(Ужгород)

**Вияв принципу “чесності з собою” в романі
В. Винниченка “Заповіт батьків” та в оповіданні
Л. Андрєєва “Пітьма”**

Творча практика Винниченка 1907-1916р.р. досить багата як на типологічні, так і на контактні зв'язки із світовою літературою. Аналізуючи образ Петра Семеновича Заболотька (“Заповіт батьків”(1913), можна говорити про літературний збіг із героєм оповідання Л.Андрєєва “Пітьма” (1907) – Олексієм. Персонажі обох письменників подібні прагненням до самовдосконалення й чесності з собою, ціннісними орієнтаціями та сприйняттям світу.

На прикладі Петра Семеновича ми бачимо варіант “передісторії” Мирона Купченка (“Чесність з собою”), шлях шукань, спроб і помилок, який передусє встановленню внутрішньої гармонії. До теорії “чесності з собою” герой приходить поступово, його характер вимальовується ступенево. Поштовхом до шукань у сфері моралі й переоцінки цінностей для Петра Семеновича стала небайдужість до негараздів найближчого оточення. Герой зіштовхується з цілим рядом суспільних і моральних проблем, які не може обминути, й прагне знайти рішення. У першу чергу – це принижене становище повій у суспільстві та поширення венеричних хвороб. Бажаючи звернути увагу суспільності на важливість вказаних проблем, Винниченко надав своєму персонажеві фах лікаря-венеролога.

Заболотько дуже важко приходить до “чесності з собою”, ідею, виявляється, не так просто втілити в життя. Щоб перебудувати свій світогляд, він вдається до “експериментування”: одружується з колишньою повією, робить смертельну ін'єкцію своєму пацієнту й зізнається слідчому, що пішов на це свідомо, з метою врятувати родину хворого від тиранії батька, недуг якого невиліковний. Герой свідомо зважується на конфлікт із суспільством, щоб довести передусім самому собі доцільність власних вчинків.

Олексій, 26-річний революціонер-терорист, фанатично відданий соціалістичним ідеям, переконаний, що живе заради щастя інших. Він навіть ладен загинути в ім'я великої справи. Л.Андрєєв зображує переломний момент у житті героя: напередодні відповідального революційного завдання, яке може закінчитися для нього смертю, юнак вирішує пізнати жінку. Усе його життя – це ланцюжок “правильних” вчинків, його поведінка бездоганна. Але раптом стан речей змінюється: він заходить у публічний будинок, вибирає собі повію, на ім'я Люба, скромно вдягнену, яка справляє враження добропорядної жінки – “екземпляр” для вибагливих клієнтів. І ця особа за одну ніч змушує Олексія переглянути всі його життєві цінності й уявлення

про реальність. Вона, так само як і Тоня (“Заповіт батьків”), змінює світогляд чоловіка, якого робить своїм обранцем.

Відкривши Олексієві правду життя, Люба цим самим прирікає його на страждання й розчарування. Він не витягає її з публічного будинку, як це робить Заболотько у випадку з Тонею, не повертає до нормального життя, все відбувається навпаки – Люба опускає Олексія до свого рівня. І стається це за одну ніч важкої психологічної боротьби між ними.

Люба переконує Олексія, що “стидно бути хорошим...”[1,164], коли навколо стільки “поганих”, які не можуть дотягтися до вибраних. Знедолених, мовляв, ображає сама думка про те, що вони не можуть бути рівними з іншими. І усвідомлення своєї неповноцінності в порівнянні з іншими гнітить їх.

Створюючи атмосферу міфу й фатальності, Люба каже Олексієві, що чекала на нього п’ять років і він тепер не зможе піти від неї саме тому, що є порядною людиною. І згідно з логікою розвитку характеру героя, Олексій, спираючись на вироблені моральні цінності, залишається з Любою – він уже не може просто піти. Вперше в житті п’є спиртне, вперше запанібрата спілкується з проститутками і вперше проводить ніч із жінкою.

“За нашу братію! – виголошує тост Олексій. – За негідників, за покидьків, за боягузів, за розчарованих життям. За тих, хто помирає від сифілісу. За всіх сліпих від народження. Якщо нашими ліхтариками не можна освітити всю пільму, то загасімо ж вогні й всі лізьмо в пільму. Якщо нема раю для всіх, то й для мене його не треба – це вже не рай, а просто-напросто свинство. Вип’єм за те, дівиці, щоб всі вогні погасли. Пий, темнота!” [1,175].

Отже, тільки зневірившись у можливості всім жити під сонцем моральності й духовної чистоти, герой намагається стати на один рівень із ображеними долею. Загострене почуття справедливості не дозволяє йому бути “хорошим”, “чистим”, коли поруч безліч “поганих” і “брудних”, яким він допомогти не може. Олексій об’єктивно оцінює стан речей, усвідомлює нелогічність протистояння одиниці соціуму, закоренілим звичаям, моралі. Він не експериментує, не бунтує, як герої Винниченка, а просто пасивно опускає руки, визнає поразку свого попереднього життя, ідеалів. І, віддаючи себе, своє існування Любі – людині, яка найбільше з усіх цього потребує, Олексій залишається вірним своєму принципу: жити заради щастя інших. Він приходить до висновку, що для нього зробити щасливою цю одну жінку важливіше за всі попередні героїчні вчинки.

Існування героя “Пільми” здетерміноване міфом християнських чеснот. І коли Олексієві відкривається невідповідність ідеалістичних уявлень дійсності, він пасивно кориться долі, капітулює. А Заболотько, навпаки, бунтує, не хоче погодитися з існуючим станом речей, з мораллю суспільства, в якому живе. І ладен сам повстати проти всіх – читати лекції, писати прокламації, дебатувати з опонентами, робити будь-що, але не коритися. Він відстоює власну позицію, навіть не знаходячи підтримки з боку інших. Експериментування – типова риса характеру Петра Семеновича, як і інших героїв Винниченка.

І Заболотько, й Олексій – інтелігенти, які живуть альтруїстичними ідеями. Але герой Л. Андрєєва – постать більш схематизована, майже ідеальна. З точки зору психоаналізу, переважаюча “правильність” Олексія пояснюється витісненням сексуальності, яка сублимується в енергію, необхідну для досягнення вищих цілей, продиктованих Над-Я.

На думку С. де Бовуар, “неможливо регламентувати статевий інстинкт. Бажаючи спрямувати його в певне русло або використати в певних цілях, людина ризикує взагалі вбити його, бо неможливо розпоряджатися живою спонтанністю як інертною матерією...” [2,71]. Олексій убиває в собі статевий інстинкт, підпорядковує його розуму, і раціо має повну владу над його особистістю. Чи існує такий тип людей у реальному житті? Очевидно, ні. І в цьому відмінність між героєм “Заповіту батьків” та “Пітьми”: Заболотько більш реальний персонаж, він не може позбутися своєї біологічної суті й вести аскетичне життя. А згодом і не прагне цього – відкидає закостенілу мораль предків, цей “заповіт батьків”, який заперечував певні реалії сексуальності. З позиції екзистенціальної філософії, “мораль не причетна до сексуальності, й тому кожна з цих двох реальностей існує сама по собі. Єдність людини мовби роздріблено: немає переходу від індивідуума до суспільства...” [2,60]. В.Винниченко, ніби відштовхуючись від цієї тези, створює образи героїв, які знімають таку суперечність. І Мирон Купченко, й Хома, і Петро Заболотько переступають через пануючу мораль, звільняються від пресу догм і відроджують єдність біологічного й соціального у своїй свідомості. “У творах Винниченка, – за спостереженням Т.Гундорової, – еротизм постає складовою екзистенціальної проблематики, в якій тілесність - як форма існування, присутності людини в світі - постає можливістю свободи...” [3,27].

Ще одна відмінність між Олексієм і Петром Заболотьком та його попередником Мироном Купченком – у їх ставленні до проституції. Олексій дивиться на проституцію як на соціальне зло, бруд, який слід знищити. Повії для нього – неповноцінні жінки, які знехтували суспільною мораллю. Він не може їх ні поважати, ні виправдати, хіба тільки співчуває їм, бо вони все ж таки теж люди й потребують гуманного ставлення. Саме через жалість і внутрішній обов'язок Олексій залишається з Любою. А герої Винниченка вважають проституцію професією, нічим не гіршою за інші, й дивляться на повій як на рівних собі.

Мирона Купченка, Петра Заболотька й Олексія об'єднує те, що вони є людьми непересічними, значними. Згідно з трактуванням Х.Ортеги-і-Гассета, їх можна віднести до антиподів людини-маси. Визначна людина відчуває глибоку внутрішню потребу звернутися до якоїсь норми поза собою, вищої за себе, якій вона добровільно підпорядковується. “Людина добірна, – пише Х.Ортега-і-Гассет, – живе у властивій неволі. Життя їй здається прісним, коли воно не полягає в службі чомусь вищому. Тому вона необхідність служби не вважає за гніт. Коли, випадково, служби не стає, вона відчуває неспокій і винаходить нові норми, ще тяжчі, ще вимогливіші, яким підкоряється...” [5,50].

І Олексій, і герої Винниченка прагнуть досконалості й внутрішньої гармонії, яка передбачає узгодження думки та вчинку. Вони не здатні жити егоїстичними інтересами й беруть активну участь у реформуванні оточуючої дійсності згідно з власним внутрішнім законом - принципом “чесності з собою”. Мирон Купченко, Петро Заболотько й Олексій є людьми практичного розуму, тобто такими, що намагаються творити бажану для них реальність у тих якостях і параметрах, які уявляються їм найкращими. Вони зазнають поразки, а їх ідеї не знаходять підтримки саме тому, що такою є природа практичного розуму, який “прагне все передбачити, попередньо розрахувати й спланувати, тому будь-яка річ чи життєвська ситуація постає перед ним не у внутрішній своїй сутності, але передовсім як предмет, що виявляє свою реальність...” [4,21]. Причиною їх невдач є також намагання поєднати

непоєднуване: зазначену “практичність” і прагнення до абсолютної свободи, фактично неможливої.

Абсолютизація індивіда В.Винниченком та Л.Андрєєвим має корені у ніцшеанській філософії. Ф.Ніцше спростовує загальну формулу моральності, яка виводить щастя з благодійних вчинків. Він вважає, що “нормальна” людина – “щасливець” – здійснює певні вчинки, вносячи у своє ставлення до людей та речей той лад, фізіологічним виявом якого є вона сама. Її чеснота – наслідок її щастя, а не навпаки. Цю здатність бути споконвічно щасливим Ф.Ніцше приписує шляхетним – духовно розвиненим індивідуумам.

Ключові слова: “чесність з собою”, світогляд, моральність, експериментування, альтруїзм, сексуальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєв Л. Тьма/Андрєєв Л. Анатема. Избранные произведения/. – К.: Дніпро, 1989. – С.161-182.
2. Де Бовуар С. Друга стаття: У 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т.1. – 390 с.
3. Гундорова Т. Модернізм як еротика “нового” (В.Винниченко і С.Пшибишевський) // Слово і час. – 2000. – №7. – С.26-29.
4. Мороз Л. Сто рівноцінних правд: Парадокси драматургії В.Винниченка. – К.: ІЛ НАНУ, 1994. – 208 с.
5. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас / Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – 420 с.

Males Okszana

The reflection of „honour with oneself” in the novel „The Parents’ Last Will” by V. Vynnychenko and the short story „Darkness” by L. Andreyev Summary

Both Oleksiy and the other Vynnychenko’s personages aspire to perfection and internal harmony, which foresee sequence of mind and deed. They are not able to live following egoistic interests and take an active part in reformation of surrounding reality in accordance with their own inside rule – principle of “honesty with myself”. Myron Kupchenko, Petro Zabolotko and Oleksiy are the men of practical mind, that is, they try to create the desirable reality in that qualities and parameters, which they consider the best.

Key words: “honesty with myself”, world-outlook, morality, experimentation, altruism, sexuality.

МЕГЕЛА ІВАН

(Київ)

**Роман –состояния души”
 (“Траур” Ласло Немета)**

В 20-30-е годы XX ст. в жанре романа происходят радикальные структурные изменения. Не без влияния произведений Дж.Джойса, М.Пруста, В.Вульф, Т.Манна в венгерской литературе появляются романы, в которых происходит последовательное перемещение внимания с внешнего мира на внутренний мир, в сферу сознания и подсознания.

Сюжет уже теряет свою прежнюю функцию, действие строится на спонтанных внутренних импульсах. Большую роль начинают играть случайности, нарушающие плавность движения романов, лишенного всякой заданости и текущего, как сама жизнь. Речь идет об особой разновидности психологического романа, которую мы вслед за Г.Галасом [1] и Г.Мюллером [2] можем определить как «роман- состояние».

Если воспользоваться классификацией точек зрения, предложенной Н.Фридманом [3], то можно увидеть, что в «романе – состоянии» уже преобладает иной тип повествования: события передаются через сознание одного из персонажей, наблюдается исчезновение рассказчика, все чаще используется драматизация повествовательной манеры, изображение «камерой», что ведет к окончательному исключению автора из повествования. Не единичны случаи сложных типов повествования, в которых совмещаются различные формы. В этом связи особый интерес вызывает романистика Ласло Немета.

Имя Ласло Немета с полным правом ассоциируется с лучшими достижениями венгерской литературы. Он - мастер психологической прозы, автор многих романов, пьес, рассказов, эссе. Пристальному анализу он подвергает прежде всего «анатомию человеческой души», осуществляемую не «всеведущим автором», а изнутри - в процессе «самоизъявления» героя. В романе «Траур»(1930г.)- одном из лучших произведений писателя - происходит значительное изменение характера повествования. Сказывается влияние литературы «потока сознания» с ее структурой психологических уровней. Признается факт, что сущность «экзистенции человека» следует искать в его внутреннем эмоциональном мире, а свободные психологические ассоциации в большей степени, чем логические связи определяют «изменяющуюся последовательность мыслей и чувств»[4,с.6]. Произведение Немета – интересно примененная форма сочетания несобственно прямой речи и внутреннего монолога при раскрытии сознания человека. Дьердь Боднар называет “Траур” “романом - монологом, своего рода литературным изваянием, в котором воплощен определенный человеческий тип”[5,с.11]

События романа происходят в венгерском селе в конце 20-х годов. Героем его выступает Жофи Куратор, молодая женщина, у которой в результате несчастного

случая погиб муж, а вскоре умер и сынишка. Однако Немет не ограничился изображением судьбы этой женщины, которая чувствует себя словно в тюрьме среди жадных к сплетням односельчан. «Немет смело раздвинул рамки отдельного случая и поместил свой чисто венгерский рассказ об «идиотизме сельской жизни», о конфликте с окружением в контекст древней литературно-философской традиции. Смерть мужа была для Жофи несчастьем, смерть сына – целой драмой. Но трагической фигурой эта венгерская полукрестьянка, полугорожанка становится тогда, когда вопреки желанию жизни, вопреки своей деятельной натуре сознательно выбрала верность мертвым, верность собственной памяти о них»[6, с.871].

Перед читателем предстает длительный процесс постепенного отчуждения человека. Судьба Жофи Куратор вначале мало чем отличается от судеб большинства вдов. Потеряв мужа, пережив настоящее потрясение, Жофи в свои 22 года все же остается физиологически здоровой женщиной. Постепенно в ее поведении начинают проявляться некоторые признаки выздоровления от нарушенного психического равновесия. Этому процессу содействует несколько факторов, прежде всего лечит время. Приход весны, обновление природы вызвали новые ощущения, рассеивали страх, отвлекали внимание от горьких мыслей. Под воздействием времени по новому начинает она смотреть на свою супружескую жизнь. Прошлое предстает в приукрашенном свете. Здесь имеет место инстинктивное стремление сознания облегчить тяжесть души, создать определенное внутреннее равновесие как необходимое условие для дальнейшего нормального существования.

Третий фактор носит биологический характер. Ведь речь идет о здоровом человеке, оставшемся во власти законов и инстинктов физиологии. Эти силы время от времени дают о себе знать, то проявляясь в открытой форме, то выступая опосредованно. Не решаясь уступить соблазну внутреннего порыва, не находя иной возможности заглушить здоровое желание, она подвергает свое тело физическому изнурению. Наслаждение от физической усталости помогает на некоторое время отогнать соблазнительные мысли, успокоить душу.

В таком типе романа как «Траур» главную роль играет не внешнее изображение, не логика причинно-следственного действия, для писателя гораздо важнее уловить проявление неосознанных чувств гордой души героини.

Поведение героини регламентируют разговоры сельских кумушек о том, что она, прикрываясь наивным простодушием сестры Мари, будто бы привлекает мужчин в свой дом. От нее ждут скорби. Находясь во власти окружения, завися от него, Жофи вынуждена «становится на горло собственной песни», чтобы соответствовать его пониманию о добропорядочности. В романе находит таким образом выражение вечный конфликт между жадой жизни и регламентирующими ее требованиями морали.

Показывая сложное переплетение физиологических импульсов, процессов, происходящих в душе героини в непосредственной связи с теми явлениями внешнего мира, которые их вызывают, Немет поднимается до панорамного изображения окружения, в котором живет Жофи. Изображение окружения носит экономный, функциональный характер. Писатель умело, то здесь, то там вырезает необходимую черточку для «оживления» персонажа, для воссоздания связей, существующих между людьми в том окружении, в котором живет Жофи.

В образе свекрови, тетушки Ковач, выделены такие типические черты крестьянского миропонимания как рационализм, жажда обогащения, эгоизм, бессердечность, что и порождает напряженные отношения между ней и невесткой.

Отец Жофи – деловой, авторитетный в деревне человек. Он усердно печется о моральном облике семьи, хотя его прошлое и небезупречно. Он готов пойти на сговор со своей совестью, моральными убеждениями, лишь бы, пользуясь красотой дочери, породниться с немолодым уже хозяином трактира, вдовцом, который сам содержит троих детей. Своим поведением отец тоже, хотя и опосредованно, толкал Жофи на путь душевного омертвления.

Большую смысловую нагрузку несет образ матери Жофи. Отупевшая от повседневной работы по хозяйству, слепо подчиняющаяся власти мужа, эта женщина не может разобраться в достоверности того, что поговаривают о ее дочери, тем самым давая повод для новых сплетен, глубоко рана душу дочери. Отсюда и начинается процесс деформации Жофи, происходящий поспудно, скрыто, неосознанно. Собственно этот процесс и стал подлинным содержанием романа.

Дабы опровергнуть подлую сплетню свекрови, Жофи, возмущенная беспочвенными подозрениями, берет на квартиру старую вдову, женщину строгих взглядов Кизелане. Таким образом, героиня сознательно замыкает круг, добровольно превращаясь в узницу.

Кизелане – женщина с надломленной психикой, жизнь ее не легкая. Она много лет провела в городе. Теперь ее сын Имре на грани морального падения. В образе этой женщины переплетаются мнимая горделивость чуть ли не светской дамы, высокомерие, самовосхваление и мнимоопочитание городских служанок. Переплетение этих особенностей в характере Кизелане вызывает перепады в ее психическом состоянии, а также в отношениях с Жофи. Постоянные ссоры, нервное напряжение сменяются кратковременными периодами примирения. Неуравновешенность этой женщины также содействовала духовной деформации героини.

Сущность персонажей, их социальная принадлежность и психический склад широко и полно проявляются в языковой структуре произведения. Тонкая смена интонаций, переход от авторского повествования к внутреннему монологу позволяют уловить бесчисленные оттенки характера героини, всю сложность ее отношений с окружением. Разговаривая с Кизелане, Жофи величественна и неприступна, свободно оперирует городским, почти светским языком. В разговоре с матерью отчетливо слышны мстительно- скорбные интонации, со старой Продан – злоковарны, а с Имре – по-девичьи живые. С отцом она до боли искренна, с собой – манерно-изысканная, хотя временами и резка.

При всей кажущейся традиционности роман «Траур» – свидетельство изменений в позиции автора, в форме повествования. Хотя большую часть произведения составляет сочетание аукториального и персонального повествования, все же определяющим является своеобразная техника изображения сознания героини. Авторский текст дает представление о судьбе Жофи Куратор, здесь превалирует описание, но в нем выражено только время реального сознания и конкретное пространство.

Опредмечивание, материализация такого сознания происходит главным образом в форме 3-го лица единственного числа и только в немногих случаях персонифицируется, переходя во внутренний монолог. Наблюдается явная тенденция отхода от аукториальности и приближение к полному отказу от точки зрения автора, к исчезновению рассказчика. Следы переходности заметны в самих выражениях: «Погова-

ривают, что она вела себя словно...», «говорят, что его избили из-за какой-то девушки» и т.п. В то же время можно привести немало примеров таких форм, которые напоминают авторский комментарий. В результате создается своеобразная стилистика романа: объективность изображения субъективного индивидуального сознания вызывает преобладание несобственно-прямой речи. Благодаря этому у писателя появляется возможность правдиво и убедительно показать как внешнюю (объективную) так и внутреннюю (субъективную) сферы в их переплетении. Причем такой способ изображения касается не только главного персонажа. По сути дела, «Траур» выглядит как совокупность изображаемых сознаний.

Такой способ повествования влечет за собой существенные структурные изменения. Последовательность событий, фабула здесь не играют особой роли, сам текст строится в форме драматических ситуаций, но не с упором на внешнее описание. По мнению Рожи Кочиш, автора монографии о творчестве Немета, писатель придал роману геометрическую размеренность, разделив его на три части и 11 картин.[7,с.132]

Вряд ли в замысле писателя определяющим является такой «математический» подход. Во всяком случае, подобное конструирование не свойственно творческой манере писателя. Основной упор сделан им на драматических ситуациях, определяющих состояние внутреннего мира героини. При скудности сюжета, внешнего фона основная линия — это акцентация внутреннего движения души. Напрашивается вопрос, изображает ли писатель определенный случай, историю имеющую реальную основу или же речь идет о чем-то другом? Ведь процесс окаменения, отчуждения человеческой души показан не как традиционное линейное движение сюжета.

В принципе, структура романа Немета базируется на последовательности изображения, но такая последовательность время от времени нарушается автором. Хотя временные рамки рассказанной истории обозначены довольно четко (события происходят в течении трех лет), художественное время не столь определенно, оно колеблется. Здесь, как и в случае с повествованием, видна двойственность, переходность, сочетание традиционности и новаторства. С одной стороны — естественное движение времени (картины природы, перемены времен), а с другой — безвременность, неопределенные формулировки: «в одно из воскресений», «теперь», «в такое время», метафорическая вневременность, универсальный характер времени. Ощущается несоответствие реалистичности деталей внешнего мира и «закрытости» романа.

Хотя в своей совокупности разрозненные картины как бы составляют сплошной внутренний монолог героини, в изображении характера Жофи психологическое неразрывно связано с общественно-бытовым. Чем больше мы углубляемся во внутренний мир героини, тем большее значение приобретает функция окружения — реакция на поведение Жофи. С постоянной маской печали на лице она сама угнетающе действует на людей. В ее облике появляется что-то от зловещего сына. При встречах с ней у односельчан исчезает улыбка с уст, каждый стремится сразу поддаться под «большую печаль» Жофи. Вместе с тем постоянным вниманием, сплетнями люди глубоко ранят душу женщины, обижают ее гордость. Окружение регламентирует ее поведение своим постоянным моральным давлением, вынуждает сживаться со своей ролью.

История Жофи Куратор — это история личности, подчиненной моральным нормам общества, пребывающего во власти предрассудков. Силы в этом поединке неравные. Жофи только плачем может ответить своим мучителям. Постоянная скован-

ность, состояние внутреннего противодействия окружению способствовали процессу окаменения ее души.

С другой стороны, нельзя не заметить приверженность писателя такой художественной практике, которая позволяла делать масштабные обобщения. Немец ищет приближение к общечеловеческой сфере через греческую мифологию. Его интерес к мифу объясняется желанием изобразить что-то незабываемое вечное в природе человека, все то, что поднимается над бытовой мелочностью, обыденностью. Он стремится обобщить в мифе свой жизненный опыт, размышления над связями человека с действительностью.

История дальней родственницы, носящей траур по мужу, ее гордый облик и внутренняя моральная сила вызвали у писателя ассоциации с мифологическими образами Антигоны и Электры - героинями драм Софокла.

«Эти героини верности, как свои противоположности и звезды-близнецы вспыхнули в моем сознании, чтобы в конце концов я пришел в глубине души к Электре, отдающей жизнь за верность, моральная чистота которой уже «перерастает» человеческую природу» [8, с.28] Подобная параллель о многом говорит. За ней стоит глубокое знание греческой мифологии, культуры, близость «золотого века» его собственному писательскому идеалу. «Электра, Антигона были не просто героинями, которых я очень любил, а отражением моих изменчивых состояний: символы, удивительно тождественные содержанию моей души» [9, с.43]

Образы Электры, Антигоны открыли писателю такие духовные и «биологические глубины» человеческой натуры, что позволяло вести поиск каких-то общих, обусловленных универсальными законами явлений. Жофи Куратор - не просто объект психологического анализа. Анализ состояния ее души опирается на типологию темпераментов античной драмы. «Немец рассматривает своих героинь изнутри, но видит в них не психических индивидов, а целый микрокосмос, в частицах которого проявляется невидимый миропорядок» [10, с.11]

Роман «Траур» поражает глубиной проникновения в душу героини. Писатель не просто «вкладывает» себя в этот женский образ, а перенимает ее мироощущение, характер чувствования. Он осознавал при этом, что такой феномен как душа, наиболее образно можно выразить метафорически. Внутренние законы человеческого естества раскрываются путем аналогий. Разделяя взгляды Ортеги-де-Гассета, Немец ищет пути для восстановления пошатнувшегося равновесия между плотью и духом современного ему человека.

Венгерский писатель видел свою цель не только в том, чтобы закрыть трагедию Жофи Куратор по образцу греческого мифа, для него важнее придать конкретной истории универсальный характер путем аналогии с древними образцами определенного биологического типа человека. Отсюда и своя образная система, в которой тесно переплетены метафора, символ, мифологические элементы. Взаимопроникновение принципов конкретного и обобщенного в художественной образности романа позволяет показать индивидуальную неповторимость, добиться эстетического равновесия, не оступиться в безвоздушное пространство абстракции, а с другой стороны - выйти на «универсальный, вечный, исконный» тип человеческой позиции, пользуясь аналогами различных миров, метонимикой, метафорами, переводя проблемы реального времени в иные, более емкие идиомы. В «Трауре» преобладает не дискурсивное мышление, а образное, придающее изображаемым картинам символическое звучание. Вследствие фанатической приверженности идеалам моральной чистоты, Жофи

Куратор в силу особого склада натуры таит в себе обреченность как и героини греческих трагедий.

Опираясь на достижения психоанализа, Немет показал драму женщины с трагической душевной предрасположенностью. В образе Жофи нашло воплощение его представление о непокоренной, гордой, морально чистой душе венгра. Личность человека, его свобода и несвобода - социальная, моральная и эмоциональная - это вопрос вопросов, главный стержень поисков писателя. "И здесь привлекает и покоряет скрупулезный интерес Немета к человеку - просто человеку, его умение видеть самому и показать другим большие силы, заложенные в человеке, вынудить содрогнуться от боли, когда эти силы и способности гибнут напрасно, когда их засасывает бесповоротно болото мещанства и безразличия". [11,с.255]

Разгадав замыслы отца и отказавшись от его предложения выйти замуж за владельца трактира из соседнего городка, Жофи еще больше замыкается в себе. Даже Кизелане не выдерживает ее молчаливости. Она покидает ее дом и всем рассказывает, какая, дескать странная эта женщина Жофи Куратор. Наверное, она психически ненормальная. Действительно, оставшись одинокой и не желая снова вступать в брак, Жофи сама не знает, что так раздирает ее душу: то ли окружающая жизнь, то ли ее отсутствие, то ли она сама себе в тягость.

Но каким бы сильным не было отчуждение, оно не может парализовать до конца всю душу человека. Свидетельство тому периоды относительного спокойствия, когда влияние внешнего мира почти отсутствует. В такие моменты заметны процессы, связанные с подсознательными импульсами. Энергия физиологического влечения, для которой заблокированы внешние выходы, находит обходные пути проявления, как правило, в патологических формах.

У Достоевского, Толстого мы видим сложные переплетения мотивов, побуждений в поступках и раздумьях героев, но там сравнительно много действия. У Немета, когда почти полностью отсутствует действие, в душе героини происходят такие сложные изменения, что их трудно осмыслить лишь логическим путем. Немет с удивительной чувствительностью умеет отгадать наименьшее движение души, такой беззащитной перед подлой жестокостью обывательского мира. Присоединяясь к мысли Кальмана Ковача, мы с определенной условностью выделяем две группы импульсов потока сознания. [12,с.49-60]

Первая - это скрытая «внутренняя жизнь» героини, почти не имеющая своего внешнего проявления. Речь идет о попытке пересмотра своих отношений с покойным супругом. Жофи уже не перечисляет мысленно недостатки мужа, естественное желание любить проявляется в обожествлении умершего. Фотография Шони, висящая на стене комнаты, от частого обращения к ней словно оживает, приобретает функцию соучастника в тайной жизни Жофи. Молодой женщине доставляет удовольствие выдумывать приключения, связанные с именем Шони. «В душе возникало удивительное чувство, от которого становилась мягче закаменелость сознания, мысли разбегались» [13,с.85]

Воображение день за днем внутренне связывало Жофи с образом умершего, вызывая чувство влюбленности. Иногда в ее воображении смешивалось реальное и фантастическое, в воспоминаниях о детских годах вдруг всплывали лица более позднего периода. Однажды, вспоминая то время, когда они с сестрой Иллуш играли в магазин, в их игру как-то впутался мужчина. Но это был не Шандор, а...Имре Кизела!

Слияние чувства наслаждения и страха свидетельствует о том, насколько прочно засели в душе героини моральные законы мещанского мира. Только смелое воображение, сон могут переступить через врожденное чувство стыда, порядочности. Бегство в мир фикций, выдуманные ситуации, полузабытые вызывают чувство удовлетворения, смягчают закомплексованность сознания.

Другая группа импульсов не так глубоко скрыта, не является исключительно «внутренней жизнью». Речь идет о борьбе Жофи как матери за любовь сынишки и о постоянном противоборстве Жофи и Кизелане.

Забота о ребенке пришлась по душе Жофи. Она требовала постоянных усилий, отвлекала ее от печальных мыслей. Но молодая мать и не подозревала, что ее намерение уже с самого начала было обречено на неудачу, потому что даже несмотря на самые благородные намерения, взрослые редко полностью заменяют детям друзей. Здесь нужен тонкий такт, особое умение понимать душу ребенка.

Жофи не умеет дозировать свою материнскую любовь. Разговоры Кизелане о том, что она якобы плохая мать, не дают ей покоя. Она и сама видит, как трудно найти путь к сердцу сына, но утешает себя надеждой, что Шоника перерастет трудный период и станет ее лучше понимать. Жофи упорно боролась за любовь сына, небольшие успехи на этом пути утешали ее. Любовь к ребенку служила разрядкой для ее скорбной души.

Иное дело постоянная борьба с квартиранткой Кизелане. Уже ожидая приезда незнакомки, Жофи рисовала ее в своем воображении чуть ли не мифическим существом. Она ненавидела старую вдову за то, что та стала ее моральным жандармом. В то же время Жофи овладевало чувство неполноценности по сравнению с этой спесивой мещанкой, срабатывал инстинкт самосохранения: Жофи не доверяет свою внутреннюю жизнь этой женщине. Однако люди, вынужденные жить под одной крышей, вполне естественно, ищут пути к сближению. Кизелане тоже на какое-то время сумела добиться примирения с хозяйкой, ибо помогала ей ругать тех, кого та ненавидела. Более доверительные отношения между ними сложились лишь после приезда сына Кизелане — Имре. Теперь с лица Кизелане исчезла спесь, она призналась Жофи, что трудные обстоятельства вынудили ее работать служанкой в школе. Такой неожиданный поворот содействовал разрядке напряжения в отношениях двух женщин. Доверительность Кизелане помогла Жофи избавиться от угнетающего чувства собственной неполноценности. С тех пор Кизелане стала для нее «барышней-служанкой». Жофи терпит ее попытки втереться в доверие лишь потому, что желает полной победы (на этот раз духовной) над спесивой лицемеркой.

Нервное возбуждение, постоянная готовность к самозащите характеризуют поведение Жофи. Этим и объясняются такие частые изменения настроения в ее разговорах. Ледяное дыхание непонятного внутреннего могло вдруг сковать самую доверительную беседу, оттепель наступала лишь после определенной переоценки ситуации. В этой трудной борьбе Жофи умела ненавидеть и терпеть горечь поражения, наносила удары и сама истекала кровью, умела она создавать по своему желанию напряжение и отдыхать в минутных перемириях. Такое поведение характеризует ее и в отношениях с сестрой, отцом и другими персонажами произведения.

Исследуя отношения и конфликты личности и общества, Немец концентрирует свое внимание на многослойном изображении отдельного человека, для которого вхождение в мир, уяснение противоречий жизни были неотделимы от борьбы за свое

самоутверждение, вынужденного пробиваться через драмы собственного «я» к осознанию потребностей и стремлений других, а отсюда и общества.

Образ героини, другие персонажи романа «Траур» были не только отражением личного жизненного опыта, но и составляли совокупность, систему характеров, которым свойственна реалистическая объемность и жизненность, высокий уровень типизации. Сочетая традиции с новаторством, Немет сумел создать новую для венгерской литературы форму психологического романа. Полифоничность его структуры позволяет усматривать в нем плодотворные импульсы для нынешних поисков в изображении внутренней жизни человека.

ЛИТЕРАТУРА

1. См.:Halasz Gabor.Valogatott irasai.-Budapest,1977.
2. См.: G.Muller.Die Bedeutung der Zeit in der Erzehlenkunst.-Bonn,1947.
3. N.Friedmann.Point of View in Fiction.The Development of a critical concept.-PMLA. Vol.70/ 1955.-p.1182.
4. См.:The stream of consciones technique in the modern novel.Bd. by Steinberg E.R.- Washington, London.Kennikat press,1976.-p.6.
5. Дьердь Боднар.Предисловие//Ласло Немет.Милосердие.-М.,1988.-с.11.
6. См.:Немет Л. Эстер Эrete.-М.,1974.-с.871.
7. Kocsis Rozsa.Minosegeszmeny Nemeth Laszlo szepiroi muveiben/-Budapest,1982.-old.132.
8. Nemeth Laszlo.Szophoklesz.Tanulmany es vallamas. 1930-1931.-1932-1933//Europai utas, 1973.-old.28
9. Там же,стр.43.
10. Ласло Немет.Милосердие,- с.11.
11. Немет Л. Траур.-М.,1969.-с.255.
12. Kovacs Kalman. Nemeth Laszlo.Gyasz// Studia literaria.-1972.-X evfolyom.-old.49-60.
13. Немет Л.Траур.-с.85.

Mehela Ivan

The «state of soul» novel («Mourning» by László Németh)

Summary

The article deals with the psychological analysis of the main character, her tragic life as a widow, her conflicts with the surrounching world, feelings and sufferings. The destiny of Zhofi Kurator is the exmple of the widow's tragic life, influenced by extralinguistic factors.

CSUKA EMŐKE

(Ungvár)

A nőalakok problémája Balla László Azt bünteti, kit szeret c. regényében

A női alakok szerepe, helye, megítélése a szépirodalmi művekben mindmáig problémásnak tűnik, bár megjelenítésük az alkotásokban valószínűleg egyidős a művészetekkel. Problémákat hordozó jellemvonásaik a nőideálok sokféleségéből adódnak, és bár úgy hisszük, hogy változásokat a női eszményképpel kapcsolatban csak a 20. század hozott, már előtte minden egyes korban többet és mást jelentett a kor megtestesült, de sokszor ki nem mondott, elhallgatott és eltitkolt nőideáljának lenni. Jól ismerjük a Petőfi verseiben kifejezett és a Szendrey Júlia által képviselt nőideál ellenétét, de megemlíthetjük Berzsenyi Dánielt is, aki „fennen hirdette” műveiben a gondos családanya, a jó háziasszony, az egyszerű és hűséges feleség mintaképét, ennek megfelelően nőül vette az írástudatlan Dukai Takách Zsuzsannát, majd pedig lelki társául választotta neje költői ambíciókkal rendelkező hűgát, Juditot, és szenvedélyes hangú leveleket váltott vele.

A 20. században a többnyire mellékszereplő, statisztá menyasszony, hűséges feleség, a gondos anya helyét az irodalom képzeletbeli ajtaján már régóta kopogtató céltudatos, öntudatos, függetlenségét kereső hösnő veszi át. Bár a nők előtérbe kerülésének megítélése változó mind a mai napig, de a sokoldalú, önálló női alakok már a szépirodalom sajátjai és velük együtt az örök probléma is új színezetet kapott, vagyis mi a boldogság és a harmonikus kapcsolat titka? A különböző írónál a kérdés felvetése más és más, sőt a válaszok is nagyon sokfélék, de maga a probléma szinte mindenféle témakörben helyet kap és ezerféle megközelítésben is állandó marad.

Ezt támasztják alá Balla László 1990-től megjelenő regényei. Az alkotások **A végtelenben találkozunk** c. regényciklus részei, amely a kárpátaljai magyarság 20. századi történelmét, sorsának viszontagságait hivatott bemutatni. A dokumentális hűségre törekvő kortörténeti regények mélyén azonban szintén felvetődik a férfi-nő kapcsolatteremtés, a társkeresés problémája. A ciklus alkotásai között találhatunk két olyan művet, amelynek elsőre úgy tűnhet, hogy nő a központi alakja. Ezek **A lét határán** és a **Szegény feleségem háza** kisregények, amelyekben az elbeszélés folyamán mégis az előbbi műben a feleség emlékeiből megidézett férj, az utóbbiban egy egész család és a 90-es évek társadalmi visszassága válik igazi főhőssé. A regényfolyam **A végtelenben találkozunk** és a **Borbélyműhely a Vakhoz** c. alkotásaiban Balla László alteregójával, Gerlóczy Bélával ismerkedhetünk meg, valamint az őt körülvevő nőalakokkal. Így a csakis pozitív tulajdonságokkal felruházott menyasszony, a későbbi feleség, Nórával ismerkedhetünk meg a ciklus címadó regényében, akivel a főhős egy rövid ideig, a nő tragikus haláláig az igaz szerelmet élheti meg (bár ennek titkait az író finoman elhallgatja). A következő mű folyamán két másik nővel próbál Gerlóczy kapcsolatot teremteni, de cselekedeteit nem a

szerelem, hanem a magány motiválja, éppen ezért dönteni sem tud közöttük, míg végül újra egyedül marad, mert az egyik nőt a halál, a másikat pedig a távolság ragadja el tőle.

Női alakok szempontjából a legproblematisabb, a legtöbb kérdést felvető regénye Balla Lászlónak az **Azt bünteti, kit szeret** c. mű, amelyben nemcsak idilli, hanem nagyon is problematikus férfi-nő kapcsolattal, igazi, sokrétűen árnyalt női jellemekkel találkozhatunk. A regényfolyamnak ez az alkotás az első darabja és legnagyobb visszhangot kiváltó műve. Az első említés, amely a regénnyel kapcsolatban megjelent egy interjú-összeállítás volt az íróval a Vasárnapi Hírek [8] hasábjain, ahol Balla László kifejtette, hogy megjelent műve a kárpátaljai magyarság sorsával foglalkozik és a téma a továbbiakban folytatásra vár. Ezek után a regénnyel foglalkozó kritikusok mind a mű történelemszemléletével foglalkoztak (pl.: Kovács J. Béla [5], Pál György [7], E. Fehér Pál [2], Kopka János [4] stb.), esetleg az alkotás emlékezésre épülő szerkesztéstechnikájával (Mezey László Miklós [6]). A regényről többek között Sándor László [9] is közölt cikket, aki maga is helyet kapott a műben a saját nevében, és ő is a regény kortörténeti jelentőségét méltatja. A mű címének sajátosságaira, szimbolikus jelentésére, zsoldáros eredetére Vekerdi József mutatott rá a Confessio-ban [10]. A férfi-nő kapcsolat, a szerelem szemszögéből eddig nem vizsgálták az alkotást. A szakírók közül egyedül Horpácsi Sándor jellemezte röviden a főhős nőkhöz való viszonyát a következőképpen: «Hősrünk viszonya a nőkhöz, párkapcsolatai kamaszosan infantilisek. Sodródik egyik idegbeteg nőtől a másik hisztérikáig, míg rá nem talál – a regény utolsó oldalain – önmagára és méltó társára: Mártára» [3, 28].

Az **Azt bünteti, kit szeret** c. regény keretes szerkezetű. Főhőse, Szakáll Zoltán ifjú festő egyetlen napjáról – amely egybeesik Sztálin halálának napjával – tudósít a mű kerettörténete. Ezen a napon akar Zoltán véglegesen szakítani feleségével, Olgával, így a főhős életében a történelmi és a magánéleti fordulópont egybeesik. Feleségére várva Zoltán visszagondol eddigi életére, sorsának alakulására a történelmi események sodrában és szerelmeire. Az első szerelme, kamaszkorának és ifjúkorának eszménye Deák Magda volt.

A lány származásáról keveset tudhatunk meg, valahol Csehszlovákiában született, családja a háború kitörésekor telepedett le Ungváron. Apja zárkózott, sokszor rideg ember volt, aki a háború alatt a Kaukázus környékén raboskodott, később családját elhagyva öreg édesanyjához költözött. Magda húgáról, valamint édesanyjáról is székszavúan fogalmaz a szerző: „*Jóraivaló, szelíd, halk szavú asszonyág*” [1, 112]. Külsőre Magda csinos, érdekes lány volt, barátai a regénybeli szerencsétlen sorsú művész, Szűcs István egy budapesti modellről megmintázott portréjához hasonlították: „*Ugyanaz az öntudatos büszke nézés, szálegyenes „királynői” tartás. Arcban is nagy a hasonlóság, bár ez a lány nem olyan egyértelműen „simán” szép, a vonásaiban van valami pikánsabb, elnagyoltabb. Ami ugyanaz: a rejtélyes mosoly. Mintha ő is tudója lenne mindazoknak a titkoknak, amelyeknek a budapesti modell...*” [1, 46] és továbbfűzhetnénk akár, amelyeknek Mona Lisa.

Jellemét tekintve Magda meglehetősen ellentmondásos személyiség, akit mindig más és más oldaláról ismer és ítél meg a főhős. Már kamaszlányságként eleven, kitarulkozó jelenség, harsány, „...kissé szabadszájú, Zoltán megítélése szerint frivol...” [1, 46], ő „...maga a tűz, és a világon mindenben benne van, minden érdekli...” [1, 83]. Magda folyton szerelmes, minden kapcsolatba beleadja egész valóját, a szakítások után mindig összeomlik, amely gyenge idegrendszerének felborulásához vezetnek. Zoltán közben a távolból imádja a lányt, aki ezt talán titokban megsejtve problémáival és összetört lelkével folyton az ifjúhoz fordul segítségért, de mihelyt újabb szerelem jelenik meg életében, újra elhagyja rajongó jötevőjét. Később Csehszlovákiába költözik anyjával és húgával, ahonnan

kisebb-nagyobb megszakításokkal panaszos leveleket küld, amelyekben újabb szerelmeiről, vagy öngyilkossági kísérleteiről értesíti Zoltánt, aki lassan maga is kiábrándul Magdából. Bár a közben nővé érett egykori kamaszlány egyszer minden előzmény nélkül bevallja szerelmét a fiatalember iránt, úgy érzi, hozzá tartozik, de mielőtt minden akadály elhárul és kettejük együttes élete lehetővé válik, Magda meghátrál és visszautasítja Zoltánt. A kezdetben életvidám lányból megkeseredett, érzékeny és gyenge jellemű nő lesz, aki az élet problémás és nehéz helyzeteivel nem tud mit kezdeni, sőt ha lehet, még jobban összezavarja őt. Még házasságra lépései alkalmával is Zoltántól kér tanácsokat, de aztán ezeket nem fogadja meg. Magda minden kapcsolata kudarcra vezet, és az esetek többségében ő a vesztes fél, őt hagyják ott. Gyenge, határozatlan, önállótlan egyéniség, de mégis szimpatikus sajátos vonzerejének köszönhetően, amely sajnos mindig hamar elillan.

A másik nő, akivel Szakáll Zoltán kapcsolatba került, Olga, a főhős későbbi felesége. Olga leningrádi származású volt, de családjával Ungváron telepedett le. Édesapja nagyvárosi művelt férfi volt, műveltségéből lánya is sokat örökölt. Viszont anyjára is hasonlított, aki „...örökké pörölő, örökké hangoskodó, mindent jobban tudó tipikus orosz asszonyosság volt...” [1, 81]. Olgának volt még egy butácska húga és egy elmebeteg öccse, akit a világ előtt titkolt a család. A család meglehetősen nehéz anyagi körülmények között élt, ami miatt az anya folyton élhetetlennek tartott férjét okolta. Külsejét tekintve Olga meglehetősen vonzó teremtmény volt: „...magas, barna, kissé ringó járású...” [1, 131]. Felkeltette a férfiak figyelmét, volt benne valami, ami elsőre a többiekől megkülönböztette: „...Olgának volt viselkedéskultúrája, hiányzott belőle az a közönségesség, „rámenősség”, ami a nemzetbeli kortársnőit jellemezte.” [1, 81]

Lelkivilágát tekintve Olga kezdetben elég titokzatos személyiség, de sejtelmességéről később kiderül, hogy sokkal inkább sekélyes jellemű, mint rejtelmes. Középszerűsége már akkor kezd megmutatkozni, amikor Zoltán, alig ismerve, először megkéri a kezét, és ő visszautasítja olyan indokkal, hogy a férfi számára túl büszke, erőszakos és túlságosan németes a külseje. Viszont három év múlva beleegyezik a házasságba, bár ugyanúgy hiányzik mindkettejükből a szerelem érzése, de míg Zoltán ezt megpróbálja mímelni, s magával és másokkal elhitetni, addig Olgában hasonló törekvésnek vagy szándéknak még a szikrája sincs meg. A könnyebb élet reményében dönt a házasság mellett, és ezután a viselkedése teljesen megváltozik. Otthagyja munkahelyét és tanulásra hivatkozva minden házimunkából kivonja magát, viszont egyre követel őröbb lesz. Lenézi férjét és annak családját magyarsága miatt, mindenben az orosz kultúrát (de abból is csak az „áramvonalasat”) és szokásokat tartja mérvadónak, egyáltalán elfogadhatónak: „...csak úgy lehet minden, ahogy azt ő szokta csinálni.” [1, 79] Annak ellenére, hogy nem túlságosan tehetséges, sőt félművelt, Olga óriási önbizalommal rendelkezik. Ehhez párosul még állandó türelmetlensége: „...követelte, hogy Zoltán napok alatt teremtsen számukra lakást, s mikor a férje türelemre intette, toporzékolni kezdett.” [1, 297] Annak ellenére, hogy ő költözik be Szakállékhoz, férje szülei, különösen az édesanyjával nagyon ellenségesen viselkedik: „...ott feszül közöttük valami állandó ridegség, és Olga azzal, hogy semmiből ki nem veszi a részét, talán az oda nem tartozását akarja hangsúlyozni, azt, hogy az egész állapot csak ideiglenes.” [1, 291] Tévedéseit soha nem látja be, hibáit folyton másokra hárítja. Házasságuk alatt Zoltán fokozatosan felfedezte, hogy Olgát milyen kicsinyes szándékok vezérlik. Soha sem a szeretet, hanem a saját érvényesülési szándékai irányítják, és ennek rendeli alá családi életét, előre megfontolt szavait és tetteit. Figyelemre méltó Zoltán és Olga utolsó találkozásának leírása. A nő békülési szándékkal jön a találkára, mindent eltervezett s győzelmet remél, ám Zoltán nem várt mondatára: „A gyerekek

természetesen magyarok lesznek, és magyar iskolába fognak járni...” [1, 313] – azonnal kizökken nyugodt viselkedéséből, megmutatja vad és dühös igazi énjét. Olgában úgy érezhetjük, hogy az egész rendszer iránti ellenszenvét juttatja kifejezésre az író. Zoltán és Olga két különböző világot képvisel és ez a két világ nem egyeztethető össze egymással.

A regény talán legszimpatikusabb nőalakja, akivel Szakáll Zoltán kapcsolatba került Márta volt. Márta szerencsétlen sorsú, sokat szenvedett nő, aki rövid idő alatt egymás után veszítette el szeretteit, mégis ember tudott maradni a nehéz körülmények között is. Családjáról keveset tudhatunk meg: édesapja tanár volt, de munkatáborba került és ott életét veszítette; öccse munkaszolgálatos, bányaaács lett a 40-es évek végén, de egy bányaomlás az ő életének is véget vetett; édesanyja, aki takarítónői jövedelméből próbálta eltartani családját, a fiával történt tragédia után felakasztotta magát. Így Márta teljesen egyedül maradt, mégis meg tudta őrizni méltóságát és jóságát. Ez utóbbiról árulkodott külseje is, különösen a szeme: *„Valahogy olyan volt ez a fakókék szem, mintha a tekintet nem belőle, hanem valahonnan mögüle jött volna. Az ilyen szemekre mondják talán, hogy fátyolos. De ez nem, nagyon is tiszta volt.”*[1, 21]

A női alakok közül egyedül ő az, aki teljesen hibátlan, mind külső, mind belső jellemvonásait, sajátosságait tekintve. Méltó párja **A végtelenben találkoznak** c. regény női alakjának, Gerlóczy Béla szerelmének, Nórának. Mindketten, bármennyire tiporja is meg őket a sors, tiszták tudnak maradni, szinte tökéletesek, és talán éppen ezért semmilyen földi szenny nem férhet hozzájuk. Bár Nóra teljesen anyagi lényével szemben Márta mégis földi nőnek tűnik, hiszen párválasztó próbálkozásai nem mindig járnak sikerrel. De ezen is túl tudja emelni irgalmas, odaadó szeretete és élni akarása. Családjá tragédiája után – hozzá méltó szerelmét és férjét – Konkoly Tibort is elveszti, de nem roppan össze. Lánya, Kismárta lesz az, aki értelmet ad életének, őerte hajlandó újra összekötni az életét egy másik férfival: *„Nem jó az embernek egyedül, meg nem is magáért, mint kislányáért...annak apa kell. De éppen ez az, ami nem sikerült. Kimárta nem szereti a férjét, Gyuszt, az se rajong a gyerekért.”*[1, 296] Második párja nem érdemli meg őt, többször megcsalja, durván bánik vele, de Márta még emellett a kemény és rideg ember mellett is nyugodt és kiegyensúlyozott tud maradni. Zoltánt még rekeszti tanárkodása során ismerte meg a nő, amikor a főhős a férj barátja és Márta titkos hódolója volt, bár kapcsolatuk eléggé kurtán-furcsán ért véget, ugyanis Zoltán a kellő pillanatban nem támogatta barátját, sőt saját állását féltve elárulta a neki kedves családot. Márta mindezért még szemrehányást sem tesz Zoltánnak, sőt megbocsát neki, közeledését is elfogadja és ezt is olyan bájjal és egyszerűséggel teszi, ami csak rá jellemző: *„...természetesnek látszik, hogy így vagy úgy, de ők mától egymáshoz tartoznak.”*[1, 311]

Mártával kapcsolatban meg kell még említenünk a nő nevével kapcsolatban felmerülő bibliai asszociációkat is. Az Újszövetségben szereplő Márta Lázár és Mária testvére, aki kezdetben a mindennapi élet teendőit előbbre helyezi az Úr szavánál, de később annál nagyobb hittel és szeretettel fordul a Mester felé és egész egyszer ű, de egyben áldozatokkal teli életét az Ő kegyelmébe ajánlja. A regénybeli Márta és a bibliai Márta élete között egyfajta hasonlóság fedezhető fel. Bár úgy tűnik elsőre, hogy mindketten alig változnak, jellemüket mindvégig ugyanaz a nyugalom és a méltóság jellemzi, mégis ez utóbbi egy sokkal mélyebb nyugalom és az ezzel járó méltóság, amely a sorsának, életének útjára és helyére rátalált ember sajátja. A regényben egy sajátos hasonlat fejezi ki Márta önmagára találását: *„...kellettek Márta életének a kínládásai is, hogy így, megtépett, de még erős árbocú, dagadni kész vitorlájú hajóként sodródjanak most egymás mellé, mert akárhogy is lesz, mától már ők mindenképp összetartoznak.”*[1, 315]

A vizsgált műben a három kiemelt női szereplő mellett több más női alak is felfelbukkan. Ilyen epizódalak Nárcisz, akivel Zoltán életének egy rövid időszakában igencsak szoros kapcsolatba kerül. A nő a főhős munkatársa – és bár férjes asszony – mégis viszonyt kezdeményez Zoltánnal. Nárciszt igazi nagyvilági nő: „*Sugárzó szépségű, roppant elegáns viselkedésű és viseletű nő volt, amolyan igazi dáma...*” [1, 275-276]. Neki is nehéz sors jutott osztályrészül, évek óta rossz házasságban él és emiatt festői ambíciókkal is fel kellett adnia. Szerelmi kapcsolatai és nem túl erkölcsös viselkedése mellett mégsem ítéli el egyértelműen a regényben az író: „*Kiszámíthatatlan, kissé bolondos...*” [1, 277] asszonynak láttatja, de nem állítja be teljesen negatív alaknak. Külseje és jelleme olyan, akár neve, szép, de kissé önző és mindenképpen szokatlan. Vére és boldogtalansága taszítja Újabb és Újabb férfiak karjai közé.

A bemutatott nőalakok mellett szerepet kap még Szakáll Zoltán édesanyja, Deák Magda édesanyja és húga is, de az ő jellemük a vizsgálódás szempontjából érdektelen.

A regényben a főhőssel kapcsolatba kerülő nők négy, egymástól élesen eltérő típust képviselnek. Magda és a rövid időre felbukkanó Nárcisz egyszerre rendelkeznek negatív és pozitív jellemvonásokkal. A kamaszkori barátinő, Deák Magda eleinte sokkal pozitívabb oldaláról ismerhetjük meg, de miután egyre jobban kibontakozik jelleme, visszás érzést kelt mind a főhősben, mind az olvasóban. Nárcisz ellenben kezdetben teljesen antipatikus, később viszont sajátos, néha indokolatlan tetteivel is (pl. mikor elhatározza, hogy viszonyuk ellenére Zoltán és Olga kapcsolatát is próbálja egyengetni) szimpátiát kelt lényével. Velük szemben Olga teljesen negatív hősnő marad mindvégig, kettejük kapcsolata csak a testi vonzalomra alapozódik, és inkább nevezhető felszínesnek, mint igazinak. A nő taszító tulajdonságai – lustaság, gőg, uralkodásvágy, törtetés stb. – ellenben nem csak Olga sajátja, hanem nemzet- és nemzedéktársait is egyaránt jellemzi, vagyis úgy érezhetjük, hogy mindez nemzetiségének velejárója (és az író ilyen irányú ellenszenvének a kifejezője?).

Balla László nőideálja az **Azt bünteti, kit szeret** c. regényben Márta alakjában kap kifejezést. Ő az a szereplő, akinek a jellemében szinte semmilyen hibát nem fedezhetünk fel, aki a főhősnek őszinte és feltétel nélküli szeretetet, gondoskodást, lelki támaszt tud nyújtani. Mindkét előző társával is hasonlóan viselkedett és bár a regény cselekménye nem ad számot Zoltán és Márta közös életéről, mégis úgy érezzük, mindketten megtalálták egymás mellett a boldogságot, hiszen egyenlő, felelősségteljes és egy igazi kapcsolatra megérett társai egymásnak. Mind Zoltán, mind Márta a saját egyéniségét és a saját sorsát a másik mellett tudja megélni igazán.

Az író a mű bevezetőjében utal arra, hogy a regényben többnyire valós személyeket szerepeltet. A női alakokkal kapcsolatban nem derül ki, melyikük valós és melyikük fiktív személy. Cselekedeteikből, jellemük sajátosságaiból, tulajdonságaik sokrétűségéből ítélve a szeszélyes Magda és a szenvedélyes Nárcisz mögött valós alakok rejtőzhetnek. Ellenben Olga és Márta a fantázia szülötteinek hatnak, az első egy nyomasztó rémálom, az utóbbi egy áhított tündérálom elképzelt alakja, bár egyikük sem valószínűtlen. Sőt talán csak türelem, megérzés és megértés esetleg ennek hiánya az egész „probléma” megoldása vagy ennek oka!

IRODALOM

1. Balla László. *Azt bünteti, kit szeret*. – Bp.: Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1990. – 5 – 316.o.
2. E. Fehér Pál. Miért nem lett Barbizon Kárpátalján? Balla László kortörténeti regényéről. // Népszabadság, 1990. november 12.

3. Horpácsi Sándor. Balla László könyve: Azt bünteti, kit szeret. // Nagyalföld, 1992. szeptember 11. – 28.o.
4. Kopka János. Azt bünteti, kit szeret. // Kelet-Magyarország, 1991. február 2.
5. Kovács J. Béla. A sötétség éveiből. // Könyvvilág, 1990. október – 13.o.
6. Mezey László Miklós. Kárpátaljai sorstílógia. // Hítel, 1995. június – 100-102.o.
7. Pál György. Mai irodalmunk Kárpátalján. // Acta Hungarica, 1955., VI.sz. – 161-166.o.
8. Petrovác István. Színe és fonákja. Egyetlen nap történetének regénye. // Vasárnapi Hírek, 1990. december 2. – 15.o.
9. Sándor László. Kisebbségből kisebbségbe. // Élet és Irodalom, 1991. március 8. – 6.o.
10. Vekerdi József. Balla László: „Azt bünteti, kit szeret”. Kortörténeti regény. // Confessio, 1991., 3.sz. – 118-120.o.

Чука Емике

Проблематика персонажів-жінок у романі Балли Ласлова

“Кого любить, того і карає”

Резюме

У романі відомого закарпатського письменника Балли Ласлова подаються жіночі персонажі Ольга, Магда і Марта. Всі вони закохані у головного героя роману Сокала Золтана. Кожна із цих персонажок відрізняється одна від одної характером, культурою, поведінкою. Автор віділяє як негативні, так і позитивні риси цих персонажок, звертаючи особливу увагу на позитивні риси Марти, описуючи її як людину розважливу, серйозну, доброзичливу тощо. Цим автор показує і особисте ставлення до Марти, вважаючи її своїм ідеалом.

ЯРЕМКОВИЧ МАРІЯ
(Ужгород)

**Філософський хронотоп “Блакитного роману”
Г.Михайличенка.**

Герой символістського “Блакитного роману” Михайличенка відкриває для себе сферу буття, яка є невідомою і йому самому, проте тісно пов’язує його із процесом глобальних світових змін. Саме тому в “Блакитному романі” спостерігається процес зміщення визначених історичних площин, коли втрачають своє реальне значення та конкретний історичний зміст категорії простору і часу. Вони набувають рис символічної умовності, перетворюються в рух по замкненому колу, адже “Блакитний роман” це древній Єгипет, Англія, Україна початку XX століття в одномоментному сприйнятті. Доля героя опиняється одночасно і в минулому, і в теперішньому, і в майбутньому. У вирішенні характеру філософського хронотопу в художньому світі Михайличенка зливаються ідеї Шопенгауера та Ніцше про “єдиносущність усіх форм буття”. А тому рух героя “Блакитного роману” в майбутнє, пошук ним Абсолюту сприймається одночасно як рух в минуле. Хронотоп твору визначається своєрідною формулою-одночасність різночасового та однотипність різнотипного. Для митця події психічного життя особистості є абсолютно адекватними за своїм значенням тому, що відбувається у світі зовнішньому - в історії, у Всесвіті, космосі. Для Михайличенка “Я” людини є окремим Всесвітом, який він намагається художньо втілити і зрозуміти. Властивістю людської свідомості, на думку М.Бахтіна, є “історична інверсія” [2,95]. Саме вона зумовлює наявність у людини особливого міфологізованого сприйняття часу. Суть цього особливого часосприйняття в тому, що такі важливі для людини цінності, як гармонія, ідеал, справедливість, краса локалізуються свідомістю в минулому. А втіленням історичної інверсії такого типу є міфи про втрачений рай, золоту добу, прадавню правду і т.п. У “Блакитному романі” час суб’єктивно- міфологізований. У душі “Ти” водночас співіснують різні часові періоди: *“В твоїй душі була темрява давноминулих віків відкритих тасмичним серпанком чародійних явищ. Первісний шал і дикунська невибагливість”* [6,6]. Основою сприйняття категорії часу героями “Блакитного роману” є емпірично-чуттєве начало. Проте велика кількість історичних ремінісценцій у творі служить ідеї цілісності людської особистості. Адже, як стверджував К.-Г. Юнг, - “історичні асоціації зв’язують раціональний світ свідомого і первісний світ інстинктивного” [10,40]. Повертатись в *“первісний шал і дикунську невибагливість”* минулого героя “Блакитного роману” необхідно, оскільки його метою є пошук Абсолюту. А основною екзистенційно - антропологічною залежністю, на думку М.Бахтіна, є те, що “рухатись уперед може тільки пам’ять” і чим істотнішим є той рух уперед, тим пекучішою стає потреба повертатися до джерел. Ось чому образ “Ти” у творі є втіленням “колективно – безсвідомого” (термін К.Г.Юнга), успадкованої душевної

енергії попередніх поколінь. У “Ти” це поняття включає в себе неусвідомлювану душевну енергію різноманітних історичних пластів. Зміст його архетипного мислення – давньоєгипетські піраміди, сфінкси, суворі скіфи, води священого Нілу і садок біля хати. “Той, хто говорить архетипами, глаголить наче тисячами голосів,” – писав К.Г.Юнг, – він захоплює і принадує; при цьому він піднімає зображуване ним зі світу єдинократного і перехідного в сферу вічно сущого” [10,151]. Ігнат Михайличенко зумисне позбавляє “Блакитний роман” чітко визначених часових координат, правдивого й точновгадуваного історичного тла дії. Те, що твір не підлягає жодній часовій хронометрії зумовлюється основною ідеєю та естетичними законами символістського твору. Я.Поліщук відзначає як загальну тенденцію те, що “література початку століття у сприйнятті часу наближалася до фольклору, до первісної міфології. Минулі події відтворювалися не у площині “колись, у певний час” та “десь у певному місці”, але “завжди” і “скрізь” [7,216].

Лейтмотивом “Блакитного роману” від “Інтродукції” до “Посвяти” є пошук абсолютної духовної гармонії я – особистістю. Постійні атрибути образу героя – “*блакить одвічної порожнечі душі*”, “*темрява давноминулих віків у душі*”, “*безвість небуття*” – протиставляються хаосу оточуючого буття – “*подорожі в Єгипт*”, “*опаданню пожовклого листа*”, “*шаленому танку смерті*”, “*паланню червоної заграви*”, “*племінним поцілункам*”. Смысл власного існування герой бачить у спробі гармонізувати буттєвий хаос. Гармонія може бути побудована виключно на поєднанні протилежних начал. Це своєрідний тип гармонії барокового типу, коли контрасти можуть гротескно перевтілюватись один в одного, конфліктно-драматично співвідноситись. Це гармонія контрастів та асиметрії, яка відбиває саму суть буття як вічної боротьби протилежних начал: життя – смерті, війни – миру, любові та ненависті, часу і вічності. Таким чином, “Блакитний роман” втілює саму філософію буття. Звідси й розуміння часопростору як складної філософської категорії, котра безпосередньо пов’язана з екзистенцією особистості й водночас існує поза нею. Твір структурується на всіх рівнях численними бінарними опозиціями. На рівні образотворчому, проблематикотематичному і навіть на рівні архітектоніки панує контраст. Контрастність характеризує й категорію часу в “Блакитному романі”. Історичні алюзії героя стають причиною того, що однооментно існують минуле, теперішнє й майбутнє. Власне, емпірично – чуттєве сприйняття часу героєм позбавляє його трьохвимірності. Герой не розрізняє “було”, “є” і “буде”. Час для нього швидше інтуїтивно-іраціональна категорія, яка об’єктивується його внутрішнім єством й існує виключно в його емпірично-чуттєвому сприйнятті. Отже, контрастне трьохвимірне протиставлення часових площин гармонізується індивідуально-суб’єктивним сприйняттям особистості “Ти”, адже він “*був сином своєї матері, дочки напіввимерлого народу південної спеки*”, водночас “*його мати смуглява єгиптянка здивилась у священі води Нілу, прикрашені загадковими лотосами і зачарованими зорами крокодилів. В свічаді вод відбивалися безвікі важкі піраміди і сфінкси, тьмарили їй мозок давніми, як порох віків, легендами про порох минулого, вливали чаруючу силу в її душу*” [6,5]. Саме “*спадщинна отруйна кров його матері тяжким, незносимим прокляттям висіла над ним*” в час, коли “*прийдуть червоні*” [6,11]. Химерне переплетіння історичних часових площин та містики (Мавки- Ірис, “*дочки тасмниць споконвічного*”, “*біловолосої царівни з квіткою лотоса на голові*” [6,21]) цілком міфологізує простір і час “Блакитного роману”. У ньому наголошується не на “об’єктивній значущості з погляду еволюції та традиції, а на заново відкритій “внутрішній правді” [7,211]. У творі ми спостерігаємо

явище перевтілення історії світу, людства у “історію” почуттів, вражень, думок окремої особистості. Концепція історичного часу в “Блакитному романі” оригінально структурується внутрішніми прагненнями особистості відкрити Абсолют. Єгипт, сфінкси, Англія, прихід червоних сприймаються як паралель духовного життя, алюзія людських переживань, прагнень, поривань. Тому в “Блакитному романі”, не зважаючи на величезну кількість атрибутів минулого, образу минувшини як такої немає. Минулий час стає відносно минулим. Власне, те ж саме відбувається і з теперішнім та майбутнім. Хаотичне, алогічне переплетіння історично-часових реалій вказує на відносність, цілковиту умовність категорії хронотопу. Автор створює власну креативну модель історії, часу, в якій об’єктивна часова конкретність, визначеність, фактовість поступається особистісному позачасовому враженню, трансцендентному пориву. Досягнути цілковитої розмитості контурів історичного часу допомагає автору використання не тільки прийомів символістського письма, а й ефективної техніки імпресіоністичного малюнка: *“Старожитній курінь нагадав тобі щось предковичне – криве, а Чоловік в ньому був як первісний дикуна, що надміру стомлений – відпочивав. В розстебнутій сорочці, з далеко відкинutoю назад головою і звіряче-повним сном. В тобі почалося невідоме шумування крові. В тобі прокинулося одвічно тьмаве захоплення. Ти затремтів”* [6,19]. Використання прийому асоціації служить підтвердженням того, що хронотоп твору суб’єктивно-психологізований. Асоціативність “Блакитного роману” є домінантою у процесі творення алегорично-притчевої, міфологічної концепції часу та простору.

Міфологізований характер часу “Блакитного роману” виявляється і у бінарній опозиції – плинність часу, конечність буття та вічність. Протиставлення акцентується образами Єгипту, пірамід, сфінксів та гамором сучасного міста, революційним хаосом. “Важкі піраміди й сфінкси” стають уособленням вічності, незмінності, непорушності. Пройшовши кризу віки, вони є своєрідними символами “зупинки часу”. Михайличенко вдається до використання “універсальних символів”, адже “... певні символи є образами речей, загальних для всіх людей, а тому мають комунікативну силу, потенційно необмежену” [8,321]. Використання письменником символів такого типу вводить його в систему “архетипної означуваності” [7,225]. Вічність, статичність, незмінність, архетипами якої у “Блакитному романі” стають атрибути Стародавнього Єгипту, протиставляється хаотичній динаміці сучасності – непостійній, мінливій, швидкоплинній, конечній. Умовними презентаторами сучасності у творі стають: *“велике камінне місто з вічним гаміром і людським божевіллем”*, *“метушливі численні ряди червоних борців, що проходять повз”*, *“стихийна, уперта масово-кривава боротьба, в якій людськість забула мирне життя”*. Символічне протистояння вічного і хвилиного, суетно-минулого у “Блакитному романі” стає адекватним вираженням стану індивідуалістичного пошуку особистістю смислу власної екзистенції, вищого призначення, Абсолюту. Пошуки істинного шляху – це бунт людини проти певних історичних реалій, суспільних рухів, так званих зовнішніх чинників, але водночас і змагання протилежних начал власного єства, власного “я”. Бунт особистості на шляху до Абсолюту – це не тільки ейфорія радості, перемоги, але й стан розгубленості, страждання, відчаю. В.Гадзінський вважав, що “Блакитний роман” є “синтезою революційної доби” [5,30]. На нашу думку, митець синтезує риси не історичної революції, а революції в душі людини. Саме тому часові та просторові межі твору стають надісторичними, зазнають абсолютної універсалізації.

Характерною ознакою міфологізованості часу “Блакитного роману” є його циклічність, яка представлена у творі вічним круговоротом – народження – смерть – народження. Екзистенціал смерті домінує у “Блакитному романі”. Проте смерть тут позбавлена кінечності. Вона не є анти естетичною чи навіть трагічною. Смерть є закономірною ланкою в круговороті буття. Саме вона ховає в собі таємницю вічності: *“Два мертвих трупи з обличчями білими як нововипавший сніг, спокійно лежали у ліжку з виразом захованої одвічної таємниці на своїх непорушних устах”* [6,27]. Містичне народження “Ти”, якому передувала смерть, є втіленням одвічної загадки життя, де дуже часто буває важко визначити межу між народженням та смертю. Батько “Ти” – кам’яний сфінкс – скульптура з головою людини, тілом лева чи бика та крилами орла, яка символізує саму природу в єдності усіх її царств. Сфінкс є символічним знаком того, що людина, особистість виникає з нижчих сфер природи, твориться і, перемагаючи тваринне начало, досягає вершин власної духовної суті. Історія народження “Ти” розкриває його приналежність до світу, де немає абсолютного кінця – тобто вічності. Тому “Ти” просто приречений шукати абсолютне знання. Народжений самою природою, “Ти” прагне пізнати смисл існування всього сущого. Він помічає, що сама природа народженням передбачає смерть: *“вагітна весна”*, яка безперестанку *“родить”* обов’язково зміниться *“танком різнобарвної смерті осені”* [6,12]. Ф.Арьєс у праці “Людина перед обличчям смерті” приходить до висновку, що “сама природа бажає насильства і руйнації всього, створеного нею, щоб дістати насолоду у властивій їй здатності випускати на світ нові творіння” [1,329]. А тому смерті як такої нема, а є лише перевтілення у інші форми існування. На думку Г.Хоменко, саме це позбавляє “Ти” страху і відрази перед смертю інших та власним біологічним кінцем. Отже, для “Ти” час стає безкінечним рухом по колу вічних перероджень, аж поки власне єство не розчиниться в Абсолюті. Таке сприйняття часу відповідає часорозумінню буддійського йога. Г.Хоменко вважає, що “Блакитний роман”, будучи художнім відображенням основних філософських та культурологічних тенденцій початку ХХ ст., синтезує в собі різні релігійні вчення, серед яких і буддизм. Саме в буддизмі категорія часу є абсолютно умовною, адже “йог бачить як минуле, так і майбутнє” [9,99].

Символічно-образна система “Блакитного роману” підпорядкована ідеї світової всеєдності, коли найрізноманітніші аспекти життя і культури людства – філософії та релігії, інтуїтивного та раціонального пізнання, мінливої динамічної сучасності й непорушного історичного спадку, особистісно-індивідуального та загальнолюдського – взаємо проникають, синтезуються, даючи можливість хоча б ілюзорно наблизитися до незбагненого. Адепт російського символізму Андрій Белий був переконаний, що “ідею світу можна назвати світовою душою. Душа світу, Софія за Соловйовим, є досконале людство, яке навіки втілене у божественній особі Христа” [3,206]. Існування героя “Блакитного роману” поза простором і часом це теж спроба кремації гармонійної, абсолютно ідеальної людини. Така універсалізація хронотопу твору призводить і до оригінального синтезу найрізноманітніших релігійних вчень, містичних вірувань. Християнство, буддизм, давньоєгипетські вірування, містичні вчення про кодовий характер значення цифр, слів – все це якимось дивним чином співіснує у творі, та, власне, не тільки співіснує, а незвичайно взаємозбагачується.

Мотиви буддизму простежуються у творі на різних рівнях символічно-параболічної системи.

Герой прагне досягти Абсолюту, вищого знання, яке є адекватним буддистському поняттю нірвани. Адже нірвана “кінцева ціль людського існування, коли згасає емоційно-активне “я” людини, і вона зазнає найвищого просвітлення” [4,12].

К.Г.Юнг, порівнюючи особливості світосприйняття людини Заходу і людини Сходу писав: “В Індії наче і немає нічого такого, що б уже сотні раз не існувало раніше. Наче кожен, хто живе сьогодні, жив уже багато разів у минулі часи” [11,12]. Глибинна всеохоплюваність внутрішнього ества “Ти” у “Блакитному романі” співзвучна світосприйняттю і світовідчуттю буддистського йога. Тому “*блакить стоячих вод*” і “*тьмаве давноминулих віків*”, якими була переповнена душа “Ти” відкриває в ньому людину східного типу, яка живе не тільки “роботою головного мозку, а всім тілом поза простором і часом” [11,13]. Герой “Блакитного роману” наділений здатністю “досягнути бажаного, Вічного, Абсолютного, гарантом якого є само творчість, яка для “Ти” є синонімом пізнання” [9,99]. Філософська сут пізнання відображена у “Блакитному романі” і через оригінальну універсалізацію понять часу та простору.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Арьес Ф. Людина перед обличчям смерті. – К., 1994.
- 2.Бахтин М.М. Форми времени и хронотопа в романе //Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. –М., 1975.
- 3.Белый А. Символизм как миропонимание. – М., 1994.
- 4.Буддизм: история и культура. – М., 1989.
- 5.Гадзинський В. Гнат Михайличенко (Ігнатій Михайлич): біографічно-критичний нарис //Михайличенко Г. Твори. – Харків, 1929. – Т.1.
- 6.Михайличенко Г. Блакитний роман. – Харків, 1921.
- 7.Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. – Ів.-Франківськ, 2002.
8. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст./ За ред. М.Зубрицької. – Львів, 1996.
- 9.Хоменко Г. Філософія смерті в “Блакитному романі” Г. Михайличенка // Актуальні проблеми літературознавства. – Харків, 1998.
- 10.Юнг К.-Г. Человек и его символы. – М., 1998.
11. Юнг К.-Г. Йога и Запад. – Львов, 1994.

Yaremkovych Mariya

Philosophical chronotope in the novel “Blue novel” by H. Mykhaylychenko Summary

The autor studied the temporal and special characteristics of the novel “Blue novel” by H. Mykhaylychenko. Chronotore of the novel is symbolic – philosophical one since it is guided by the principal idea of the literary work – attaining the Absolute. Time and space is “Blue novel” is illogical, deprived of the historical and temporal objectiveness and specificity.

Chronotope of the novel symbolizes the private spiritual quest of the character.

III.

NÉPRAJZ

ΕΤΗΟΓΡΑΦΙΑ

BERTA ELEONÓRA
(Ungvár)

**Halottvirrasztási szokások a Tisza felső folyása
menti magyarlakta falvakban**

Kutatási témám: A Tisza felső folyása menti magyarlakta falvak halotti és temetkezési szokásai. A témával még egyetemi tanulmányaim alatt kezdtem foglalkozni. Ez volt a szakdolgozatom témája, csak akkor egy kutatóponton, szülőfaluamban, Salamonban gyűjtöttem fel az ezzel kapcsolatos szokásokat. Arra a következtetésre jutottam, hogy érdemes lenne több kutatópontra kiterjeszteni a témával kapcsolatos gyűjtést. 11 kutatópontot választottam ki, amelyek a Tisza felső folyása-mentén helyezkednek el: Szlatina, Técső, Visk, Tekeháza, Péterfalva, Csetfalva, Vári, Badaló, Gyula, Szalóka, Salamon.

Az alábbiakban a halottvirrasztási szokásokat szeretném röviden bemutatni, mivel ez is a téma körbe tartozik. Nem írom le mind a 11 település halottvirrasztását részletesen, inkább csak a különbségeket vázolnám fel, ezeket világitanám meg jobban, ami viszont nem sok mozzanatban különül el, ugyanis a református felekezetük körében végeztem az anyaggyűjtést.

Tisztázzuk először, hogy mi a virrasztás. A Magyar Néprajzi Lexikon így definiálja: az otthon ravatalozott halott éjszakai őrzése a temetésig, általában egy vagy két éjszakán át. A parasztság társas összejöveteleinek egyik alkalma. Amint ez a meghatározásból kiderül, a virrasztót a temetést megelőző éjszaka tartják. A virrasztás ma is élő szokás, amin nemcsak a család, hanem a tágabb közösség tagjai is aktív szereplők. Ide, három kutatópont kivételével (Salamon, Szalóka, Gyula), nem hívogatnak, az megy, aki úgy érzi, hogy megakarja adni a tiszteletet mind az elhunynak, mind pedig a hozzátartozóknak. A mai virrasztók abban is különböznek a régiektől, hogy ezek most jóval szűkebb körűek, a régiekre ugyanis általában az egész falut meghívták, már ahol hívogattak.

A virrasztás télen este 6-tól, nyáron 8-tól kezdődik és este 10–12-ig tart. Az 50-es évekig szinten minden kutatóponton hajnalig voltak ott a falubeliek. A vizsgált falvakban ez a szokás már csak Tekeházán van érvényben. Itt a férfiak sakkoznak és kártyáznak, a fiatalok pedig vidám játékokkal szórakoztatják a virrasztókat.

A virrasztón nők nem vehettek részt. A 90-es évektől ez a „tilalom” megszűnt, kivétel Péterfalva és Badaló, ahol még ma is ragaszkodnak ehhez a régi hagyományhoz olyannyira, hogy Badalón még a női családtagok sem lehetnek a virrasztó estéjén a halott mellett. Ellenben Técsőn és Viskén a férfiak, beleértve a családtagokat is, nem tartózkodhatnak bent, kint vannak az udvaron – télen a másik szobában – a többi férfivel.

Legtöbb helyen a halott mellett zsoltárokból, halotti énekeket, gyászénekeket énekelnek a kántor diktálása után.

Salamonban az énekeskönyvben megtalálható halotti zsoltárokon és dicséreteken kívül, a gyülekezet egyik jeles tagja által írodott úgynevezett „írott” dalszövegek is elhangzanak. Ezek a zsoltárok dallamain szólalnak meg. Az alábbiakban közlöm egy ilyen „írott” éneknek a szövegét, amelyik a „Haragodnak nagy voltában” című zsoltár dallamára íródott:

„Nyugvó halott megállt órád,
Álom jött rád,
Mélyen elszenderített

Itten virrasztanak veled,
Kiket kebled,
Míg dobogott, szeretett

Gyászágyon vagy kiterítve,
Elkészítve,
A sír hosszas útjára

De még el nem eresztenek,
mert szeretnek,
Azért foly szemök árja

Itt van még, hol szokott lenni.
Sírba menni
A sors őt kényszeríti.

Szíveteknek kesergését,
Gyötrődését,
Csak a hit csendesíti.

Igaz, a hit balzsamot nyújt,
A vérző bűt
Eloszlatja szívetekben.

Itten, ha holnap elváltok,
Rátaláltok
Egymásra az egekben.”

Óránként vagy 40 percenként 15 perces szüneteket tartanak. Visken ez nincs érvényben. Itt abban a helyiségben ahol a ravatal van sírnak, halkán beszélgetnek a halott érdemeiről, halálának körülményeiről. Az énekek között kenyérrel, réteszel (Gyulán fánkka), valamint borral és pálinkával kínálják a jelenlevőket. Csetfalván és Salamonban élt az a szokás, hogy a bort nem pohárból itták, hanem körbeadták az üveget és abból. Técső az egyetlen kutatópont, ahol nem vendégelik, nem kínálják a jelenlevőket.

A virrasztó végén a családtagok által egy megbízott személy megköszöni a virrasztáson való részvételt, felolvassa azoknak a nevét, akiket a gyászolók felkérnek a sírásásra és bejelenti a temetés időpontját.

Miután hazamennek a virrasztók, a családtagok egyedül maradnak a halottal. Néha a rokonságból is ott marad valaki, hogy ne féljenek, vagy ha akarnak, akkor pihenjenek le, de ez nem gyakran fordul elő, mert a halott mellett mindig kell valakinek lenni, nem szabad magára hagyni. Megmagyarázni nem tudják, hogy miért. Técső ön és Csetfalván nem minden esetben maradnak a halott mellett. Técsői adatközlő szavaival élve „behúzzák rá az ajtót” és ott

hagyják. Csetfalván, mikor megkérdeztem az adatközlőmtől, hogy reggelig ott virrasztanak-e, ott maradnak-e a halott mellett, ezt a választ adta: „miért maradnánk, nem szalad az el seh ova”.

Szlatinán a virrasztás egész ideje alatt egyedül van a halott. Mikor jönnek a virrasztók, akkor a hozzátartozók átmennek velük abba a helyiségbe, ahol a ravatal van, megnézik a halottat és kijönnek a családtagokkal együtt, hogy az udvaron vagy egy másik szobában megkínálják őket kávéval és pálinkával. Itt elbeszélgetnek velük, természetesen legtöbbször a halotról, annak cselekedeteiről, pár vigasztaló szót mondanak a gyászolóknak, aztán hazamennek. A hozzátartozók azonban továbbra sem mennek be a halotthoz, hanem másik helyiségben tartózkodnak.

Egy mozzanat a virrasztáskor mind a 11 kutatóponton megegyezett, az, hogy abban a helyiségben ahol a ravatal van reggelig ég a villany, függetlenül attól, hogy vannak-e a halott mellett vagy sem.

Az, hogy még napjainkban is élnek ezek a szokások, az egyrészt annak köszönhet ő, hogy az emberek még ragaszkodnak a hagyományokhoz – ha már nem is olyan mértékben – és még igyekeznek azokat megtartani, másrészt pedig a halottól való félelem és a halott iránti tisztelet tartatja be velük ezeket a szokásokat.

Amint azt a fentiekben említettem, a cikkben a halottvirrasztást szerettem volna bemutatni röviden és elsősorban a különbségeket szerettem volna megvilágítani. Utólag elmondható, hogy ezek a kis eltérések, ezek a különbségek adják meg a szokások felgyűjtésekor és azok feldolgozásakor a lényegét. Ezekért az „apró” eltérésekért érdemes feldolgozni a sokszor egyhangú, egyforma szokás- és hiedelemanyagot. Ezek a különbségek ösztönzik a kutatókat a további, egyre aprólékosabb kutatásokra.

A kutatás az Arany János Közalapítvány támogatásával készült.

IRODALOM

Magyar Néprajz VII. – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990

Magyar Néprajzi Lexikon V. – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. – 572. o.

Virág Magdolna. Temetés a Tövisháton. – Debrecen, 1994

Берта Елеонора

Звичаї, пов'язані з ушануванням померлих серед угорського населення Закарпаття Верхньої течії р. Тиси

Резюме

Ця тема на Закарпатті майже не опрацьована, тому вважали за доцільне взятися за її дослідження. У статті основна увага звертається на з'ясування тих відмінностей у звичаях, які ми спостерігали у селах Солотвино, Тячів, Вишково, Теково, Пийтерфолво, Четфолво, Варі, Бадалово, Дюло, Соловка та Шоломоново. Так, наприклад, звичаї прощання з померлим у передостанню ніч перед похованням є різними. У окремих населених пунктах (Пийтерфолво, Бадалово) жінки не можуть брати участі у прощанні, у м. Тячів та в с. Вишково не можуть бути присутніми у цю ніч біля померлого чоловіки, навіть найближчі родичі. По-різному пригощають у цю ніч присутніх біля померлого і т.д. В цілому треба сказати, що останнім часом спостерігається потяг населення до збереження старих традицій.

IV.

**A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVJÁRÁSOK
SZÓTÁRA**

(CS-D)

✧ ✧ ✧

**СЛОВНИК УГОРСЬКИХ ГОВОРІВ
ЗАКАРПАТТЯ**

(CS-D)

Készült az Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Filológiai Tanszékén

Főszerkesztő
Lizanec Péter

Szerkesztő
Horváth Katalin

Írták
Horváth Katalin, Kótyuk István, Lizanec Péter

Підготовлений на кафедрі угорської філології
Ужгородського національного університету

Головний редактор
Лизанець П. М.

Редактор
Горват К. І.

Написали
Горват К. І., Ковтюк С. І., Лизанець П. М.

Ungvár – Ужгород, 2003

TÁJÉKOZTATÓ A SZÓTÁR HASZNÁLATÁHOZ

A szótár értelmező jellegű regionális tájszótár, amely tartalmazza a kárpátaljai magyar nyelvjárások teljes szókincsanyagát, tehát nemcsak a tájszavakat, hanem a köznyelivel egyező lexikai réteget is. A tulajdonképpeni tájszavakon kívül tehát bekerülnek a szótárba köznyelvi szavak (természetesen tájnyelvi alakjukban és tájnyelvi jelentéseikkel), a hagyományos népi szakmák és mesterségek (földművelés, állattartás, szövés-fonás, népi építkezés stb.) szókincse, az újabban közismertté váló ipar- és tudományágaknak a nem szakmabeliektől is ismert és használt szókincsanyaga (pl.: *négyzet, háromszög, derékszög, merőleges, függőleges; áramkör, feszültség, kilowatt; vérnyomás, injekció, műtét* stb.), közismert és közhasználatú idegen szavak (*abrikot~abrichtol, büfje~büffje, aceton, aktív, bíró, center, centrifuga, ceremónia* stb.) és újabb szlávizmusok (*csájna, sztorozs, zajava, zakuska, nácsálnik* stb.) is, amelyek nélkül a mai nyelvjárási szókincsről alkotott összképünk nem lenne teljes.

Helyet kapnak a szótárban az összegyűjtött nyelvjárási frazeológiai egységek is.

Ezzel szemben nem kerülnek szótározásra: A) A helység- és személynevek, még azok sem, amelyek a köznyelvtől eltérő alakban élnek a nyelvjárásokban (pl.: *Berekszáz* 'Beregszász', *Borzsova* 'Borzsa', *Botfola* 'Botfalva', *Csetfala* 'Csetfalva', *Tekerdiny* 'Ketergény', *Iriny* 'Irén', *Ilony* 'Ilona', *Arany* 'Aranka' *Unkhid* 'Ung-híd', *Unkpart* 'Ung-part' stb.). – B) A helységnevek és egyéb földrajzi nevek *-i, -si* képzős származékai, még a nyelvjárási alakúak sem (pl.: *berekszázi* 'berekaszási', *botfolasi* 'botfalvai', *csetfalasi* 'csetfalvai', *szürti* 'szürtei', *szalóki* 'szalókai' stb.). – C) A sorszámnevek és a törtszámnevek. – D) Az igenevek, a szófajváltó melléknévi igenevek és egyes határozói igenevek kivételével. – E) A ritkábban használt (a nyelvben jobbra csak potenciálisan élő) *-ás, -és* képzős, pusztán nomen actionis jelentésű és a köznyelvtől semmiben el nem térő deverbális főnevek (pl.: *éldegélés, ijedezés, bebarangolás, tartogatás* stb.); a *-t* képzős deverbális, csak személyragosan élő, rendszerint határozói szerepű főnevek közül is csak az adott ragos alakjukban megmerevedett és rendszerint szófajváltó származékokat közüljük (*futtában, sebtében*), esetleg olyanokat, amelyek a köznyelvben nem használatosak. – F) A pusztán deminutív jelentésfunkciójú kicsinyítő képzős névszók (tehát kimarad az *ajtócska, asztalka, fácska, szobácska*, de helyet kap az *ecetke* 'lórom', *jánka* 'jóravaló, rendes lány', *nagyobbacska* 'a szokottnál valamivel nagyobb', *kettőcske* 'csak kettő' stb.). – G) A táji nyelvhasználat etikája szempontjából obszcénnek minősülő szavak és ilyeneket tartalmazó frazeológiai egységek (szótározotunk azonban olyan, a köznyelvben vulgárisnak tartott szavakat, amelyek a nyelvjárásban legfeljebb nem választékosak, de semmiképp sem trágarak).

Az anyag szócikkekbe rendezéséhez „A magyar nyelv értelmező szótára” szerkesztési szabályzatát vettük kiindulási alapul, mellőzve azonban annak tájszótárra nem alkalmazható vonatkozásait és olyan finomabb megkülönböztető szabályait, amelyeknek megállapítására a gyűjtött anyag nem adott módot (pl. a stílusminősítés finomságai; olyan, a nyelvjárásokban esetleg élő ragos és jeles alakok, amelyekre a kérdőív összeállításakor nem terjedhetett ki a figyelmünk).

A szócikkek a címszónak rendszerint több alakváltozatát is tartalmazzák. Azok az alakváltozatok, amelyek a címszó köznyelvi alakjától hang- vagy alaktani tekintetben lényegesen vagy a nyelvjárás törvényeihez képest rendhagyó módon eltérnek, hivatkozó szócikkek formájában is bekerülnek a szótárba (pl.: *disztó, elfásodik, babinás*; de nem kerülnek hivatkozó szócikkbé az egyalakú tövek szabályosan jelentkező zárt *i-ző* alakváltozatai: *rít, kík, kír*; sem az illabiális *á-zó* alakok: *ád, ákár, áblák*).

Az önálló szócikk a szótározott egységre vonatkozó legfontosabb adatokat tartalmazza a következő sorrendben: a) címszó; b) homonima-index (azonos alakú szavaknál); c) nyelvjárási alakváltozat(ok); d) nyelvtani jellemzés a főbb ragos és jeles adatok feltüntetésével; e) szófaji minősítés; f) a stílusérték jelölése (ha a szónak kontextuson kívül is van stílárius értéke); g) értelmezés; h) szemléltető mondat a földrajzi lelőhely megjelölésével; i) a szót mint vezérszót tartalmazó frazeológiai egységek.

Mellőztük a címszó összetételeinek és származékainak felsorolását a szócikk végén, mégpedig a következő megfontolásból: egy-egy szó összes lehetséges származékait – kivált az elvontabb jelentésűeket – kérdőív alapján összegyűjteni szinte reménytelen és szótári munkaközösségünk számára kivihetetlen vállalkozás lenne; a lejegyzett származékokat pedig önálló szócikkben adjuk.

Nem tartalmaz a szócikk a szóval kapcsolatos néprajzi, gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozásokat sem; mellőztük a munkafolyamatok, eszközök, szokások stb. leírását is (ezekre vonatkozólag néha a példamondatok tartalmazzak útmutatást).

Most pedig nézzük meg közelebbről a szócikkben foglalt adatokat.

A címszó mindig köznyelvi helyesírású és rendszerint egyelemű. Bár az úgynevezett értelmezett szókapcsolatokat rendszeren az előtag szócikkébe foglaljuk (*füles korsó, avas szalonna, szárított tézsta* stb.), mégis külön (két- vagy többelemű) címszóként adjuk azokat, amelyeknek egyik – rendszerint az első – tagja csak ebben a szókapcsolatban él, tehát önálló szócikként tárgyalni nem indokolt (pl.: *anyaszült pucéron* 'teljesen meztelenül', *borjúnyúzó pénteken* 'soha', *árpával érő alma* 'korai almafajta', *asszony szárú csizma* 'rövid szárú csizma' – ezek jelzői semmilyen más jelzett szóval nem társulnak, nyelvi létüket csak jelzett szavuk indokolja), meg azokat a jelzős szerkezeteket, amelyeknek jelzője valamely földrajzi név -i képzős származéka, s mint ilyen, nem kap helyet a szótárban (pl. *amerikai mogoró* 'földimogyoró'; *Arachis hypogaea*, *amerikai virág* 'pillangóvirág'; *Cosmea*, *csinkvári tengeri* 'fehér szemű csemegekukorica' stb.). Kételemű címszová emeltünk ki olyan szókapcsolatokat is, amelyeknek egyik szava olyan ragos alak, amely egy-két lehetséges determinánsa nélkül nem él nyelvjáráseinkben, tehát nem tekinthető szabad szóalaknak, így önálló címszóként nem szótározható (pl. *mi helyütt, sok helyütt, mi helyüvé, hány helyüvé, sok helyüvé* stb.). Kételemű címszóként szerepelnek természetesen az olyan visszaható igei értékű szókapcsolatok, amelyeknek a visszaható névmáson kívül nem lehet más tárgyuk (pl. *beleveszi magát, beleéli magát, kimulatja magát* stb.).

Az azonos alakú (homonim) címszókat indexszámmal különböztetjük meg.

A címszót annak nyelvjárási alakváltozata vagy alakváltozatai követik a legegyszerűbb fonetikus átírásban, amely ingadozási sávjukra való tekintet nélkül jelöli a hangokat, megkülönböztetve azonban a nyelvjárások *á, ă, ȃ, ě, ȑ, ȓ* stb. hangjait és *ao, ȃj, ȑj, ȓj, ěj* kettőshangzóit, tükrözteti a mássalhangzókapcsolatok ejtését, megtartja a hosszú mássalhangzók kettőzését (a *dz*-t is beleértve) és a palatális mássalhangzók ipszilonos írásmódját, egységesen jelöli a *j* hangot. Illabiális *ă*-zó alakokat azonban (mivel az *a* : *ă* és *á* : *ăj* szembenállás *ă*-zó nyelvjárásainkban – nálunk mindössze két községben (Nagydobrony és Beregrákos) – általános érvényű törvényszerűség) csak akkor közlünk, ha a szóra más nyelvjárásokból nincs adat. Az alakváltozatok közé besoroljuk a megfelelő hivatkozó szócikk(ek)ben szereplő – az adott szócikkben tárgyalt szótól esetleg lényegesebb, nem szabályszerű, mert valamely hangjában több képzőmozzanatos eltérést mutató, de egy közös alakra visszavezethető – alakváltozatokat is (pl.: *disznó* : *disznóy, disztóy, gyesznóy, gyisznóy, rőf* : *rőjf, réjf, ríf, rőf*).

A szó nyelvtani viselkedésére csak a jellemző ragos és jeles alakok közlésével utalunk szögletes zárójelben. Ha a jellemző rag vagy jel a szó változatlan tövéhez járul, a szót a toldalék előtt kötőjel helyettesíti, hasonlóképpen a tövégi időtartamot váltakoztató töveket is, a nyúlást azonban a kötőjel fölé tett ékezet jelöli: *kapa* [~'t, ~'k, ~'ja]. Változó fő esetén a toldalékos alak a fő változatlan részének utolsó betűjével kezdődik, s a hiányzó részre kötőjel utal: *engedelem* [-lmet, -lme], egytagú szavaknál azonban a teljes alakot kiírjuk: *ég* [eget, egek, ege]. Ha a szótő és a toldalék határán hangváltozás van, a toldalékok hasonult vagy összeolvadásos alakjában írjuk: *abrakos* [-t, -ok, -sa], *akarat* [-ot, -a~-tya]. Ha a szóhoz a toldaléknak két változata is kapcsolódhat, közéjük tildét teszünk: *hálálkodik* [-ok, -ol ~ -kocc, -ott], *vas* [-at, -ak, -a~-sa].

Az ige jellemző ragos alakjaiként az alanyi ragozás kijelentő módú jelen idejű egyes számú 1. és 2. személyű, valamint a múlt idejű egyes 3. személyű alakot közöljük. Egyéb alakokat csak akkor adunk, ha azok a köznyelvtől eltérő módon képződnek. Pl.: *csámborog* [-rgok, -rgol ~ -sz, -rgott], *hall* [-ok, -sz ~ -asz ~ (rég.)-acc, -ott], *megy, megyen* [-ek ~ (ritk., tréf.) *menek; mégy, mígy, mész, mécc, mész, mícc, mensz, menc; ment*. Felszólító alakokat csak akkor adunk, ha ikés és iktelen változatra is van adatunk: *ad* [-ok, -ol ~ o, -ott, -djon ~ -gyéik ~ -gyík]. A felsoroltakon kívül persze lehetnek az igének egyéb érdekes nyelvjárási alakjai is, de valamennyit összegyűjteni az összes kutatóponton kivihetetlen feladat.

A főnév jellemző ragos és jeles alakjai a tárgyragos, a többesjeles és az egyes számú 3. személyű birtokos személyragos alak: *bokor* [-krot, -krok, -kra ~ -ja]. Elvont, csak egyes számban használt főnevek többese elmarad: *akarat* [-ot, -tya ~ -a].

A melléknévnél a módhatározóragos és a középfokú alakot közöljük: *alapos* [-an ~ -on, -abb], *sürgős* [-en ~ -ön, -ebb]. Ha, a melléknév mellől hiányzik a jelzett alakok valamelyike, ez azt jelenti, hogy az nyelvjárásainkban nem használatos.

A határozószóknak a középfokát közöljük; felsőfokot csak akkor, ha nincs középfoka vagy ha azt nem a középfokból képezzük. Pl.: *ide* [*idébb*], *fent* [*fentebb, legfelül*]. Ha a határozószó csak közép- és felsőfokú alakban használatos, címszóként a középfokú alak áll: *előbb* [*leg-*]. Mellőztük a *legesleg-, legisleg-* jeles túlzófokú alakok közlését, mivel ezek minden felsőfokból szabályosan megszerkeszthetők.

A rendszeresen megadott ragos és jeles alakon kívül más alakokat csak akkor adunk, ha azok elütnek a megadottakból kikövetkeztethető formáktól.

Ha az egy címszó alatt felsorolt változatok közül valamelyiknek a toldalékolása eltér a többiétől, annak ragos-jeles alakjait külön feltüntetjük.

A szótározott egység szófaji minősítésére a következő szófaji kategóriák rövidítését használjuk: 1. ige, kiegészítve a „ts” vagy „tn” megjegyzéssel, mégpedig vagy közvetlenül a ragos-jeles alakok után (ha az igének csak tárgyas vagy csak tárgyatlan jelentése(i) van(nak), vagy pedig a tárgyas és tárgyatlan jelentést vagy jelentésárnyalatokat elkülönítő római szám után is: *ige ts* és *tn* I. *ts* 1...; 2...; II. *tn* 1.... Ha a tárgyas ige tárgyatlanul vagy tárgy nélkül is használatos, erre a „(tn is)”, illetőleg „(tárgy nélkül)” megjegyzés utal; – 2. *fn* – főnév, kiegészítve esetleg a következő jelzésekkel: „(szragos)” = csak személyragos alakban él, pl.: *apraja-nagyja, sava-borsa*; „(csak tárgyragosan)” = csak a tárgyragos alakjában használatos, pl.: *hetet-havat*; „(szragos és hat-ragos)” = csak személyragosan és az adott határozóraggal, pl.: *jószántából*; – 3. *mn* – melléknév; – 4. *szn* – számnév; – 5. *névm* – névmás; alfajaira csak átcsapás esetén utalunk újabb rövidítéssel: *von* – vonatkozó, *htlan* – határozatlan; – 6. igenév – csak kiegészítésképpen: „(mn-i igenév is)”, melléknévi igenév is, „(h-i igenév is)” – határozói igenév is; – 7. *hsz* – határozószó; – 8. *ik* – igekötő; –

9. *msz* – módosítószó; – 10. *ne* – névelő; – 11. *nu* – névutó; – 12. *ksz* – kötőszó; – 13. *isz* – indulatszó.

A több szófajúságot a megfelelő rövidítések együttes és az értelmezés során római számok utáni külön felsorolásával jelöljük. Pl.: *hsz*, *ik*, *nu* I. *hsz*...; II. *ik*...; III. *nu*....

Stílusminősítést csak abban az esetben adunk, ha a gyűjtött anyag alapján a szó stílusértéke is pontosan meghatározható. Erre általában rövidítéssel utalunk zárójelben vagy a szófaji minősítés után (ha a szónak minden jelentésére vonatkozik), vagy közvetlenül az előtt a jelentés előtt, amelyre tartozik. Szükség esetén egy-egy ragos vagy jeles alak előtt is utalunk annak stílárius értékére. Leggyakoribb stílusminősítéseink a következők: „(*elav*)” – elavult, a mindennapi nyelvhasználatból kikopott, csak az idősebb nemzedék számára érthető; „(*rég*)” – régies hangulatú, tudatos archaizáló szándékkal használt; „(*új*)” – újabban terjedő; „(*biz*)” – bizalmas; „(*vál*)” – választékos; „(*ritka*)” – ritkán használt; „(*gúny*)” – gúnyos; „(*tréf*)” – tréfás; „(*gyerm*)” – gyermeknyelvi stb. A szaknyelvi szavaknál is rövidítéssel utalunk azok hovatartozására.

A szavak értelmezésében a lényeges jegyek minél rövidebb és egyértelműbb összefoglalására törekedtünk. Sőt, ahol lehetséges, szinonima magyarázza a jelentést. A valódi és a jelentésbeli tájszavak esetében azonban alaposabb értelmezést adunk. Növény- és állatnevek értelmezésében azok tudományos (latin) elnevezését is közöljük, ha az teljes pontossággal megállapítható.

A szónak minden (lexikai és grammatikai) jelentése külön értelmezést kap. Az egyes lexikai jelentéseket arab számjegyek, a grammatikai (valamint az igéknél a tárgyas és a tárgyatlan) jelentéseket római számok különítik el egymástól.

Összevont értelmezést csak a „*mn* és *fn*”, illetve a „*fn* és *mn*” szófajú egyjelentésű szavaknál adunk, kerek zárójelbe téve a vagylogosan értendő szót. Nem vagy csak kevésbé értelmezhető formaszóknak csak a nyelvtani szerepére, beszédbeli használatára utalunk csúcsos zárójelben.

Több értelmezést példamondattal szemléltetünk. Ez fonetikus lejegyzésű nyelvjárási szövegből kiragadott mondat, s tartalmazza a címszó valamely nyelvjárási alakváltozatát.

Az összes alakváltozat szemléltetésétől a helytel való takarékoság miatt eltekintettünk; többjelentésű szavak esetében azonban törekedtünk arra, hogy az illusztráló mondatokban több alakváltozat is helyet kapjon.

A példamondat után zárójelben adjuk annak a helységnek a rövidített nevét, ahonnan az adatot tartalmazó példamondat származik. Szótárunkban ez az egyetlen utalás a szó földrajzára. Arról ugyanis, hogy minden szó vagy alakváltozat teljes földrajzi elterjedtségét „feltérképezzük”, eleve le kellett mondanunk.

A szócikk végén □ jel után a szóval alakult állandó szókapcsolatokat (szólás, szóláshasonlat, közmondás) soroljuk fel és értelmezzük, ha vannak ilyenek, anélkül azonban, hogy altípusaikat megkülönböztetnők. Végül Vö: jelölés után különböző tartalmi, szinonimikai vagy egyéb tárgyi összefüggésekre hívjuk fel a figyelmet.

Szótrái munkaközösségünk ezúton mond köszönetet az Arany János Közalapítványnak a szerkesztési és az ellenőrző gyűjtési munkálatok támogatásáért.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

1. Járások

U – Ungvári járás
M – Munkácsi járás
B – Beregszászi járás
Nsz – Nagyszőlősi járás

H – Huszti járás
T – Técsői járás
R – Rahói járás

2. Kutatópontok

A Asztély (B)
Ah Aklihegy (Nsz)
Asz Aknaszlatina (R)
B Bakta (B)
Bá Bátyú (B)
Ba Beregardó (B)
Bat Batár (Nsz)
Bcs Búcsú (B)
Bd Badaló (B)
Be Bene (B)
Bf Botfalva (U)
Bk Bakos (B)
Bo Borzsava (B)
Bó Bótrágy (B)
Br Beregrákos (M)
Bs Beregsom (B)
BsZ Barkaszó (M)
Bt Bátfa (U)
Bú Beregújfalu (B)
Cs Csap (U)
Cse Csepe (B)
Csf Csetfalva (B)
Csl Császlóc (U)
Csn Csongor (M)
Csp Csonkapapi (B)
D Déda (B)
Dr Dercen (M)
E Eszeny (U)
F Fancsika (Nsz)
Fa Feketeardó (Nsz)
Ff Farkasfalva (Nsz)
Fo Fornos (M)
Fp Feketepatak (Nsz)
Fr Forgolány (Nsz)
Fra Fertősalmás (Nsz)

G Gát (B)
Ge Gecse (B)
Gl Gállocs (U)
Gu Gut (B)
Gy Gyula (Nsz)
H Halábor (B)
He Helmec (U)
Hl Harangláb (B)
Ho Homok (U)
I Izsnýete (M)
J Jánosi (B)
K Kaszony (B)
Kb Kisbégány (B)
Kd Kisdobrony (U)
Ke Ketergény (U)
Kf Karácsfalva (Nsz)
Kg Kisgejőc (U)
Kh Kerekhegy (T)
Ki Kígyós (B)
Km Kőrösmező (R)
Ko Koncháza (U)
KP Kobola Poljana (R)
Ksz Kisszelmenc (U)
Kv Kovászó (B)
M Macsola (B)
Mf Mátyfalva (Nsz)
Mi Minaj (U)
Mu Muzsaly (B)
Nb Nagybégány (B)
Nbe Nagyberg (B)
Nd Nagydobrony (U)
Nf Nevetlenfalu (Nsz)
Ng Nagygejőc (U)
Np Nagypalád (Nsz)
Or Oroszi (B)

P	Palló (U)
Pf	Péterfalva (Nsz)
Pk	Palágykomoróc (U)
R	Rát (U)
Rf	Rafajna (B)
S	Salánk (Nsz)
Si	Sislóc (U)
Sz	Szürte (U)
Sza	Szalóka (U)
Sze	Szernye (M)
T	Tarnóc (U)
Tá	Tiszaásvány (U)
Tát	Tiszaágtelek (U)
Tb	Tiszaökény (Nsz)

Té	Técső (T)
Tg	Téglás (U)
Th	Tekeháza (Nsz)
Ti	Tivadar (Nsz)
Tk	Tiszakeresztúr (Nsz)
Tr	Terebes (R)
Ts	Tiszasalamon (U)
Tú	Tiszaújlak (Nsz)
Úh	Újfalu (Nsz)
V	Vári (B)
Vr	Verbőc (Nsz)
Vs	Visk (H)
Z	Zápszony (B)

3. Nyelv és stilsztika

<i>ált</i>	általános
<i>átv</i>	átvitt értelemben
<i>bány</i>	bányászat
<i>birt</i>	birtokos
<i>birtnévm</i>	birtokos névmás
<i>biz</i>	bizalmas
<i>csill</i>	csillagászat
<i>elav</i>	elavult
<i>fn</i>	főnév(i)
<i>földr</i>	földrajz
<i>geol</i>	geológia
<i>gúny</i>	gúnyos(an)
<i>gyerm</i>	gyermeknyelv
<i>hat-i</i>	határozói
<i>hiv</i>	hivatalos kifejezés
<i>hsz</i>	határozószó
<i>htlan</i>	határozatlan
<i>ign</i>	igenév
<i>ik</i>	igekötő
<i>ill.</i>	illetve
<i>ir</i>	irodalmi

<i>isk</i>	iskolai nyelv
<i>isz</i>	indulatszó
<i>kat</i>	katonai szó v értelem
<i>kb</i>	körülbelül
<i>ker</i>	kereskedelem
<i>knévm</i>	kérdő névmás
<i>kny</i>	közn nyelv
<i>költ</i>	költői
<i>közm</i>	közmondás
<i>ksz</i>	kötőszó
<i>l</i>	lásd
<i>mg</i>	magánhangzó
<i>mn</i>	melléknév(i)
<i>mn-i</i>	melléknévi
<i>msh</i>	mássalhangzó
<i>msz</i>	módosítószó
<i>mut</i>	mutató
<i>ne</i>	névelő
<i>névm</i>	névmás
<i>növ</i>	növénytan
<i>nu</i>	névutó

<i>nyelv</i>	nyelvtan, nyelvtudomány
<i>or</i>	orosz
<i>pejor</i>	pejoratív, elítélő, rosszalló értelemben
<i>pl</i>	például
<i>rég</i>	régies
<i>ritk</i>	ritkán használatos
<i>stb.</i>	s a többi
<i>sznév</i>	számnév
<i>szragos</i>	személyragos
<i>tn ige</i>	tárgyatlan ige
<i>tréf</i>	tréfás értelemben
<i>ts ige</i>	tárgyas ige
<i>új</i>	újabban használatos
<i>ukr</i>	ukrán
<i>v</i>	vagy
<i>vál</i>	választékos
<i>vall</i>	vallás
<i>vhogy</i>	valahogy
<i>vhol</i>	valahol

<i>vhonnan</i>	valahonnan
<i>vhova</i>	valahova
<i>vki</i>	valaki
<i>vkinek</i>	valakinek
<i>vkinél</i>	valakinél
<i>vkít</i>	valakit
<i>vkítől</i>	valakitől
<i>vkivel</i>	valakivel
<i>vmely</i>	valamely
<i>vmerre</i>	valamerre
<i>vmi</i>	valami
<i>vmibe</i>	vmibe
<i>vmilyen</i>	valamilyen
<i>vminek</i>	valaminek
<i>vminél</i>	valaminél
<i>vmit</i>	valamit
<i>vmitől</i>	valamitől
<i>vmivel</i>	valamivel
<i>vnévm</i>	visszaható névmás
<i>von</i>	vonatkozó
<i>vö</i>	vesd össze!

csá *csá* msz (új) szervusz, szervusztok *Na csá, éjñ ēmentem!* (Bat)

csabagyöngy *csabagyöngy* [-öt, -ök, -e] fn l. **csabagyöngye**

csabagyöngye *csabagyöngye*, *csabagyöngye* [~t] fn **1.** korai, fehér, zamatos szőlőfajta *Az idéjñ korám megjért a csabagyöngye* (Bs); **2.** az ebből készült bor *Bélávā csabagyöngyit ittunk három napig* (Bá)

csabak *csabak*, *csobak* [-ot, -ok, -ja] fn ágcsonk *Le kē pucōni a vastag ágakrú aszt a csabakokot* (D)

csabakol *csobakol*, *csabaköl* [-ok, -ősz ~ -sz, -öt ~ -t] ts ige fatörzset, ágat a kisebb ágak csontjaitól megtisztít *Csabaköd le szíjēpen aszt a fát!* (Fp)

csábé *csábé* l. **csádé**

csábfű *csápfű* l. **csábitófű**

csábit *csábit*, *csábít*, *csábjét* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige **1.** ígéretekkel, hitegetéssel vmire rávesz *A vározsba minden csak a roszra csábit* (Gl); **2.** erősen vonz *Éjñgem nem csábjét az ijen kacéjñján* (H)

csábitófű *csábitófű*, *csábjétőfű*, *csábitőfű* [-vet, -vek, -ve] fn beléndek *Csábitőfűbű kē csináni jój bedörzsölőjt* (Kd)

csábul *csábul*, *csábúl* [-ok, -ús ~ -sz, -út ~ -t] tn ige enged a csábitásnak *Fijataj jány könnyen csábúl* (R)

csacsi *csacsi* [-t, -k, -ja] fn **1.** fiatal számár *A csacsinak is attam füvet* (F); **2.** tapasztalatlan, naív személy, főként gyerek *Na ne legyēj má ojan csacsi!* (K)

csacsifüle *csacsifüle* [~t] fn derelye *Mámma csacsifülējť főjzök* (Nbe)

csacsog *csacsog* [-ok, -ő ~ ol ~ -sz, -ott] tn ige (és ts) **1.** fecseg, játékosan beszélget *Menyics csacsog ez a puja!* (Gu); **2.** (szarka) csörög *Csacsog a szarka a kērbe, vendíg jön* (Sz)

csácsog *csácsog* [-ott] tn ige (madár) éles hangon kiáltoz *Hocs csácsognak ezek a kisfecskék* (P)

csádé *csádé*, *csábé* [-t, -k, -ja] fn kukorica közé magnak vetett kender *Sok csádējť vetettünk, hogy legyen eljék kendermag* (Ff)

csádri *csádri* mn csélcsap, rendetlen *Van ecs csádri felesíjēge!* (Kv)

csafar *csafār*, *csavar* [-ok, -sz, -t] ts ige facsar *Csafārd erőjsebben aszt a ruhákat, hogy ne maraggyon benne víz* (R)

csafirtos *csafirtos* mn ázott, vizes, lucskos *Hun jártá, hogy ijen csafirtos a ruhád?* (Bs)

csag *csag* l. **csak**

cságató *cságató* [-t, -k, -ja] fn az eketaliga rúdját szabályozó görbe vas *A cságató ki van juggatva, hogy szabájozni lehessen* (Vs)

csahol *csahol*, *csahöl* [-t] tn ige **1.** (kutya) éles hangon, szaggatottan ugat *Nagyon csahónak a kutyák, vadat ériznek* (Be); **2.** rosszindulattal beszél *Csahol mán az anyójsod megjēñ* (Fra)

csaj *csaj*, *csāj* [-t, -ok, -ja] fn (argó) lány *Lesznek jó csajok a lakadalomba?* (He)

csája *csája* [~t, ~a] Ugy mekfásztam, meginnák egy jó csáját (Bd)

csajbókos *csajbójkos*, *csājbjkos* mn hóbortos, bolondos *Nem vaty te ety kicsics csajbójkos?* (Ff)

csajka¹ *csajka*, *csājka*, *csájka* [~t, ~k, ~ja] fn leves fogyasztására való (gyakran fedelével összezáródó) tábori bádagedény *Ecs csājka levestű nem lehet jójylakni* (Bs)

csajka² *csajka*, *csājka*, *csájka* [~t, ~k, ~ja] fn sajka, csónak *Be ne újetek a csājkába!* (V)

csajkabalkán *csājkabalkán* [-t, -ok, -ja] fn a halászcsonak oldalait feszesen tartó borda *A csajkabalkánt mek kelene csináni* (Vs)

csajkadekli *csajkadekli*, *csājcadekli*, *csājcadekli* [-t, -k, -je] fn a csajka záródó, száraz

étel fogyasztására is használt teteje *Mi ítel fér a csájkadeklibe!* (Ho)

csajla *csajla*, *csajla* mn kajla, görbe, lekonyult *Ne vet fel aszt a csajla kalapot!* (Bt)

csájna *csájna* [~'t, ~'k, ~'ja] fn (új) italbolt, kocsmá *Mindjék teli van a csájna emberekkē* (B)

csájnik *csájnik*, *csájnyik* [-ot, -ok, -ja] fn tea főző kanna *Ved le a csájnyikot a tüzrű, mer má nagyon gőzöl* (M)

csajt *csajt*, *csajt* [-ot] fn 1. bőséges harmat v. eső okozta lucskos *Hova mennék ebbe a csajdba kapáni!* (Bá); 2. ruhán, lábbelin a felcsapkodott víz, sár *Csupa csajt lett a csizmam szára, míg ideírtem* (G)

csajtos *csajtos*, *csajtós*, *csajtós* mn 1. vizes, lucskos *Ne járj abba a csajtós fűbe!* (Pk); 2. sártól, víztől lucskos *Csupa csajtos a ruhád ajja, őjtözz át, mer mek tanász fázni!* (Tb)

csajvadék *csajvadék*, *csajvadik* [-ot, -a] fn csöcselék *Én ugyan le nem ülök a közzé a csajvadik közzé!* (R)

csak *csak*, *csag* hsz 1. csupán *Csak a fēj fogamra eljég* (Th); 2. mégis *Istenkettem neki, hoty haggya abba, de ű csak fjtatta a magájéjt* (Z); 3. egyre *Csak ál, csak ál, osz nem szól* (Or); 4. bizonyára *Csak igaz, ha annyira álllicsa* (Tk); bárcsak *Csak esne az essőű, hogy ne kéne dőugozni* (T); 6. legalább *Te csak elsiklándozó vala-hogy, de én evvel a fájós lábammā ki se tudok menni* (Kf); 7. éppen *Csak ojan ű is, mint a többi* (Ki); 8. hirtelen, váratlan *Akkor csak hallok egy nacs csattanást!* (Té); 9. nosza *Vigyé csag belőjle a pujának is!* (K); 10. dacos, kitérő felelet *Minek mentéjoda? – Csak!* (Nbe)

csákány *csákány*, *csákán* [-t, -ok, -a] fn egyik végén hegyes, másik végén lapos, kapaszerű földvágó szerszám *Csákánnyā kelletert a földet vágni, ojan kemjén vójt* (Csf)

csákánykapa *csákánykapa*, *csákánkapa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn irtókapa *Jóy nehéz ez á csákáncsáká!* (Nd)

csakhogy *csakhogy* ksz és hsz I. ksz 1. de, sőt *Éjn is tudom, hogy iszik, csakhogy éjngem*

még bosszant is! (Gu); 2. de *Ennék mék, csakhogy má nem merek* (Fr); II. hsz na végre *Csakhogy it vatyok mán!* (Ts)

csakis *csakis* msz 1. csupán *Es csakis ű csináhatta, ű kjéppes ijjesmire!* (Kb); 2. hogyne, persze *Fijad van? – Csakis!* (Ko)

csáklya *csáklya* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 1. horgas vasheggyel ellátott rúd *Csákjávā husztuk ki a vidret a kudbú* (Csp); 2. csákány *Eszt a földet fē kellesz csákjávā vágni* (Ki)

csákó¹ *csákó* [-t, -k, -ja] fn 1. magas tetejű, ellenzős katonai főveg *A huszárok is csákójt hōrtak* (Pk); 2. papírcsákó *Újsákpapirbú csinátuk a csákójt* (Rf)

csákó² *csákó* mn szétálló, fölfelé görbülő *Szíp csákó* szarva van az ökörnek (Csl)

csakugyan *csakugyan*, *csakugyan* hsz valóban, igazán *Utánnaniszttem, hács csakugyan ot vójt* (Tk)

csal *csal*, *csāl* [-ok, -ász ~ -sz, -āt ~ -t] ts (és tn) ige 1. félrevezet, ámit *Nem csal ez a mázsa?* (Csn); 2. a házassági hűség megszegése *Fijatal korába ű is csāta az urát, tutta mindenki* (Pf); 3. vhová csábít *A bokorba csāta* (Nf)

család *család* [-ot, -ok, -ja] fn 1. szülők, gyerekek, közeli hozzátartozók közössége *A mi családuंगा nem vót lúzsivány* (Ko); 2. méhcsalád *Ez a család nagyony gyenge, jētetni kē* (Kb)

családos *családos*, *családas* mn családdal és gyerekekkel bíró *Családos ember vagyok, má nem bálósztatok* (V)

csalamádé *csalamádé*, *csalamálé* [-t, -ja] fn 1. zöldtakarmánynak sűrűn vetett kukorica *Kaszáj a tehennek ek kis csalamádét!* (B); 2. vegyes savanyúság *Őt űvek csalamádét raktam be* (Ts)

csalamálé *csalamálé* l. **csalamádé**

csalán *csanál*, *csanár*, *csejár*, *csejár*, *csonál*, *csonár*, *csonyár*, *csejár*, *csejár*, *csonyi*, *csinár*, *csinyár*, *csilán* [-t, -ja] fn szőreivel csipős fájdalmat okozó gyomnövény; *Urtica Mekszipte a kezit a csonár* (Tk)

csalás csalás [-t, -a] fn a csal ige cselekvése *Csalás nékü mondom, hogy úgy vójt* (S)

csálé csálé, cselőű isz (ökörnek) jobbra *Csálé, Fakőű, cselőű, ne* (Ng)

csáléra csáléra hsz kajlán, ferdén *Csáléra ál a rudasod!* (R)

csáleszton csáleszton, csárleszton [-t] fn charleston, gyors foxtrott *Fijatalon sokat táncōtuk a csálesztont* (Cse)

csalfa csalfa, csálfa, csálfa mn hűtlen, csapodár *Csálfa jánt ne vegy ē* (He)

csali csali [-t, -k, -ja] fn csalétek *A csali ot vójt, de a vat sehun* (Ah)

csalit csalit [-ot, -ok, -ja] fn cserjés, bokros terület *Gombázni vójtunk a csalidba* (Bs)

csalitos csalitos [-t, -ok, -ja] fn bokrokkal, bozóttal benőtt hely *A csalitozsha sok a hecsepecse* (Be)

csaló csaló [-t, -k, -ja] fn aki másokat becsap *Hazug vacs, csalóű vagy, osz kjész!* (F)

csalódik csalódik [-ok, -ō ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige **1.** téved *Csalóűttam, mer többet számōtam* (J); **2.** kiábrándul *Csalóűttam benne, má nem ojam, mint vójt* (Mf)

csalogat csalogat [-ok, -ō ~ -ol ~ -sz, -ott] ts ige hívogat, édesget *Csalogasz be az óűlba a csirkét, ot könnyebben mekfogod* (Bt)

csalogtat csalogtat [-ok, -ō, ~ -ol ~ -sz, -ott] ts ige hiteget, csábít, áltat *Ēngemet te ne csalogtas, hallod-i!* (Sz)

csalogtató csalogtató [-t, -k, -ja] fn csalogány *Szípen szóűl a csalogtatóű a kertűngbe minden este* (T)

csalóka csalókűka mn megtévesztő, látszólagos *Ijenkor tavasszā mék csalókűka a nap* (Ti)

csámborog csámborog, csámbojog [-rgok, -rgō ~ -rgol ~ -sz, -rgott] tn ige csatangol, kóborol *Hun csámborog az a kőűők ijen kőűsőű jēccaka?* (Ff)

csámcsog csámcsog, csámcsog, csamcsag [-ok, -ō ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige csettenő han-

gokat hallatva eszik *Csámcsog, mint a kismalac* (Np)

csámfás csámfás, csánfás l. **csámpás**

csámpál csámpál [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige **1.** csámpásan jár *Csámpállók ebbe a nac cipőűbe* (Rf); **2.** kutyagol *Odájik csámpátam ebbe a sárba, osz hijába* (D)

csámpás csámpás, csámfás, csánfás mn **1.** gacsos lábú, lábát kifelé fordítva járó *Nacs csámpás felesége van* (Tű); **2.** kitaposott, félretaposott sarkú (cipő) *Ne aszt a csámpás cipőűt husz fē!* (Tk)

csanak csanak, csanyak, csonak [-ot, -ok, -ja] fn kisebb cserépedény, fazék, bögre *A csanakok a tellázsin vagynak* (Np)

csanár csanár l. **csalán**

csanárzsák csanárzsák, csonárzsák, csinálzsák [-ot, -ok, -ja] fn vastag, durva anyagból varrott zsák *Csanárzságba préselik a komabort* (Kd)

csámcsog csámcsog l. **csámcsog**

csandra csandra mn szeleburdi *Ojan kis csandra jány az, nem komōj* (Th)

csángó csángóű mn komolytalan, bolondos *Erigy má, te csángóű, sose nől be a fejed lággya* (Ff)

csángós csángós, csángóűs mn (tréf) ittas, enyhén részeg *Ez az ember örökkē csángós, eliszi az eszit* (Pk)

csanyak csanyak l. **csanak**

csáp csáp [-ot, -ok, -ja] fn bogarak fején hosszú, páros érzékszerv *Níg, mijen kéűcs csápja van a cincérnek* (Gy)

csap¹ csap [-ok, -ō ~ -ol ~ -sz, -ott] ts (és tn) ige **1.** csattanva üt *Csapj a markomba, osz megvan az alku* (Gu); **2.** dob, vág *Miégigbe főűthōsz csapta a tánygyiērt levesestű* (Vr); **3.** nagy erővel csapódik *Áj az eresz alá, oda nem csab be az esőű* (V); **4.** hajt, terel *Csabd a tallóűra a teheneket* (Bf); **5.** előidéz, rendez *Nagy lakadalmat csaptak* (Si) *Csapja a szelet 'udvarol'* (A)

csap² csap [-ot, -ok, -ja] fn **1.** folyadéknak csőből, hordóból, szapulóból való kieresztésére szolgáló szerkezet *Csapnak tegyēj űű szqāmát a szapulókűba, a rēgi má*

énállott (Gy); 2. dugó (hordóban, vályúban) *Dug be a csapot, hogy ne fojjon* (Tb); 3. szőlőtőkén, gyümölcsfán a visszametszett vessző *Nacs csapokat hatytá rajta* (Mu); 4. az összeeresztendő fadarabok széle *Má csak a csapot kē kifirigszēni* (Ke); 5. tengelycsap *A csapot a csapágyba illesztik* (Mf); 6. a tekerő leveleinek végébe dugott fonalfeszítő pálcika *Duk kijjebb a csapokat, hoty feszeseb legyen a fonāl!* (Z) *Rieszeg, mint a csap 'nagyon részeg'* (Bs)

csapadék *csapadéjk, csapadiék, csapadik* [-ot, -ja] fn kisebb eső *Nem vóút nagy essőü, csak ety kis csapadik* (Tg)

csapágy *csapágy* [-at, -ak, -a] fn a tengelycsapot alátámasztó szerkezet *A csapágy nagyon kopik kifele* (Pf)

csapák *csapák, csopák* mn kurta, törött szarvú (ökör, tehén) *Hogy verekedik ez a csapák tehen!* (T)

csapás *csapás* [-t, -ok, -a] fn 1. ütés *Ecs csapássā odaváglak* (Tk); 2. elemi kár, sorscsapás *Elíg nacs csapás a jégveris is* (E); 3. a csizmaszár, a combok csapkodásával járt csárdás *Egíssz icaka járták a csapást* (Sz); 4. erdőirtás *Ot vadásztunk a csapáson* (Vs); 5. ösvény *Mennyetek ére a csapáson* (Bs)

csapat *csapat* [-ot, -ok, -ja ~ -a] fn 1. csoport *Összeadtunk a jányok csapadba, oszt ugy jártuk a falut* (Fr); 2. falka (madár, baromfi) *Kijéj ez a csapat liba?* (Fa); 3. (had)sereg *Mikor visszament szabacskágrú, a csapata má nem vóút ott* (Kf); 4. sportegyesület *Kéjld góúlt rugott a csapat* (Tát)

csabda *csabda* [~t, ~k, ~ja] fn állatok törbe ejtésére szolgáló szerkezet *Csabdávā foktuk a rókát* (Sza)

csapdos *csabdos* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige 1. csapkod *Igen csabdos a farkával a tehen, csipi a léjgy* (Sze); 2. csendesen esik *Mán jó csabdos, minygyá zuhogni fog* (R)

csapó *csapóü* [-t, -k, -ja] fn 1. ostorcsapó *Ha nincs csapóü az osoron, nem csördit* (Ts); 2. kaszacsapó *Ha rossz a csapóü, zilás a rend* (Gl); 3. a teli véka, szakajtó felszínét

vízszintesen simító fa *Nem vóút a kezem ügyibe a csapóü* (Bcs)

csapodár *csapodár* mn (vál) szerelemben állhatatlan *A legím min csapodár* (Ts)

csapódik *csapódik* [-ott] tn ige csattanó hanggal vmihez ütődik, vmibe behatol *Csapódik az ajtóü, má jönnek* (P)

csapófa *csapóüfa* [~t, ~k, ~ja] fn 1. a teli véka, szakajtó fölőslégének lecsapására szolgáló fa *Nem lelem a csapóüfát* (Fr); 2. farúd, amelyen a halottat viszik *A csapóüfát a koporsóüvā együütt teszig be a gödCrbe* (D); 3. csavarófa, szorítófa *Szorizs meg a láncot a csapóüfávā, hogy ne mozogjon az a rünkőü* (Tá)

csapol *csapol, csapöl* [-ok, -ősz ~ -sz, -öt ~ -t] ts ige 1. (hordót) csapra ver *Te fogocs csapöni, ém majd iszom* (Ki); 2. csappal ellátott alkatrészeket összeilleszt *Nagyapát székecs csapol* (D)

csápol *csápol, csápol* [-ok, -ősz ~ -sz, -öt ~ -t] tn ige csapkod *Ne csápöj avval a vesszőüvē, mer kivered a szemem!* (Fra)

csapós *csapóü* mn 1. csapóval ellátott *Fonok neked ecs csapóü ostört, fogö vele csDrđiteni* (Tk); 2. laposan megtöltött *Teli van a szakítóü, de csak csapóü a liszt a tetejin* (V)

csapos *csapos* mn és fn I. mn 1. aminek csapja van *It vagynak csaposra mekfaragva a staféják* (Ti); 2. borostás *Ne járj ijen csapos kippel, beretvālkoz meg!* (P); II. fn 1. italkimérő alkalmazott *Az ügyes csapos sokat mekkeres* (Ts); 2. kötődeszka *A csapos néjú nem tudom összepászítani az ajtóü* (Np)

csapósan *csapóüsan, csapóüson* hsz (véka, edény) pereméig töltve *Tengerit is attam neki ety szakasztóüval csapóüson* (Ko)

csapott *csapott* mn (mn-i ign is) 1. ferdén lefelé hajló *Mozs divat a csapot vállu kabát* (Ho); 2. nem púpozva megtöltött *Csak csapot víkával mirte a ríszünköt* (T)

csappan *csappan* [-t] tn ige 1. csapódik *Csappant az egērfogóü, bisztos megim vam benne egē* (Ko); 2. fogy, csökken *Mán lassan csappan a tēj, ellőüjs a tehen* (Kg)

csappantyú csappanytyu, csappanytyú [-t, -k, -ja] fn csapózár Vigyázz, a csappanytyú oda ne csipje a kezed! (Sz)

csapszék csapszék [-et, -ek, -e ~ -je] fn kiskocsmá A csapszégéből hozattam két icce bort (Ke)

csabzi csabzi mn 1. szeles, szeleburdi Kis csabzi jánká vőgt (Ge); 2. hanyag, nemtörődöm A csabzi ember mind ráfizet eccer (Ho)

csapzott csabzott mn nedvességtől összeállt, összegubancolódott Nem megyeg be ilyen csabzott hajjal (Tg)

csára csára hsz jobbra (ökörterelő szó) Csára, Fakó, csára, ne! (Bá)

csára-búra csára-búra hsz összevissza, zagyván Mán igen csára-búra mulatnak, biztos jógrészek (Sz)

csárál csárál [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige összevissza beszél, zagyvált Na ne csárálj, beszéj értelmesen (B)

csárda csárda [~t, ~k, ~ja] fn (vál) kocsmá Nagyom mulatnak a csárdába! (Nbe)

csárdás csárdás [-t, -ok, -a] fn és mn I. fn 1. páros ütemű magyar zene Hāgatóy után csárdást kē danōni (Th); 2. erre járt tánc Reggelig jártuk a csárdást a lagziba (Tú); 3. pofon Lekenek neked ecs csárdást (Kf); II. mn 1. nyalka, betyáros Ez ecs csárdás kalap! (Ksz); 2. kackiás Csárdás egy menyecske ez a Rozi! (Tr)

csárdásozik csárdásozik [-ok, , -ō ~ -ol, -ott] tn ige csárdást táncol Ojacs csárdásoztunk a lakadalomba, hocs csak uty porzott (Tú)

csarics csarics [-ot, -ok, -a] fn meleg nadrág Csaricsot vegyél, mer hüvös van (Asz)

csarinkás csarinkás mn kába Ojan csarinkás vótam tennap, fájt a fejem (He)

csárleszton csárleszton l. csáleszton

csarnok csarnok, csárnok [-t, -ok -a] fn 1. tágas terem Bevittég benünköt eg nacs csarnogba (I); 2. vásárcsarnok Ot vettem a csarnogba a csirkét (Ng)

csárog csárog [-ok, -ō ~ -ol, -ott] tn ige lármáz, fecseg Mics csárogō annyit? (G)

császár császár [-t, -ok, -a] fn monarchia uralkodója Szólgát még a császár alatt a nagyapja (K)

császárkorona császárkorona [~t, ~k, ~ja] fn narancssárga, bókoló virágú tavaszi hagymás dísnövény; Gritillaria imperialis Igen szíp császárkoronájid van! (Sz)

császárkörte császárkörte, császárkörte [~t, ~k, ~je] császárkörti [-t, -k, -je] fn augusztusban érő nagy vékony héjú, leves körtefajta A mjéhek kikesztiék a császárkörtét (Bd)

császármadár császármadár [-t, -ok, -ja] fn fajdféle erdei madár; Tetrastes bonasia A császármadár rájár a cseresznyéjre (Gy)

császárvágás császárvágás [-t, -ok, -a] fn császármetszés Mekszenyvedett szegíny asszon, császárvágással vették el tülle a gyereket (Kd)

császkál császkál [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige mászkál, csavarog Hun császkátá ennyi idejig? (Th)

csasztuska csasztuska, császtuska [~t, ~k, ~ja] fn ismert dallamokra énekelt orosz rigmus Szeretem hāgatni a csasztuskákat (Or)

csat csat, csatt [-ot, -ok, -ja] fn 1. ruha, cipő, öv összekapcsolására való eszköz Tegyéj valami szíjé csattot ére az övre! (Bat); 2. hajcsat Telirakta csattal a haját (Kv); 3. könyvtáblán a kapocs Étört a csattya ennek a könyvnek is (Tb)

csata csata [~t] fn 1. az a mennyiség, amely egyszerre készül el Három csata vásznat szűttem, de a harmadikat alig bírta a kezem (Si); 2. kotlóaljnyi mennyiség Kécs csata libája van (R)

csata¹ csata [~t, ~k, ~ja] fn 1. ütközet Sokan elestek a csatágha, amik vőgtak a háboru alatt (Ko); 2. összecsapás, vita Nacs csata vőgt kösztök a jussír (Ko); 3. csetepaté, verekedés Hallottuk, hocs csata vőgt nállok a tennap (Th)

csata² csata [~t, ~k, ~ja] fn fatönk Rengetek, hoty mi csatád gurítottak le a hegyről (Asz)

csata³ *csata* [~'t, ~'ja] fn cukorból főzött kisüsti *Ittál már csatát!* (Asz)

csataj *csatáj, csataj, csatāj* [-t, -ja] fn csapat, sereg *Sok kell egyi ijen csataj libának* (Pf)

csatak¹ *csatak* [-ot, -ja] fn lucsok, latyak *Téjgyik sáros lett a nacs csatagba* (G)

csatak² *csatak* [-ot, -ok, -ja] fn tengerikőrő v. egyéb vastag szárú gyom levágása után visszamaradó tö *Mekszúrta a lábát valami csatagba* (T)

csatakos *csatakos* mn szennyes víztől, lucsoktól nedves *Ojan csatakos ez a kutyá, mintha firidet vóna* (E)

csatangol *csatangol, csatrangöl* [-ok, -ösz ~ -sz, -öt ~ -t] tn ige kószál, barangol *Mére csatangotá tennap egjéssz jéccaka?* (Bsz)

csatara *csatara* [~'t, ~'ja] fn lárma, zaj *Mi ott az a nacs csatara, nem hallani tületek semmit* (Ko)

csatarál *csatarál, csataráll, csatorál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige 1. kárál, kotkodácsol *A tyuk erőjssön csatarál* (Mu); 2. gyorsan beszél *Ucs csatarál, hogy a fejem fáj bele* (Ba)

csatarászik *csatarászik, csatarázik, csatarász, csataráz* [-ok, -ö ~ -ol, -ott] tn ige pöröl, zsémbel, veszekedik *Hāgas mán ē, ne csatarász annyi!* (Bo)

csatározik *csatározik* [-ok, -ö ~ -ol, -ott] tn ige veszekszik *Mindik csatároz nak, mint a rossz szomszidok* (Ts)

csatázik¹ *csatázik* [-ok, -ö ~ -ol, -ott] tn ige 1. csatát vív *Sokacs csatásztak a partizánokká* (K); 2. pöröl, veszekedik *Ne csatázzatok annyid, bikűjjetek ki* (Ko)

csatázik² *csatázik* [-ok, -ö ~ -ol, -ott] tn ige fagyökereket irt *Egész nap csatásztunk, mire lepucoltuk eszt a darabot* (Asz)

csáté *csáté, csádé* [-t, -k, -ja] fn nyüvéskor meghagyott magvas kender *Sok csátéj t hatytatok, minek?* (Tb)

csatló *csatló* [-t, -k, -ja] fn 1. a csatlóláncot feszítő faág, karó *Lāem egy jó* *csatló* *nak való fāt* (Kd); 2. kantárszj *Huz meg a csatló* *ut, hogy ne ficánkőjön a lú* (Rf)

csatlólánc *csatló* *lánc* [-ot, -ok, -a] fn a szekér terhét leszorító lánc *Feszízs meg jobban a csatló* *láncot!* (Tát)

csatlós *csatlós* [-t, -ok, -a] fn a csillékett összekapcsoló munkás (bánya) *Küld ide a csatlóst* (Asz)

csatol *csatol, csatöl, csattol, csattal* [-ok, -ösz ~ -sz, -öt ~ -t] ts ige 1. csat segítségével összekapcsol, megerősít *Csattöl a szekérhe a tajigát* (Ti); 2. mellékel *Pinszt is csatőj a levélhe, hogy legyen foganattyá!* (R); 3. (területet) más állam fennhatósága alá juttat *Szlovákijáho csatolták a falu egy ríszit* (Ksz)

csatorna *csatörna, csatornya, csatörnya* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 1. esővízcsatorna, tetőcsatorna *Ömlik a viz a csatornábu* (K); 2. mesterséges vízi út *Hajószttunk a csatörnán* (Bk)

csatos *csatos, csattos* mn csattal ellátott *Csattos topánkába ment a bálba* (Dr)

csattan *csattan* [-t] tn ige 1. hozzácsapódva éles, rövid hangot ad *Csattan is a pofon, ha nincs rend* (T); 2. élesen dörren *Csattant a villám, biztosom beleütött valamibe* (T)

csattanás *csattanás* [-t, -a] fn dörrenés *Eccēr csak egy nacs csattanást hallok, szaladok, hát a villám beleütött, mentem meg is hāt* (Tk)

csattant *csattant* [-ok, -ö ~ -ol ~ -sz, -t] tn ige csattanó hangot kelt *Csattantott egyget az ostörre* (Bü)

csattog *csattog, csattag* [-ott] tn ige 1. többször csattan *Igen csattog ez a papucs a betonyon, valami kemim bírbü van a talpa* (Fa); 2. dörög *Ēn igem filek, mikor ics csattog, villámlik* (Csf)

csattogó *csattogó* [-t, -k, -ja] fn 1. vadon növény, apró szemű földieper *Ecs csokor csattogó* *ut hoztam a mezőjü* (Ng); 2. az ezt termő növény; *Fragaria Mám virít a csattogó* (Ng)

csáva *csáva* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 1. bőrcserző lé *A bírt csávába puhítik, maratik* (R); 2. vetőmagot fertőtlenítő vegyszeres lé *Rézgálidzbü csinátuk a csávát a buzánag, gabonának* (Ho); 3. korpa *Tegyé a moslígba*

csávát (Nd); 4. kellemetlen helyzet *Jóu behuzott a csávába* (H); 5. lucskos, ganajos alom *Alig láccik ki a csávából azok a kismalacok* (Pk)

csavar¹ csavar, csavár, csavār [-ok, -sz, -t] ts ige 1. fordít, teker *Csavad aszt a dugóut, uty próbát kihuzni!* (Kg); 2. facsar *A fűfijak felűrű fogva csavarik a ruhát* (Ksz); 3. csavarmentes tárgyat beerősít *Csavarj ety körtűt ebbe a foglaladba!* (Cs); 4. az orrot fintorra ingerli *Ucs csavarja az őrom a nátha* (Bo); 5. féloldalra üt, rüg *A labdát ógdára csavárta* (Nf)

csavar² csavar, csavár, csavār [-t, -ok, -ja] fn csavarmentes eszköz, alkatrész *Meglazút a csavar a préjsen* (Csf)

csavaranya csavaranya [~'t, ~'k, ~'ja] fn anyacsavar *Kikopott a csavaranya* (Pf)

csavarfej csavarfej, csavárfej, csavárfej [-et, -ek] fn a hengeres csavar kiszélesedő vége *Letört a csavarfej* (Pk)

csavarfűrő csavarfűrő, csavárfűrő [-t, -k, -ja] fn csavarmentes fejű fűrő *Tennap étört a csavarfűrőt* (Np)

csavargó csavargó, csavargó [-t, -k, -ja] fn munkakerülő, tekergő *Összejöt valami csavargókkā, csak isznak, nem dőgöznak sehun* (Th)

csavarház csavárház, csavārház [-at, -a] fn a csavar számára fűrott mentes lyuk *Kikopott a csavárház, oszt a csavar erőjssön kileng* (Csf)

csavarhúzó csavárhúzó, csavār húzó, csavarhúzó [-t, -k, -ja] fn csavarszeg rögzítésére v. lazítására szolgáló kéziszerszám *Ehes csavarhúzó ké, anékū nem lehed beverni* (Nbe)

csavarkerék csavarkerek, csavárkerek, csavárkerék, csavárkerek [-et, -ek, -e] fn a forgatónyomaték átvitelére szolgáló fogaskerek *Nagyon kattog a csavárkerek* (Kv)

csavarkulcs csavárkócs, csavárkulcs [-ot, -ok, -a] fn anyacsavar meghúzására vagy

lazítására való eszköz *Tágizs meg ety kicsit a kereket a csavárkóccsā!* (Bk)

csavarment csavarment, csavárment, csavárment [-et, -ek, -e] fn csigavonalú bevágás hengeres testen *Kikopott a csavárment* (Bf)

csavarodik csavarodik [-ott] tn ige csavarvonalban tekeredik *Könnyen csavarodik ez a sróyf* (Ko)

csavarófa csavarófa [~'t, ~'k, ~'ja] fn szövőszéken a hátsó hasajó fogaskerekét megakasztó és -eresztő faalkatrész *Igem fész es a fonál, tekerj egyget a csavarófává!* (Dr)

csavarog csavarog [-rgok, -rgō ~ -rgol ~ -sz, -rgott] tn ige csatangol, kószál *Hun csavaroktā ijen sokkájig?* (Ge)

csavarszög csavarszeg, csavárszeg, csavárszög [-et, -ek, -e] fn csavarmentes, hasított fejtű szeg *Es csavarszeggē kē jóy odaerőjíteni* (Ki)

csavartok csavartok, csavártok, csavártok [-ot, -ok, -ja] fn munkapadok része, amelyben a satucsavar mozog *Mekkopott a csavártok, nem szorit jóy a satu* (Dr)

csávásvödör csávásvider csávásveder [-t ~ -vidret, -vidrek, -vidre] fn moslékos-, szemetesvödör *Ott a csávásvider a konyhába az ajtóy megett* (Np)

csáváz csáváz [-ok, -ō ~ -ol, -ott] ts ige 1. csávába áztat *Mos csávázom a bornyubúrt* (Fr); 2. vetőmagot fertőtleníti *Mindik csávástuk a buzát vetis előtt* (P)

csaviszka csaviszka, csavicka [~'t, ~'k, ~'ja] fn ehettlen kotyvalék, összeöntögetett ételmaradék *Add a malacnak eszt a csavickát!* (Vs)

cseber cseber, csebər [csebet, csebrek, -je ~ csebre], csöbör [csöbröt, csöbrök, -je] fn egyfűlű, vödör alakú faedény *Szakad az essőj, mintha cseberbül öntenék* (Mi) □ *Cseberbű vödörbe kerül* 'egyik kellemetlenségből a másikba kerül' (Tü)

csebogár csebogár l. cserebogár

csecs csecs [-et, -ek, -i ~ -e] fn 1. a tőgy elvékonyodott része *Kicsattogott a csecsi a tehennek, azir ruk, ha fejük* (Si); 2. női mell *A*

kécs csecsi a hasát irti, ojan kövér (Pk); 3. szópóka cserépkorsó fülén *Letört a korsó csecsi* (Kg); 4. a futballbelső szelepe *Szorizs meg a csecsit, míg bekötöm* (Ng) □ *Kiesett a csecs a szájából* 'kiesett vmilyen jól jövedelmező állásból' (Tü)

csecsa csecsa, csicsa [~t, ~k, ~ja] fn (és) mn 1. csecse *Nicsak, mijen csecsát adok én neked, na, ne sírj má* (Ko); 2. virág (gyerm) *Njés csak, mijen csicsa!* (Pf)

csecsás csecsás, csicsás, csicsis mn 1. (gyerm) szép, aranyos *Nis csak, csecsás!* (R); 2. tarka, rikitó *Jaj, de csecsás ez a ruha, fē ne vedd* (Bs) □ *Kívül csicsás, belül kakás* 'csak a felszín mutatós, valójában a baja' (Tk)

csecsbimbó csedzsbimbó [~t, ~k, ~ja] fn mellbimbó *Ojan kicsi a csedzsbimbója, hogy nem tuggya szopni a gyermek* (Sze)

csecsebecse csecsebecse [~t, ~k, ~je] fn díszes apróság *Minek az a sok csecsebecse, csak pörögő* (Mf)

csecsemő csecsemő, csecsemő [~t, ~k, ~je] fn (vál) gyermek kb. egyéves korig *Nem kegyelmesztek a még a csecsemőjének se* (Fo)

csecseskorsó csecseskorsó [~t, ~k, ~ja] fn fülén szópókás cserépkorsó *A csecseskorsóba nem melekszik meg a víz* (Np)

cseh cseh [~t, ~ek, ~e] fn (és mn) Csehországban élő szláv nép, ill. ezzel kapcsolatos *Mán a csehek alatt is tagja vót a pártnak* (V)

csehliba cseliba [~t, ~k, ~ja] fn erősen fejlett, fejbúbíg magasló felsőcsőrű, nagyfajta liba *Cselibánk is van, hat* (Csn)

csehül csehül, csehül hsz rosszul *Mán igen csehül van az öreg* (Pk) □ *Csehül áll* 'anyagilag rossz helyzetben van' (Tü)

csek csek l. csök

csekély csekéj, csekij, csekij mn 1. kevés, kis *Ijen kis csekij hagymácskát nem irdemes pijacra vinni* (Ho); 2. sekély *Ijen csekij vízbe van a lektöp pijója* (Ke)

csekélység csekéjség, csekéjség, csekij-ség [~t, ~ek] fn (vál) jelentéktelen dolog, kis ajándék *Eszt a csekijisget elfogathatod* (P)

csekk¹ csekk, csek [~t, ~ek, ~je] fn csekk-lap *Kiállította nekem a csekket is* (Csp)

csekk² csekk [~t, ~ek, ~je] fn cikkely *Csekkre osztottuk a főüddarabot* (Fra)

csekuska csekuska [~t, ~k, ~ja] fn (új) 2,5 decis üvegebe palackozott pálinka *Vettünk kéjcs csekuskát, osz meg is ittuk ketten* (Bs)

csel csel [~t, ~ek, ~je] fn ravasz ötlet *Csak csellē tutta rávenni, hogy odamennyen* (Ff)

cselák cselák [~t, ~ek, ~ja] fn (pejor, rég) cseh *Beszállásoltak ide kécs cselákot, no, jóly nisztünk ki* (Csl)

cseléd cseléd [~t, ~ek, ~je] fn 1. gyermek *Ijen naty fiju minek megy a cselédek között* (Mf); 2. nőszemély, fehérccseléd *Hát jēppen csunya cseléj, megnjézik a fujuk* (Nf); 3. szolgaleány, béres *Roz dóyga vót a cselédnek, akárkinéj szóyát* (Fr)

cselédház cselétház [~t, ~ek, ~ja] fn (elav) cselédek lakóháza *Mink is ot laktunk rígen a cselétházba* (E)

cselekedet cselekedet [~t, ~ek, ~i ~e] fn tett, cselekvés *Ravasság annak minden cselekedete* (R)

cselekedik cselekedik [~t, ~ek, ~i ~sz, ~ett] ts ige (vál) tesz csinál vmit *Az embēr nem mindik tuthassa, mikor cselekedik jóly, mikor rosszat a másíknak* (S)

cselez cselez [~t, ~ek, ~e] fn (sport) az ellenfelét kijátssza *Jóly tucs cselezni, lez belőjle focista* (Csf)

csellár csellár l. csillár

cselleng cselleng [~t, ~ek, ~e] fn 1. céltalanul járkál, ténfereg *Hon cselleng az a köjök?* (Vs); 2. ritkásan, csak itt-ott található *Alik cselleng a fán egygy-egy āma* (Ff)

cselló cselló, cselló [~t, ~k, ~ja] fn gordonka *A kisjányom a csellóm tanúl jáccani* (Tb)

cselő cselő l. csálé

csemege csemege [~t, ~k, ~je] fn 1. nyaláncság *Valami csemege is kéj a gyērmekeknek* (Pk); 2. gyümölcs *A szājky nyáron megdējzmája a csemegej* (Gy)

csemegefa *csemegefa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn gyümölcsfa *A csemegefának sok a kártevője* (Np)

csemegepaprika *csemegepaprika, csemegepapriga, csemegepopriga* [~'t, ~'k, ~'ja] fn vastag húsú édespaprika *Szeretem a csemegepaprigát nyersen is, lecsónak is* (Ti)

csemegeeszőlő *csemegeeszőlő* [-t, -k, -je] étkezési szőlő *Ez is csemegeeszőlő, ehedz belőle nyugoton* (Pk)

csemegetengeri *csemegetengeri* [-t, -k, -je] fn **1.** fehér szemű étkezési kukorica *Főztünk csemegetengerit* (Pk); **2.** az ezt termő növény *Vettem két sor csemegetengerit, legyen a pujának* (Tát)

csemete *csemete* [~'t, ~'k, ~'je] fn **1.** fiatal fa v. cserje *Be kell őtogatni eszt a csemetéket* (Kg); **2.** kisgyermek *Parancsõjon a csemetéjinek, mer oszt én fogok neki parancsolni!* (Kg)

csemetefa *csemetefa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn facsemete *Mos hoztak egyg őtót csemetefát* (Kd)

csempe *csempe* [~'t, ~'k, ~'je] fn **1.** burkolásra használt mázascserép *Kém még egy láda csempe* (Ksz); **2.** csempeburkolat *Aszt a csempét mán nem bírtad lemosni?* (Fa)

csempékályha *csempékájha* [~'t, ~'k, ~'ja] fn cserépkályha *Minden szobába csempékájha van* (Tá)

csemper *csemper, dzsempēr* [-t, -ek, -je] fn kétrészes női ruha, jumper *Mán ety csempert vāratok magamnak* (Pf)

csempész *csempész, csempisz* [-t, -ek, -e] fn csempészetl foglalkozó személy *Elfokta a milicija a csempiszeket* (Mi)

csempészik *csempészik, csempszik* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige vmit a vámot kijátszva juttat át a határon *Csempisztünk mink is dohánt* (Sz)

csen *csen* [-ek, -sz, -t] ts ige kis értéket lop *Csentem egyg íveget, megiszuk?* (Gl)

csenál *csenál* l. csalán

csenár *csenár* l. csalán

csend *csend* [-et, -je] fn hang, zaj hiánya *Szeretem a csendet* (Gu) *Ojan csend van,*

hogy a légy zugását is mekhallani 'nagy csend van' (Ti)

csendes *csendes* mn **1.** zajtalan *Csendes uccába lakunk* (Ke); **2.** nyugodt, békés *Csendes, rendes ember az ura* (Hm); **3.** halk, alig hallható *Csendesebben beszíj, hoty fē ne íbrezd a puját!* (Ke) *Huzza a csendest 'alszik' (Ba)*

csendesbolond *csendezsbolond* [-ot, -ok] fn bogaras, mániás személy *Minden halász ety kicsics csendezsbolond* (Bs)

csendesedik *csendesedik* [-ett] tn ige **1.** halkul *Mán csendesedik a lárma* (Sza); **2.** csillapodik, enyhül *Csendesedik a zápõr, má mehetünk* (D); **3.** lassul *Má csendesedett ű is, nem lõt-fut annyit* (Sza)

csendesség *csendesség, csendesség, csendesség* [-et] fn zajtalan, nyugalmas állapot *Nacs csendességbe vóttunk* (Pk)

csendít *csendít, csendit, csendjet* [-ek, -ē ~ -el, -ett] tn ige **1.** harangoz *Minden dilbe csendítnek* (E); **2.** halottnak harangoz *Valaki meghāt, mēr csenditettek* (Ba); **3.** a harangozást egy kötélhúzásnyi időre megszakítja *Ha fírfi hāt mek, hármát csendítnek, ha nõj, kettõt* (Ng)

csendõr *csendõr* [-t, -ök, -je] fn (elav) a csendõrség tagja *A komonistákat elvittik a csendõrök* (Mi) *Tisztába vam, mint Antalici Sanyi a csendõrrē 'tudja, mi lesz a következménye' (Be)*

csendõrpszuly *csendõrpszuj* [-t, -a] fn nagy szemű bab *Sok csendõrpszujjom van* (Csf)

csenevész *csenevész, csenevész, csenyevész* mn satnya *Ki kel vágni eszt a csenyevész fácskát* (R)

cseng *cseng* [-ett] tn ige **1.** csengő szól *Mijen szípen cseng a csengő a nyakába!* (Csl); **2.** magas, tiszta hangot ad *Cseng a pohá,r ha koccintõ* (Cse); **3.** (fül) csengést vél hallani *Cseng a bal filem, jó hirt fogok hallani* (Cs)

csenget *csenget* [-ek, -ē ~ -el, -ett] tn ige csengőt megszólaltat *Csengetnek, víge a szünetnek* (Pk)

csegetés *csegetjés, csegetís* [-t] fn a tanítási óra kezdetét v. végét jelző csengőszó *Várjatok csegetjéig, addig legyetek csendbe!* (Csp)

csegettyű *csegettyű, csegettyü* [-t, -k, -je] fn kisebb csengő *Valami csegettyü képn a barika nyakába* (Tk)

csegettyűcske *csegettyűcske, csegettyűke* [~'t, ~'k, ~'je] fn harangvirág; *Campanula A csegettyűcske lilát virít, mek fejjéret* (Th)

csengő *csengőű* [-t, -k, -je] fn 1. apró rézharangocska *Csengőű van a kiscsikóú nyakába* (Tg); 2. berregő szerkezet *Nem szóúll a csengőű mer északatt a dróút* (Kb); 3. tanítási óra kezdetét v. végét jelző csengőszó *Vártuk a csengőűt* (Or)

csengőág *csengőűág* l. **csengőcske**

csengőcske *csengőűcske, csengőűág* [~'t, ~'k, ~'je] fn szívvirág; *Dicentra spectabilis Jaj, de sok szép csengőűcskéjtek van!* (Pf)

csengőfukszia csengőűfukszija, csengőűsfukszija l. **csüngőfukszia**

csengőke *csengőke* [~'t, ~'k, ~'je] fn harangvirág; *Campanula Mennyi sokat virít ez a csengőke!* (Ho)

csengővirág *csengőűvirág* [-ot, -ok, -ja] fn csengettyűvirág; *Adenophora A csengőűvirág igen könnyen hervat, ha leszedik* (Mi)

csenyát *csenyát, csonyát* l. **csalán**

csép *csép, csép, csíp* [-et, -ek, -je] fn 1. rúdból és a végére szíjazott hadaróból álló, a szemtermés kiverésére szolgáló eszköz *Leesett a csíp hadaróúja* (R); 2. kender, bab, napraforgó kiverésére szolgáló pálca *Csépűv kiverem a borsóút* (Fo); 3. a szövőszék fából készült része, amely a hosszanti szálakat választja szét, a hátsó hasaló előtt van rögzítve *Ecs cseppet meglazút a csép* (Fra) *Összepászónak, mint a csép meg a hadaróú 'nem illenek össze, mert az egyik magas, a másik meg alacsony'* (Pf)

csepeg *csepeg* [-ett] tn ige cseppenként hull *Tarzsd a tüzre aszt a szalonnát, hacs csepegjen a zsírja* (Cs)

csepegő *csepegőű* [-t, -k, -je] fn a házeresz széle, ahonnan az eső lecsöpög *Tedd a tekenőűt a csepegőű alá, hogy legyen esőűviz* (V)

csepegtet *csepektet* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige cseppenként hullat *Csepektezs zsirt a kenyírrre!* (R)

csepegtető *csepektető* l. **cseppentő**

csépel *csépel, csépél, csípél* [-ek, -sz, -t] ts ige 1. szemtermést a növényből kiver *Máma mán a kombáj csípél, nem kē külön gép* (K); 2. páhol, üt-ver *Ne csípéd aszt a lovat, te!* (Cs)

csépelés *csépeléjs, csépéljés, csípelis* [-t, -je] fn a csépel ige cselekvése *Nehéz a csípelisse ennek a kendernek, tán nem íret meg jóú* (Kg)

csépelő *csépelő, csépelőű, csípelő* [-t, -k, -je] fn csép *Ver ki jóú a csépelőűv!* (Gy)

cseperedik *cseperedik* [-ek, -ē ~ -el, -ett] tn ige (gyermek) fejlődik, növekedik *Lassan emberré cseperedik* (Tát)

cseperereg *cseperereg* [-rgett] tn ige (eső) szemerkél *Csepergett, de azír kapálni lehetett* (Ti)

cseperészik *cseperészik, cseperíszik* [-ett] tn ige cseperereg *Lassan cseperíszik, hátha jön egy jóú essőű* (Ng)

cseperget *cseperget* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige fejeget *Hijába csepergetem, nem ad mán tejet ez a tehen* (Tg)

cséphadaró *csépíhadaróú, csíphadaróú* [-t, -k] fn a csép nyelére szíjazott egy v. két rövidebb bot *Csiphádáróúvval vertem ki a pászíjt* (Br)

csépke *csépke, csépke, csípke* l. **csipke**

csépke vessző *csépke vesszőű, csípke vesszőű* [-t, -k, -je] fn csípke vessző *Husz fējebb a csépke vesszőűt!* (Mf)

cséplés¹ *csépíplés, csépíplés, csíplís* [-t, -je] fn a szemtermés kiverése *A csíplís is elvígzi a kombáj* (P)

cséplés² *csépíplés, csépíplés, csíplís* [-t] fn 1. gabonafélék gépi cséplése *Sokkájig ētart a csíplís* (G); 2. ennek ideje *Csíplískor ellett a tehen* (R)

cséplő cséplőű [-t, -k, -je] fn **1.** csép *Kettétört a cséplőű* (Kd); **2.** kézi cséplést végző munkás

cséplőgép cséplőűgép, cséplőűgép, *cséplőűgép* [-et, -ek, -je] fn szemestermények magjának kicséplésére alkalmas gép *Ítetőű vőűt a cséplőűgépén* (Tg)

csepp csepp [-et, -ek, -je] fn **1.** folyadék legkisebb része *Öcs csepp őrvasságot kē meginni* (Bó); **2.** kevés, kis mennyiség *Agy bele ecs csep sőűt* (Bó); **3.** cseppenként szedett orvosság *Valami cseppeket is felirt neki az őrvas* (Bó) □ *Sok csep követ vāj* 'apró dolgok jelentékennyé válhatnak az idő múlásával' (Tk)

cseppecske cseppecske [~'t, ~'k, ~'je] fn és mn **I.** fn **1.** kis csepp *Csak egyvetlen cseppecske esső hullot vőűna, de annyi se vőűt* (Ts); **2.** kis mennyiség *Kém bele ecs cseppecske bors* (Tá); **II.** mn kicsike *Mék cseppcskék vőűtung, de mán attag dőűgot* (Kd)

cseppen cseppen [-t] tn ige **1.** csepp alakban le hull *Zsir cseppent a kezemre* (Mi); **2.** váratlanul érkezik *Hunnen cseppenté ide?* (Mu) **3.** néha-néha jut *Jó, mer itt-ocs cseppen ety kis zőűccsik, káposzta* (Mi) *Ha nem cseppen, csurran* 'valamicske jut' (Mf)

cseppent cseppent [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige csepp alakban ejt *Cseppencs a szemembe, mēr igen fáj!* (R)

cseppentő cseppentőű [-t, -k, -je] fn orvosságot cseppenként adagoló gumicsöves üvegcső *A cseppentőűvē a filibe csepektettünk ety kis hagymalét* (Be)

csepség csepség, csepsjég, csepsíg [-et, -ek] fn csöpp gyerek *Teker be jőű a kendőűbe aszt a csepsíget, meg ne fázzon!* (P)

cseprente cseprente [~'t, ~'k, ~'je] fn **1.** csemete, apró növény *Ezeket a cseprentéket is elűteted?* (Ts); **2.** apró gyermek *Mit adok a cseprentéknek?* (Ho)

csepű csepű, cseppiű, csepő, csepű, csepűő [-t, -k, -je] fn kender, len gerebenezésekor

keletkező kóc *A csepűő is mekfonynyug zsákvászonnak* (Bd)

csepűfonal csepűfonal, csepűfonāl, cseppiűfonal, csepűőfonal [-at, -ja] fn csepűből készült fonal *A csepűfonalat motóűlálom* (Tát)

csepűl csepűl, csepűl, csepűűl [-ök, -űsz ~ -sz, -űt ~ -t] ts ige ócsárol *Mindjég éűngem csepűűl, minha mázs dőűga nem vőűna* (Dr)

csepűmadzag, csepűmadzag, cseppiűmaddzag, csepűőmadzag [-ot, -ok, -ja] fn csepűből sodort zsineg *Kötősz fel a szőlőt a csepűmaddzaggal* (Ksz)

csepűtelefon csepűtelefon, csepűőtelefon, csepűűőtelefon [-t, ok, -ja] fn (tréf) hírhordó, pletykás nőszemély *Mi hirt hoz má megjēnt a csepűtelefon?* (Ff)

csepűvászón csepűvászón, csepűvászony, cseppiűvászón, csepűűvászón [-vásznat, -vászna, -vászna] fn csepűszálból szőtt vászon *Marat mék csepűvászony, jőű lesz ponyvának* (Csl)

cser cser, csēr [-t, -ek, -je] fn **1.** cserfa *Szípen lombosodik a cser* (Sz); **2.** cserlé *Csērbe ásztatta a bűrőköt* (R)

cserbenhagy cserbehagy, csērbenhagy [-ok, -ō ~ -ol ~ -sz, -ott] ts ige bajban magára hagy *Cserbehatyta a csapatot a kapitány* (Kí)

cserbogár csērbogár l. cserebogár

csercsap csercsap, csērcsap [-ot, -ok, -ja] fn két- v. többéves csap a szőlőtőkén *Sok csercsapot haggyá, jobban fok teremni a szőűllőű!* (D)

cserdás csērđás l. csordás

cserdít cserdít, csōrdít [-ek, -ē ~ -el ~ -sz, -ett] ts és tn ige **1.** ostorral csattanósat suhint *Má cserdit a pásztor, hajtnak* (Ke); **2.** vmit gyorsan megfőzni *Ojan ebidecs csōrdítottam hirtelen, hogy mindenki megnyalta az újját* (Pk)

csere¹ csere [~'t, ~'k, ~'je] fn **1.** a cserél ige cselekvése *Ros cserét csináltunk* (Ke); **2.** ennek eredménye *Nincs megelígedve a cserévē* (G); **3.** jegyváltás *Megvették a gyűrőűt, nemsokára meglessz a csere* (Kd)

csere² *csere* [~'t, ~'k, ~'je] fn 1. cserjés, bozótos *A cserebe ké lenni gombának* (Vs); 2. cserfa *Ott ülnek a csere alatt* (Pf); 3. cserfaerdő *Kimentünk a csérére* (Tb); 4. száraz ág, rözse *Hozzatok cserét tüzet rakni* (Nbe)

cserealjagomba *csereājagomba* [~'t, ~'k, ~'ja] fn tövisaljagomba; *Rhodophyllus clypeatus* *Szettünk ety táska csereājagombát* (Fr)

cserebere *cserebere* [~'t, ~'je] fn cserélgetés *Nem unod még a csereberét?*

csereberél *csereberél, csereberéll* [-ek, -ész ~ -sz, -ét ~ -t] ts ige csereberét folytat *Bábronygyot csereberéll a puja* (Gy)

cserebogár *cserebogár, csērebogár, cse-rebugár, cserebogár, csebogár, csiribugár, csiri* [-t, -ok, -ja] fn tavaszi kártékony rovar; *Meloiontha meloiontha* *Tavaszwā estējre a levegőj teli van csērebogárvā* (S)

cserebogyó *cserebogyó, cseregojó* [-t, -k, -ja] fn a tölgyfa levelén termő gubacs (gyerekek kedvenc játéka) *Hosztam nektek cserebogyót* (Gy)

csereda *csereda* l. **csorda**

cseredár *cseredár* [-t, -ok, -ja] fn csordapásztor *Hajt a cseredár mán ijen korán* (R)

csereg *csereg* l. **csörög**

cserehéjú *cserehéjú, cserehaju* [-t, -k, -ja] fn vipera *A cserehéjú mérges kigyó* (Té)

csereklye *cserekje* [~'t, ~'ja] fn avar, lehullott lomb *A cserekje ojam puha, mint a szőnyeg* (Té)

cserél *cserél, cseréll* [-ek, -ész ~ -sz, -ét ~ -t] ts (és tn) ige 1. vmit vmiért odaad *Itt a dinnye, gabonajir cserétem* (Ke); 2. vált *Cseréj ágyneműt!* (Fa); 3. felvált, helyébe áll *Ífélig ígyej te, osz māj cseréllünk!* (R)

cserélgét *cserélgét, cserélgét* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige gyakran cserél *Cserélgetem a színeket, hoty tarkáb legyen a pokróc* (Ho)

csereény *csereény, csereény* [-t, -ek, -e] fn pásztorszállás *A csereénybe is hideg vóut má akkor* (Th)

cserep *cserep* [-et, -ek, -je] fn 1. égetett anyag *Cserebbű van a kancsó* (Tát); 2. ennek összetört darabjai *Cserepekre tört a*

kőrsó (T); 3. törött üveg *Elvákta a lábát valami cserebbe* (Ke); 4. tetőcserep *Téjlen a cserep köszt befúj a hó* (E); 5. virágcserep *A vihar levérte a virágokocs cserepestű* (Mf); 6. csempe *A kájhába meglazút ecs cserep* (Mu)

cserepbuksza *cserebbuksza* [~'t, ~'k, ~'ja] fn cserepből készült persely *Cserebbuk-szába gyűti a pjénszt* (Tb)

cserepcse *cserepcse* l. **cserepcsép**

cserepcsék *cserepcsék* l. **cserepcsép**

cserepcsép *cserepcsép, cserepcsíp, cserepcsék* [-et, -ek, -je], *cserepcse* [~'t, ~'k, ~'je] fn áztatáskor a kendervégeket összeszorító csiptető póznák *Jóu hosszu cserepcsék ké, mer sok a kendēr* (Ff)

cserepedény *cserepedény, cserepedjny, cserepediny* [-t, -ek, -e] fn agyagból égetett edény *Cserepedjembű eszik* (D) □ *Mindennek használ a veris, csak a cserepedín-nek nem 'veréssel, erőszakkal sok esetben célhoz lehet jutni'* (Ts)

cserepes *cserepes* mn 1. csereppel fedett *A mi csürünk cserepes* (Bd); 2. virágcserepben nevelt *Van neked abbul a cserepes betőmjábú?* (Bd); 4. kicserepesedett *Téjesen cserepes a föld, nem megy bele a kapa* (Bd)

cserepez *cserepez* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige épületet csereppel fed *Hómap má cserepezzük a tetőt* (Si)

cserepfazék *cserepfazik, cserepfazok* [-ot, -ok, -ja] fn agyagból égetett, mázzal bevont fazék *Savanyítottam ecs cserepfazik ciberét* (Csl)

cserepfedél *cserepfedel* [-et, -ek, -e] fn csereptető *Ma átajjába cserepfedelet csinának* (T)

cserepkályha *cserepkájha* [~'t, ~'k, ~'ja] fn csempéből rakott kályha *A cserepkájha jól tarti a meleget* (Mi)

cserepkorsó *cserepkorsó* [-t, -k, -ja] fn agyagból égetett korsó *A cserepkorsóba nem melegedik a víz* (Ke)

csereppipa *csereppipa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn agyagból égetett pipa *Nagyapámnak vóucs csereppipája* (Sza)

cserépszűrő *cserépszűrőű* [-t, -k, -je] fn
agyagból égetett szűrő *Szűr le a haluskát a
cserépszűrőjűvé!* (D)

cseréptál *cseréptál* [-at, -ak, -ja] fn
agyagból égetett tál *Hozz ety tojáást a cserép-
tálbú!* (F)

cseresnye *cseresnye* l. **cseresznye**

cseresznye *cseresznye, cseresnye, csērész-
nye* [~t, ~k, ~je] fn **1.** a cseresznyefa
termése *Szeretük a natyszemű cseresznyét*
(Mi); **2.** cseresznyefa *Kiváztuk a vín csērész-
nyét* (S) *Nem jóú az urakkal egy tábul
cseresznyézni 'nem jó az urakkal közösködni'*
(Sz)

cseresznyefa *cseresznyefa, cseresnyefa,
csērésznyefa* [~t, ~k, ~ja] fn bogyószerű,
piros, sárga gyümölcsöt termő fa; *Prunus
avium* *Viráúzik a cseresznyefa* (Tát)

cseresznyekompót *cseresznyekompóú* [-
ot, -ja] cseresznyebefőtt *Nagyon szeressúk a
cseresznyekompóútot télen* (Fra)

cseresznyelé *cseresznyelé, cseresnyelé,
cseresnyéslé* [-t, -je] fn habart cseresznyelevel
Sokszor főúúink cseresznyelét (Ho)

cseresznyemag *cseresznyemag, cseresz-
nyemog* [-ot, -ok] fn a cseresznye csonthéjas
magja *Lenyétem ecs cseresznyemogot* (Ts)

cseresznyepálinka *cseresznyepájinka*
[~t, ~ja] fn cseresznyéből főúott pálinka
Vam mék cseresznyepájinkád? (Si)

cseresznyepaprika *cseresznyepaprika,
cseresznyepapriga, cseresznyepopriga* [~t,
~k, ~ja] fn apró, gömbölyű csipős paprika
Csipőúis ez a cseresznyepoprigák? (Bf)

cseresznyéslé *cseresznyéslé* l. **cseresznyelé**

cseresznyeszilva *cseresznyeszilva* [~t,
~k, ~ja] fn korán érő gömbölyű, piros szilva
Mán kezd írni a cseresznyeszilva (Pk)

cseresznyéúik *cseresznyéúik, cseres-
nyéúik* [-ek, -ē ~ -el, -ett] tn ige fáról
cseresznyét eszik *Gyere a kerbe, cseresz-
nyéúúink ety kicsit!* (Mu)

cserez *cserez* [-rzek, -rzē ~ -rzel, -rzett] ts
ige **1.** cseranyaggal szívóúúá tesz *Cserúik a
búrt* (P); **2.** (nap, szél) a búrúntet szárazzá,
érdessé teszi *A tavaszi széú nagyon csērzi az
őrcánkot* (Pf)

cserfa *cserfa, csērfa* [~t, ~k, ~ja] fn a
tölgygel rokon erdei fa; *Quercus cerris* *A
csērfaúak a kirgit szedik* (P)

cserfesszáú *cserfesszáú, csērfectszáú* mn
beszéúes, csacska *Kis cserfesszáú jáúkatok
van* (Cs)

cserga *cserga* l. **cserge**

cserge *cserge, cserva, dzserha* [~t, ~k,
~ja] fn vastag, bolyhos gypjúsúúttos *Ki ké
poróúi a csergát* (A)

csergedezik *csergedezik* l. **Csörgeúezik**

cserget *cserget, csērget* [-ek, -ē ~ -el, -ett]
tn ige csörúít, ostorral pattogat *Ne csergeú
avval az ostorrá, méúk kivered valakúnek a
szemit!* (Bat)

csergógacsi *csergőúgacsi* [-t, -k, -ja] fn
apró fajta vadkacsa *Láútam ecs csergőúgacsit
a patagba* (Gy)

csergolyó *cseregoúóú* l. **cserebogyó**

csergókígyó *csergőúkígyóú* l. **csörgó-
kígyó**

cserhajú *cserhaju, cserhajú* mn kérges
héúú (sárgadinnye) *A cserhaju dinnyét az
ugorka melléú vetetem, oszt a mjeúecske
őúúszőúttotta* (H)

cserje *cserje* [~t, ~k, ~je] fn **1.** túból
szétágázó bokor *Vák ki aszt a cserjét, minek a*
(Cse); **2.** facemete *Ez it méúk csak cserje,
mikor lessz ebbú fa!* (Bs); **3.** rőúse *Alig bírtá
haza a hátán a cserjét* (G)

cserjés *cserjés* [-t, -ek, -e] fn **1.** bozotos
hely *Elbújt a nyul a cserjészbe* (Ke); **2.**
úújonnan telepített fiatal, bokros erú *Fúr is
van a cserjészbe* (B)

cserkáló *cserkálóú* l. **cserpáló**

cserkész *cserkész, cserkéúsz, cserkúsz* [-t, -
ek, -je] fn vadász *A cserkéúszek má elindúúak
vadászatra* (Ah)

cserkésúik *cserkésúik, cserkúésúik, cser-
kúúik* [-ek, -ē ~ -el, -ett] tn ige vadat fúrkész,
les *Díúik cserkéúúúúúúú hasztalan* (Th)

csermely *csermēj, csermej* [-t, -ek, -e] fn nagyobbacska folyóvíz *A csermej fele lakok* (Mf)

cserpák *cserpák* [-ot, -ok, -ja] fn 1. vízmelegítő nyeles faedény *Kimerengettük a csőznagbul a vizet a cserpákkal* (R); 2. apró lyukú merítő- v. tapogatóháló *Elszakatt a cserpák* (Vs); 3. kis ivóbögre *Aggy ecs cserpák vize!t* (He)

cserpál *cserpál, csirpál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige folyadékot vmiből kimereget *Cserpát ki a válóbul a vizet* (Ho)

cserpáló *cserpáló, cserkáló, cserpáló* [-t, -k, -ja] fn 1. két rúdra kifeszített húzóháló *Erősen fogd aszt a cserkálót!* (Vs); 2. a vízmentesítő aknában dolgozó segédmunkás *A tizenégyes stolnál két cserpáló dolgozik* (Asz)

cseru *csēru* l. **csiru**

cservonec *cservonec, cservonyec, cservenec* [-et, -ek, -e] fn (új) tízrubeles bankjegy *A háboru után a cservonecქერ keveset lehetet vásároni* (Fp)

csésze *csésze* [~t, ~k, ~je] fn füles porcelán ivóedény *Megivott ecs csésze hideg vizet* (Bú)

csesznye *csesznye* mn piszkos *Jaj, de csesznye vagy!* (Mu)

csetepaté *csetepaté* [-t, -k, -ja] fn lármás veszekedés *Nacs csetepatét rendsztek tennap* (Vs)

cseterál *cseterál, csatoráll* [-ok, -ász ~ sz, -át ~ -t] tn ige gyorsan beszél, karattyol *Ne cseteráj annyit!* (Vs)

csetertek *csetertek* l. **csütörtök**

csetlik-botlik *csetlig-botlik* [-ek-ok, -ē-ō ~ -esz-asz, -ett-ott] tn ige botladozva jár *Szegim mán csak csetlig-botlik, azír nem űl le* (Ng)

csettint *csettint* [-ek, -ē ~ -el, -ett] tn ige 1. nyelvével v. két ujjával csettenő hangot kelt *Csak csettintett a nyelvívē* (Cse); 2. vki ostorral suhintva csattanó hangot hallat *Csettintett egy nagyot, a tehének mind megátak* (Kd)

csetvertuska *csetyvertuska* [~t, ~k, ~ja] fn (új) 2,5 decis üvegbe palackozott pálinka *Hozz ety csetvertuskát a bufedbúl* (Ko)

cséve *cséjve, csjēve, csíve* [~t, ~k, ~je] fn 1. fonál felgombolyítására való üveges cső *Add ide a cséjvéj!* (Ba); 2. kukoricacső *Rajta hatytátok a sok csjévéj!* (Mu)

csezma *csezma* l. **csizma**

csiba *csiba* isz csitt *Csiba, kutya, fog be a szád!* (Vs)

csibe *csibe* [~t, ~k, ~je] fn kiscsirke *Nyőjnek a csibék?* (Ts)

csibor *csibor* [-t, -ok, -ja] fn nagy fekete vízibogár; Hydrous piccus *A halastógyba sok a csibor* (Hl)

csibrál *csibrál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige 1. csipdes, csipked *Ne csibrád mán a karom!* (Tá); 2. csipeget *Nem eszik az a csírke, csak csibrál* (Kd)

csibrik *csibrik* [-et, -ek, -je] fn szüretelő edény, csöbör *Na, teliszetted mán a csibriket?* (Dr)

csicsa¹ *csicsa* l. **cseca**

csicsa² *csicsa* mn részeges *No, csak van ecs csicsa urad, Ilony!* (Sz)

csicsás *csicsás* l. **csecsás**

csicseg *csicseg* [-ett] tn ige (lucskos, vizes cipő, ruha) cuppogó hangot ad *Ojan vizes vagy, jógyembér, csak ucs csicseg a cipődbe a lábad* (Vs)

csicsereg *csicsereg, csicsērēg* [-rgett] ts ige (madár, fecske, gyerek) vidám, élénk hangon szól *Csicsērēgnek a kicsi jánkák tavaszval a kapuba* (S)

csicseriborsó *csicseriborsó, csecseriborsó, csicsiriborsó* mn étkezési célokra termesztett borsó, hüvelyes növény; Cicer arietinum *Mamám, főzzöm má ety kis csicseriborsót, mer én nagyon szeretem* (Csp)

csicserke *csicserke* [~t, ~k, ~je] fn dudafűrt; Colutea arboresceus *Az erdőjűszilen van sok csicserke, csak uty sárgúl* (Mi)

csicsí *csicsí csucu* isz (gyerm) csecsemő nyugtatására, altatására való szó *Csicsí, baba, aluggy ē!* (Tb)

csicsi *csicsi* l. **cici** 2.

csicsi *csicsi* l. **cseca**

csi-csi-csi *csi-csi-csi* isz csirkehivogató szó *Csi-csi-csi, gyertek enni!* (Bo)

csicsígat *csicsígat* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige (gyerm) (kisgyermeket) altat, nyugtat *Ne kijabáj, nem látod, a gyermeket csicsígatom!* (P)

csicsikál *csicsikál, csucsukál* [-ok, -sz, -t] tn ige (gyerm) alszik *Pistike, csucsukáni!* (Fa)

csicskás *csicskás* [-t, -ok, -a] fn 1. tisztiszolga *Nem akártam csicskás lenni, jobb a bakának* (Ho); 2. segédmunkás *Apám mellet vót a fija csicskás* (Ts)

csicsóka *csicsóuka, cicóuka* [~'t, ~'k, ~'ja] fn a napraforgóval rokon gumós takarmánynövény; *Helianthus tuberosus* *A puják észik a csicsóukát kora tavaszon* (S)

csicsós *csicsós, csicsóús, csicsás* mn túlzottan, ízléstelenül cifra *Igen csicsóús a ruhád* (Tá)

csida *csida, csidi, csidu* [-t, -k, -ja] fn (gyerm) csikó, ló *Gyere, felűtetlek a csidára* (Kf)

csidi *csidi* l. **csida**

csidu *csidu, csuduka* l. **csida**

csiga *csiga* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 1. puha testű (hátán meszes héját hordó) állatka *Eszi a káposztát a csiga* (E); 2. emelőcsiga *Husz fel a csigán a maltart* (Bá); 3. tartó- v. szorítócsiga (szövőszéken a nyüst mozgatására, szekéren a szorítórúd rögzítésére) *A nyüstök csigán forognak* (Tk); 4. csigatészta *Csigát vógtunk csináni a lakadalomba* (Th); 5. csigolya *Fáj a nyakam csigája* (Z); 6. göndör hajtincs *Csigába kunkorodik a haja* (Z)

csigabiga *csigabiga* [~'t, ~'k, ~'ja] fn (gyerm) élő csiga *Csigabiga, nyucs ki a szarvacskád!* (Tú)

csigacsináló *csigacsináló* [-t, -k, -ja] fn 1. csigacsináló konyhai eszköz, rovátkás deszka v. bordadarab és orsónyél *Hova tetted a csigacsinálót?* (Bo); 2. csigatészta társas készítése *Csigacsinálóba vógtunk az este* (Bs); 3. aki csigatésztát csinál *Sokan vógtak a csigacsinálóuk* (Bs)

csigafúró *csigafuró* [-t, -k, -ja] fn csigavonalban rovátkolt hegyű fúró *Beszorút a csigafuró* (H)

csigaház *csigaház* [-at, -ak, -a] fn a csiga meszes védőburka *Üres csigaházakká jáccottunk* (Tk)

csigalépcső *csigalépcsőű, csigalépcsőű, csigalépcsőű* [-t, -k, -je] fn csavarvonalban épített lépcső *Ébőudutam a csigalépcsőűn* (Gy)

csigaleves *csigaleves* [-t, -ek] fn csigatésztával főzött húsleves *A lakadalomra mindig csigalevest főznek* (B)

csígat *csígat, csígat* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige csendesít, csitítgat *Csigazsd aszt a gyermeket, hogy ne rüncögjön!* (Si)

csigatészta *csigatészta, csigatészta, csigatészta* [~'t, ~'ja] fn bordás felületen sodort hengeres levestészta *Ünnepekkor csigatészttal csinállunk csirkepaprikást* (Tú)

csiger *csiger* [-t, -ek, -je] fn törkölyből erjesztett savanyú ital *A legrosszab bor a csiger* (Mu)

csigolya *csigoja* [~'t, ~'k, ~'ja] fn a gerincoszlopot alkotó csontocskák egyike *Étört a gerincibe ecs csigoja* (Fo)

csihad *csihad* [-t] tn ige (szél, vihar) enyhül, csillapodik *Csihad mán a vihar* (Mu)

csihal *csihal* l. **csihol**

csihépuhé *csihépuhé* l. **csihipuhi**

csihés *csihés* mn 1.); bűnös, vétkes *Azír bújkál, mer csihés* (M) 2. ijedős, félős *Aki csihés, ne jöjjön ide!* (Pf)

csihipuhi *csihipuhi, csihépuhé* [-t] fn verekedés, páholás hangja *Hazajön apád osz lesz csihépuhé, ne fíj!* (Vs)

csihol *csihol, csihal* [-ok, -ősz ~ -sz, -őt ~ -t] ts ige szikrát üt ki *Taplóbúba csihóták a tüzet* (Tát)

csijlent *csőjlent* l. **csőlent**

csík¹ *csík* [-ot, -ok, -ja] fn 1. sima, hengeres testű mocsári hal; *Misgurnus fossilis* *A csiknak igen jó a husa* (Ng); 2. metélt tészta *Mákos csikot főszünk* (Sz) *Fürge, mint a csik 'igen gyors'* (Té)

csík² *csik* [-ot, -ok, -ja] fn a környezettől eltérő színű sáv *Csigba megy benne a minta* (Nb)

csika *csika* l. **csikka**

csika-csika *csika-csika* l. **csikka-csikka**

csikal *csikal* l. **csikol**

csikar *csikar, csikār* [-t] ts ige gyomorban, bélben görcsös fájdalmat kelt *Valami csikari a hasamot* (P)

csikarag *csikarag* l. **csikorog**

csikarás *csikarás* [-t, -ja] fn hascsikarás *Ojjan csikarásom vőut a zőjdlámátí, hogy māj belepusztútam* (Pf)

csikász *csikász* [-t, -ok, -ja] fn csikra halászó halász *Ot vőutak a gödörné a csikászok* (Or)

csikászik *csikászik* [-ok, -öl, -ott] tn ige csikot fog *Vőutunk csikászni* (Or)

csikbogár *csigbogár, csigbugár* [-t, -ok, -ja] fn vizekben élő ragadozó bogár; *Dytiscus marginalis* *A csigbogárnag zőjdes a szárnya* (Gy)

csike *csike, csikke* l. **cike**

csike-csike l. **cike-cike**

csikk *csikk* [-et, -ek, -je] fn cigarettavég, -csutka *Ne hajjzsd ēa csikket* (Tk)

csikka *csikka, csika, cikka* [~t, ~k, ~ja] fn (gyerm) malac, disznó *Simogazs meg a csikkát!* (Csl)

csikka-csikka *csikka-csikka, cika-cika, csiki-csiki, cinka-cinka*, isz disznó- v. malac-hivogató szó *Cikka-cikka, gyertek itt a moslík* (R)

csikkas *csikas* [-t, -ok, -ja] fn 1. csikfogásra használt vesszőkosár *Este beraktuk a csikkast* (Csf); 2. durva vesszőkosár *Hosz fát a csikkazsba!* (Kd)

csiklandós *csiklandós* mn csiklandozásra érzékeny *Nekem a térgyem is csiklandós* (G)

csiklandoz *csiklandoz, csiklándoz* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige vkinek a bőrét ingerli *Ne csiklandozd a tál pam!* (Sz)

csiklé *csikléj* [-t, -je] fn csikleves zöltséggel vagy savanyún *Tennap foktunk ety kas csikot, anyám főjzöt jój csikléj* (Csp)

csikó *csikó* [-t, -k, -ja ~ -aja] fn 1. fiatal ló *Jár az anyja után, mint a csikó* (Bá); 2. hiba, motollálásban keresztbe vetett szál *Hán csikó lesz még ebbe a darabba?* (Ho); 3. csikógyalu *Add ide aszt a csikó* *haty pucolok még ezen a deszkán* (E); 4. sakkfigura *Líptem a csikóvā* (S); 5. elégtelen, kettes osztályzat *Megíén van ecs csikó a naplódba!* (Tk); 6. a bírfa összetartására szolgáló alkatrész *Ha eltörík a csikó, szíjjel hullík a szekēr* (Sz) *Nem kel csikó 'ne gyere velem'* (Gu)

csikógyalu *csikógyalu, csikógyalló* [-t, -k, -ja] fn gömbölyítő, mélyedéspucoló gyalu *Ide csikógyaló kéne* (V)

csikol *csikol, csikal* [-ok, -ős ~ -sz, -öt ~ -t] ts ige 1. csiklandoz *Ne csikód annyira aszt a gyermekeket, má nem bir kacagni!* (Fp); 2. a szövésnél v. kötésnél az alapszíntől eltérő színű sávokkal tarkít *Szíjépen csikód aszt a kendőjököt!* (Tk)

csikolódzik *csikolózik, csikolózik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige csiklandoz *Má megín csikolózik!* (Bo)

csikómasina *csikómasina* [~t, ~k, ~ja] fn (rég) téglalap alakú, négy lábú, öntöttvas tűzhely *Jé, nektek még mindjék csikómasinátok van?* (Gl)

csikorgat *csikörgat, csikargat* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts (és tn) ige vmivel csikorgó hangot ad ki *Mindjék csikörgatta a fogát, ha ideges vőut* (Tk)

csikorgó *csikörgó, csikorgó* mn nagyon hideg *Jó csikörgó téj van* (Th)

csikorka *csikorka* [~t, ~k, ~ja] fn csikorgófű; *Gratiola officinalis* *A csikorka mocsáros hejeny nyőj* (Tg)

csikorog *csikorog, csikarag* [-ott] tn ige 1. súrolva bántóan éles hangot ad *Csikorog a homok a betonyon, ha rálípünk* (Kg); 2. erősen fagy *Csak ucs csikarag ot kint!* (Vs)

csikós *csikós* [-t, -ok, -a] fn és mn I. fn a ménes pásztora *Beáltam csikósnak* (Gl); II. mn kanca, amelynek csikója van *Elattam a csikós kancát* (Gl)

csikos *csikos, csikoss, csikas* mn csikkal mintázott *Csikas vásznat szűttem* (Vs)

csikóspór *csikóspór* [-t, -ok, -ja] fn téglalap alakú, négylábú, öntöttvas tűzhely *Siket ez a csikóspór, nem melegít ecs cseppet se* (Tk)

csikosság *csikosság* [-t ~ -at, -a] fn fehéren csíkozott keskeny levelű, perjeszerű dísznövény *Ütettem csikosságot is* (Vr)

csikóz *csikóz* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige szőlőt kacsol *Mos csikózzuk eszt a szőlőllőjűt* (Bo)

csikoz *csikoz* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige csikkal mintáz *Mi csikozzuk a zsákvásznont* (Cs)

csiláng *csiláng, csilánt, csilány* [-ot, -ok, -ja] fn csalán *A csilán csipíssitű a kispujka megdöglik* (Ts)

csilánt *csilánt* l. **csiláng**

csilány *csilány* l. **csiláng**

csillag *csillag* [-ot, -ok, -a ~ -ja] fn 1. fényes pont a sötét égen *Lehullott ecs csillag, valaki mekhāt* (Fr); 2. többhegyű mértani idom *Rajzōj ecs csillagot!* (Fr); 3. ilyen alakú jelvény v. rangjelzés *Valami naty tiszt lehet, me sok csillagja van* (Csp); 4. fehér folt a ló homlokán *Csillag van a ló fején* (Bs); 5. becéző megszólítás *Gyer ide, csillagom!* (H)

Csillagokat lát 'kápázik a szeme a fájdalomtól' (Kb); *annyi, mint égen a csillag 'sok-sok'* (A); *szíp, mint a csillag 'nagyon szép'* (Ksz); *az anyád csillagát!* 'indulatos kitörés' (Nbe); *lehozná a csillagokat az égrű jérte* 'mindenre képes lenne érte' (Np); *ros csillag alat született* 'szerencsétlenül alakul a sorsa' (Mu); *ugy néz rá, mint a csillagra* 'gyönyörködik benne' (V)

csillagcsa *csillakcsa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn pillangóvirág, kozmea; *Cosmos bipinnatus* *A csillakcsa egész nyáron virít* (Mi)

csillagfürt *csillakfürt* [-öt] fn 1. zöldtrágyaként is használt takarmánynövény; *Lupinus Beszántották a csillakfürtöt* (Mi); 2. ennek a kerti változata mint dísznövény *A csillakfürt sokféle szimbe van* (Pk)

csillaghullás *csillakhullás* [-t] meteorhullás *Októberbe mindig vártuk a csillakhullást* (Vs)

csillagminta *csillagminta* [~'t, ~'k, ~'ja] fn csillag alakú minta *CsillagmintTMot horgolunk* (Br)

csillagos *csillagos, csillagas* mn 1. amin v. amikor sok csillag van *Szíp csillagas iccaka vőj* (Vs); 2. csillaggal díszített, mintázott *Szíp ez a csillagos terítőjű* (Sze); 3. homlokán fehér foltos *Vőj ecs csillágos lovám* (Br)

csillagtalán *csillaktalan* mn amikor nem látható csillag *Setít csillaktalan icáká vőj* (Br)

csillagvirág *csillagvirág* [-ot, -ok, -ja] fn 1. a legkülönbözőbb fajokhoz tartozó kerti v. vadvirág, ha szirmai sugarasak; 2. nárcisz; *Narcissus*; 3. porcsinrózsa; *Portulaca*; 4. gerencsin; *Aster*; 5. pillangóvirág *Cosmos*; 6. százszorszép; *Bellus percutinis*; 7. tyúktaréj; *Gagea*

csillagvizsgáló *csillagvizsgáló* [-t, -k, -ja] fn csillagvizsgáló intézet *A fíja a csillagvizsgálóba dőggozik* (Dr)

csillan *csillan* [-t] tn ige hirtelen felvillan *Nagyocs csillánt a szeme, mikor mekhállottá a jóu hirt* (Nd)

csillapít *csilapít, csilapít, csillapít* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige 1. csökkent, enyhít *Agy valami gombot fejfájástú, hátha csilapítaná a fájást!* (Gy); 2. csitít, csendesít *Eric, csilapizsd az uradot, mer ot hámánkodik a csájnába* (Tk)

csillapodik *csilapodik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige 1. enyhül *Hijába veszeg be akármit, nem csilapodik a fájás* (Ff); 2. nyugodtabbá lesz, csendesedik *Má csilapodik a szél* (Ff)

csillár *csillár* [-t, -ok, -ja] fn több égős függőlámpa *Háromágu csillárt vettek* (Ti)

csillársás *csillársás* [-at, -ok, -a] zöld-fehér csíkos levelű ámpolnánövény, zöldike; *Chorophytum* *A fojosógn csillársás vőj végig* (Nf)

csille *csille, csile* [~'t, ~'k, ~'je] fn kisebb teherkocsi a bányákban *Megrakták a csilét soval* (Asz)

csillog *csillog, csillag* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige **1.** ragyog, fénylik *Csillogott a szeme* (Sz); **2.** fel-felvillan *Csillog a vízükör* (S)

csimasz *csimasz, csimaz* [-t, -ok, -ja] fn pejor *Sok a csimasz, lesz jövőre csebogár* (Vs)

csimbalkózik *csimbalkózik* l. **csimbar-kózik**

csimbargózik *csimbargózik* l. **csimbar-kózik**

csimbarkózik *csimbarkózik, csimbár-kózik, csimbargózik, csimbalkózik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige függeszkedik, akaszkodik *A szekér ózdárrugójába csimbarkóztunk* (R)

csimbaszkodik *csimbaszkodik* l. **csimpaszkodik**

csimbó *csimbó* l. **csimbók**

csimbók *csimbók, csombók* [-ot, -ok, -ja], *csimbó, csombó* [-t, -k, -ja] fn **1.** összetapadt, összeragadt szőrcsomó *Csupa csimbók a szőőri a kutyának* (Rf); **2.** bog, csomó *A szőscsomó két vígire csimbózt teszünk* (S); **3.** (gúny) kistermetű ember, gyerek *Hāgas mán, te csimbók!* (Ba); **4.** vastag, durva szál a szőszben *Szet ki belőlle azokat a csimbókot!* (Cs); **5.** összetapadt lisztesomó az ételben *Sok csombók van a tokamba* (Tb); **6.** bojtortján bugája *Teli van csimbókkal a ruhám ája* (S)

csimbókos *csimbókos, csombókos, csimbóys* mn amin v. amiben csimbók van *Igen csimbókos az a szősz* (Bf)

csimbókosodik *csimbókosodik* [-ott] tn ige gubancolódik, összezsapzik, csimbókossá válik *Csak csimbókosodik a szősz a sok rakozgatással* (Tk)

csimbós *csimbós* l. **csimbókos**

csimmag *csimmag* [-ot, -ok, -ja] fn és mn **I.** fn **1.** lőféreg *A dohán szárát érakta a csimmag* (Pf); **2.** a káposzta leveleit pusztító féreg *Eszi a csimmag a káposztát* (Nf) **II.** mn kicsi, kis termetű *Ez a csimmag ján dógózik a legügyesebben* (Tú)

csimpajgózik *csimpajgózik, csimpáj-gózik, pangózik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige függeszkedik, akaszkodik *Csimpajgózz a nyakamba!* (Pf)

csimpangózik *csimpangózik* l. **csimpaj-gózik**

csimbaszkodik *csimbaszkodik, csimbaszkodik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige akaszkodik, kapaszkodik *A rudba csimbaszkodott, osz letört alatta* (Th)

csin *csin* [-t, -ja] fn bevágat a donga két végén a feneknek beillesztésére *Kicsi a csinnya a dongának, nem tart* (S)

csinál¹ *csinál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige **1.** valamely cselekvést végez *Semmit se csinál, csak fekdőzik egész nap* (Ts); **2.** készít, létrehoz *Mijen házacs csinát az magának!* (Cs); **3.** vmivé tesz *Embert csinád belőlle* (Nf); **4.** tesz *Ucs csinál, mintha nem értené* (Csl); **5.** székletet ürít *A kapu elibe csinát a tehen* (Ng); **6.** nemz *Csinált neki három puját, oszt othatyta* (Th)

csinál² *csinál* l. **csalán**

csinál¹ *csinál* [-ott] tn ige csinálódik, készül *Vájok csinál, házat fogok építeni* (Ho)

csinálódik *csinálódik* [-ott] tn ige **1.** készül, készítése folyamatban van *Na, csinálódik az a malter?* (M); **2.** tevődik *A dolog magátú nem csinálódik, asz végezni ké* (Ge)

csináltat *csináltat* [-ok, -öl ~ -sz, -ott] ts ige **1.** megrendelésre készített *Csinátatott a jányának bundát* (KP); **2.** okozza, hogy vki csináljon vmit *Ijem boloncságot csinátatott velem* (Kg)

csináltatott *csináltatott* mn-i ign megrendelésre készült *Csinátatoc cipője van* (Tú)

csináltút *csináltút, csinátút* [-at, -ak] fn műút, országút *Minygyá kiérünk a csinátutra, ot nem lesznek gödrök* (Tk)

csinálzsák *csinálzsák* [-ot, -ok, -ja] fn csalánszövetből készült durva zsák *Ragd az apróját a csinálzságba!* (Gl)

csinár *csinár* l. **csalán**

csincsilla *csincsilla, csincsila* [-t, -k, -ja] fn aprófajta nyúl *Csincsilát is tenyésztünk* (Tú)

csinjabinja *csinnyabinnya* [~t] fn fortély, nyitja *Tés megtanúad a szüviés csinnyabinnyát* (J)

csinján csinnyán hsz vigyázva, kíméletesen Csinnyán bánný az asszonnyā, mer othagy! (Nf)

csinkvánti csinkvánti, csinkánti, csinkvári (málé, tengeri) mn apró csövű, piros szemű kukorica Ety fél zsák csinkánti málét kúr-kásztak össze (Fra)

csinos csinos, csinas mn jó alakú, tetszetős, takarékos Csinos kis asszonka, az igaz! (J)

csintalan csintalan mn pajkos, rakoncátlan A puja min csintalan (K)

csintalankodik csintalankodik [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige fegyelmezetlenül, virgonc módon viselkedik Ne csintalankoggyatok mindig! (Ksz)

csintu csintu [-t, -k, -ja] fn láb A csintudot pucōd le, ne gyere be sároson! (Fr)

csíny csiny [-t, -ek, -e] fn pajkos cselekedet Níz a puják után, valami csint ne tegyenek! (R)

csinya csinya, csinnya [-'t, ~'k, ~'ja] fn a fonál visszafordítása a vetőre erősített egy vetésköznýi hosszú, végén a fonál megakasztására szolgáló két pálcával ellátott rudacska Ráerőjűsítette a csinnyát a vetőjűre (Si)

csinya csinya, csinnya, cinya, cinnya [-'t, ~'k, ~'ja] fn (gyerm) kismalac, disznó Leváktuk a csinyát, majd eszē filit (A)

csinyár csinyár l. csalán

csíp csip [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige 1. bőrért két ujja közé szorítja Ne csipj, mer fáj! (Be); 2. fullánkjával szúr A szerelmeseket nem csipi a darázs (R); 3. vékony tárgy ütése éles fájdalmat okoz No, nem csip a szíj? (Ng); 4. maró, szúró érzést kelt Csipi a szememet a füst (Fra); 5. szavával megsért Nem álhati meg, hogy ne csipjen rajta eggyet (Ki); 6. apró darabot letör Csipjé a szilibű, kőstod meg (G); 7. vmely testrészénél megragad Nyakon csipte a lúrkójt (Ksz)

csíp² csip l. csép

csipa csipa [-'t, ~'k, ~'ja] fn 1. sárgás váladék a szem sarkában Tűrűt ki a szemet, csipa vam benne (Bú); 2. (durva) szem Nyis ki a csipád! (Ksz); 3. mézga Csupa csipa a

metyfa (Ff) Kinyílt a csipája 'fenn hordja a fejét' (Sz)

csipag csipag l. csipog

csipákol csipákol [-ōt ~ -t] tn ige 1. erősen, tartósan csipog Igen csipákōnak a csirkég, biztos éjhesek mán (T); 2. panaszkodik Ne csipákōj anyit, rád unnak (Bs)

csipás csipás mn 1. amiben v. amin csipa van Csipások ezek a szilvafák (Fa); 2. (durva) éretlen, zöldfülű Hāgas, te kis csipás! (Mu); 3. hiányosan, foltosan meszelt, ahol az alap elő-előtűnik Māj megnizem, nem csipás-i a fal (Sz)

csipcsont csipcsont l. sipcsont

csípdes csibdes [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige

1. csipked Ne csibkezzd a kezem! (Ksz); 2. csipegetve eszik Mán csibdesik a zőjűdet a kicscsirkék (Bd)

csipdesődik csibdesőjűdik [-ök, -b ~ -öl, -ött] tn ige másokat csipdes Minek csibdesőjűdb mindig, csupa kjék má a kezem (V)

csipeg csipeg l. csipeget

csipeget csipeget, csipeg [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige 1. (tésztát) apró darabokra tép Csipketjűztács csipegetek a paszűjlevezsbe (A); 2. szedegetve, tépdeseve eszeget Csipegetik a gyepet a tyukok (Vr)

csípel csípel l. csépel

csipelli csipelli [-t, -k, -je] fn 1. csipetke Csipellit csinátam a levezsbe (Fp); 2. ilyen tésztával készült leves Megjén csipelli vőjt vacsorára (Kb)

csiperke csiperke, csuperka [-'t, ~'k, ~'je ~'ja] fn csiperkegomba; Psalliota campestris Teli van a réjt csiperkējűvel (Tá)

csipés csipés, csipjés, csipís [-t, -ek, -e ~ -se] fn 1. a csíp ige cselekvése Ojan erőjűs csipisse van, hogy no! (Sza); 2. a csipés nyomán keletkezett folt v. daganat Tele vagyok csipissel, megevett a szunyog este (Ksz)

csipet csipet [-et] fn két ujjunk hegyével felcsiphető mennyiség Csak ecs csipet sőjt ted bele (Bó)

csipetke *csipetke* [~'t, ~'k, ~'je] fn gyúrt tésztából csipkedett levesbetét *Csipetkévé főztem a levest* (Nb)

csipetnyi *csipetnyi* mn egy csipetre való mennyiségű *Csipetnyi borsot is teszeg bele* (Csp)

csipicsóka *csipicsókya* [~'t] fn játék A kisgyermek kezét a kézfej megcsipett bőrénél fogva fel-le mozgatjuk *Fogunk jáccani csipicsókát* (Or)

csipisz *csipisz* [-t, -ek, -je] fn pöttöm gyerek *Híjd ide aszt a csipiszt!* (Mu)

csipke *csipke* l. **cípke**

csipke¹ *csipke* [~'t, ~'k, ~'je] fn finom fonalból készített áttört szövédéek *Csipkévé disztették a kabátomat* (Dr)

csipke² *csipke* [~'t, ~'k, ~'je] fn 1. vadrózsa *Kevés kökém mek csipke van a keritőzsbe* (Bat); 2. csipkebogyó *Megyük csipkét szedni* (Csn)

csipke³ *csipke* l. **cípke**

csipkebogyó *csipkebogyó* [-t, -k, -ja] fn (vál) a vadrózsa termése *Csipkebogyóbú főzsz teját* (J)

csipkebokor *csipkebokor* [-bokrot, -bokrok, -bokra] fn a vadrózsa cserjéje *Mennyi virág van ezen a csipkebokron!* (Kg)

csipkedli *csipkedli, csipkelli, csipkeli* [-t, -k, -je] fn 1. csipetke *Csipkedlit csinállok a tejlevezsbe* (Tk); 2. bableves csipetkével *Nem bánná, ha mindjék csipkelli vóna, uty szereti* (Bs)

csipkefa *csipkefa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn csipkebokor *A határba sok a csipkefa* (Kd)

csipkekötöző *csipkekötöző* [-t, -k, -je] fn kb. 1 m hosszú pálcá, amelynek segítségével a rákötözött fonalat a szövés megindításakor az első hasajón rögzítik *Tűvéj töttem a csipkekötözőt* (S)

csipkelli *csipkelli, csipkeli* l. **csipkedli**

csipkerózsa *csipkerózsa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn vadrózsa *Szeggyéj ety kis csipkerózsat!* (Fr)

csipkés *csipkés* mn 1. csipkével díszített *Csipkés bluzza van* (Mi); 2. fogazott szélű *Csipkés a szőlőlő levele* (Csp)

csipkésalsó *csipkésalsó* [-t, -k, -ja] fn alján csipkés alsós szoknya *Csak ünneppnap viselem a csipkésalsót* (Cse)

csipkeszél *csipkeszél, csipkeszél, csipkeszél* [-t, -ek, -e] fn kézíleg horgolt szélcsipke *Minden kendőre horgót csipkeszilt is* (Ke)

csipketerítő *csipketerítő, csipketerítő* [-t, -k, -je] fn horgolt v. neccterítő *Három csipketerítőt neccet ajándégbba* (Csf)

csipkevessző *csipkevessző, csipkevessző* [-t, -k, -je] fn a szövőszéken a fonál közé tett feszítő pálcá *A kérésztézett a csipkevessző tárcsa az észtovátán* (S)

csipkéz *csipkéz* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige fogazott szélűre vagdal *Csipkézni szoktam a ruha bőső vátáját, hogy ne foszjon* (Or)

csíplis *csíplis* l. **cséplés**

csíplógép *csíplőgép* l. **cséplőgép**

csipog *csipog, csipag* [-ott] tn ige (csibe, madárfióka) vékony, szaggatott hangot hallat *Csipag a csírke, idesanyám* (Vs)

csipor *csipor* l. **csupor**

csipő *csipő, csipő* [-t, -k, -je ~ -eje] fn a csipőcsont és tájéka *Leverem a csipőcs, csak haza ne gyere idejibe!* (Kd)

csipőalló *csipőalló* l. **csipőolló**

csipőfogó *csipőfogó* [-t, -k, -ja] fn fémszalak, huzalok elvágására alkalmas kisebb fogó *Nem kapni ecs csipőfogót a bódba* (Pf) □ *Csipőfogóvā kē kihuzni belőlle mindent 'nehezen mond el valamit'* (Csf)

csípős *csípős, csípős* mn 1. ami csíp *Vót ecs csípős gunárunk* (Pk); 2. nyelvet maró *Csipős igen ez a popriga* (Sz); 3. metszően hideg *Csipős szél fuj* (Np)

csípőscsalán *csípőscsalán, csípőscsalán*, *csípőscsalán* [-t, -ok] fn érintésre égő viszketést okozó csalán *Össze-vissza csibdesett a csípőscsalán* (Ba)

csípősparika *csípőspaprika, csípőspaprika* [~'t, ~'k, ~'ja] fn maró hatású paprika *Egyéj hozzá csípőspaprigát* (Ko)

csíptető *csíptető* [-t, -k, -je] fn 1. rögzítésre használt rugalmas eszköz *Letört a tőtőtőtollam csíptetője* (Csf); 2. a kiterített ruhát a spárgán rögzítő eszköz *Nem vót eléj*

a csiptetőű (Tú); 3. hajcsipesz *Nem tudom, hova raktam a csiptetőkö* (Tát) 4. az oldaldeszkat a rakoncához erősítő vas *Eltört a csiptetőű* (Té)

csíra *csira* [~t, ~k, ~ja] fn 1. kikelt növény fiatal hajtása *Mán ojan nacs csirája vót a kompírnag, de letöredezett* (Ko); 2. embriókezdemény *Nem látok csirát ebbe a tojásba* (K)

csíra¹ *csira* [~t, ~k, ~ja] fn 1. kétnemű *E valami csira, ez a tyuk* (T); 2. homoszexuális *Ébeszite rulla, hocs csira* (Ts)

csíra² *csira* [~t, ~k, ~ja] fn faggyúmirigy a tyúkfarkok tövében *Ennek a tyúknak van ám csirája!* (Fp)

csíra³ *csira* [~t, ~k, ~ja] fn egy fő, rendszerint befonva tárolt finomszösz *Tis csira lett az ideji szözbű* (S)

csíra⁴ *csira* l. **csiru**

csírás *csírás, csírás* mn ami kicsirázott *Aszt a csírás kompírt add a disznóznak* (Gl)

csíráshaluska *csíráshaluska* [~t, ~k, ~ja] fn főtt burgonyából és lisztből készült haluska *Csíráshaluskát főjštek turóvā* (D)

csíráz *csíráz* [-ok, -ō ~ ol, -ott] ts ige csíralevelektől megtisztít *Egész nap a kompírt csírásztuk* (Csn)

csírázik *csírázik, csírádzik* [-ott] tn ige csirát hajt *Mán csírádzik a paszuj, de nem hajt ebbe a hidegbe* (Sz)

csír-csír-csír *csír-csír-csír, csire-csire* isz tyúkhívogató szó *Csír-csír-csír, itt a tengeri!* (T)

csire-csire *csire-csire* l. **csír-csír-csír**

csiri *csiri* [-t, -k, -je] fn cserebogár *Sok a csiri, jóú tengeritemis lessz* (Bf)

csiribiri *csiribiri* mn jelentéktelen *Ijen csiribiri ügygē nem mehetek az elnökhő* (Ti)

csiribogár *csiribogár* l. **cserebogár**

csiricsaré *csiricsaré, csiricsári* mn 1. rikító, ízléstelen, tarkabarka *Ijen csiricsaré kendőű nem teszek a fejemre* (Fo); 2. fecsegő, bőbeszédű *Az a csiricsaré asszony a felesége* (Pk)

csirimpó *csirimpó* [-t, -k, -ja] fn 1. bőrkeményedés a tojásból kikelt csibe csőrén

Szed le a csirimpóuját, hoty ki tuggya tátani a csőűrit (R); 2. a száj sarkának kipállása *Türűd meg a csirimpóudot az inged ajjába, másnapra emullik!* (Pf)

csirimpol *csirimpol, csirimpöl* [-t] tn ige

1. zsi bog, zajong *Ot csirimpol a puja az udvaron* (Ho); 2. csiripel *Csirimpónak a verebek a tetőűn* (Sza)

csirimpós *csirimpós* mn 1. amin csirimpó van *Csirimpós a szát, ki után ittá?* (Tát); 2. egészen fiatal madárfióka *Mék csirimpósok ezek a kiscfcskék* (Tg)

csiripel *csiripel, csiripél* [-ēt ~ -t] tn ige (veréb) éles, szapora hangot hallat *Csiripének a verebek* (Fa) *Mán a verebek is csiripelik 'mindenki tudja'* (KP)

csiriz *csiriz, csirisz, csiriz, csirisz, csiréjz, csiréz* [-t, -je] fn 1. lisztből vízzel készített ragasztó *Csirizzē ragasztottam össze a pappírt* (Bá); 2. mézga *Teli van csirizzel a metyfa* (Bf)

csirizes *csirizes, csiréjzes, csiréjzes* mn 1. csirizzel bekent *Csirizes a kezem, nem fogom meg* (Tb); 2. mézgás *Csirizesek a fák* (Gl); 3. ragacsos *Ojan csiréjzes ez a létypappír* (K) *Csirizes a keze 'szeret lopni'* (Bó)

csirke *csirke* [~t, ~k, ~je] fn 1. a tyúk kicsinye, fiatalja *Ez a kotló mindenfele behordozza a csírkét* (Si); 2. ennek húsa *Csírkét ettünk paprigáson* (Mi) *Ojam vagy, mint egy mosliégba esecs csirke 'esetlen ember'* (J)

csirkeernyő *csírkernyőű* [-t, -k, -je] fn a csirke hátrésze bordástól *A csirkeernyőűn keves hus van* (R)

csirkegomba *csírkégomba* [~t, ~k, ~ja] fn rókagomba *Mán sok csirkegombát szettünk* (Fr)

csirkeleves *csirkeleves* [-t, -ek, -je] fn csirkehúsból főzött húsleves *De jóú csirkeleveseket ettünk amyámná!* (Bat)

csirkepaprikás *csirkepaprikás* [-t, -a] fn tejfelesen, paprikásan elkészített csirke *Te-heted a téfelt a csirkepaprikásba!* (Tb)

csirkepecsenye *csirkepecsenye* [~t, ~k, ~je] fn bő zsírban sült csirke *Szeretem a csirkepecsenyét* (Té)

csirkézés *csirkéjzés, csirkézés, csirkéjzés* [-t, -je] fn 1. szénagyűjtéskor a rendeknek egy villával elvihető kupacokba való összeszedése *Na, kezgyük a csirkéjzést, má fészáratt a rendekrű a harmat!* (Bs); 2. iskolába lerakott v. újonnan telepített szőlővesszők beföldelése, felhantolása *Keszhecsük a csirkéjzést, had aluggyon a szőjillőjű* (R)

csirpál *csirpál* l. **cserpál**

csiru *csiru, csira* [~'t, ~'ja] fn 1. búza- v. kukoricalisztből főzött kence, amellyel a szövőszékre felhúzott fonalat kenik, hogy ne szőszőlődjön *Nehezen szárad ez a csira* (T); 2. lisztből főzött keményítő *Csirába keményítettem a necceket* (Sze); 3. ritkára főzött puliszka *Öncsé a vízbe csirut, hogy égýik a halak!* (S)

csiruka *csiruka* [~'t, ~'ja] fn kukoricalisztből készült szaggatott tészta káposztával *Egyítek a csirukát, míg meg nem hűl* (T)

csiszkorál *csiszkoráll, csiszkorál* [-át ~ -t] tn ige dörzsölget, horzsolgat *Csiszkarája a kerek a löjcsöt* (Vs)

csiszlik *csiszlik* [-et, -ek, -je] fn bitang, semmirekellő fiú *Aszt a csiszliket ne lássam itt többet! Hallod!* (Té)

csiszol *csiszol, csiszöl* [-ok, -ősz ~ -sz, -öt ~ -t] ts ige 1. simára dörzsöl *Csiszolik a márvánt is, hogy fínyes legyen* (Csn); 2. kenderszálatat törő segítségével puhít *Még marat kéjcs csomójú kendər csiszöni* (Tb)

csiszre lép *csiszre lép* tn ige hibázik, hibát követ el *Csiszre lépet a fiju* (Asz)

csitít *csitít, csitit, csittit* [-ok, -ő ~ ol, -ott] ts ige csendesít, csillapít *Gyere, csitizsd eszt a gyērmeket, ne böjgjön!* (Z)

csitri *csitri* [-t, -k, -je] fn bakfis *Te kis csitri, neked má magos sarku cipőjű ké?* (Sze)

csitt *csitt* isz csendet parancsoló szó *Csitt, ety szöt se hajjak!* (Kf)

csitul *csitul* tn ige 1. halkul, csendesedik *Mán csitul a láрма* (Csp) 2. csillapodik *Aggyák neki a sok injekciójút, mékse csitul a fűjaldmaji* (Tk)

csíve *csíve* l. **cséve**

csivitel *csivitel* [-ēt ~ -t] tn ige (madár) zajosan csipog *De szípen csivitēnek a madárkák!* (Csf)

csíz *csíz* [-t, -ek, -e] fn pitykeféle énekes madár; Carduelis spinus *A csíz kalickába is megjű* (Bs)

csizma *csizma, csizsma, csezsma* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 1. hengeres szárú lábbeli *Rogyász szárú csizsmája van* (R); 2. kacs, liba lábán a külső bőr *Le ké huzni a kacs a csizsmáját* (Fp)

Ot szorit a csizsma 'ott a baj, a hiba' (B) *Ojam, mint a csizmám talpa 'nagyon buta'* (Bo)

csizmanadrág *csizsmanadrág* [-ot, -ok, -ja] fn térden alul a lábszárhoz simuló, a (Mf); 3. a lefosztott toll kemény szaruja *A csobakot kihánytuk a szemedbe, az nem jóú a párnába* (Mf)

csobakszedés *csobakszedés, csobakszedés, csobakszedés* [-t] fn a kiszántott kukoricatövek összeszedése *Hágrmān is segítkeztek a csobakszedésné* (Nd)

csobán *csobán, csobány* [-t, -ok, -ja] fn 1. lapos fahordócska ivóvíz, bor tárolására *Csobamba vizik a vizet a mezőjűre* (Np); 2. favödör *Ved le a kutrű a csobánt, avvā hōrgyad vizet* (Sze); 3. agyagkorsó *Ētört a jóú csobányunk* (V)

csobban *csobban* [-t] tn ige folyadékba merülve puhán csattan *Csobban az evezőjű* (Tát)

csobog *csobog* [-ott] tn ige szaporán csobbanó hangot ad (áramló folyadék) *Csobog a víz, hallod?* (Th)

csobolyó *csobojóú, csoboja* [-t, -k, -ja] fn kisebb hordó *Vam még ecs csoboja borom* (Be)

csócsil *csócsil, csóúcsil* [-ok, -isz, -it ~ -t] ts ige (gyerm) csókol, puszi *Ki csóúcsili meg annyát?* (Tg)

csoda *csoda, csuda* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 1. a természeti törvényeknek ellentmondó rendkívüli jelenség *Nem törtinnek csudák* (Ng); 2. csodálkozás *Csudájára járt az egisz falu* (Sz) 3. botrányos jelenet *Ha berug, mindik csinája a csudát a családgyával* (Ts)

Minden csuda három napig tart 'nem sokáig foglalkoznak vmivel' (Sz)

csodafa *csudafa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn maszlag; *Datura stramonium A csodafa mérgező! (R)*

csodál *csodál, csudál, csudáll* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige **1.** csodálatosnak tart *Csudállom az eszit ennek a köjöknek (Csn); 2.* különösnek tart, furcsáll *Nem csudálom, hogy az ura othatyta (Kf)*

csodálatos *csodálatos, csudálatos, csudállatos* mn csodálatra méltó, csodával határos *Csudálatos, hogy megmenekütek (F)*

csodálkozik *csodálkozik, csudálkozik, csudákozik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige rendkívülinek, szokatlannak tart vmit *Csudálkozok rájta, hogy nem emlíksz rá (Tát)*

csodatevő *csodatevőű, csudatevőű, csudatívőű* mn aki a hiedelem szerint csodákat tesz *Abba a templomba is vőűt ecs csudatívőű erekje (Gl)*

csodatölcsér *csodatölcsér, csodatölcsérj, csodatőűcsír* [-t, -ek, -je] fn kerti dísznövény; *Mirabilis jalapa A csodatőűcsír liláspirosat virít (Pk)*

csodennik *csodennik, csodennyik* [-et, -ek, -je] fn (új) iskolai tanulók naplója *A csodennyiküingbe mindig beírják a tanítók a jegyeket (Ng)*

csók *csójk* [-ot, -ok, -ja] fn felpattanó ajakkal való érintkezés *Csókot nyomott ára a ríszek kipíre (Kd)*

csóka *csójka* [~'t, ~'k, ~'ja] fn varjúféle madár; *Corvus monedula Szinte fekete vőűt a fa a sok csójkátú (Fra)*

csókaféreg *csójkaféreg, csójkaféreg, csójkaféreg* [-rget, -rgek, -rge] fn **1.** fatörzsek kérge alatt élősködő lárvá *Tönkretette a fát a csójkaféreg (G); 2.* lóféreg *A csójkaféreg megrágja a krumplit (Nf)*

csohány *csohány* [-t, -ok, -a] fn és mn **I.** fn **1.** kukoricacsutka *A csókánnyá jóú tűzeni (Be); 2.* ágcsont, amelynek a vége letörött *Vág le rulla azokot a csókányokat! (D); 3.* a gyümölcs csutkája *Majd a disznóú megeszi a csókánt (Bs); II.* mn **1.** törött végű *Écsuficcsa*

a fát az a sok csókán (Cs); 2. törött szarvú *Aggyátok el eszt a csókán tehenet! (Kg)*

csókaorrú *csójkaőrú, csójkaorú* mn hosszú, horgas orrú *Erzsi nénéd vőűt ojan csójkaőrú (Nbe)*

csókázás *csójkázás* [-t] fn gyermekjáték *Két szemben álló fiú közül az egyik feldob egy botot, a másiknak ezt a levegőben a saját botjával el kell találnia, ha nem, leveszi egy ruhadarabját; az a vesztes, aki hamarabb gatyára vetkőzik* *Én kezdek a csójkázásba (R)*

csókázik *csójkázik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige csókázással van elfoglalva *Gyere, fogunk csójkázni! (T)*

csoklik *csoklik* l. **csuklik**

csókol *csókol, csójkol* [-ok, -ősz ~ -sz, -öt ~ -t] ts ige csókkal illet *Csójkőjátok meg egymást! (Fp)*

csokoládé *csokoládé, csukoládéj* [-t, -k, -ja] fn kakaós édesség *Vettem ety tábla csukoládéj (Cse)*

csokoládészín *csokoládészín, csukoládéj-szín* mn a csokoládéhoz hasonló színű *A csukoládészín kosztümbe ment a lakadalomba (Bó)*

csokolózik *csokolózik, csójkolózik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige szerelmes csókokat vált *Ocs csójkolózik a leginnyel a kapuba (Gl)*

csokor *csokor, csokör* [-krot ~ -t, -krok, -kra ~ -ja] fn **1.** egybefogott virágcsomó *Szettem ecs csokor vijolat (Ke); 2.* menyasszonyi csokor *Mijen szíp csokörja vőűt a menyasszonnak! (Hl); 3.* masli *Kös csokorra a pántlikát! (H)*

csókos *csókos, csójkos* mn aki szeret csókolni *Mink ety se vőűtunk csójkosok, nem csüinktünk az anyánk nyakán (I)*

csólent *csólent, csójlent* [-et, -je] fn zsidó módra kemencében v. sütőben főzött húsos bablevés *Mennyi csójlent, há ki eszi meg eszt a sokat? (Ts)*

csollán *csollán* l. **csalán**

csomag *csomag* [-ot, -ok, -ja] fn **1.** szállításra előkészített holmi *A vonaton hatyta a csomagját (Kf); 2.* egy csomagra való *Hozz*

csontoz *csontoz* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige
húsból kiszedi *Csontozod mán aszt a hust?*
(H)

csontszín *csontszin* mn sárgásfehér *Csont-
szinre festettem az ajtótykót* (K)

csontszú *csontszu* [-t, -ja] fn
csonttuberkulózis *Sírba vitte a csontszu* (Bo)

csonttályog *csonttájog* [-ot, -ok, -ja] fn a
csontban képződő tályog *Csonttájogja van,
aszt kezétnéj* (Nf)

csontváz *csontváz, csontvájz* [-at, -ak, -ja]
fn 1. gerincesek testének szilárd váza *A
szertárba van a csontváz* (K); 2. sovány
ember *Lefogyott csontvájzra* (Ah)

csőnyak *csőnyak* l. **csónak**

csőnyál *csőnyáll* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t]
ts ige (gyerm) eszik *Ojan szépen, csőnyáll a
baba* (Tb)

csönyár *csönyár* l. **csalán**

csönyát *csönyát* l. **csalán**

csopák *csopák* mn kajlaszarvú, töröttsszar-
vú *A csopák tehen nekiszalatt a pásztornak*
(Ho)

csoport *csoport, csopört* [-ot, -ok, -ja] fn
1. együvértartozó személyek, dolgok összes-
sége *Ott a kut a megett, a csoport fa megett*
(Bk); 2. mezőgazdasági munkacsoport *Nem
akártág bevenni a csoporba, mer nem
igyekszik* (Ba)

csoportkép *csoportkép, csoportkép, cso-
portkép, csoportkép* [-et, -ek, -e ~ -je] fn
személyek csoportját ábrázoló fénykép *Van
csoportképünk is, az agronóm leved bennün-
köt* (G)

csoportos *csoportos, csopörtos* mn
csoportban történő *A csopörtos munkávé
jobban haladunk* (Csp)

csoporttag *csoportag, csopörtag* [-ot, -ok]
fn mezőgazdasági csoport tagja *Minden cso-
pörtagnak attak prémijójt* (Csl)

csoportvezető *csoportvezető* [-t, -k, -je]
fn munkacsoport élén álló vezető *Mindenné
élátott minket a csoportvezető* (Bs)

csór *csóyr* [-ok, -sz, -t] ts ige lop *Csóyr-
tam ety táskát a vonaton* (B)

csorba *csorba, csörba* [~'t, ~'k, ~'ja] mn
és mn I. fn 1. törött élű, szélű *Jóyr lesz a csör-
ba csupor a tejnek* (Kd); 2. akinek, aminek

egy-két foga hiányzik *Mek kéjn csináni eszt a
csorba gerehjéjt* (He); II. fn eszköz élének,
szélének hiánya *Kösörűt ki a csorbáját ennek
a baltának!* (K)

csorbacsík *csorbacsik, csörbacsik* [-ot, -
ok] fn hiányos fogú gyermek (gyerm) *Csor-
bacsik, minden szarba belecsip* (Gy)

csorbaleves *csorbaleves* [-t, -ek] fn
krumplileves *Anyám csorbalevest főzöt* (Asz)

csorbit *csorbit, csörbit* [-ok, -ő ~ -ol, -ott]
ts ige csorbává tesz *Csak csorbitom a kést
evel a csontossá, pedig utyise vágja ē* (H)

csorbóka *csörbóka, csörbókya* [~'t, ~'k,
~'ja] fn 1. tejnedvet tartalmazó fészkes virágú
gyom; *Sanchus A csorbókátú keserű lett a
keze* (Ba); 2. pitypang; *Taraxacum A
csörbókya szárából láncot lehecs csinálni,
mer jukas* (Gl)

csorda *csorda, csörda, csereda* [~'t, ~'k,
~'ja] fn gulya v. konda *Má hazajött a csörda*
(M)

csordahajtás *csordahajtás, csördahajtás,
csördahajtás* [-t] fn a csorda reggeli kihajtása
a legelőre *Minden reggē csördahajtáskor
kőjölök fē* (Bó)

csordakút *csordakut, csördakut* [-at, -ak]
fn a legelőn lévő kút, ahol a csorda iszik *Hoz
vizet a csördakutrú!* (D)

csordás *csordás, csördás* [-t, -ok, -sa ~ -a]
fn a tehéncsordát őrző pásztor *A csordásnak
bocskorpinszt is fizetünk* (R)

csordogál *csordogál* [-át ~ -t] tn ige
lassan csorog *Mán nem fojik a csabbul a vizs,
csak csördogál* (Kg)

csordul *csördul, csordull* [-út ~ -t] tn ige
1. folyni kezd *Könnye se csordút utánna, nem
sajnátá* (Ki); 2. (az ereszen a jégcsap) olvadni
kezd *Csordull az eresz, jön a tavasz* (Bcs)

csordulásig *csordulásig, csordullásig* hsz
csordultig *Muszáj csordullásig önteni aszt a
pohárt?* (B)

csórel *csórol, csórel* [-ok, -ész ~ sz, -ēt
~ -t] ts ige lop *Csóyrētam egy zsák körpát*
(Cse)

csorga *csorga* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 1.
bányavíz elvezetésére ásott árok *Csorgát kel*

ásni a viznek (Asz); 2. forrás *A csorgánál mekpihentünk* (Asz)

csorgás *csörgás* [-t] fn csorgó *Tedd a hordózt a csörgás alá, hogy legyen essővíz!* (P)

csorgat *csörgat* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige
1. csurgat *Ne csorgasd ide aszt a tejet!* (Ng);
2. (vál) vizez *Má megint csorgat ez a lú!* (Ng)

csorgatott *csörgatott* mn ~ méz a lépből kifacsart méz *Ez igen jó csörgatot miz* (Tg); ~ leves fölvert tojásnak v. híg tésztának forró vízbe csorgatásával főtt leves *Csörgatot levest főszünk* (Fra)

csorgó *csörgó, csörgő, csurgó* [-t, -k, -ja] fn 1. az ereszalja széle, a csatorna szája, ahol a víz csorog *Tígy edint a csörgő alá!* (Kg); 2. esőcsatorna *A csörgő má itt-ott rozsdás* (S); 3. a szapuló aljába vágott lyuk, amelyen át a lúg lefolyik *Bedugút a csörgő, valamivē mek kén csináni* (Ti); 4. forrás vizét kivezető cső, vályú *Ittunk a csörgőn jó fris vizet* (Th)

csormolya *csormoja, csörmoja* [~t, ~k, ~ja] fn a tátogók családjába tartozó gyom; *Melampyrum Ugy éterjeszkettek ezek a csörmoják, hogy nem tut tiüllök nyőjni a buza* (Pk)

csóró *csóró, csoro* [-t, -k, -ja] fn és mn I. fn 1. fiú, férfi *Láttalak ecs csóróvā, jársz vele?* (Be); 2. szegény, pénztelen *Ijen csórókkā, mint mi vagyunk, szóba se ának* (Tk); II. mn 1. szegényes, elhanyagolt külsejű *Minek jár ijen csóró fijuval az a ján?* (Bs); 2. szűkös anyagi helyzetű *Akkoriba bizony elek csóró vóttam* (Gl)

csorog *csorog, csorag, csurog* [-rgott] tn ige 1. vékony sugárban hull, folyik *Csúrgot rullam az izzaccság* (Csp); 2. folyik, szivárog *Csorog az a dēzsa, szijjelszáratt a napon* (P); 3. esik *Csorog az eső, ne indúj ē!* (B)

csoroszlya *csoroszja, csorosznya* [~t, ~k, ~ja] fn 1. függőlegesen álló éles vas az ekén, amely a földet hasítja *A csoroszja vágja végig a földet az ekevas előtt* (Mu) 2. idős, zsörtölődős nő *Ez a vīgn csoroszja nem hagy nekem biékemet* (Tk)

csoroszlyacúg *csoroszjacug* [-ot, -ok] fn a csoroszlyát rögzítő csavaros szorítópánt *Mek kē engedni a csoroszjacugot, mer a csoroszja nem jó ál* (Csf)

csorosznya *csorosznya* l. **csoroszlya**

csoszlik *csoszik* l. **csőszik**

csoszkorál *csoszkorál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige csoszogva jár *Ne csoszkoráj má, jóyembēr, mer idegesit* (Vs)

csoszog *csoszog, csoszag, csőszög* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige talpát csúsztatva jár *Csak csoszognak ebbe a papudzsba* (V)

csoszogó *csoszogó* [-t, -k, -ja] fn sárcipő *Nagy a sár, vet fel a csoszogót!* (Sz)

csóva *csóva* [~t, ~k, ~ja] fn 1. gyújtásra összefogott széna v. szalmacsomó *Csóvnā se tutta begyútani* (Hl); 2. tilost jelző, botra kötött szénacsomó *Kiveri a szemit a csóva, mégis ráhajt a vetésre* (Ts); 3. madárijesztő *Kéjcs csóvát is állítottam, mégis kiētte a madár a kendērmagot* (S); 4. az áztatóba tett kenderre jelül kitűzött, botra kötött szalmacsomó *Tegyünk rá csóvát, hogy mek tuggyuk ismerni!* (Cse)

cső *csű, csü, cső, csű* [csüt ~ csövet, csük ~ csövek, csűje ~ csöve] fn 1. belül üres, hengeres, folyadék, gáz elvezetésére való test *Vizvezetiknek mekfelel ez a csű* (Ng); 2. gépnek, löfegyvernek ilyen alakú része *Ez a csű vezet ki a gébbű* (Dr); 3. kályhacső *Nem rigēn kormosztam ki a csövet, osz má megin füstöl* (S); 4. 10–15 cm hosszú, bodzafából készült, belül üres, hengeres tárgy, amelyre a beszövendő fonalat föltekерik *Jóy előyre felcsüllik a fonalat a csüre* (G); 5. kukoricacső *Van ojan szár, hoty két-három csű van rajta* (Fa); 6. hüvelytermés *Ecs csű paszújt sajnász?* (V) *Behuszt a csűbe 'rászedte valamire'* (Tát)

csőbor *csőbor* l. **cseber**

csőcelék *csőcelék, csőjcelék, csőjcelik* [-et, -ek] fn szedett-vetett népség *A búcsura összejöm mindenféle csőjcelik* (Kg)

cső-cső-cső *cső-cső-cső* isz sertéshivogató szó *Cső-cső-cső, itt a jó moslik!* (Vs)

csöder *csőjűder* l. **csődör**

csődít *csőjűdit, csőjűdit* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige (sok embert) összehív *Csőjűditik a nípét a gyüllisre* (He)

csődör *csőjűdör, csőjűder* [-t, -ök ~ -ek, -e ~ -je] fn **1.** a ló himje *Elvittem a lovat a csőjűdörhöz* (Ko); **2.** erős nemi képességű férfi *Minek ment hozzá ahoz a csőjűdörhöz!* (Ko); **3.** téglaadagoló berendezés *A csőjűdör erőűssöm meg vőut paköva téglávā* (Nbe)

csődörccsikó *csőjűdörccsikó* [-t, -k, -ja] fn himesikó *Eladom eszt a csőjűdörccsikóut* (Bo)

csődörít *csőjűdörít* [-ek, -ē ~ el, -ett] ts ige vmit kitalál, kigondol *Ű igen tud meséni, ojakot csődörít, hocs csak uty füstöl* (Tg)

csődörös *csőjűdörös, csőjűdörös, csőjűderes* [-t, -ök ~ -ek, -e] fn a tenyészcsődör gondozója *Ojany nyalkám megy, mint ecs csőjűdörös* (Kd)

csődül *csőjűdül, csőjűdüll* [-ök, -űsz ~ -sz, -űt ~ -t] tn ige tódul, összesereglik *Csőjűdüll a níp a menyasszont nízni* (Csl)

csök *csök* [-öt, -ök, -je], *csek* [-et, -ek, -je] fn **1.** állat himvesszője *A bika a csökivē fojassa a tehenet* (Bo); **2.** görccsös bot *Rád vágok evel a csekkel, majd akkor elmígy* (R)

csökevény *csőkevény, csőkevény, csőkevény* [-t, -ek, -nye] fn csenevész elsorvadt rész v. szerv *Vág le aszt a csökevényt, hagy nyőj-jön rajta rendes ág!* (Kg)

csökik *csökik* [-ök, -öl, -ött] tn ige nem nő, nem fejlődik *Csökik ez a puja* (Ke)

csökken *csökken* [-t] tn ige kevesebb, kisebb, gyengébb lesz *Mán csökken a főrótság* (Kv)

csömör *csömör, csömöl* [-t, -ök, -je], *csömer* [-t, -ek, -je] fn **1.** gyomorrontás *Csömört kapok a sog disznósáktul* (Gl); **2.** gyomorrontás okozta fájdalmas seb, kiütés az ajkon *Nem akar gyógyúni ez a csömör* (Ts); **3.** vmivel való huzamos és igen gyakori foglalkozás, érintkezés, kapcsolat miatt keletkezett undorral vegyes unalom, unottság érzése *Mán csömöre van a sok munkátú* (Ff)

csömöszöl *csömöszöl* [-ök, -bsz ~ -t, -bt ~ -t] ts ige **1.** gyömöszöl, tömköd (vmit) *A zsebíbe csömöszölte a zsepkendőjűt* (Ke); **2.**

sajtol, nyomkod *A szőlőjűt a kádba fogjuk csömöszöbni* (Bo)

csömöszölő *csömöszölőjű* [-t, -k, -je] fn szőlőzúzó fa, dorong *Hová tettjétek a csömöszölőjűt?* (Mu)

csőr *csőjűr* [-t, -ök, -i ~ -e] fn madarak orra-szája *Belém kapott a gunár a csőjűrivel* (K)

csördít *csördít* l. **cserdít**

csördül *csördül, csördüll* [-űt ~ -t] tn ige csörrenő hangot ad *Egyvet villámlott, osz rökön egy nagyocs csördült az éjg* (Ko)

csörgedezik *csörgedezik* l. **csergedezik**

csörgés *csörgés, csörgiég, csörgis* [-t, -ek, -se ~ -e] fn **1.** a csörög ige cselekvése *Valami csörgist hallok, ki járt ott az erezbe?* (Sz); **2.** dörgés *Vőutag zivatarok, ojan csörgisek, hogy maj kiütött rajtam* (Ko)

csörget *csörget* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts (és tn) ige **1.** vmit úgy ráz, hogy az csörög *Hallot, hocs csörgeti a láncot az indszellér?* (R); **2.** cserdít *Nagyot csörgetett az ostorral* (P)

csörgit *csörgit* l. **cserdít**

csörgő *csörgőjű, csergőjű, csürgőjű* [-t, -k, -je] fn **1.** csecsemők játékszere *Mán tuggya rázni a csörgőjűt, pedik csak még háromhetes* (Mf); **2.** cserépkorsó (amelyben 2–3 agyaggolyót tettek, hogy csörögjön) *Hosztá vizet a csörgőjűbe?* (H)

csörgőalma *csörgőalma, csörgőāma* [~'t, ~'k, ~'ja] fn édes nyári alma, amelynek, ha megérett, csörög a magja *Lehullott a sok csörgőjűalma a főjűdre* (Si)

csörgőfa *csörgőjűfa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn felfűjt toktermésével díszítő alacsony törzsű díszfa; *Koereuteria paniculata* *Kitörte a szél a csörgőjűfát* (T)

csörgőfű *csörgőjűfű* [-vet] fn pásztortáska; *Capsella bursa pasztoris* *A puják a csörgőjűfűv szöszmötnek* (Ba)

csörmő *csörmőjű* [-t, -k, -je] fn **1.** gizgaz *Tele van csörmőjűvel a vetis* (P); **2.** szemét, törmelék *Ki kel tisztítani a csörmőjűt a buzát* (Si); **3.** (apró) ág *Letört a ficfárul ecs csörmőjű* (Si)

csörög *csörög, csērég, csereg* [-rgött ~ -rgett] tn ige **1.** éles, zörgő hangokat ad *Csörög*

a vekker, íbresztőj! (Ts); 2. ilyen hangot hallat *Cserég a szárká, vendjég jön!* (Tk)

csöröge *csőřröge, csőřrege* [-'t, ~'k, ~'je] fn aludttejével összegyúrt, zsírban v. olajban kisütött ropogós tészta *Csőřrögét süttött éjdes ebéjdre* (V)

csörömpöl *csörömpöl* [-ök, -bsz ~sz, -bt ~-t] tn ige huzamosabb idig csörgő, zörgő hangot kelt *Ne csörömpbj aval az edjénnyé!* (Or)

csörren *csörren* [-t] tn ige egyszeri, rövid csörgő hangot ad *Nagyocs csörrent a lánc* (H)

csörtet *csörtet* [-ek, -ē ~-el ~-sz, -ett] tn ige zajosan, utat törve halad előre (bozótban) *En csörtetek itt ebbe a sűrőjbe* (R)

csős *csős csűs* mn csöves, kifejtetlen, kicsépeletlen bab *Itt ez a paszúj mind csűsön, ki kén csípelni* (Csl)

csősatu *csűsatu* [-t, -k, -ja] fn csövek rögzítésére szolgáló satu *Beszorítottam a csövet a csűsatuba* (Sza)

csősz *csőřsz* [-t, -ök, -e ~-sze] fn szőlőt, gyümölcsöt őrző férfi *Most lophatunk, mer őszik a csőřsz* (Bá)

csőszház *csőřszház* [-at, -ak] fn csőszkunyhó *Ára mentek a csőřszház irányába* (Bs)

csőszködik *csőřszködik* [-ök, -b ~-öl ~-sz, -ött] tn ige csőszként működik *Nem első éve csőřszködik má* (Gy)

csőszköl *csőřzköl* [-ök, -bsz ~-sz, -bt ~-t] ts ige súrol, dörzsöl *Csőřzköli a sárt a talpárul* (Ko)

csőszkölődik *csőřzkölőřdik* [-ött] tn ige súrlódik, dörzsölődik *Egijéssz uton csőřzkölőřdött a táska, mer a kereket őrte* (Ff)

csőszlegény *csőřszlegény, csőřszlegény* [-t, -ek] fn szüreti bálon az a legény, aki figyel, hogy ki szakít szőlőt a lugasról *Tik őtön lesztek a csőřszlegények* (Nbe)

csőszmötöl *csőřzmötöl* [-ök, -bsz ~-sz, -bt ~-t] t ige szőszmötöl *Őrökösön abba a szekrénybe csőřzmötöl* (Pk)

csőszög *csőřszög* l. **csoszog**

csősztet *csőřztet* [-ek, -ē ~-el, -ett] tn ige csoszogva jár *Űj má ety kicsit, ne csőřztess annyit!* (Ff)

csőtörtök *csőtörtök* l. **csütörtök**

csőváz *csőřváz, csűváz* [-at, -ak, -a] fn fémcsövekből összeillesztett tartószerkezet *Meglazút a csőřváz* (He)

csőzik *csőřzik, csűzik* [-ött] tn ige csövet ereszt, fejleszt *Mán csűzik a tengeri* (Ksz)

csubuk *csubuk* [-ot, -ok, -ja] fn csomóba kötött szőlővessző *Rakjátok le a csubukokat a szekérř!* (A)

csubukol *csubukol* l. **cabukkol**

csúcs *csucs, csuccs* [-ot, -ok, -a] fn 1. vminek a (kúpos, hegyes) vége, teteje *Fent egisz a csuccsán, ot van a legszep körtik* (Csl); 2. vminek a teteje *A csuccsáná fog meg aszt a zsákot!* (Ke)

csúcshurut *csucshurut* [-ot, -ja] fn tüdőcsúcshurut *Nem tuggya kikezēteni a csucshuruttyát* (Bs)

csucska *csucska, csutka* [~'t, ~'k, ~'ja] fn csutka *Mord le jóřl, ety szem se maragygyon a csucskán* (T)

csucsorít *csucsorít, csűcsörít, csűcserít* [ok, -ō ~-ol, -ott] ts ige (ajkát) kerekre összehúzza *Mics csucsorítol ugy a száddal!* (Ko)

csucsorodik *csucsorodik, csucsaradik, csűcsörödik, csűcseredik* [-ott] tn ige kerekre összehúzódik (a száj) *Csőřkra csűcsörödik a szája* (Si)

csűcstörött *csucstörött* mn törött csűcsú, koronátlan *Igen sok az erdőřn a csucstöröt fa* (G)

csűcsujgat *csucsuřgat* [-ok, -ō ~-ol ~-sz -ott] ts ige (gyerm) altat *Csucsuřgatom eszt a gyērmekeđ, de nem akar aludni* (Bf)

csűcsukál *csucsuřkál* [-ok, -ász ~-sz, -át ~-t] tn ige (gyerm) alszik *Tente baba, tente, csucsuřkál a baba* (Sz)

csucsul csucsúl [-ok, -úsz ~ -sz, -út ~ -t] tn ige (gyerm) alszik *Most sokkájik csucsút a baba* (F)

csuda csuda I. **csoda**

csúf *csuf* mn és fn I. mn csúnya, rút *Csuf annak még a lelke is* (Bs); II. fn megvetés, utálat tárgya vmely közösségben *Falu csuffja vóút mindig* (Si)

csúfit *csúfit, csufiét, csufitt* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] ts ige 1. csúnyává tesz *Minek rá az a minta, csak csufiti a falat* (Pk); 2. rágalmaz, meghurcol *Éngem nem fogó csufitani a világ előtt!* (B)

csúfnév *csufnév* [-nevet, -nevek, -neve] fn gúnynév *A faluba soknak van csufneve* (Ksz)

csúfol *csufol, csufal, csuful* [-ok, -ősz ~ -sz, -őt ~ -t] ts ige csúfnévvel illet *Minek csufolitok egymást, nem túttok szípem beszílni?* (Ksz)

csúfolódik *csufolódik, csufolódik* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige csufolkodik *Nem én csufolóttam, ű vóút* (Kv)

csúfondáros *csufondáros, csuffondáros* mn csúfolódást kifejező, csufolkadásban örömet lelő *Ojan csuffondároson nízet rám* (S)

csúfság *csufság, csusság* [-ot, -a] fn 1. csúnyaság *Mutogati a csúfságát, nemhogy űne othon* (Ts); 2. rút személy *Megin it vót ez a csusság* (Csl); 3. gyalázat, szégyen *Csufság vóút, amit a feleségivel csinát* (T)

csuha¹ *csuha* [~'t, ~'ja] fn kukoricaháncs *Lehet tcrni a tengerit, mán száraz a csuhája* (Bf)

csuha² *csuha* [~'t, ~'k, ~'ja] fn (rég) szerzetesi öltözet *A barátok csuhába jártak* (Gl)

csuhaj *csuhaj* isz jókedvet kifejező kiáltás *Ihaj, csuhaj, ide aszt a bort!* (Bs)

csuhál *csuhál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige dörzsöl *Csuhád le jó a sártú aszt a cipőüt!* (Ti)

csuhás csuhás [-t, -ok, -a] fn pap, szerzetes *Mindig a csuhások nyomába van* (R)

csuhatáska csuhatáska, csuhétáska [~'t, ~'k, ~'ja] fn kukoricaháncsból fonott táská *Visken csinájják a lekszep csuhatáskát* (P)

csuház csuház [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige (edényt) csuhával mos *Csuhásztam is eszt a fazikot, mégiz zsiros maratt* (Bs)

csuhé csuhé, csuha [-t, -ja] fn kukoricaháncs *A csuhét megeszi majd a tehen* (B)

csuhol csuhol [-ok, -ősz ~ -sz, -őt ~ -t] ts ige 1. dörzsöl *A pedál csuholi a láncvidőüt* (T); 2. ken, dörgöl *Csuhód má meg a koromot, uty hazsgassa a fájás!* (F)

csuk¹ *csuk* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] ts ige 1. zár, reteszelt (ajtót, ablakot) *Csug be a kaput, hogy ne vágja ki a szél!* (Km); 2. vhová vkit, vmir bezár *A pincébe csuklak, ha rosz leszē* (Ge); 3. (boltot, üzletet) bezár *Hatkor csukik a bótut, mán hijába mígy* (Kd)

csuk² *csuk* [-at, -ak, -ja] fn lyuk *Csuk van a falon* (Asz)

csuka csuka [~'t, ~'k, ~'ja] fn ragadozó hal; Esor lucius *A Bőrsába csuka is akad búvén* (S)

csukamájolaj csukamájolaj [-at, -a] fn tőkehal májából készült tápszer *A csukamájolajtú megjön az itvágya* (Kd)

csukaszürke csukaszürke mn kékesszürke *Szjép csukaszürke kabáttya van* (HI)

csukator csukator, sukator, stukator [-t, -ja] fn vakolat *Hullik a csukator a ház elejirű* (Np)

csuklik csuklik [-ok, -ő ~ -ol ~ -asz, -ott] tn ige a rekeszizmok görcsős összehúzódása miatt szagztatottan belélegzik *Mitű csuklő annyira?* (M)

csukló csuklő [-t, -k, -ja] fn 1. a kéztő izülete *Kiment a hejibű a csuklőja* (Té); 2. két mozgó gépelem összekapcsolása *Mek kell olajozni a csuklő* (Ng); 3. csuklógyakorlat, reggeli torna *Indulás csuklőra!* (Csf)

csuklópánt *csuklópánt* [-ot, -ok, -ja] fn
csuklósan működő pánt *Megrozsdát a csuklópánt* (Pf)

csukó *csukó* [-t, -k, -ja] fn zár *Ki ké cse-
réni az ablakon a csukót, mer rossz* (Csf)

csukódik *csukódik* [-ott] tn ige csukottá
válík *Nehezen csukódik ez a zár* (I)

csokoládé *csokoládé* l. csokoládé

csukottbugyogó *csukodbugyogó*, *csu-
kodbugyigó* [-t, -k, -ja] fn (rég) térdig érő,
fodros, szűk szárú női alsónadrág *Még nekem
is vót csukodbugyogóm* (Cso)

csukottpatkó *csukotpatkó* [-t, -k, -ja] fn
gyenge patájú lovak vasalására való teljesen
zárt patkó *Csak csukotpatkót fog rajta állani,
mer még majnem csikót* (Cse)

csumádra *csumádra* [-t, ~k, ~ja] fn
csúnya, ronda személy *Na, ez a fiú is ecs csu-
mádra!* (Asz)

csumiza *csumiza* [-t, ~k, ~ja] fn (új)
óriásmuhar; *Setaria italica* var. *maxima* *Tul sü-
rőre vetettük ezt a csumizát* (Pk)

csúnya csunya mn 1. csúf, pocsek *Csu-
nya, mint a setit iccaka* (T); 2. visszatetszést
keltő, megbotránkoztató, trágár *De csunya
szád van!* (Kg); 3. rossz, kellemetlen *Csunya
időű vót* (Tg)

csúnyálkodik *csunyálkodik* [-ok, -ő ~ -ol,
-ott] tn ige kényeskedik *Nizzecs csak, hocs
csunyálkodik!* (P)

csúnyaság *csunyaság* [-ot, -ok, -a] fn 1.
vminek a rút, visszatetsző volta *Tán a csunya-
ságára büszke?* (Ko); 2. genny, genynyedtség
*Kifakasztotta a kelést, mint kijöd belőlle a sok
csunyaság* (T)

csúnyaszösz *csunyaszösz* [-t, -ök, -e] fn
silány, hulladék szösz *Szedd össze a csunya-
szösz is!* (V)

csúnyít *csunyít, csunyít* [-ok, -ő ~ -ol ~ -
sz, -ott] ts ige csúnyává tesz *Igen csunyít ez a
kendő* (Bf)

csúnyul *csunyul* [-ok, -ús ~ -sz, -út ~ -t]
tn ige csúnyává lesz *Az öreg mán nem szípül,
ha csunyul* (Si)

csupa *csupa* msz 1. más nem, csak...
Csupa vínasszony vót ott (Rf); 2. túlságosan
tele van vmivel *Csupa sár a nadrágod* (R)

csuperka *csuperka* [-t, ~k, ~ja] fn csi-
perkegomba *Sok superka van a réjten* (D)

csupka *csupka* [-t, ~ja] fn napraforgó-
mag *Aggy ety kis csupkát!* (Vs)

csupkázik *csupkázik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn
ige napraforgómagot rág *Egész nap csupkázik*
(Vs)

csupor *csupor, csupar* [-prot, -prok, -pra]
fn 1. köcsög *Van ecs csupor aluttej, nyáron ez
a legjobb* (Ge); 2. bögre *Hozz ecs csuprot a
tejnek!* (Tk)

csuprosfa *csuprosfa* [-t, ~k, ~ja] fn
többágú köcsögszárító fa, pózna *A csupros-
fára akazgassák a csuprokot, szilkéket* (Np)

csurdig *csúrdig* hsz csordultig, színültig
Csurdig vót a pohár (Bs)

csurgató *csurgató*, *csorgató* [-t, -k, -ja]
fn mézpergető *Mán teli van a csurgató miz-
zel* (Ke)

csurgó *csurgó* l. csorgó

csurka *csúrka, csurki* [-t, ~k, ~ja] fn 1.
haj *Le ké vágni a csúrkádot, mer a szemedbe
ír* (I); 2. hajfonat *Két szíp csúrkája vam, benne
pirosz szallag* (Sz); 3. hagyma gyökere *Le ké
vagdāni a hagyma csúrkáját* (J); 4. a
kukoricacső hajszerű bibeszálai *Csúrkábyo
csinátung bajuszt magunknak* (Dr)

csurma *csúrma* [-t, ~k, ~ja] fn (új)
börtön *Hamis vád mijatt út politikaji elitjélt-
kjént a csúrmába* (Tk)

csurog *csurog* l. csorog

csurran *csurran* [-t] tn ige vmiből egy
kevéske csurog *A ruhádra csurran a miz* (Bf)
*Ha nem csurran, cseppen 'csak jut egy
kevéske'* (Cs)

csusza *csusza* [-t, ~ja] fn (vál) metélt
tészta *Csuzát főjstünk turóyson* (Ke)

csúszik *csuszik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige
(síkos felületen) simán halad, siklik *A zsirosra
jó csuszik a bor* (Bú)

csúszkál *csuszkál, csuszkáll* [-ok, -sz, -t]
tn ige ide-oda csúszik *Csak csuszkálok ezen a
síkos uton* (Sz)

csuszlik *csuszlik* [-ot, -ok, -ja] fn ürge *El-
horta a sog búzát a csuszlik* (Pk)

csúszó¹ *csúszó* [-t, -k, -ja] fn **1.** vízisikló *Megjíttem a csúszó*útl (Si); **2.** kígyó *Ne menny odá, még mekcsip á csúszó* (Nd) *Akit a csúszó mekcsipett, az a gilisztátú is fél* 'akit már nagy baj ért, az a jelentéktelen dologtól is tart' (V)

csúszó² *csúszó* [-t, -k] fn baksis *Ety kis csúszó*ú ké adni, *osz megy minden simán* (Bá)

csúszófullánk *csúszófullánk* [-ot, -ok] fn kígyószisz; Echium *Sok a kérbe a csúszó*fullánk (Bo)

csúszógomba *csúszógomba* [~'t, ~'k, ~'ja] fn légyölő galóca *Sok ére csúszógom*bá, *áz á piros tetejű, pettyes* (Nd)

csúszóhagyma *csúszóhagyma* [~'t, ~'k, ~'ja] fn vadhagyma; Allium scorodoprasum *Lilát virít a csúszó*hagyma (D)

csúszóharaptafű *csúszóharaptafű* [-vet, -vek, -ve] fn kései pitypang *A liba eszi a csúszó*haraptafűvet (Kd)

csúszómászó *csúszómászó* [-t, -k, -ja] fn mindenféle kígyó, sikló *Írtó*ú zok a *csúszó*mászóútl (T)

csúszós *csúszós* mn síkos *Igen csúszós* az út (Ko)

csúszóuborka *csúszóugörka* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 30 cm-re is megnövő uborka *A csúszó*ugörkát legjob berakni, *mer ropogós, kemjém marad* (F)

csúsztat *csúsztat* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige csúszni hagy vmit *Ezen a deszkán foguk csúsztatni a hordó*ú, *lent is lessz* (Tát)

csúsztató *csúsztató* [-t, -k, -ja] fn **1.** csúszda *A csúsztató*ú eresztettük le a rünkő-köt (T); **2.** V alakú fa, amelyen az ekét csúsztatják *Tet fel a csúsztató*úra az ekét (Sz)

csutak *csutak* [-ot, -ok, -ja] fn **1.** összefogott szalmacsomó *Kécs csutak szalmá*vá duktam be a szellőzőőjűkát (Bó); **2.** mosogatórongy *Mosogatás után ki ké teríteni a csutakot* (Gu); **3.** mosórongy *Tűrűt fē a padló*ú vizes csutakkā (Ksz); **4.** köteg *Ecs csutá*gbá kétszáz vesszőt kötünk (Nd); **5.** csenevész, kis termetű személy *Mit akar itt ez a csutak?* (Be)

csutakol *csutakol, csutakal* [-ok, -ősz ~ -

sz, -öt ~ -t] ts ige csutakkal ledörzsöl, letisztít, lemos vmit *Csutakojja aszt a kancát, hoty finyes legyen a szőjri* (E)

csutka *csutka* [~'t, ~'k, ~'ja] fn **1.** némely gyümölcs magháza, torzsája *Ettjék az āmát, a csutkáját meg chajigáták szanaszjét* (Bo); **2.** kukoricaszár (amelyről a levelet már leette a jószág) *Gyűzs be a spó*úrba csutkávā (A); **3.** kivágott kukoricaszárnak földben maradt része *Tennap összeszettük a szántáson a csutkát* (T); **4.** kukoricatarló *Ot legel a tehen a csutkába* (Tb); **5.** a kukoricacső kocsánya *A csutkát eltűzejjük* (P); **6.** kukoricaháncs *Add a tehennek a csutkát!* (Bs)

csutkó *csutkó* [-t, -k, -ja] fn **1.** a levágott kukoricaszár maradványa, csutka *Ki ké szedni a csutkó*ú (Bo); **2.** egy kötet fosztott kukorica *Ety csutkó*úba tizenkét csű van (Vs)

csutkóvillany *csutkóvillany, csutkóvil*lany [-t, -ok, -ja] fn (tréf) zseblámpa *Nincs a bód*úba csutkóvillany (Dr)

csutora *csutora* [~'t, ~'k, ~'ja] fn **1.** rézvirág; Zinnia *Mint kiviritott a sok csutora a kiskérbe* (Tr); **2.** a pipa szopókája *Étcrt a pipa csutorája* (B); **3.** kulacs *Huzott egyet a csutorábú* (Mu)

csúz *csúz* [-t, -za] fn (vál) reuma *Most ki*nozza a *csúz* a lábomat (Bat)

csúzli *csúzli* [-t, -k, -ja] fn gumiszalagos kavicskilövő játékszer *Csúzli*va lútt madárt (D)

csű *csű* l. cső

csüccs *csüccs* isz (gyerm) leülésre ösztönző szó *Csüccs ide a párnára!* (V)

csücsередik *csücsередik* l. **csücsorodik**

csücsök *csücsök* [-öt, -cske ~ -cski] fn vminek a hegyes, csücsös sarka *Kiláccik a párna csücske* (R)

csücsöri *csücsöri* mn kerekre összehúzott (szájú) *Mekcsó*úkőnám aszt a csep csücsöri száját! (Kg)

csücsörít *csücsörít* l. **csücsorít**

csücsörödik *csücsörödik* l. **csücsorodik**

dada *dada* [~'t, ~'k, ~'ja] fn *dajka* *Da-da vóút a jánya az erdíszníl* (Ko)

dádé *dádéj* [-t, -k, -ja] fn cigánygyerek: *Hány dádéja van, Samu?* (B)

dadog *dadog* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn (és ts) ige szótagokat ismételve, akadozva beszél *Kiskorátú így dadog* (Bá)

dadri *dadri, hadri* mn hadarva, gyorsan, kapkodva beszél *Az az egy naty hibája, hogy dadri* (Tk)

dagad *dagad* tn ige **1.** testrészt kórosan megnagyobbodik *Igen dagad a lábom ebbe a melegbe* (Kg); **2.** fölszívott folyadéktól térfogata növekszik *Ne ved le a fedőűt a riskásárú, hadd dagaggyon!* (Hl); **3.** folyóvíz lassan árad *A nagy esőüziések után dagad a Tisza* (V)

dagadó *dagadó* [-t, -k, -ja] fn (mn-i ign is) sertésnek, marhának hasalji kövérkés húsa *Szereted a dagadóujját?* (Sz)

dagadt *dagatt* mn (biz) kövér, hájas (ember) *Ojan dagat vagy, mint ety kemence* (Bs)

daganat *daganat, daganyat* [-ot, -ok, -a ~ -ja] fn test feldagadt része *Daganat vóút a hasába, de kivágták* (Kd)

dagaszt *dagaszt* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts (és tn) ige **1.** tésztát kelesztésre nyomkodással előkészít *Addig dagazd a kenyéértiészttát, amíg nem csorog a padlás!* (V); **2.** nagy sárban jár *Dagasztok ebbe a sárba* (Vr)

dagasztó *dagasztó* l. **dagasztóteknő**

dagasztófa *dagasztóufa* [~'t, ~'k, ~'ja] fn dagasztáshoz használt kanálszerű faeszköz *A kenyéértiészttád dagasztóufává dagasztottuk ki* (K)

dagasztóláb *dagasztóláb* [-at, -ak, -ja] fn a dagasztóteknő tetején ívben hajlított faállvány *Tedd a tekenőűt a dagasztólábra!* (Cse)

dagasztósteknő *dagasztóstekenőű, dagasztósteknőű* l. **dagasztóteknő**

dagasztóteknő *dagasztóstekenőű, dagasztóstekenőű, dagasztó* [-t, -k] fn tészta dagasztására használt nagy fateknő *Ojan óudalsalonnája van, hogy alik fér a dagasztóstekenőűbe* (J)

dagi *dagi* mn (és fn) (biz) kövér *Ű is ojan dagi vóút, mik kicsi vóút* (Si)

dágvány *dágvány* [-t, -ja] fn **1.** nagyra nőtt, sűrű gaz, gyom *Nem lelem a hagymát ebbe a sűrűő dágvámba* (Dr); **2.** gyomnövény kórója *Nem jó a szína, teli van dágvánnyal* (Ho); **3.** ragadós, mély, süppedékes sár *Elakatt a szekér a dágvámba* (Bs)

dajka *dajka, dajka* [~'t, ~'k, ~'ja] fn (vál) kisgyermek gondozására fogadott nő *Mitjéűű legyek a gyermekekē, nem fogathatok hozzá dajkát!* (G)

dajkál *dajkál, dajkál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige kisgyermeket ápol, gondoz *Magam szoptattam, magam dajkátam mindegygyiket* (Tb)

dájlábú *dájlábu* mn (gúny) vastag, görbe lábú *Annak osz van egy dájlábu felesjége!* (J)

dal *dal* [-t, -ok, -a ~ -ja] fn (vál) rövid zenemű énekhangra *Min tuggya az új dalokot* (Nf)

dalárda *dalárda* [~'t, ~'k, ~'ja] fn (elav) **1.** nem hivatásos énekkar *Ot vóút a temetjén a dalárda is* (Bo); **2.** az az épület, ahol a dalárda gyakorol *Ez vóút riégen a dalárda* (Bo)

dália *dálja* [~'t, ~'k, ~'ja] fn évelő gumós dísznövény; *Dahlia Mind mekfotytak a dáljaim* (R)

dalia *dalija* [~'t, ~'k, ~'ja] fn szép szál legény *Mindegygyik fja egygy-dalija* (Nbe)

dáliakrumpli *dáljakrumpli, dáljakompír* [-t, -ja] fn dáliagumó *Mind errothatt a sok szíp dáljakompír* (Csl)

dalol *dalol, danol, danul* [-ok, -ősz ~ -sz, -őt ~ -t] ts ige **1.** dalt énekel *Danōd el*

az én nógtám is (Cs); 2. (madár) hosszasan hallatja hangját *Danónak a madárcák* (Tá)

dáma *dáma* [-'t, ~'k, ~'ja] fn 1. (gúny) divatozó, dologkerülő nő *Az ű felesége is nagy dáma* (K); 2. kártyalap *Híjj egy dámát!* 3. dámajáték *Na, megy a dáma?* (I)

damasz *damasz* l. **damaszt**

damasz *damasz* l. **damaszt**

damaszt *damaszt, damasz* [-ot, -ok, -ja], *damasz* [-t, -ok, -ja] fn lenből, pamutból és selyemből mintásan szőtt kelme *Igen szíjéb damasztot vött jédesanyám* (Dr)

dámázik *dámázik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige dámajátékot játszik *Egész este dámásztunk* (Ksz)

dangubál *dangubál, dengubál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige ácsorog, vesztegel, tétlenkedik *Egész dílik csag dengubáltunk, vártuk, hoty kitisztújjon* (Csl)

danol *danol* l. **dalol**

danul *danul* l. **dalol**

dara *dara* [-'t, ~'ja] fn 1. szemcsésre őrlt kukorica *Darāv jéteti a csirkéjt* (Kb); 2. apró, jeges szemcsékké fagyott hó *Esik a dara* (I)

darab *darab* [-ot, -ok, -ja] fn 1. leválasztott rész *Vági egy darabot a szalonnából!* (Mu); 2. térnek, időnek pontosabban meg nem határozott része *Jó darap kendért vetettetek!* (Ke); 3. azonos fajta tárgyak közül egy *Hogy a tojázs darabja?* (Mi); 4. a motollára egyszerre fölszedett, többkevesebb pázsmából álló fonálmennyiség *Méjk csak az észőjj darabot fonnya!* (S)

darabka *darapka* [-'t, ~'k, ~'ja] fn 1. vminek egy kisebb darabja *Méjk csak egy darapka kenyeret se tudok megenni!* (Kf); 2. szövetmaradék *Darapkágbú van összedőzödv a lájbi* (A)

darabos *darabos, darabas* mn 1. kisebb-nagyobb darabokból álló *Jógy darabos ez a széjn, nem kellesz törögetni* (Ti); 2. nehézkes, lomha mozgású *Nagy, darabos ember a kűműves* (Ff)

daraboskrumpli *daraboskrumpli* [-t, -ja] fn kockára vágott tisztított burgonya *Daraboskrumplit tettem a levezsbe* (Mu)

darál *darál, daráll* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts (és tn) ige 1. apró részecskékre öröl *Megdarátad a mákkot?* (H); 2. hadarva beszél *Csag daráli az imáccságot* (Gl)

daráló *darálógy, darállógy* [-t, -k, -ja] fn (mn-i ign is) 1. konyhai őrleőszköz *Evvel a darállógyvā cukrot is, mákot is őrhecc* (Cso); 2. darálógép *Erezd áttal a darálógyon eszt a kis tengerit!* (Sze)

daráslé *darásléj* [-t, -k, -je] fn tengeridarából készült levesétel *Ettünk rigen elíg darásléjt* (Pk)

darázs *darázs* [-t ~ -at, -ok ~ -ak, -zsa ~ -a] fn fullánkrovar *Jönnek a darázsok az jédes körtéjre* (Np)

darázscsipés *daráscsipés, daráscsipés, daráscsipis* [-t, -ek] fn a daráztól eredő szűrés, ill. ennek a feldagadt helye *A daráscsipés nagyon tut fájni* (Csf)

darázderekú *darázderekú, darázderekú* mn (tréf) karcsú *Asz iszed, mindíg ijen darázderekú lesz?* (Csp)

darázfíszek *darásfíszek, darásfíszek, darásfíszek* [-szket, -szkek] fn 1. a darázsak sejtekből álló része *Teli van a pad darásfíszekké* (Kd); 2. keléshez hasonló lobos kiütés a bőrön *Csunya darásfíszek van az orcáján* (Be); 3. tetején rácszott süteményféle *Darázfíszket sütöttem* (Ke); 4. osztott ráncolás a ruhán mint dísz *Mán nem divat a darázfíszek* (Sz) [] *Darásfíszegbe nyúl 'olyan egyszerűnek látszó kérdést bolygat meg, amelyből nagy bonyodalom keletkezik'* (F)

darázsseggű *darásseggű, darásseggű* mn hetyke, rátarti *Pont ijen darásseggű ké neked* (Nbe)

dáridó *dáridógy* [-t, -k, -ja] fn zajos lakoma, multság *Ha letörük a dohánt, csapunk egy jógy dáridógyt* (Ko)

daru¹ *daru* [-t, -k ~ -vak, -ja] fn szürke tollú gázlómadár: *Grus grus Vonúnak a darvak, itt a tél* (Z)

daru² *daru* [-t, -k, -ja] fn tehermozgató emelőgép *Daruvā könnyű az építkezés* (Bcs)

daru³ *daru* mn világos szürkésbarna színű (tehén) *A daru tehének jó tejelőik* (Pf)

darumadár *darumadár* [-t] fn **daru¹** *Köjtözik a darumadár* (Kb)

daruszóru *daruszóru, daruszóru* l. **daru³**

datolya *datolya* [~t, ~k, ~ja] fn szárított édes déligyümölcs *Van a bódába datolya* (Nb)

dátum *dátum* [-ot, -ok, -a ~ -ja] fn keltezés iraton, levélen *Mikori dátum van rajta?* (K) [] *Ha van dátum, úgy van látum* 'csak írásnak lehet hinni' (Be)

dauer *dājer, dājer, dajjer* [-t, -ja] fn tartós hajhullám, frizura *Téjtett a hajába ety kizs dajjert* (Tú)

daueroz *dājeroz, dājeroz, dajjeroz* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] ts (és tn) ige haját vegyszer segítségével tartósan hullámossá tesz *Fogó dājerozni is?* (Ho)

davaj *davaj, dāvaj* hsz gyerünk *Na, dāvaj, mennyünk innen ē fele, míg nem kiésőü!* (Tk)

de¹ *de* msz 1. (felkiáltó értékelés nyomósítására) nagyon, mennyire *De jó a más munkáját nízni!* (Tg); 2. (kívánság nyomósítására) mennyire *De elbánnék vele!* (Sz); 3. (az értékelés nyomatékos tagadására) egyáltalán nem *De nagy okos!* (P)

de² *de* ksz 1. (különböző ellentétes mondatok, mondatrészek kapcsolására) *Hozod, de nem nekünk!* (H); 2. (fokozás, nyomósítás kifejezésére szóismétléskor) *Mánis, de röktön gyer ide!* (D); 3. (érzelmileg színezett ellenvetés bevezetésére) *De minek mennyek én oda?* (Ah); 4. (tagadó kérdésre nyomatékos állító felelet) *dehogynem Nem teccik? De, igen teccik* (M)

debella *debella* [~t, ~k, ~ja] fn (gúny) nagy testű, rossz alakú nő *Ojan debella, hoty külön ajtóut kel neki vágni!* (Mi)

debellasári *debellasári* [-t, -ja] fn (gúny) nagy darab, kövér nő *No, lesz egy debellasári felesége!* (G)

debeny *debeny* l. **döbön**

debla *debla* l. **devla**

december *decembēr, decembēr* [-t, -ek, -e] fn az év 12. hónapja *Decembērbe lesz eggyéves a kicsi* (Sza)

deci *deci* [-t, -je] fn 1. deciliter *Kéjd deci ecet ké hozzá* (Pf); 2. ennyi pálinka *Két-három deci mek se kottyan neki!* (Gy)

decis *decis* mn és fn I. mn deciliterekben mért ürtartalmú *Héjddecis űvegebe árulik a bort* (Tá); II. fn egydecis mérőedény *Hum van a decis, nem láttad?* (Ki)

dédelget *déjdelget, dídelget* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige gyöngéd szeretettel bánik vkivel, vmivel *Eggy áló évig dídelgettem eszt a kaktuszt, méjke akar nyőüni!* (Ts)

dédnagyanya *dédnagyanya, déjdnagyanya* [~t, ~k, ~ja] fn nagyszülő anyja *Dédnagyanya leszē nemsokkára* (Tát)

dédnagyapa *dédnagyapa, déjdnagyapa* [~t, ~k, ~ja] fn nagyszülő apja *Méjg a dédnagyapám is il* (Ts)

dedó *dedó* [-t, -k, -ja] fn (biz) óvoda *Beadom a kicsit a dedóba* (Bá)

dedós *dedós* mn és fn (biz) óvodás *Dedósok, aludni!* (Fr)

dédunoka *dédunoka, déjdnunoka* [~t, ~k, ~ja] fn az unoka gyereke *Méjg megirheti a dédunokáját* (Tát)

def *def* l. **döf**

defekt *defekt* [-et, -ek, -je] fn járművek felfújható gumikerekének megsérülése működés közben *Defektet káptott a biciglim* (Br)

defel *defel* l. **döföl**

deficit *deficit* [-et, -je] fn (új) 1. hiány *Deficiitē zárták az éjvet* (Vr); 2. hiánycikk *Mozs deficit a cukor* (Gu)

degec *degec* [-et, -ce] fn (rég) kátrány *Ojam fekete, mint a degec* (Mf)

dehogy *dehogy* msz (nyomatékos tagadás kifejezésére) egyáltalán nem *Dehogy megyek én únálla!* (Csf)

deka *deka* [~'t, ~'ja] fn dekagramm
Kéd deka ilesztőji is kc bele (Tg)

dekázik *dekázik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige főlőslegesen cselezget a labdával *Ne dekáz, rugj bele!* (Km)

dekli *dekli* [-t, -k, -je] fn a kémény tetejére öntött betonlap *Csinád meg a főrmát a deklinék* (Mi)

dekkol *dekkol* [-ok, -ősz~-sz, -őt~-t] tn ige -ott] ts ige hosszasan várakozik *Id dekkolok eggy órája* (Cs)

dekung *dekung, betung* [-ot, -ok, -ja] fn ásott fedezék *A mi kertüngbe vőyt a dekung, a szomszédok is mind oda bújtak* (Csn)

dél¹ *dél, djél, dil* [-et, -e] fn nappali 12 óra *Mán djél van, haza kéjne menni* (Bd)

dél² *dél, djél* [-t] fn 1. az északkal ellentétes világtáj *Djélnek fordull az út* (V); 2. a tőlünk erre levő vidék *Déjlem melegeb van, még déjlebre még melegebb* (Tú)

délceg *délceg, délceg* mn (vál) magas, egyenes tartású (férfi) *Magozs, délceg, széj szál legény a fíjajimind* (Fra)

delegáció *delegácijó* [-t, -k, -ja] fn küldöttség, kiküldött bizottság *Ű is ment a delegácijógvá Moszkvába* (E)

delel *delel, dilel, djélel* [-ek, -ész ~ -sz, -ét ~ -t] tn ige 1. (legelő jószág) déli pihenőt tart *Od dilel a csőrda a kutnál* (Ng); 2. (mezőn dolgozó csoport) ebédszünetet tart *Mindik kin dilelünk a mezőün, nem jövünk haza dírré* (Bf)

délel *dilel* l. **delel**

delelő *delelőji, dilelőji* [-t, -k, -je] fn (mn-i ign is) az a hely, ahol a jószág delel *Má hājcsák a csordád delelőjre* (Tk)

délelőtt *djélelőjtt, dilelőjtt, délelőjtt* hsz reggel és dél között *Djélelőjtt othon lesznek* (Ff)

delén *deléjn, delin* [-t, -ek, -je] fn gyengébb minőségű pamutvászon *Ezek a maji delinek mán nem az, ami rígen* (Sze)

delevári *delevári, delavári* [-t, -k, -ja] fn jól termő szőlőfajta *A delavári korán írik* (E)

déli¹ *djéli, dili* mn délben lévő *Dili 12 órára ithon legyetek!* (Tg)

déli² *déli, djéli, déli* mn délre fekvő, arra irányuló, néző *A déli óvdalon van a verenda* (Sz)

délibáb *djélibáb, dílibáb* [-ot, -ok, -ja] fn 1. a tárgyakat fölemelve és megfordítva mutató légköri fényjelenség *Ém még nem láttam dílibábot, a csak a sikságokon van* (Ksz); 2. párás meleg időben látszólagos vibráló légmozgás *Ott a dílibáb a tengeri felett* (Pk)

delicesesz *delicesesz* [-t, -ek, -je] fn nagy, kúpos, vörös foltos déli almafaj *Az ősszē széjpen termett a delicesesz* (Bo)

délidő *délidőji, djélidőji, dilidőji* [-t] fn a dél körüli idő *Az asszonnak dilidőjbe is ugráni ké* (Np)

délignyíló *dilignyilló* [-t, -k, -ja] fn délignyítő *Vettem dilignyillójt is* (Tát)

délignyítő *djélnyitó, dilignyitó, délignyitó* [-t, -k, -ja] fn csak nappal nyíló, kék, fehér, rózsaszín virágú szulákfajta: *Convulvulus tricolos Fēfutott a lugasra a délignyitó* (Tú)

delin *delin* l. **delén**

déllő *dillő* l. **delelő**

délután *délután, djélután, dilután* hsz és fn I. hsz dél és este között *Djélután bemegyek a vározsba* (B); II. fn a délutáni időszak *Jaj, de hosszuk nyáron a djélutánok annak, aki dőggozik!* (Pf)

demizson *demizson, demizsony* [-t, -ok, -ja] fn (új) vesszővel befont öblös, füles üveg *Ne fíjē addig, mig éjngem lác, vam még bor a demizsomba!* (J)

denaturált szesz *denaturált szesz, denaturát szesz* fn fogyasztásra alkalmatlanná tett szesz *Dörzscd be jóy denaturát szesszē, nem fog nyilallani* (Fa)

dencel *dencel, dencél* [-ek, -ēs ~ -sz, -ēt ~ -t] tn ige **1.** toporzékol *Ne dencēj it nekem, mer nyakomváglak!* (F); **2.** tapos, ugrál, hancúrozik vmin *Ne dencējete ott a színán, ha gyertek le!* (Si)

denevér *denevéj, denevér* [-t, -ek, -je] fn bőregér *Asz mondik, hogy a denevér az embēnek a hajába ragad* (He)

denevérluk *ddenevérluk, denevérluk* [-at, -ak, -a] fn a pince felső részén lévő nagyobb nyílás, amelyen a burgonyát, répát stb. beöntik téli tárolásra *Nem hordom le hátan a kolompjért, itt a denevérluk!* (Cs)

dengel *dengel* l. **döngöl**

depó *depó, depó* [-t, -k, -ja] fn mozdonyszín *A depóba dőgőzot sokkájig* (E)

deputát *deputát* [-ot, -ok, -ja] fn (új) képviselő *Megválasztották deputátnak, ebül jél* (D)

dér *dér, déj* [-et, -ek, -e] fn fagyponthoz alá hűlt talajra, tárgyra lecsapódó apró jégkristályok *Az őjszi-tavaszi derek nem hasznának a vetjésnek* (Ff)

derce *derce* [-t, ~'je], *derceg* [-et, -je] fn korpa *Derceget is teszek a mosljégba* (Mf)

derceg *derceg* l. **derce**

derceges *derceges* l. **dercés**

dercés *dercés, derceges* mn korpás *Derceges ez a liszt, nem lesz jó a kenyjér belőjle* (Mcs)

derék *deréj, derék, derik* mn **1.** ügyes *Nem szórtad szíjjel? No, derik fíj vagy!* (R); **2.** jól megtermett, szép szál *Derék, mogoss asszony a felesjége* (Csp) **3.** jórahaló, becsületes, megbecsülésre méltó *Hál' Istennek, jórahaló, derék embert tudot nevéni mind a három fíjábú* (Tk)

derék *derék, derek* [-at, -ak, -a] fn **1.** a törzsnek a mellkas és a csípő közötti része *Nem hajlik a derekam* (Rf); **2.** ruhának ezt a testtáját fedő része *Még jó vón ez a ruha, csak szük a dereka* (Kv); **3.** vmely tárgy közepe *Ni, mijen ágak vannak a derekán is ennek a fának!* (Ksz); **4.** időszak közepe *Nyár derekán lessz a lagzi* (K) [] *Beaggya a*

derekát 'megalkuszik' (Si); *Letőri a derekát 'megveri'* (I); *Hajcs fejet az embernek, téjgyet az Istennek, derekat séjnkinek 'senkinek ne hajbókolj'* (Tú)

derékszeg *derékszeg* [-ek, -et, -e], *derékszög* [-et, -ek, -e] fn a szekér első és hátsó alváz-részének összekapcsolására szolgáló szeg *Mekkalapálom a derékszeget* (Fp)

derékszij *derékszij, derekszij* [-at, -ak, -ja] fn egyenruhán a derékre kapcsolt szíjöv *A derékszijja nem jéri át a derekát, ugy mekhizott* (Csp)

derékszög *derékszög, derékszög* [-et, -ek, -je] fn **1.** 90°-os szög *Derékszögbe ké hozzápásztítani a szárát* (Ko); **2.** egyenesszög alakú vonalzó *Vettem egy új derékszeget* (B)

derelye *dereje* [-t, ~'k, ~'je] fn túróval v. lekvárral töltött táska formájú főtt tészta *Mi prézlív jő mekszórva szeressük a dereljét* (Cs)

derelyemetsző *derejemecő* [-t, -k, -je] fn derelyemetelő *E meg a nagyanyám derejemecője vót!* (Kg)

dereng *dereng* [-ett] tn ige **1.** világosodik, pirkad *Má derengett, ahogy indútunk* (K); **2.** halványan látszik *Valami dereng a ködbe* (Ko) **3.** rémlik *Dereng, mintha láttam vón valahon eszt az embert* (Tb)

deres *deres* mn és fn **I.** mn **1.** dérral lepott *Deres a fű, nem lehet a jószágot kihajtani* (Ho); **2.** őszes, őszülő (haj) *Deres a halántika* (Sze); **3.** fehéres szőrszálakkal tarkított sötét színű (ló) *Vót ety szib deres csikó* (Ksz); **II.** fn **1.** deres ló *Elattuk a derest* (Th); **2.** (rég) az a pad, amelyen bottoztak *Deresre huszták rígen, aki lopott* (Csl)

dergál *dergál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige gerebenez *Egiz dilután dergáltam a szösz* (S)

dergáló *dergáló, dergálló* [-t, -k, -ja] fn (mn-i ign is) gereben *Eltört a dergáló* (Tr)

derítés *derítés, derítés, derítés* [-t, -e] fn folyadék, főleg bor tisztítása vegyszer hozzáadásával *Derítés nélkül ebből nem lesz bor* (Tg)

dermed *dermed* [-ek, -e ~ -el, -sz, -t] tn ige **1.** a hidegtől megmerevedik *Szípen dermed a kocsonya* (Si); **2.** ijedtségében tehetlenné válik *Küvé dermettem, nek se tutam szóülláni* (Or)

dermeszt *dermeszt* [-ett] ts ige dermedtetés tesz csak úgy dermeszt a szél (Ko)

derü *derü* [-t, -je] fn napfényes idő *Szép tavaszi derü volt* (Kv) [] *Derüre boru* 'a vidámságot, a jókedvet bú, bánat követi' (Mcs)

derül *derül, derüll* [-t] tn ige (az ég, az idő) tisztul, világosodik *Keletnek már derül, de nem lesz tartóss essőji* (Gu)

derüre-borúra *derüre-borura* hsz szűkségtelenül gyakran *Vákták a tyukod derüre-borura* (Z)

derüs *derüs* mn napfényes, meleg *Szib derüs napok voltak a héten* (He)

deszka *deszka* [~t, ~k, ~ja] fn **1.** fatörzsből fűrészelt lapszerű ipari termék *Még gyallóulatlan a sok szib deszka* (Pk); **2.** ebből készült használati tárgy *Ócska má ez az ágy, eszi a szü a deszkáját* (Bd) [] *Deszkát árul* (tréf) 'meghalt' (Pk); *Ojam, mint a deszka* 'nagyon sovány' (Tát)

deszkásszekér *deszkásszekér, deszkásszekéjr* [-et, -ek, -e] fn két oldalán bérfa fölött deszkával magasított szekér *Kéd deszkásszekér tengerit kapott egy-egy* (Ts)

deszkáz *deszkáz* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige deszkával fed, bélel *Mán deszkázik a plafont* (T)

déta *déta* [~t, ~k, ~ja] fn temető *Virágot vitt a déjtába* (S)

detáj *detáj, detal* [-t, -ok, -ja] fn (új) alkatrész *Mink csag detalokat gyártunk, az összerakás nem a mi munkánk* (Pf)

detektív *detektív* [-et, -ek, -je] fn nyomozó, titkosrendőr *Jöttek a detektívek szaglászni* (I)

dettó *dettó* msz szintén *Ha az annya jó* *gazdasszony, akkor a jánya dettó* (P)

dévaj *dévaj, dévaj* pajzán *Egen dévaj menyecske volt úkelme is* (R)

dévajság *dévajság, dévajság* [-ot, -ok, -a] fn pajkosság, kacérság *Az ijen dévajság mán tám vétek is* (Csl)

dévérkeszeg *dévérkeszeg* [-et, -ek, -je] fn erősen szálkás, fehér húsu halfajta; *Abra mis brama Csag dévérkeszeget foktunk* (Bo)

devla *devla, debla* [~t, ~ja] fn a cigányok istene *Hogy a debla vërje mek, hát nem ellopta a tüürközöjt!* (P)

dezodor *dezodor, dezodör* [-t, -ok, -ja] fn izzadás, testszag elleni szer *Vegyéj dezodort nekem a pijacon!* (Sza)

dézsza *déjsza, dízsa, dézsza* [~t, ~k, ~ja] fn dongából összeállított nyitott, kétfülü nagyobb faedény *Csinátam a malackáknak egy déjsza moslikot* (Tát)

dézsmaál *déjsmaál, dézsmaál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige titokban lopkod *Valaki déjsmaáli eszt a hagymát, ni, mennyi ki van huzigálva* (Bf)

dezsural *dezsural* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige (új) ügyeletet tart *Ki fok hógnap dezsuralni az osztájba?* (Tú)

dezsurnij *dezsurnij, dezsurnij, gyezsurnij* [-t, -ok, -a], *dezsúrnyik* [-t, -k, -ja], *dezsúrnyik* [-ot, -ok, -ja] fn (új) ügyeletes *Az irodán a telefonná kē lenni a dezsúrnyiknak egjéssz íccaca* (Pf)

dezsurnyik *dezsúrnyik* l. **dezsurnij**

diák *diják* [-ot, -ok, -ja] fn **1.** főiskolai hallgató *Mind a két fija diják az egyyetemen* (Vs); **2.** (tréf) kisiskolások *Mék iskolába leszē diják?* (Bs)

diéta *dijéta* [~t, ~k, ~ja] fn különleges gyógyétrend *Hijába, nem birom a dijétát* (Gy)

dibdáb *dibdáb* mn **1.** haszontalan, sem mirevaló *Az is ojan dibdáb ember volt* (V); **2.** apró-cseprő *Ijen dibdáb dologgal ne belőgggy!* (Tg)

dicsekszik *dicsekszik* [-ek, -ē ~ -el, -kedt] tn ige úgy beszél, hogy magának elis-

merést szerezzen *Mindjég* avvā dicsekszik, *hogy mennyi mindene van* (Be)

dicsekvés *dicsekvés, dicsekvés, dicsekvés* [-t, -ek, -e ~ -se] fn az a cselekvés, hogy vki dicsekszik *Eljék hāgatni az állandó dicsekvésit a családgyáru* (Or)

dicsér *dicsjér, dicsír, dicsér* [-ek, -sz, -t] ts ige **1.** elismeréssel szól vkiről, vmiről *Igen dicsírik eszt az új mosóport* (T); **2.** dicsőít, magasztal *Minden jótét líleek dicsjéri az Urat* (Tk)

dicséret *dicséret, dicsjéret, dicsíret* [-et, -ek, -e] fn **1.** elismerő nyilatkozat *Dicsíretet kapott a munkájáir* (Sz); **2.** (vall) református ének *Elínekeltik a dicsíretet* (Tá)

dicsérettábla *dicsjérettábla, dicsírettábla* [~t, ~k, ~ja] fn tábla, amelyre vmely község tagjainak kiváló eredményeit kiírják, esetleg fényképükkel együtt *Ot van ű is a dicsírettáblán* (E)

dicski *dicski* [-t, -k, -je] fn vadkörte *Ne edd aszt a poshad dicskit!* (Gl)

dicskisegű *dicskisegű* mn koszos, maszatos *Mozs meg az orcád, mer ojján dicskisegű* (Br)

dicsőít *dicsőít, dicsőít* [-ek, -ē ~ -el ~ -sz, -ett] ts ige elragadtatva dicsér, magasztal *Nagyon tuggya magád dicsőíteni, mintha nem ismernék, hoty kicsoda* (Tk)

dicsőség *dicsőség, dicsőiség, dicsőség* [-et, -e] fn nagy hírnév *Nem sokkájik fok tartani ez a nagy dicsőség, vígi lessz annak* (Tr)

didella *didella* [~t, ~k, ~ja] fn derelye *Didellát ettem máma ebjédre* (Fra)

didereg *didereg* [-rgek, -rgē ~ -rgel ~ -sz, -rgett] tn ige hidegtől, láztól remeg *Egész nap kind diderektünk, vájtuk a ripát* (Kg)

didi *didi* [-t, -k, -je] fn (biz) csecs, emlő *Má nyőű a didije!* (Bf)

didíke *didíke, dőűdike* [~t, ~k, ~je] fn búzavirág; Centaurea cyanus *Fonnyunk koszorúd didikéből* (Sz)

didíkekék *didíkekik, dőűdikekik* mn búzavirágkék *Didíki ruhám is vóut* (Sz)

diétázik *dijétázik* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] tn ige diéta szerint étkezik *Mán ety hónapja, hogy dijétázok, semmi fűszerezet nem eszek* (Bf)

differencia *diferencia* [~t, ~'k, ~'ja] fn **1.** különbség, eltérés *Na, mennyi a diferencia, nagy összeg?* (H) **2.** nézeteltérés *Hát vótak kösztüng diferenciáj, de rendbe jöt minden* (Mu)

diftéria *diftérija* [~t, ~'ja] fn torokgyík *Diftérijába vóut szegény gyermek, azír ojan sovánka* (Kd)

diftin *diftin* l. **düftin**

díj *díj, díj* [-at, -ak, -a ~ -ja] fn **1.** szolgáltatásokért kapott, ill. fizetett pénzösszeg *Díjat kel írte fizetni, különben nem hasznáhatuk* (Tg); **2.** kimagasló teljesítmény *A mi csapatunk vitte el az őőű díjjat* (Sza)

díjmentes *dijmentes, dijmentes* mn ingyenes *Díjmentesen használhatuk a telefont* (Tr)

dijós *dijóys* mn és fn **I.** mn dióbéllel ízesített *Dijóyson szeretem a haluskát* (Tát); **II.** fn **1.** diós sütemény *Dijóyst is sütöl?* (Bú); **2.** (tréf) temető *Vigyáz, mer hamar kikerűsz a díjóysba!* (E)

dik *dik* izz (cigányoknál) gúnyos csodálkozás kifejezésére *Dik no, megý az egisz család* (R)

dikció *dikcijó* [-t, -k, -ja] fn (tréf) szónoklat *Vígíkhāgattuk a dikcijóyot, oszt őjöttünk* (K)

dikciózik *dikcijózik* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] tn ige (tréf) szónokol *Mindem faluba vóut eggy embēr, aki szokod dikcijózni* (Kf)

dikhenc *dikhenc, dikhec* [-et, -ek, -e] fn gebe *No, more, hova aval a dikheccel?* (T)

dikics *dikics* [-et, -ek, -je] fn cipésszék *Beleszalatt a dikics a kezibe* (Tú)

dikó *dikóy* [-t, -k, -ja] fn szalmazsákkal bélelt alacsony heverő *Én a dikóyn āszok a konyhába* (F)

diktál *diktál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts (és tn) ige **1.** szöveget mond vkinek, hogy az leírja v. megismételje *Na, írad, diktál-*

lom a cimet! (Sze); **2.** kényszerítően megszab vkinek vmit *Még ű akar nekem diktálni, na, abbú nem evett!* (Fra)

diktáló diktáló [-t, -k, -ja] fn (mn-i ign is) az, aki a templomban az éneket soronként diktálja *Nincs itt á diktáló* (Nd)

dili dili mn (biz) bolondos *Dili vó*út, *az is marad* (Cse)

dilinós dilinós, dilinyós, dilingós mn (biz) hóbotos, bolondos *Tisztára dilinós vagy!* (Tb)

dimbes-dombos dimbes-dombos mn dombokkal borított *Szib dimbes-dombos vi*dék *az ārafele* (Pf)

dinamit dinamit, dinomit [-ot, -ok, -ja] fn robbanóanyag *Dinamittal robbantnak a kűbányába* (Mi)

dinamó dinamó, dinomó [-t, -k, -ja] fn egyenáramú villamos generátor *Dinomó hajtotta a csőplőgép*et (Bat)

dindik dindik [-et, -ek, -je] fn függő, fi-tyegő dísz, csecsebecse *Miféle dindik van a láncon?* (R)

dindikel dindikel, lindikel [-ek, -ész ~ -sz, -ēt ~ -t] tn ige apró, szapora léptekkel, li-begve jár *Nicsak, hogy dindikel Mari az új cipőbe!* (R)

diner diner, dinēr [-t, -ek, -je] fn **1.** étel-hordó *Egy diner itelt kűttem ki a mezőre* (Tk); **2.** széles szájú tejeskanna *Meginna eccēre egy diner tejet* (Pf)

dingó dingó mn **1.** félénk, ügyefogyott *Ne legyēj ojan dingó!* (Kf); **2.** bolondos *Ez a kizs dingóján fész kacarászik* (Bd)

dinomdánom dinomdánom isz és fn **I.** isz (víg kurjantás) *Csuhāj, dinom-dánom!* (Ff); **II.** fn **1.** víg multság *Hēj, lessz itt dinom-dánom!* (G); **2.** civakodás *Mám megjén dinomdánom vót nállatok?* (Hl) [] *Elejnte dinomdánom, azután mek szánombán ’a nagy mulatozásnak bőjtje lesz’* (Ah)

dinsztel dinsztel, dinsztol, disztol [-ek, -ész ~ -sz, -ēt ~ -t] ts ige (ételneműt) fedő

alatt párol *Dinsztēd a hagymát, mig ém vágom a hust!* (Be)

dinsztol dinsztol l. dinsztel

dinnye dinnye [~’t, ~’k, ~’je] fn **1.** húsos, édes gyümölcsű indás növény *Szíp pirozs bēlü ez a dinnye* (Ng); **2.** dinnyeföld, -tábla *Kimegyünk a dinnyébe* (Ng)

dinnyeföld dinnyeföld, dinnyeföld [-et, -ek, -je] fn az a földdarab, amelybe dinnyét vetnek *Szántik a dinnyeföldet* (Ksz) [] *Busul, mint akinek nem jutod dinnyeföld ’főlsége-sen szomorkodik oly nagyon’* (Cs)

dió dijó [-t, -k, -ja] fn **1.** a diófa termése *Mán le kém verni a dijó*út (Tát); **2.** zár szerkezeti része, feladata, hogy a kilincs mozgását a kilincsnyelvre átvigye; a kilincs lenyomása után a diót rugó viszi vissza eredeti helyzetébe *Beakatt a dijó, alik tuttuk kinyitni az ajtót* (A) [] *Ety fjérgezs dijó*út *se adnéjk jerte* ’semmit sem ér’; *Nehéz dijó* ’**1.** komoly problémákat okozó ügy; **2.** ’nehéz természetű ember’ (Ah)

dióbarna dijóbarna mn sötétbarna *Szib dijóbarna szeme van* (Tát)

diódaráló diódaráló, diódaráló [-t, -k, -ja] fn dióőrő Magyarbú *hosztung diódaráló*út, *mer nállunk nem lehetet kapni* (Nf)

diófa dijófa [~’t, ~’k, ~’ja] fn **1.** csonthéjas termésű, terebélyesre növé gyümölcsfa; *Juglans regia A dijó*űfát *az onokájának űteti az embēr* (Tk); **2.** ennek faanyaga *Nagy nehéz dijófa butraji vó*út (Mf)

diófalé dijófalé [-vet] fn a diófalevéllal felfőzött víz mint fertőtlenítőszer *A hordó*úd *dijófalévé jó*ú mosni (Ff)

dióhéj dióhéj, dióhāj [-at, -ak] fn a dió csonthéjas burka *A dijóhājat jó*ú *kiász-tatni, és abba öblíteni a haját mosás után* (Cs)

dióőrő dióőrő, dióőrő [-t, -k, -je] fn diódaráló *Nindzs dióőrő*űm, *csak mozsárba tbrtem me* dijóút (Ba)

dirmeg-dörmög *dirmeg-dörmög* [-ök, -sz, -ött] tn ige (medve) dörmögő hangot ad
Dírmeg-dörmög, mint a mackóú (T)

díszmenet *diszmenet* [-et, -e] fn **1.** díszfelvonulás *A díszmenet a szobor előőtt szokot menni* (Tú); **2.** díszlépés *Jött a katonaság díszmenedbe* (Ff)

disznó *disznó*, *disznyó*, *disztó* (rég) *gyesnyó* [-t, -k, -ja ~ -naja] fn 1. sertés *Agy mislikot a disztómak!* (P); 2. megvetendő, undorító ember *Ojan disznó vagy!* (Fr) [] *Kicsi az ól, nagy a disznó* 'kicsi a cipő, nagy a láb' (Bá); *Aki korpa közé keveredik, az megesszik a disznók* 'a környezet hatással van az emberre' (Be); *Éhezs disznó, makkal álmodik* 'folyton a vágyai járnak az eszébe' (Kb); *Nem őrisztünk együd disznót* 'nem vagyunk egyenrangúak' (G); *Sok lúd disznógy győz* 'a többség mindig győz' (Bat); *Ugy jél, mint a mővár disznaja* 'dúskál a javakban' (Be); *Ugy eszik, mint a disznó* 'szürcsölve, mohón, sokat eszik' (Kf); *Ojam, mint a disznó* 'részeg' (Kf)

disznófalka *disznófalka* [~'t, ~'k] fn disznócsorda *Kicsapták a disznófalkát a natyallóba* (R)

disznóhólyag *disznóhólyag*, *disznóhólyig*, *disztóhólyig* [-ot, -ok, -ja] 1. a disznó húgyhólyagja *Fujjátok fē a disznóhólyigot!* (Csp); 2. a disznó húgyhólyagjának felfújva kiszáritott hártájára *Disznóhólyaggal kötösztem le a befőűszőköt* (Z)

disznóhús *disznóhus*, *disztóhus* [-t, -ok, -a] fn a sertés húsa mint táplálék *Disznóhus-sá tőűtöttem a káposztát* (Nb)

disznókarám *disznókarám*, *disznókarány* [-ot, -ok, -ja] fn a sertés előtti fedetlen, elkerített rész *Berepűtek a tyukok a disznókarámba* (Bs)

disznóláb *disznóláb* [-at, -ak, -a] fn a leölt sertés lába *Disznóláb is van a paszujba* (Pk)

disznóleves *disznóleves* [-t, -je] fn sertéshús-leves *De jóv vőun ety kis frizs disznóleves!* (Bf)

disznólkodik *disznólkodik* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige 1. szeméremsértő dolgokat beszél *Annyid disznólkodik, hogy nem birom hāgatni* (Ge); 2. aljasul viselkedik *Ne disznólkogy velem!* (Tb)

disznóól *disznóól*, *disztóól* [-at, -ak, -ja] fn 1. sertésól *Ki kē pucōni a disznóólat* (Pf); 2. piszkos helyiség *Hoty tud abba a disznóólba lakni!* (Nf)

disznóölés *disznóölés*, *disznóölés*, *disznóölis* [-t] fn a sertés leölése és feldolgozása *Várja, māj disznóöléskor kapsz filit!* (V)

disznóölő *kés* *disznóölő* *kés*, *disznóúszuró* *kés* [-t ~ -et, -ek, -se ~ -e] fn disznóölésre használt hosszú kés *Kiheréllek evel a disznóölő* *kés* *késsē!* (Gy)

disznópecér *disznópecér* [-t, -ek] fn (tréf) a disznó leszúrásához, feldolgozásához értő ember *Nekünk a disznópecér szúrta le a málacot* (Br)

disznóság *disznóság* [-ot, -ok, -a] fn 1. trágárság *Ne beszij disznóságokat!* (H); 2. készítmények a leölt disznóból *Szeretem aszt a sok finom disznóságokat, mindig aszt enném* (F)

disznósajt *disznósajt* [-ot, -ok, -ja] fn töltött disznógyomor, gömböc *Nehéz a gyomromnak a disznósajt* (Ho)

disznószúrás *disznószúrás* [-t] fn disznóölés *Szeretnéjk othon lenni disznószuráskör* (G)

disznótör *disznótör* [-t, -ok] fn disznóöléskor tartott lakoma *Disznótör bor meg vendjég néjkū?* (Np) [] *Nem erőszak a disznótör* 'vmilyen jó dologra nem kell rábeszélni' (Tát)

disznózsír *disznózsír* [-t, -ja] fn a disznó szalonnájából olvasztott zsír *Kend be a mejjed ety kis avazs disznózsírral, elmulik a köhögis!* (Ksz)

diszpárna *diszpárna* fn szobába díszül kitett párna *Diszpárnákat varnak ki a jányok* (Bs)

diszpaszuly *diszpaszuj* [-t, -ja] fn díszbab; Phaesolus florus *A diszpaszuj szíp is, mer sokat virít, a paszujját meg meg is lehet enni* (Be)

diszpécser *diszpécser*, *diszpécser* [-t, -ek, -je] fn (új) közleked' intézményekben a menetrend irányítója *A diszpécser odaatta a menetlevelet a söfőűrnek* (Bó)

díszrádli *diszrádli* [-t, -k, -ja] fn a bűrszél díszítésére szolgáló gördülő vágószerszám *A díszrádli ojasmi, mint a derejemeccőű* (Tű)

díztányér *disztányár, disztánygyér, disztányír* [-t, -ok, -ja] fn falra kiakasztott mintás, festett tányér *Sok szib disztánygyér van a konyhájába* (Np)

díztárgy *disztárgy* [-at, -ak, -a] fn kisebb iparművészeti tárgy mint szobadísz *Díztárgyakot is árúnak a boudéba* (Th)

díztól *disztól* l. **dinsztel**

díztök *disztök* [-öt, -ök, -e] fn 1. különféle (körte, kúp, korong stb.) alakú és színű apró termést hozó tök; *Cucurbita pepo* *Vetettem díztököket is* (He); 2. ennek termése *Sok szib díztökje van a kredenzbe* (Ko)

dízzsebkendő *dizzsepkendőű* [-t, -k, -je] fn szivarzsebben díszként viselt zsebkendő *Má megien hordanag dizzsebkendőűt* (Si)

divány *divány, diván* [-t, -ok, -a] fn kárpitozott karos, támlás fekvőbútor *Ki kē lökni eszt az óucska divánt!* (Ng)

divánpárna *divánpárna, divámpárna* [~t, ~k, ~ja] fn diványra való díszpárna *Csinátatok egy divámpárnát* (Th)

diványpokróc *diványpokróc, divámpokróc* [-ot, -ok, -a ~ -ca] fn diványtakaró pléd *Poröt ki aszt a divámpokrócot!* (Pf)

divat *divat* [-ot, -ok, -ja] fn 1. öltözködési, viselkedési szokásrendszer *Tarti a divatot erőűssen* (Tá); 2. szokás *Máma má nem divat búcsura járni* (Kg)

divatlap *divatlap* [-ot, -ok, -ja] fn a legújabb öltözködési divatot bemutató folyóirat *Divatlabbú vettük a mintát* (S)

divatos *divatos* mn a legújabb divatnak megfelelő *Mijen divatos ruhád van!* (Ko)

divatozik *divatozik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige a divatnak megfelelően öltözködik *A jányok csag divatoznak, nem szeretneg dőgozni* (V)

divízió *divizijó* [-t, -k, -ja] fn hadosztály *Az egiz divizijó ment a haggyakorlatra* (Csp)

dízél *dízel, dizzel* [-t, -ek, -je] fn 1. dízel-motor *Dízel hajtja a gépet* (Ng); 2. dízel-motorral hajtott mozdony *A dizzelen dőgozik, masinisza* (Bk)

dizentéria *dizentéria, dezintéria* fn vérhas-járvány *Karantim van a kórházba a dizentéria miatt* (E)

dob¹ [-ok, -sz ~ -ő ~ -ol, -ott] ts ige (vál) hajít, röpít *Dobd a kutyának, én nem eszem meg!* (Nbe) [] *Ha küvē dobnak, dob vissza kenyérre!* (újabb: *vasvillává*) (Tk)

dob² [-ot, -ok, -ja] fn 1. bőrrrel bevont hengeres ütőhangszer *Pereg a dob* (M); 2. gépnék hengeres forgórésze *Mekfüt a csjéplőűgép, ki kējn tisztítani a dobját* (Fr) [] *Nagy dobra ver 'elhiresztel'* (Pf); *Dobbā nem foksz verebet 'hangoskodással nem sokra mégy'* (Z); *Ugy ēverte, mint a kēűfenekü dobót 'nagyon megverte'* (Ah); *Ojan a hasa, mint a dob 'nagyon jóllakott'* (Sze)

dobál *dobál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige (vál) 1. ismételten dob *Dobád a kosárba a kompírt* (Gl); 2. szór, hajigál *Az asztarra dobáta, ami a szatyörba vótt* (Gu)

dobban *dobban* [-t] tn ige 1. (a talajba ütődve) mély, tompa hangot kelt *Dobban a csizmája a padlóun* (Ho); 2. (szív) hirtelen erősebben ver egyet *Ojad dobbant a szívem, hogy maj mekhaltam* (Kh)

dobbant *dobbant* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige lábával dobbanó hangot kelt *Ne forogj, ha dobbancs is közbe!* (Sz)

dobhártya *dobhártya* [~t, ~k, ~ja] fn a fül dobüregét kívülről elzáró hártya *Ne ordics, megreped a dophártyám!* (Kv)

dobkályha *dopkájha* [~t, ~k, ~ja] fn hengeres vaskályha *Firűszporrā tüzelünk a dopkájhába* (Bd)

dobkosár *dopkosár* [-t, -ok, -ja] fn a kombájnnak a kalászokat levágó és felmarkoló része *Teli van a dopkosár kalásszā* (Bs)

dobog *dobog* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige 1. ismételten dobban *Ki dobog ott a pa-*

don? (Fp); 2. (szív) ütemesen ver *Má alig dobog a szíve* (F)

dobogó [-t, -k, -ja] fn (mn-i ign is) deszkából készült emelvény *A tanjétoú fēment a dobogóyra, hogy beszjédet monygyon* (V)

dobol [-ok, -ősz ~ -sz, -öt ~ -t] tn (és ts) ige 1. ütemesen veri a dobót *A zenekárba dobol* (Úh); 2. dobszóval közhírré tesz *Má riégen nem dobōnak a falvagba* (Tk)

dobos *dobos* [-t, -ok, -a] fn a zenekarnak a dobon játszó tagja *Beáhatná dobosnak, hallod-ig!* (Csp)

doboz *doboz* [-t, -ok, -a] fn (vál) 1. kisebb, láda formájú tartó *Dobozal együtt aták a ridikült* (Kh); 2. doboznyi mennyiség *Vettem két doboz cigaretát* (Pf)

dobri *dobri* hsz, msz rendben van *No, dobri, elmehecc* (Gl)

dobrikol *dobrikol* [-ok, -ősz ~ -sz, -öt ~ -t] tn ige helyesel *Dobrikōni tud, de hogy ű maga csinána valamit, asz nem* (Kf)

doh *doh, do* [-ot] fn kellemetlen, penészes szag *Kiszettem a sifon ajjábú a r uhát, hács csupa do az egjész* (Nbe)

dohány *dohán, dohány* [-t, -ok, -a] fn 1. nikotint tartalmazó ipari növény; Nicotina tabacum *Mán űlletük a dohánt* (Bf); 2. ennek szárított (és feldolgozott) levele *Vettem két pacska dohánt* (Ti); 3. dohánytábla *Dilután a dohamba megyünk* (Bcs); 4. tisztességtelenül szerzett pénz *Annyi a dohánya, hogy számát nem tuggya* (Tú) [] *Kevés a vágod dohánnya 'buta'* (Vr); *Ety pipa dohánt se jár 'keveset ér'* (Tb)

dohánybarna *dohámbarna* mn a szárított dohány leveléhez hasonló színű *Dohámbarna kardigánom van* (J)

dohánybeváltó *dohámbevátó* [-t, -k] fn az az intézmény, amely a termelőtől a dohányt hivatalosan átveszi *Id dóygozik a dohámbevátó* (F)

dohányfüst *dohámfüst* [-öt, -je] dohányzáskor keletkező füst *En nem birom a dohámfüstöt* (Rf)

dohánygőré *dohángóúréj, dohánkőré* [-t, -k, -ja] fn dohánykőró, a dohány levelektől megfosztott szára *Megyűng dohángóúré t vágni* (T)

dohánygyár *dohánygyár* [-at, -ak, -ja] fn dohányárut termelő gyár *A dohánygyárba jóy keresnek* (Mcs)

dohánykés *dohánkésj* [-t, -ek, -e] fn dohányvágó kés *Vet ki a dohánkésj az asztalbú!* (Úh)

dohánylé *dohánlēj* [-vet, -ve] fn a dohány levelének rovarirtásra használt főzete

dohánylevél *dohánlevél, dohánlevél* [-et, -ek, -e] fn a dohány levele *A dohánleveleket fel kel fidzni, hogy mekszáraggyon* (Ksz)

dohánymag *dohámmag, dohámmog* [-ot, -ja] fn a dohány apró, porszerű magja *Hamuvá kē vetni a dohámmogot* (Ts)

dohánypajta *dohámpajta* [~'t, ~'k, ~'ja] fn a dohánylevelek szárítására alkalmas szellős szín *Kéd dohámpajtája van a kölhoznak* (Tk)

dohánypárosítás *dohámpárosítás, dohámpárosítás* [-t] fn a méretre egyforma dohánylevelek összeválogatása *Egjész télen csinátuk a dohámpárosítást* (Fa)

dohánypőré *dohámpőúréj* [-t, -k, -ja] fn zsinigre felfűzött dohány *A dohámpőúréjt kikötük a pajtába, haty száraggyon!* (Bf)

dohányszín *dohánszin* mn a száraz dohány színéhez hasonló világosbarna *Dohánszin kalapja van* (Bk)

dohányszúrkáló *dohánszurkáló* [-t, -k, -ja] fn hegyes, rövid fapálca, amellyel a dohánypalántát ültetik *Othon haty tam a dohánszurkállóymot* (Np)

dohánytörés *dohántörjés, dohántöris* [-t] fn az érett dohánylevelek leszedése a szárról *Mekkezdőött má a dohántörjés nállunk is* (Nf)

dohánytű *dohántű* [-t, -k, -je] fn a dohánylevelek felfűzésére alkalmas kb. 45 cm hosszú tű *Vigyáz, mer belēj meg a dohántű!* (Tk)

dohányvágó *dohámvágó* [-t, -k, -ja] fn késhez hasonló eszköz a dohánylevél aprítására *Etört a jóy dohámvágóym* (Bs)

dohányzacskó *dohánzacskó dohánzacskó* [-t, -k, -ja] fn kostökből vagy bőrből készült diszes zacskó, amelyben a pipázó emberek a dohányt tartják *Minden pipás embernek van dohánzacskója, dohányt csak a cigeretások használnak* (T)

dohog *dohog* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige csendesen zsörtölődik *Egész nap csag dohog magába* (Ng)

dohos *dohos* mn dohtól átjárt, penészes *A vizes pátába dohos lett a dohány* (Csp)

dohosodik *dohosodik* [-ott] tn ige dohossá lesz *A tengeriliszt könnyen dohosodik* (He)

dohszag *dohszag, doszag* [-ot, -a] fn áporodott, penészes szag *Doszag van a pincéjbe, szellőíjstessjéteg gyakrabban!* (Ti)

dokládna *dokládna* [~t, ~k, ~ja] fn (új) írásbeli feljelentés *Dokládna írtak ránk, vód belőlle bajunk* (Bú)

doktor *doktor* [-t, -ok, -a] fn orvos *Valami jóu doktor kéjne neki, aki meggyógyítaná* (Ki)

doktornő *doktornő* [-t, -k, -je] fn orvosnő *Ez a doktornő kezét éjngem* (Vr)

dokument *dokument* [-et, -ek, -je] fn (új) okmány, igazolvány *Nincs nállam semmi dokument* (Ff)

dolgavégezetlenül *dógvégezetlenül* *dógvégezetlenül* hsz (az előtag szabadon személyragozható) anélkül, hogy ügyét elintézte volna *Dóvgomviégezetlenül jöttem haza az irodáru, akárháncor mentem* (Tk)

dolgos *dólgos, dóvgos, dóvgas* mn és fn I. mn aki szívesen dolgozik *Jóu dóvgas asszany* (Vs); II. fn felfogadott dolgozó, napszámos *Mindig dóvgosokat fogadott, azog dóvgoszták meg a főggyit* (Gl)

dolgoz *dolgoz, dóvgoz* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige vmivé, vmilyenné tesz, gyúr, alakít vmit *Jóu kemínyre dóvgozom a haluskatíztát, abbul lesz a nyögvenyelő* (Kd)

dolgozat *dóvgozgat* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige ráérősen tesz-vesz *Öreg, de még dóvgozgat a kërbe* (H)

dolgozik *dóvgozik, daugozik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige 1. munkát végez *Az ípitkezésen dóvgozunk* (Ng); 2. munkaviszonyban áll *Mán egy éve nem dóvgozik sehun* (Ah); 3. vmely célért (vki helyett) tevékenykedik *A gyermekejir dóvgozik az ember* (Sze); 4. működésben van *Nem dóvgozik a motor* (Ko); 5. vmely folyamat érvényben van *Jóu dóvgozik a gyomrom* (Bá); 6. létfenntartásra irányuló tevékenységet végez *Hogy dóvgoznak a hanygyák a jay melegbe!* (Rf) [] *A sugárnál dóvgozik 'henyél, tétlenül él, a napon heverészik'* (P); *Aki nem dóvgozik, ne is egyék 'a lusta ember az életet sem érdemli meg'* (Tú)

dolgoztat *dóvgosztat* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] ts ige 1. munka végzésére kötelez, kényszerít *Csag dóvgosztassa a puját az egiész vakácijóba* (B); 2. ugyanannál az iparosnál rendeli meg a munkát *Ém mindjég Jóskávā dóvgosztatok, csak ű tut kedvemre festeni* (Mf)

dollár *dollár* [-t, -k, -ja] pénznem *Máma má mindenki amerikai dollárba számol* (Tú)

dolog *dolog* [dóvgot, dóvgok, dóvga] fn 1. elvégzendő munka *Ezer a dóvgom* (Bsz); 2. a munka végzése *Megy a dolog jóvába* (G); 3. elintéznivaló *Dógom van veled* (Si); 4. testi szükség *Annyi időm sincs, hogy a dóvgom évjégezzem* (Pf); 5. tett, cselekedet, magatartás *Nem vóut szib dolog túlled* (Th); 6. eset, esemény *Vele törtjént meg a dolog* (Ti); 7. tény(állás) *Ugy áll a dolok, hogy nem mehetünk* (J); 8. képzeleti, gondolati fogalom *Nagy dolog az anyaság!* (J) [] *Jóu dóvga van 'jól megy a sora'* (Rf); *Van jóu dóvgod? 'gondolkozol?'* (Or) *Mekfögja a dolog vígit 'szívesen dolgozik'* (Tát); *Nem fér a nyakába a dolog 'lusta, dologkerülő'* (Sz); *Nincs tisztán dóvga 'az ördöggel cimborál'* (Tg); *Élment a jó dóvga 'elment az esze'* (M); *Éjrti a dóvgát 'érti a mesterségét, ügyes'* (Úh); *Nem vóut fíjrfivā dóvga 'szűz'* (Nbe); *Meny dógodra! 'hagyj engem békén'* (Csn); *Ément fère való*

dőugára 'szükségét végzi' (Csf); *Jól van dőugod, mint Matyi Ferinek a berena köszt 'kényelmetlen' (Sz); Marokra fokta a dolog végít 'komolyan hozzálátott' (Mu)*

dologidő *dologidőű, dologüdőű* [-t] fn a sürgős mezőgazdasági munka ideje *Dologidőjibe is othon ül* (Ba)

dologkerülő *dolokkerülő, dolokkerülőű* mn és fn munkakerülő személy *Dolokkerülőű vőgt világitébe* (He)

domb *domb* [-ot, -ok, -ja] fn 1. a hegynél kisebb természetes földfelszíni kiemelkedés *Ot fog lemenni a nap a dom mégért* (S); 2. kisebb földhányás *Hörnyátok el innen az ajtóybul eszt a dombot!* (K)

dombhajlat *domphajlat, domphajlat* [-ot, -ok, -ja] fn domb alja, dombok közötti mélyedés *Ot legeltettünk a domphajladba* (Té)

domboldal *dombódal, dombóydal* [-t, -ak, -a] fn a domb lejtője *A dombóydat szőülőű-ve ütöttég be* (Gy)

domborodik *domborodik* [-ott] tn ige 1. domborúvá válik *Domborodik a hasa a jányának, osz nem lássa* (Pf); 2. domborúan kiemelkedik *Mán kompírsorog domborodnak a kertegbe* (Cs)

domború *domboru, domború* mn ívesen, dombszerűen kiemelkedő *A macska domborura görbigett a hátát* (H)

dombos *dombos* mn 1. ahol dombok vannak *Szicb dombos vidék az ára Ungvár fele* (Tk); 2. dombszerű emelkedő *A mi kertüing dombosabb, osz hamarép szikkad* (Rf); 3. lejtős *Dombos az udvar, leszalad rulla a viz* (I)

dombra *dombra* [~t, ~k, ~ja] fn (új) körte alakú, hosszú nyakú népi pengetőhangszer *Dombrán jáccik* (Mi)

dombtető *domptetőű, domptető* [-t, -k] fn a domb legmagasabb része *A domptetőű-re rakták a rudast, ahon legjobban ír a szél* (He)

domi *domi* [-t, -k, -ja] fn lyukverő vas, lyukasztó *Es csag domivā tudot kijukasztani* (Bcs)

domika *domika* [~t, ~k, ~ja] fn juhtúróval készített forrázott kenyérkocka *Ennek mán ety kis domikát!* (Sz)

dominó *dominóy* [-t, -k, -ja] fn (új) 1. kirakós társasjáték, számszerűen pontozott téglalapocskákból *Kaptam egy dominóyt szülinapomra* (Tát); 2. ennek egy lapja *Nekem egy dominóyval kevesebbet attál* (Tü)

dominózik *dominózik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige dominót játszik *Szereteg dominóyzni* (Bk)

domkultúra *domkultura, domkultura* [~t, ~k, ~ja] fn (új) művelődési ház *Tánc lesz a domkulturába* (KP)

dong *dong, döng, düng* [-ött] tn ige 1. (méh, darázs) mély, zümmögő hangot ad *Düng a darázs* (Kh); 2. mély, kongó hangot ad *Megvértem, hocs csak ugy dongott a háta!* (Fa)

donga *donga* [~t, ~k, ~ja] fn hajlítot deszka, amelyből a hordó oldala készül *Öncs vizet a hordóyba, mer szíjjészarád a dongája!* (Ah)

dongó *dongóy, dungóy, düngőű* [-t, -k, -ja] fn 1. poszméh *Bejött egy nagy dongóy a szobába* (Gu); 2. (biz) motoros kerékpár *Jövöre veszek egy dongóyt a fijunak* (Gy)

dongólégy *dongóylégy, dungóylégy, düngőylégy* [-legyet, -legyek, -legye] fn kék potrohú nagy légy; *Calliphora erythrocephala* *Jönnek a nagy dongóylegyek a husra* (Nb)

dorba *dörba, dorba*, [~t, ~ja] fn mulatozás, dinom-dánom *Sokká tartott a dorba a faluba* (Bs)

dorbézol *dörbéjzol, dorbéjzol* [-ok, -ősz ~ -sz, -öt ~ -t] tn ige zajosan mulatozik, iszik *Álandóvan csak a kocsmába dorbéjzol* (Ff)

dorgál *dörgál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] ts ige korhol, fedd *Ugy láccik, nem dörgáltak eleget* (Ke)

dorohi *dorohi* mn (biz) drága *Ez igen dorohi, nem pászol meg nekem* (P)

dorombol *dorombol, doromból* [-öt ~ -t] tn ige macska mormogó hangot hallat *Hogy dorombol a cicus!* (Kd)

dorong *dorong* [-ot, -ok, -ja] fn karónyi ág, bot *Kapom eszt a dorongot, oszt utánad lépek!* (Ng)

dosztig *dosztig* hsz bőven *Minden vójt od dosztig* (Nf) [] *Dosztig vagyok veled 'elegem van belőled'* (Tk);

dózni *dózni, dőznyi* [-t, -k, -ja] fn cigarettás- v. dohányosdoboz *Elszítunk egy dózni dohányt* (Sza)

döbben *döbben* [-ek, -sz, -t] tn ige 1. hirtelen ráeszmél *Arra döbbsentem, hogy ű vót az, akivē tanákosztam a lágerbe* (Tb); 2. dobban *Jó meg lehet pakólva a zsákok, mēr nagyod döbbem, mikor hányik le* (T) 3. egyszeri mély, tompa hangot ad *Ficáinkel a kizsbornyu, ojakod dübben alatta a hidlás* (Kv)

döbbenetes *döbbenetes* mn döbbenetet keltő, megrendülést okozó *Vige vójt ety perc alatt, mekhat! Döbbenetes!* (Sz)

döbög *döbög* l. **dübög**

döbön *döbön, döböny, bödöny* [-t, -ök, -e ~ -je] fn bödön *Hozzá ety kanál zsírt a döbömbű* (Bs)

döbör *döbör* [-t, -ök] fn emésztögödör *A piszkosvizet a döbörbe önzsd!* (Bs)

döccen *döccen* [-t] tn ige (jármű) egyet rázkódik, zökken *Nagyod döccent a szekēr* (T)

döcög *döcög* [-ök, -b ~ -öl ~ -sz, -ött], *döceg* [-ek, -el, -ett] tn ige 1. (jármű) nagyon rázkódva, lassan halad *Döcög a kocsí a köves uton* (J); 2. (ember) nagyon lassan megy *Ojan lassan döcög, ity sose jérsz haza* (J); 3. akadozik *Mán egisz jóy olvas, igaz, itt-od döcög* (H)

dödi *dödi* l. **didike**

döf *döf* [-ök, -b ~ -öl ~ -sz, -ött], *def* [-ek, -el, -ett] ts (és tn) ige 1. (hegyes tárgy) hirtelen, erősen beleszúr *Riszezen a fíja hátába döfte a kéjst* (Si); 2. erősen meglök, megtaszít *Óudalba döfött a könyökivē* (Sze); 3. (tehén, ökör) szarvával megtaszít *Vigyázz a tehentű, mer döf!* (Fo) [] *E má döfi!* 'ez igen, kívánni se lehet többet' (Hl)

döföl *döföl* [-ök, -bsz ~ -sz, -bt ~ -t], *defál* [-ek, -sz, -t] ts ige döfköd *Döföli az óudalamot ez a rud* (B)

döfös *döfös* mn olyan állat, amely döfni szokott *Ojan döfös a tehenök, hogy nem tutták fejni* (Tk)

dög *dög* [-öt, -ök, -je] fn 1. elhullott állat *Dögöt ás a fa tövibe, hoty teremjen* (R); 2. (durva) ellenszenves, gyűlölt személy *Az a dög brigagyír elkapod benünköt a tengerivē* (Ts); 3. szajha *Nem hagy bikít a fíjammak az a dög* (Ko); 4. dögvész *Valami dög jár a tyukokra, nagyon hullanak* (Mu); 5. nagyon nagy (mérték) *Alig birom eszt a dög zájját* (Kg)

dögbogár *dögbogár, dögbugár* [-t, -ok, -ja] fn dögökön tenyésző bogárféreg *Csak uty hemzseg a sog dögbogár* (D)

dögevel *dögeivel, dögivek, dögivē* hsz bőségesen *Van szilva dögive* (Csp)

döghalál *döghalál* [-t] (vál) pusztító járvány *Hány embert évitt a döghalál!* (J)

döglég *döglég* [-legyet, -legyek, -legye] fn húsrá petélő aranyzöld, nagy légy; *Lucilia caesar Száli a hust a döglég* (P)

dögleszt *dögleszt* [-ek, -ē ~ -el, -ett] ts ige 1. pusztít *Az ég dögleksem meg!* (Gl); 2. hajszol, fásaszt *Halálra dögleksett a színahordás* (Sz)

döglük *döglük* [-ök, -b ~ -öl ~ -esz, -ött] tn ige 1. (állat) tömegesen pusztul *Megíén döglenek a disznók* (H); 2. lustálkodik, fetreng *Állóy nap csag döglek, ety tút nem vaty képpes árép tenni* (Cse) [] *Tuggya mitű döglük a lég* 'tapasztalt vmiben' (Bú)

döglődik *döglődik* [-ök, -b ~ -öl ~ -sz, -ött] tn ige 1. végét járja *Mán döglődik szegín kutya, nem marad meg* (Kd); 2. betegeskedik *Mán ety hete döglődök, nem tom, mi lesz velem* (T)

döglött *döglött* mn elhullt, elpusztult (állat) *Biztosom valami döglött hál, mēr szaga van* (Mi)

dögönyöz dögönyöz [-ök, -b ~ -öl, -ött] ts ige két öklével nyomkod, masszíroz *Dögönyözd meg a hátam, nagyom fáj!* (Tg)

dögös dögös mn 1. (biz) beteges *Egész télen dögös vótam* (Mf); 2. undok, ronda *A kizs dögös, mám fiju kē neki* (K); 3. (új) szexis *Ojan dögös rajtad ez a nadrág!* (Ho)

dögrovás dögrovás [csak 1–2 raggal] fn (tréf) betegállomány *Asz iszem, dögrovásra kerüllök* (Bsz)

dögyszag dökszag [-ot, -a] fn oszló dög szaga *Dökszagnet éjrzek, nincs it valami éhüt állat?* (Ko)

dögtér döktér [-teret, -terek] fn az a hely, ahová a dögöt elássák *Büdös ez a döktér, mint a nyávojá* (Br)

dögvész dögvész [-t] fn pusztító járvány *Embereket is hányat éviit a dögvész riégen!* (B)

dől dől l. dúl

dölyfös döjös mn gögös, öntelt *Kevéj, döjös ember vót* (Bó)

dömöcköl dömöcköl, dümöcköl [-ök, -bsz ~ -sz, -bt ~ -t] ts ige 1. nyomkod, gyömöszöl *Addig dümöckölöm, mig bele nem féj* (Vr); 2. masszíroz *Dömöckbd ott a derekam táján!* (D)

dömöckölő dömöckölő, dümöckölő [-t, -k, -je] fn (mn-i ign is) döngölőfa *Mikor a káposztát a hordóba rakjuk, a dömöckölővő jó megnyomkoggyuk* (Mu)

dömper dömper, dömpēr, dempēr [-t, -ek, -je] fn úthenger *Majd jön a dömper, osz le-döngöli simára* (Bá)

döng döng l. dong

dönget dönget, dünget [-ek, -ē ~ -el ~ -sz, -ett] ts ige 1. úgy üt, hogy az döng *Ne düngeszd az ajtóut!* (Cs); 2. páhol, ver *A szomszíd megín düngeti a felesígít* (Kg)

döngöl döngöl, düngöl [-ök, -bsz ~ -sz, -bt ~ -t], dengel [-ek, -ēs ~ -sz, -ēt ~ -t] ts ige talajt, padlatot súlyos tárggyal keményre, egyenletesre ütöget *Döngöli a hászfő ügygyit, mer padlózni akarnak* (Gu)

döngöl döngölő, düngölő, dengelő [-t, -k, -je] fn (mn-i ign is) két nyéllel ellátott tuskódarab, amellyel döngölnek *Nehogy a lábodra ejzs má aszt a döngölőut!* (K)

dönt dönt, dünt [-ök, -b ~ -öl ~ -sz, -ött] tn (ts is) ige 1. (vítás ügyben) határoz *Ugy döntöttem, hogy nem megyünk máma sehova, utyhogy kár vitázni* (Mu); 2. borít vmit *Dünzsd ére fele a hordót!* (Fp)

döntés döntés, döntés, döntis [-t, -e] fn 1. az a cselekvés, hogy vmiről döntenek *Nehéz a döntis, nem könnyü határozni* (Kg); 2. határozat *Megvan a bírósági döntés, nem a mi javunkra szól* (K)

döntetlen döntetlen mn (fn is) győzelmet egyik félnek sem hozó *Döntetlenre álnak* (Be)

döntő döntő mn és fn I. mn (mn-i ige is) meghatározóan fontos *Hómap lesz a döntő tárgyalás* (Mi); II. fn az elsőséget eldöntő utolsó versenymérkőzés *Bejutott a csapat a döntőbe* (Ti)

dördül dördül, dördüll [-üt ~ -t] tn ige erős, dörgő hangot ad *Eccer csag dördüt egy ágyu, osz kezdődött a támadás* (Or)

dörgés dörgés, dörgés, dörgis [-t, -ek, -e] fn nagy erejű dörgő hang *A Kárpátogbú idehallaccott az ágyug dörgésse* (Kb) [] *Tuggya a dörgist 'járatos a dologban'* (S)

dörög dörög [-ök, -b ~ -öl ~ -sz, -ött] tn (és ts) ige 1. (medve) mély, morgó hangot ad *Dörög a medve* (Th); 2. morogva beszél *Nem értem, mid dörög a bajussza alatt* (Sza)

dörög dörög [-rgött] tn ige 1. villámláskor dübörgő, csattanó hang keletkezik *A Tisza felől nagyod dörgött az éj, csak ucs csattant* (Tk); 2. ilyen hangot hallat *Döröktek az ágyuk, ropoktak a fegyverek, mi puják nagyon fjétünk* (Hl)

dörömböz dörömböz l. dörömbözik

dörömbözik dörömbözik [-ök, -b ~ -öl, -ött], dörömböz [-ek, -ē ~ -el, -ett] tn ige dörömböl *Dörömböz valaki, jányam, nyüss ajtóut* (Vs)

dörözge dörözge [~'t, ~'k, ~'je] fn 1. szemcse *Nagy dörözgek vannak ebbe a sógyba* (R); 2. (oldatba) csomó, összetapadt részecskék *Mék keverni kel eszt a puliszkát, mer sog benne a dörözge* (Csl)

dörözgés *dörözgés* mn szemcsés, csomós *Evel a dörözgés mésszel nem lehet meszelni, át kén szűrni* (R)

dörren *dörren* [-t] tn ige egyszeri mély robbanás- v. mennydörgésszerű hangot ad *Vilámlott, utánna meg egy nagyod dörrent* (Sz)

dörrenés *dörrenéjs, dörrenés, dörrenis* [-t, -ek, -e] fn dörrenő hang *Az iccaka valami dörrenéseket hallottam* (Pk)

dörzsöl *dörzsöl* [-ök, -bsz ~ -sz, -bt ~ -t] tn ige 1. két tárgyat egymáshoz szorítva ide-oda mozgat megelégedése kifejezésére *Még ne dörzsöld a kezéd, még egyáltalán nem biztos a győzelem* (Bú); 2. dörgöl *Hiába dörzsölöm szesszē, nem szűnik a szagatás a lábomba* (Fra); 3. hozzáérve súrol, horzsol *Dörzsöli a cipőj a sarkom* (Ba); 4. ilyen eljárással vmilyenné tesz *Simára dörzsölte a követ* (Ho); 5. szöszst puhít, finomít *Muszáj lez dörzsölni eszt a szöszst* (Kg)

dörzsölő *dörzsölőj* [-t, -k] fn (mn-i ign is) 1. fából készült szöszstpuhító szerkezet *Jánozs bátyámtű kirtük a dörzsölőjűt* (S); 2. az az alkalom, amikor a szöszst dörzsölik *Mājnem minden héten vőjűd dörzsölőjű* (Cse); 3. az a hely, ahol dörzsölés által szöszst finomítanak, a fiatalok kedvenc találkozó alkalma volt *Mikor lesz lekközeleb dörzsölőjű nállatok?* (Bsz)

dőzsöl *dőzsöl* [-ök, -bsz ~ -sz, -bt ~ -t] tn ige (vál) mértéktelenül eszik-iszik, mulatozik *Az urak csag dőzsösbtek, ettek-ittak, nem vőjűd gonygyok* (Tk)

drabális *drabális* mn idomtalanul testes, természetes *Nagy drabális jám, mijen asszon lessz abbú?* (Ba)

drága *drága* (tréf) *derága* mn 1. nagy árú *Drága a gyümölcs* (Ge); 2. becses, értékes *Écsepekteted aszt a drága finom mőzet* (Nf); 3. nagyon kedves *Drága gyērmekem, ne menny ē tüllünk, ne haggyá id bennünköt!* (Ff) [] *Drága a muzsikaszó 'sokba kerül a passzió'* (Ke)

dragacs *dragacs* l. **tragacs**

drágalátos

drágalátos *drágalátos, drágalátas* mn

1. igen-igen kedves, szeretett *Drágalátos feleségem* (P); 2. (gúny) érdemtelenül kényeztetett, szeretett *Monygya meg a drágalátos fijának, hoty teszek rá!* (E)

drágáll *drágáll* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t ~ -ott] ts ige drágának tart *Drágállotta a talut, sajnát pinszt adni irté* (Kg)

drágaság *drágaság* [-ot, -ok] fn 1. olyan helyzet, amikor magasak az árak *A háborjo után nagy drágaság vőjűt* (Bd); 2. vminek a drága volta *A buza drágasága vagy ójcsósága a termőjűstű is fűg* (Fp); 3. drága holmi *Láttad a vitrimbe aszt a sog drágaságokat?* (Nf)

drágít *drágít, drágít, drágéjűt* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts ige magasabbra emeli az árát *Nem lehet, hogy a világba drágiccsa az ember az árut a pijacon* (Csf)

drágul *drágul, drágull* [-űt ~ -t] tn ige emelkedik az ára *Naprű napra drágút minden* (D)

drájfusz *drájfusz, drájfusz* [-t, -ok, -a] fn háromszög alakú, sarkain lábas vaseszköz, amelyben nyílt tűzön főznek *Jön a nyár, ki kē hozni a kamorábú a drájfuszt* (M)

drájmol *drájmöl, rájmöl* [-ok, -ősz ~ -sz, -őt ~ -t] ts ige rámol *Drájmolom a szekrint, hogy legyen benne rend* (Tg)

dránica *dránica* [~'t, ~'k, ~'ja] tn fenyőfa zsindey *Dránicával fedik az ereszt* (Vs)

dránka *dránka* [~'t, ~'k, ~'ja] fn 1. a vakolat megkötésére szolgáló kb. 2 cm széles, fél m hosszú lécs, az ezekből készült rácsozat *Kifárat, mik fészegeszte a dránkát* (Ho); 2. hosszú, fából készült, fűsűre emlékeztető szerkezet, amely két végén zárt, de tetején felnyitható, s a fonál szövőszékre való felvetésére szolgál *A dránicához is érteni kel* (Cs)

dránkáz *dránkáz* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] ts (és tn) ige **1.** dránkával ellát *Fogitok dránkázni a plafont?* (Mi); **2.** dránkát szegez *Egész este dránkásztam* (Ko)

drapéria *drapéria, drappérija* [~t, ~k, ~ja] fn **1.** keskeny, redőzött textília a függöny felső részén *Ki kém má mosni eszt a drappérijakot* (Bs); **2.** kísérőfüggöny *Egízz a följéig ír a drappérija, hosszab, mint a függöny* (Bú)

drapp *drapp* mn halvány, sárgásbarna *Drap kabáttya van* (Bs)

drappszin *drapszin* mn drapp *A drapszin kendőjűt veszem fű* (E)

drátva *drátva, dratva* [~t, ~k, ~ja] fn cipészek használta szurkos fonál *Kém má csináni drátvát* (Ge)

drazsé *drazsé* [-t, -k, -je] fn apró gömbölyű cukorka *Hosztam egy zacskóú drazsét* (Rf)

dregány *dregány* [-t, -ok, -ja] fn házilag főzött, rossz minőségű pálinka *A ríszeges ember a dragánt is megissza* (Kd)

dremál *dremál* l. **drimál**

dressz *dressz* [-t, -ek, -e] fn **1.** fürdőruha *Drezbe kapál a kerbe, nem szígyelli magát* (Si); **2.** a sportolók meze *Lila dressze van a csapatnak* (B)

drezina *drezina, treszina, traszina* [~t, ~k, ~ja] fn a pályamunkásokat szállító vasúti kézhajtány *A drezinát lábbal hajtottuk* (Ho)

driblizik *driblizik* [-ek, -ē ~ -el, -ett] tn ige cselez a labdarúgásban *Egyebet se csinál, csag driblizik, inkább rúgná a labdát* (Sz)

drimál *drimál, dremál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige szundikál, bóbiskol *A tévé mellett jókora drimál estéjünként* (Tk)

drimbol *drimbol, drimbál* [-ok, -ős ~ -sz, -öt ~ -t] ts ige **1.** elnyúz, tönkretesz *Hagy bikit annak a fodbalnak, ne drimböld az ünneplőű cipőjű!* (G); **2.** tarancsiroz *Ugy drimbolod aszt a hust, nem tudot szípen vagdalni?* (Bf)

drinda *drinda* [~t, ~k, ~ja] fn **1.** falufarka *Nem fér a nyakába a munka annak a drindának* (R); **2.** szeleburdi (nő) *Má megin it van ez a kizs drinda* (Gl); **3.** savanyú káposzta levéből kockatésztával főzött leves *Szeretem a drindát* (Tg); **4.** rossz, híg leves, lötyt *Megin valami drindát főjűsztel* (Csl)

drindál *drindál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige (nő) faluzik, ide-oda jár *Egész nap drindál, semmit se csinál* (Csl)

drisztás *drisztás, trisztás, prisztás* mn **1.** fosos *Ne járj annyit a budiba, nem vaty tán drisztás?* (Gl); **2.** undok, ronda *A kizs prisztás, el akarta lopni a labdát* (P)

drogéria *drogérija, drugérija* [~t, ~k, ~ja] fn (rég) piperebolt *Az én jányamnak nem kel drogérijába jární szípsígir* (Vs)

dromedár *dromedár* [-t, -ok, -ja] fn (gúny) idomtalan, esetlen mozgású személy *Mozdúj má mek, te lusta dromedár!* (A)

drót *drót, dróut* (tréf) *deróut* [-ot, -ok, -ja] fn huzal *Huzok ki dróutot a keritűs tetejire* (F) [] *Dróuton rángat vkit 'parancsolgat neki'* (Tg); *Dróuton jár a dereka* '(tréf) ríszálja a derekát' (Ge); *Leaggya a drótot 'továbbadja a titkot'* (Tk)

drótféreg *dróutféreg, dróutfíreg* [-rget, -rgek, -rge] fn **1.** a gabonaföldeken élősködő drótszerű lárvá *Igen sok a dróutféreg, má a búza tövit rági* (He); **2.** fiatal fák törzsét belülről rágó hosszú, fehér pondró *Eszt a fát is eszi a dróutféreg* (Bs)

drótháló *dróutháló* [-t, -k, -ja] fn drótból font ritkább háló *Dróuthálóvű kerítettük ē az udvar hátsó rjűszit, ahon a tyukok vannak* (Np)

dróthúzó *dróuthúzó* [-t, -k, -ja] fn fogaskerekekkel működő dróthuzal-feszítő szerkezet *Dróuthálóvű könnyep kifeszíteni a dróutot, mint kéjűzē* (Mcs)

drótkefe *dróutkefe* [~t, ~k, ~je] fn merev drótból kötött kefe *Festűs elűűd dróutkefűvē kē lepucōni a rozsdát a keritűsű* (Tb)

drótkerítés *drótkerítés, drótkerítés* [-t, -ek, -je] fn dróthálóból csinált kerítés *Drótkerítést húzott a két porta között* (Ti) [] *Átlátni rajta, mint a drótkerítésen* 'nem tud hazudni, meglátszik rajta, ha nem mond igazat' (Fo)

drótkötél *drótkötél, drótkötél, drótkötél* [-et, -ek, -e ~ -je] fn drótpázmákból sodort erős köté *Drótkötél nélkül nem tudtuk kihuzni az ótót* (Be) [] *Drótkötélből vannak az idegei* 'túláságosan nyugodt, nehezen lehet felbosszantani' (Tk)

drótmány *drótmány, drótmáj* l. **brótmány**

drótos *drótos* [-t, -ok, -a ~ -sa] fn (rég) edényfoltosó vándoriparos *Régén járt a drótos falurú falura, sz mekcsinát a jukaszfakakat* (Kv)

drótoz *drótoz* [-ok, -ō ~ -l, -ott] ts ige dróttal összefog, megerősít *Drótoznom, de hujába, esik szét ez a szilke* (K)

drótsövény *drótsövény, drótsövény, drótsövény* [-t, -ek, -e] fn drótkadály *A határom végig drótsövény van, a falu közepin is* (Ksz)

drótszeg *drótszeg, drótszög* [-et, -ek, -e] fn drótból vagdalt, fejetlen vasszeg *Drótszegű ké fűverni a csizma talpát, hogy le ne vőjon* (Bá)

drótszőrű *drótszörű, , drótszűrű, drótszörű* mn merev szőrű *Drótszűrű keféjű pucója reggelente a tehenet* (Mu)

drótvágó *drótvágó* [-t, -k, -ja] fn drót vágására alkalmas eszköz *Drótvágóval évagdosták a huzalt* (Ba)

druga *druga* l. **drugár**

drugafa *drugafa* l. **drugár**

drugár *drugár* [-t, -ok, -ja] *druga, drugafa* [-t, ~'k, ~'ja] fn 1. villanyoszlop *Nekihajtott egy drugárnak, sz betörte a fejét* (Bsz); 2. vastag bot, rúd *Drugárvá vágta ágyon* (Br)

drukker *drukker* [-t, -ek ~ -ok, -je ~ -ja] fn szurkoló *A drukkeret érdemeseb nízni, mint a meccset* (He)

drukkol *drukkol* [-ok, -ősz ~ -sz, -őt ~ -t] tn ige 1. szorong, fél *Drukkoltam, hogy megbukol* (Ho); 2. izgul, szurkol *Megyünk a mecsre drukkoni* (Ah); 3. ts ige kézímunkához előnyomást készít *Mék csak mozs drukkolik az abroszt* (R)

drungó *drungó* [-t, -k, -ja] fn motorral hajtott kerékpár *Berugom a drungót, sz má it se vagyok* (Sz)

drusza *drusza* [-t, ~'k, ~'ja] fn 1. azonos utónevű *Te izz druszám vagy?* (Bd); 2. (megszólításként) barátom *Na druszám, gyere így velem* (Bd)

druzsinnik *druzsinnik* [-ot, -ok, -ja] fn (új) önkéntes rendfenntartó *A druzsinnikok karszallaggal járnak* (Mi)

dublik *dublik* [-ok, -asz, -ott] tn ige hámlik a bőr *Megígetett a nap kapálláskor, az egész hátam, karom dublik* (Ts)

dúc *ducc* [-ot, -ok, -a] fn galambdúc *Egy rendezs duccot kéne csinálni a galamboknak* (Ts)

ducskó *ducskó* l. **ducskő**

ducskózás *ducskózás* l. **ducskőzés**

duda *duda* [-t, ~'k, ~'ja] fn 1. bőrduda *Szóyll a juház dudája* (Csf); 2. autóduda *Vározsba nem szabad használni dudát* (B); 3. kályhacső *Ki kel kormozni a dudát, mer fűstöl a masina* (Bf); 4. hajókürt *A hajók a dudával jeleznek* (Gy); 5. gyári sziréna *Az ujlaki suszterájba nincsen duda* (Tb)

dudál *dudál, dudáll* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige 1. bőrdudán játszik *Nagyapám tudod dudáni* (K); 2. dudával jelzést ad *Nem hallot, hogy dudáll az ótót?* (Hl); 3. (szél) zúg, süvít *Ojjan szélvihar vócs, csak ugy dudát a szél a kímimbe* (Tá)

dudalyuk *dudalyuk* [-at, -ak] fn a kémény falába vágott lyuk a kályhacsőnek *Beduktam ronygyal a dudalyukat, hogy ne szájon a korom* (Tát)

dudli *dudli* [-t, -k, -ja] fn cucli *Dudlin nőit fē ez a puja, mer az annyának nem vót teje* (Gy)

dudlisüveg *dudlisüveg, dudlisüveg* [-et, -ek, -je] fn *cuculisüveg* *Mék hároméves korába is dudlisüvegű itta a tejet* (Ts)

dudlizik *dudlizik* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] tn ige (ts is) *cucliczik* *Csak úgy dudlizza a teját az üvegből!* (Bs)

dúdol *dudol* [-ok, -ős ~ -sz, -öt ~ -t] tn ige (ts is) *halkan, csak dallamot énekel* *Csag dudolom, mer a szöveget nem tudom* (T)

dudorászik *dudorászik* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] tn ige (és ts) *hosszasan dúdol* *Ne dudorássz, inkább a kezéd járjon!* (Gl)

dudorodik *dudorodi, dudrodik* [-ott] tn ige *kis felületen domborúan kiemelkedik, dagad* *Dudorodik a fején egy zsircsomó* (Si)

dudorog *dudorog, dudrog* [-rgok, -rogsz ~ -rgō ~ -rgol, -rgott] *elégedetlenkedik, dünynyög, morog* *Sose lehet tudni, mijjír dudorog* (Mi)

dudu *dudu* [-t, -k, -ja] fn *hurkatöltő* *Du-duval töltöttük a húrkat* (Kd) [] *Ojan a hasa, mint a dud* *'domborodik a hasa a jóllakottságtól'* (Tk)

dudva *dudva* [~'t, ~'k, ~'ja] fn *gyom* *Előli a dudva a zöjccsüget* (Tr)

dudvás *dudvás* mn *dudvával benőtt* *Igen dudvás a kert* (Ko)

dudvázik *dudvázik* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] ts ige *gyomnövényt irt, gyomlál* *Egiz dilelőd dudváztunk a kerbe* (Kg)

dufart *dufart* [-ot, -ok, -ja] fn *kocsibejáró* *Behúzóttunk egy dufárba, hogy ne csereberéjünk az uccán* (Mi)

dufla *dufla* l. **dupla**

dug *dug* [-ok, -ō ~ -ol ~ -sz, -ott] ts ige **1.** *résbe, nyílásba, folyadékba mélyeszt* *Dugd a villát a konektorba!* (Mi); **2.** *rejt* *Dugi tülem az ítélt* (Si); **3.** *tol, nyújt* *Dugd ide a kiped, hagy nyalom meg!* (R); **4.** *(libát, kacsát) töm* *Legaláb öt-hat hétig dugjuk Őüsszē a libát* (Bo) [] *Oda dugja az orrát 'odaszemtelenkedik'* (Kd); *Ebbe ne dugd az őrod!* *'ne avatkozz bele'* (Tú)

dugaszol *dugaszol* [-ok, -ős ~ -sz, -öt ~ -t] ts ige *palackot dugóval lezár* *Egíész nap*

csag dugaszolunk a szallagná a konzervgyárba (Fra)

dugattyú *dugattyu, dugattyú* [-t, -k, -ja] fn *erőgép hengerében fel-le járó erő kifejtő alkatrész* *Tám befűt a dugattyu?* (Pf)

dugdos *dugdos, dugdas* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] ts ige **1.** *ismételten dug* *Dugdozsd el ezeket a tulipánhagymákat!* (P); **2.** *rejtegetve más-más helyre tesz* *Dugdassuk előlle a pájinkát, mer hótra issza magát* (Vs)

duggat *duggat* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] ts ige *egyenként a földbe dug, ültet* *Duggatok közzé egy néhány fokhagymát* (Kf)

dughagyma *dukhagyma* [~'t, ~'k, ~'ja] fn (vál) *ültetni való v. ültetett hagyma* *Szípen nyőű a dukhagymád* (Si)

dugi *dugi* mn *eldugott, elrejtett* *Huszezer rubel dugi piéndze vót a lakadalomra* (Csp)

dugiban *dugiban* *hsz titokban, lopva* *Maj dugiba odaadom neked, hogy ne lássák* (Csl)

dugó *dugó* [-t, -k, -ja] fn **1.** *palackdugas* *Ojat lűtt a dugó a pezsgő süvegű, hogy megijjettünk* (Gy); **2.** *lyukak elzárására szolgáló kisebb fahenger* *Husz ki a válóbul a dugó, hat fojjon ki a víz* (V); **3.** *gól* *Kapták a dugó, egymás után hatot* (Sz)

dugóhúzó *dugóhuzó* [-t, -k, -ja] fn *csavarmentes eszköz, a palackok dugójának eltávolítására* *Dugóhuzó nekű nem boldogulok evel az üveggel* (Ts)

dugópuska *dugópuska* [~'t, ~'k, ~'ja] fn *bodza fából faragott játékpuska* *A dugópuska nagyot szól* (Mu)

dugva *dugva* *hsz lopva, titkon* *Csag dugva tuttam adni neki valamiennivalót* (Ah)

dugvány *dugvány* [-t, -ok, -ja] fn *szaporítás céljából lemetszett ág, gyökér, sarj* *Dugvánnyal szaporíttyuk a szőlőt* (Pf)

duhaj *duhaj, duhāj* mn és fn **I.** mn *féktelenül mulatozó* *Mind ojan duhaj legíenyek vóttak* (Csp); **II.** fn **1.** *hangoskodó,*

duhaj személy *Ne kezgy aval a bolon duhajjā!* (H); **2.** tolvaj, zsvány *Űthettjék a nyomát a duhajnak* (Pf)

duhajkodik *duhajkodik* [-ok, -ō ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige **1.** féktelenül mulatozik *Eleged duhajkodot mán, ideje mekcsendenedni* (P); **2.** erőszakosan támad, hangoskodik *Ne duhajkoggy it riészegen, nem ijjed mek tüillet sējinki* (Tk)

duharos *duharos* mn egyenetlen felületű, hepehupás *Eljéb mindjég duharosra kapáták a főűdet* (Dr)

dukál *dukál, dukáll* [-t] tn ige **1.** megillet vmi kít *Ű nem dóugozott ebbe a házba, nem izz dukál neki innét semmi* (Kb); **2.** így illik, így szokás *Nálunk ez így dukál* (Ke)

dúl *dú, dul* [-út ~ -t] tn ige (és ts) pusztít, rombol *Nagy vihar dút az jéccaka* (Np)

dulakodás *dulakodás* [-t] fn enyhébb verekedés *Vóyt ety kizs dulakodás kösztök* (Pf)

dulakodik *dulakodik* [-ok, -ō ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige birkózva küzd vkivel *Kicsid dulakottag, de nem vóyt komojabb verekedis* (Si)

dúl-fúl *dúl-fúl* [-ok, -űsz ~ -sz, -út ~ -t] tn ige dühöng *Dútam-fútam mjérgembe, de osztán csag belegyőzőűttem* (Pk)

duma *duma* [-'t, ~'k, ~'ja] fn (argó) **1.** haszontalan beszéd *Nem birom hāgatni aszt a sog bolon dumát* (S); **2.** dicsekedés *Az ű dumájába sok a mese* (B) **3.** valótlanág, pusztá beszéd *Duma az egjész, ne ved be, amit mond* (Bat) [] *Nagy dumája van 'tud beszélni'*

dumál [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn (és ts) ige **1.** sokat beszél(get) *Dumátunk egy jóy csomóyt* (Bú); **2.** füllent, nem mond igazat *Csag dumál, ne higy neki!* (Ho)

dumdum *dumdum, dundun* [-t, -ok, -ja] fn hegyén megcsonkított roncsoló puszkagolyó *Dundunnal lűttek* (Sz)

dumdumgolyó *dundungojóy* [-t, -k, -ja] fn dumdum *A combját írte egy dundungojóy* (R)

dundi *dundi* mn pufók *Mijen kizs dundi fijucska!* (Kf)

dunna *dunna* l. **dunya**

dunnahaj *dunnahaj, dunnahāj* [-at, -ak] fn dunyaháj *Tiszta dunnahajat husztam, mozs meg a lábod!* (Kf)

dunnahuzat *dunnahuzat* [-ot, -ok] fn dunyaháj *Két új dunnahuzatot vārattam* (Nbe)

dunnatok *dunnatok* [-ot, -ok, -ja] fn a dunya belső része, amelyben a toll van *Nem jóy ez a dunnatok, ereszti a talut* (Rf)

dunszt *dunszt* [-ot, -ja] fn befőtt gőzöléses csírátlanitása *Dunzba ált egjész nap a paradicsom* (Csl)

dunsztol *dunsztol* [-ok, -ősz ~ -sz, -őt ~ -t] ts ige befőtten gőzöléssel csírátlanit *Ēn nem szoktam dunsztótam gőüzöljéssē sose, eláll a befősz anéküll is, ha akar* (B)

dunya *dunya, dunna* [-'t, ~'k, ~'ja] fn pehelytollal béelt, huzattal ellátott takaró *A jóy meleg dunnákat áccsinátattuk paplannak, osz fāzunk alattok* (Bú)

dupla *dupla, dufla* mn **1.** kétszeres, kettős *Dupla kávého szoktunk hozzá* (Pf); **2.** teljes (virág) *Ezek köszt a vijolák köszt alig van dufla* (Rf)

duplagyalu *duplagyalu, duplagyallóy* [-t, -k, -ja] fn kétkéses, rövid simítógyalu *Meny vigig rajta duplagyallóyval!* (Sz)

duplaszéles *duplaszējles, duplaszīgles, duplaszīles* mn 140–150 cm széles *Duplaszīles anyagbū feleannyi se kel* (Ho)

duplungoz *duplungoz* [-ok, -ō ~ -ol, -ott] ts ige sarkokat, éleket legömbölyít *A szekriēn sārka duplungozvā van* (K)

dúr *dúr* [-ok, -sz, -t] ts (tn is) ige rendbe rakott, eligazgatott holmit összekuszál, szétzilál *Gyeretek le ārū a kazārū, ne dúrjátok a színát* (G)

durák *durák* [-ot, -ok, -ja] fn **1.** egyszerű kártyajáték *Jáccung oroz durákat!* (Kf); **2.** ebben a vesztes *Tik vagytok a durákok megin* (Kg); **3.** bolond, ostoba *Durák vaty te magad!* (Sz)

durákozik *durákozik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige durákot játszik *Egisz nap durákosztunk* (Ng)

duránci *duránci* mn magvaváló nagy szemű szilva *Mán írík a duránci szilva* (R)

durcás *durcás* mn duzzogó, dacoskodó *Na, ne legyél má ojjan durcás, hāgas rám* (Tk)

durcáskodik *durcáskodik* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige sértődötten duzzog, dacoskodik *Ne durcáskogy, nem esik le a korona a fedrű, ha szóba ász vele!* (M)

durmol *durmol, dúrmöl* [-ok, -ő ~ -sz, -öt ~ -t] tn ige (biz) alszik *Jovába dúrmőtak, mikor én lefeküdtem* (Csp)

durr *durr* isz (robbanásszerű, mély, csattanó hang utánzására) *Durr, észütötte a puskáját* (H)

durran *durran* [-t] tn ige egyszeri, mély, robbanásszerű hangot ad *Nagyod durrant a puska* (K)

durranózsínór *durranózsínóúr, durranózsínóúr* [-t, -ok, -ja] fn gyújtózsínór *A kűbányáogbá durranózsínóúrrár robbánt-nák* (Nd)

durrant *durrant* [-ok, -ő ~ -ol, -ott] tn ige 1. durranást idéz elő *Durrancs csak közzéjők a puskává!* (Th); 2. hangosan szelent *Ojanokod durrant, hogy észigédűsz mellette!* (F)

durva *durva, dúrva* mn 1. érdes felületű *Ez a bűr direkt ijen dúrvára van kikészítvel?* (G); 2. vastag szálú *Dúrva ez a szövet, valami finomap kéne* (Mi); 3. másokat sértő, erőszakos *A durva viselkedésivel elijjeszt magátú mindenkit* (D) [] *Durva, mint a pokróc 'nagyon durva'* (Ksz)

durvaság *durvaság, dúrvaság* [-ot, -a] fn durva tett, magatartás *Nem birom a durvaságot* (Cse)

durváskodik *durváskodik, dúrváskodik* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige durván játszik, viselkedik *Nem jácnak szípen, csak dúrváskodnak* (Tr)

durvaszösz *durvaszösz, dúrvaszösz* [-t, -ök, -e ~ -sze] fn aljaszösz, csepű *Amikor foksztok szűni durvaszöszbűl?* (Si)

dús *dus* mn 1. buján nőtt *Szűg, dus haja van* (Mu); 2. bőséges *Vóyd dus lakoma, jó ellátás* (Mi)

dúsgazdag *duszgazdag* mn (fn is) nagyon gazdag *Hát nem vóytung duzsgazdagok, de megiltünk* (Ksz)

dúskál *duskál* [-ok, -ász ~ -sz, -át ~ -t] tn ige 1. bővében van vminek *Kedvire duskáhat mindembe, telik nekik* (Ko); 2. turkál, válogat (ételben) *Csag duskál az ítelbe, nem kē neki semmi* (Ksz)

dutyi *dutyi* [-t, -k, -ja] fn (rég) börtön *Elvittik a dutyiba, két évet út* (Ng)

duzzad *duzzad* [-t] tn ige dagad, térfogata nagyobbodik *Duzzad a Börzsza a sok esőűtű* (Bo)

duzzadt *duzzatt* mn puffedt *Estéjre oszt ojjan duzzatt a lábom, hogy nem féjr a cipőűbe* (Be)

duzzasztó *duzzasztóú* [-t, -k, -ja] fn (mn-i ign is) duzzasztógát *Nyáron a Börzsán a duzzasztóúná hemzseg a sok ember* (Be)

duzzog *duzzog* [-ok, -ő ~ -ol ~ -sz, -ott] tn ige elégedetlenkedik *Ne duzzogj, avvá nem menc messzire!* (K)

dübög *dübög, döbög* [-ött] tn ige (lábbal) dobogva tompa hang keletkezik *Dübög alattunk a deszkahid* (Sz)

dübörög *dübörög* [-rgött] tn ige ütemesen erős, mély hangot ad, a környező tárgyakat is megrezegtetve *Dübörög a vonat a hidon* (Mi)

dücskő *dücskőű, ducskóú* [-t, -k, -je ~ -ja] fn 1. tuskó, fatönk *Ojan korhatt a dücskőű, nem csuda, hoty kiszáratt a fa* (Ah); 2. kövér gyerek *Mijen kizs dücskőű ez a gyermek!* (Pk)

düftin *düftin, diftin* [-t, -je] fn bársonyos felületű, sűrű, erős pamutszövet *Réggem vóyt finom diftin anyag, mos nem kapni ojat* (Np)

düh *dü* [-höt, -he ~ -hi] fn 1. hirtelen harag *A leggyengébben tőűti ki a dühit* (Ff); 2. nagy erejű ösztönös vágy, hév *Ha rájön*

a dü, nincs megállása sénkinek mellette (Bú)

dühös dühös (vál) nagyon mérges
Dühös vagyok rá, hogy nem ír (P)

dül dül, *dől* [-ök, -űsz ~ -sz, -üt ~ -t] tn ige **1.** függőleges helyzetéből a vízszintes felé mozdul *Vigyáz, rád dül a fa!* (Ah); **2.** letámaszkodik, leheveredik *Az ágyra dűtem ety kicsit szundítani* (D); **3.** ömlik, tódul, áramlik *Dül belőül a pájinkaszag* (Rf); **4.** fordul, változik *Nem akarnók, hogy az ű jóvára dűjön a per* (Bs) [] *Dugába dül 'meghiúsul'* (Tá)

düledszik düledszik [-ett] tn ige már-már összeomlik *Mán düledszik a házunk, ujjat kéne íépitni* (Tk)

dülled dülled, *dűj* [-t] tn ige kidülledt állapotban van *Csak úgy dűjett a szeme a csudálkozástú* (Bó)

dülleszkedik dülleszkedik, *dűjjeszkedik* [-ek, -ē ~ -el ~ -sz, -ett] tn ige **1.** úgy támaszkodik, hogy melle, hasa kidülled *Az asztalhoz dűjjeszkedik, osz vigyorog* (Csl); **2.** pöffeszkedik *Dűjjeszkedik, mijóta elnök let, mintha nem tudnák, kicsoda* (Vr)

dülleszt dülleszt, *dűjjeszt* [-ek, -ē ~ -el -ett] ts ige kidülleszt *Dűjjeszti a szemit, mintha nem tudná, mirű van szó* (Nf)

dülő dülő, *düllő* [-t, -k, -je] fn rszerint saját névvel ellátott határrész *Felszántották a düllőűköt* (Cs); [] *Düllőűre víz valamit 'elhúzódo bonyodalmat végérvényesen megold'* (Fp); *Düllőűre jut valakivel 'egyezségre jut'* (Tú)

dülöng dülöng, *düllöng* [-ök, -sz, -ött] tn ige ide-oda döl *Hogy dülöngnek a krizantínok, ki kén kötözni* (Tg)

dülöngél dülöngél, *düllöngél* [-ek, -ész

~ -sz -ét ~ -t] tn ige ide-oda dölve jár, tántorog *Düllöngél egyik ódárú a másakra, jóu beszedett* (Tb)

dülőút *düllőűt, düllőűt* [-at, -ak] fn két határrész közötti szekérút *A düllőűtak mellet sokat űűrisztem a tehenet* (Tk)

düng düng l. **dong**

dünet dünet l. **dönget**

düngő *düngőű* l. **dongó**¹

düngölég *düngölég* l. **dongólég**

dünnög *dünnög* [-ök, -b ~ -öl ~ -sz, -ött] tn (és ts) ige érthetetlenül motyog *Ha szóyl- lok hozzá, csag dünnög, nem tudom, sose tudom, mid gondol* (Tg)

dürgés *dürgés, dürgés, dürgis* [-t, -e] fn a fajdkakas párzása, ill. párzáskor hallatott hangja *Dürgiskor nem szabad rájok vadászni* (Cs) [] *Ismeri a dürgist 'tájékozott, jártas a dologban'* (Tát)

dűt *dűt, düjt* [-ök, -b ~ -öl ~ -sz, -ött] ts ige dönt, dölteni készlet *Dűzsd ety kicsit ma-at fele az ágast!* (E)

^g **dzobál** dzobál l. **dzsobál**

dzseki dzseki [-t, -k, -je] fn leंबरdzsek *Uj dzsekit kellett neki venni* (V)

dzsem dzsem [-et, -ek, -je] fn (vál) darabos gyümölcsíz *Dzsemnek jobb a barack, mint lekvárnak* (Mi)

dzsobál dzsobál l. **dzsobál**

dzsobál dzsobál, dzsubál, dzsobrál, dzobál [-t] ts ige **1.** csőrével vmit kicsipdes *A liba dzsobáli a káposztát* (R); **2.** belecsíp *Ne dzsubáld a kezem!* (Sz)

dzsobbant dzsobbant, dzsubbant [-ok, -ō ~ -ol, -ott] tn ige belecsíp *Ne menny oda, mēr beléd dzsobbant a gunár!* (R)

TARTALOM – ЗМІСТ

I. NYELVTUDOMÁNY – МОВОЗНАВСТВО

BÉRES ERZSÉBET Elvonással keletkezett szavak a magyar nyelvben (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának II. kötete alapján) БЕЙРЕШ Е. Слова, утворені методом абстрагування складових компонентів в угорській мові (На матеріалі II тому Історико-етимологічного словника угорської мови)	6
BOJCSUK EDIT Técső utcanévadásának sajátosságai Бойчук Е. Особливості найменування вулиць м. Тячева	18
BORBÉLY EDIT „Közös szavak” a kárpátaljai magyar regionális köznyelvben БОРБЕЛЬ Е. “Спільні слова” у регіональному мовленні угорців Закарпаття	22
ГВОЗДЯК ОЛЬГА, МЕЛИКА ГЕОРГІЙ Угорсько-німецькі мовні взаємини у кулінарній лексиці Закарпаття GVOZGYAK O., MELIKA G. Ungarischer Abdruck in der deutschen Lexik der Kochkunst Transkarpatiens	25
ГОЦА ЕРИКА Угорські запозичення в українських карпатських назвах їжі GOTSA E. The Hungarian borrowings in the names of the Ukrainian Carpathian meals	30
GULPA DIÁNA Megszólítási stratégiák a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban (Balla László A Nagy Semmi c. regénye alapján) GULPA D. Politeness strategies in the Hungarian of Transcarpathia	39
GYÖRKE MAGDOLNA Tulajdonnévi eredetű ruhanekvek (öltözéknevek) ДЬЕРКЕ М. Названия одежды, образованные от собственных имён в венгерских говорах Закарпаття	45
ДЕРКЕ МАГДАЛИНА Особливості назв одягу в угорських говорах Закарпаття GYÖRKE M. Az öltözködés szakszókincsének sajátosságai a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban	48
ZÉKÁNY KRISZTINA Ungvár helyneveinek eredet szerinti megoszlása és névszociológiai vizsgálata ЗИКАНЬ Х. Етимологічна та соціолінгвістична характеристика топонімів м. Ужгорода	52

ІЖОВСЬКА ІНГРІД Поширення і вживання слова ,'krumpli (картопля) в угорській побутовій говірковій лексиці IZHOVSKA I. Spreading and use of the word "krumpli" (potato) in Hungarian everyday dialect lexicology.....	55
KÖDÖBÖCZ NATÁLIA Beregszász és környékének földrajzi nevei (A kérdés története) КИДИБИЦ Н. Географічні назви м. Берегова та його околиць (До історії питання)	64
KÖDÖBÖCZ NATÁLIA Beregszász néhány ismertebb belterületi földrajzi neve КИДИБИЦ Н. Деякі важливіші географічні назви в межах м. Берегова.....	71
KOVÁCS ANDRÁS A magyar keresztnevek orosz/ukrán átírása Som községben (hivatalos okmányok alapján) КОВАЧ А. Російська та українська транскрипція угорських імен у с. Шом (На матеріалі офіційних документів).....	75
KOVÁCS PÉTER Minaj község rövid története és földrajzi nevei КОВАЧ П. Коротка історія та географічні назви с. Минай.....	84
LADÁNYI BRIGITTA Köszönésformák Kisgejőcön LADÁNYI B. Grußformen in Kisgejőc	93
ЛИВРИНЦ КАТЕРИНА Трансформація запозичених слів французького походження в угорській мові LYVRINTS K. Transformation of the borrowed words of French origin in the Hungarian language	97
ЛИЗАНЕЦЬ ПЕТРО Актуальні проблеми сучасної діалектології LIZANETS P. Topical problems of modern dialectology.....	105
TÓTH PÉTER A népi méhészkedés szakszókincsének vizsgálata Szürtén és Tégláson ТОВТ П. Бджолярська лексика у сс. Сюрте та Тийглаш.....	113
УСКАЇ ВАЛЕРІЯ З історії дослідження назв рослин в угорських говорах USKAY V. Aus der Geschichte der Forschung der Namen der Pflanzen in ungarischen Dialekten.....	116
ФАБІАН МИРОСЛАВА Структура етикетного поля в сучасній угорській мові FABIAN M. Etiquette field structure in modern Hungarian	120
ЦАПУЛИЧ ЛЕСЯ Вплив угорського мовного ідіому на розвиток семантичних структур іменників (на матеріалі лексики німецької говірки) TSAPULIYCH L. Sufluence of the Hungarian idiom on the noun semantic structure development (on the material of the German dialects lexis)	124

SEBESTYÉN ZSOLT Ragadványnévadás Hetyenben ШЕБЕШТЕН Ж. Найменування прізвищ у с. Гетен	130
---	-----

SERES KRISTÓF A zöld szín kognitív-stilisztikai szerepe Kovács Vilmos Lázás a Föld című kötetében ШЕРЕШ К. Роль зеленого кольору та його когнітивно-стилістична функція у творі Вілмоша Ковача “Земля у гарячці”	134
---	-----

ЯЦКОВИЧ МАРІАННА До питання дослідження ткацької лексики в науковій літературі JACKOVICH M. Zur Frage der Forschung der weblichen Lexik in der wissenschaftlichen Literatur.....	137
---	-----

II. IRODALOMTUDOMÁNY – ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

VASZÓCSIK VERA Az első magyar irodalmi Nobel-díj ВАСОВЧИК В. Перша угорська літературна Нобелівська премія.....	145
--	-----

ГАУПТ ТАМАРА Українські народні казки “невільничка” і “кармелюк” в авторському перекладі Марка Вовчка GAUPT T. Contes populaires ukrainiens “une esclave” et “karmeluk” dans l'autotraduciton de Marko Vovtchok	150
--	-----

HIDI TÜNDE Erdély történetének ábrázolása Kemény Zsigmond Özvegy és leánya és A rajongók című regényeiben (az erdélyi vallások tükrében) HIDI T. The Presentation of the History of Transsylvania in the Novellas of Kemény Zsigmond The Widow and Her Daughter and The Fans (in the reflection of the religion in Transsylvania)	155
---	-----

КОЗАК МАРІЯ, БАЛЛА ЕВЕЛІНА Своєрідність ранніх збірок ю.Боршоша- Кум'ятського KOZAK E., BALLA E. Originalité des premiers recueils de Y. Borchoch- Koumiatsky	159
--	-----

ЛІХТЕЙ ТЕТЯНА Поезія Сама Халупки у творчій інтерпретації І.Франка, П. Грабовського, М. Рильського та І. Мацинського LICHTHEY T. Poesie von Sam Chalupka in ukrainischen Übersetzungen.....	163
--	-----

МАЛИШ ОКСАНА Вияв принципу “чесності з собою” в романі В. Винниченка “Заповіт батьків” та в оповіданні Л. Андрєєва “Пітьма” MALES O. The reflection of „honour with oneself” in the novel „The Parents’ Last Will”by V. Vynnychenko and the short story „Darkness” by L. Andreyev	170
---	-----

МЕГЕЛА ІВАН Роман – состояния души” (“Траур” Ласло Немета) MEHELA I. The “state of soul” novel (“Mourning” by László Németh)	174
---	-----

CSUKA EMŐKE A nőalakok problémája Balla László Azt bünteti, kit szeret c. regényében ЧУКА Е. Проблематика персонажів-жінок у романі Балли Ласлова “Кого любить, того і карає”	182
ЯРЕМКОВИЧ МАРІЯ Філософський хронотоп “ Блакитного роману” Г.Михайличенка. YAREMKOVYCH M. Philosophical chronotope in the novel “Blue novel” by H. Mykhaylychenko	188

III. NÉPRAJZ – ЕТНОГРАФІЯ

BERTA ELEONÓRA Halottvirrasztási szokások a Tisza felső folyása menti magyarlakta falvakban БЕРТА Е. Звичаї, пов’язані з ушануванням померших серед угорського населення Закарпаття Верхньої течії р. Тиси	194
---	-----

IV.

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVJÁRÁSOK SZÓTÁRA (CS-D) СЛОВНИК УГОРСЬКИХ ГОВОРІВ ЗАКАРПАТТЯ (CS-D)	197
Tájékoztató a szótár használatához	199
Rövidítések jegyzéke.....	203
Cs	207
D	239

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ

Наукові статті повинні містити: постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку (Постанова ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

Правила оформлення рукописів:

- стаття подається у вигляді 3,5” дискети в редакції Word Windows версія 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту українською (російською, англійською, німецькою, французькою, угорською, словацькою) мовою;
- основний текст рукопису друкується через один інтервал без переносів, шрифтом 14 Times New Roman. Поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу 5 знаків;
- ілюстративний матеріал друкується курсивом;
- сторінки рукопису нумеруються олівцем на звороті;
- завершує публікацію “Література” у алфавітному порядку з дотриманням державного стандарту;
- після літератури подається резюме іншою мовою за таким зразком:

Дьерке Магдаліна
Названия одежды, образованные от собственных имён
в венгерских говорах Закарпатья
Резюме

Lihtej Tetjana
Poesie von sam chalupka in ukrainischen Übersetzungen
Zusammenfassung

Fabian Miroslava
Etiquette field structure in modern Hungarian
Summary

Редколегія

Наукове видання

ACTA HUNGARICA

Журнал Ужгородського Центру гунгарології
1999–2000, X–XI-ий рік видання

ACTA HUNGARICA

Az Ungvári Hungarológiai Központ folyóirata
1999–2000, X–XI. évfolyam

Видруковано в приватній друкарні Романа ПОВЧА
згідно поданого оригінал-макету
тираж 300 екз., друк - офсетний

